

INTERNATIONAL CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY SCIENCE

OUR INDEXING

 <http://mjstjournal.com>

INTERNATIONAL CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY SCIENCE

CENTER FOR TECH
AND MEDIA RESEARCH

VOLUME 2

ISSUE 3

zenodo

Google
Scholar

OpenAIR

doi

<http://mjstjournal.com>

International conference on multidisciplinary science

VOLUME-2, ISSUE-3

Editor in Chief

Dr. Rajeet Ojha - Interdisciplinary Research in Basic Sciences, Jamia Millia Islamia, New Delhi -110025, India

Editorial Team

Sunita Sarawagi - Indian Institute of Technology Bombay, Mumbai, India.

Dr Manjunatha LH - Professor, REVA University, INDIA

Asish Bera - Edge Hill University, UK, BITS Pilani, India

Dr Sunildro LS Akoijam - Assistant Professor of Management, North Eastern Hill University, India

Madan Mohan Singh - Professor of Mathematics, North-Eastern Hill University, Shillong, India

Dr. Anupam Singh - Associate Professor-CSE, Graphic Era Hill University Dehradun, India

Dr. Sargam Bahl Walia - School of Management, Graphic Era Hill University, Dehradun, Uttarakhand, India

Narayan Pradhan - Indian Association for the Cultivation of Science

Ashok Kumar - Kumar Associate Professor E&CE National Institute of Technology. Hamirpur, India.

Anjali Pal - Department of Civil Engineering, Indian Institute of Technology Kharagpur - 721302, India.

Rajnish Joshi - Professor of Medicine, All India Institute of Medical Sciences, Bhopal, India

Mukul Kumar - IIT Mumbai (India); Meijo University (Japan); HEG Ltd. (India)

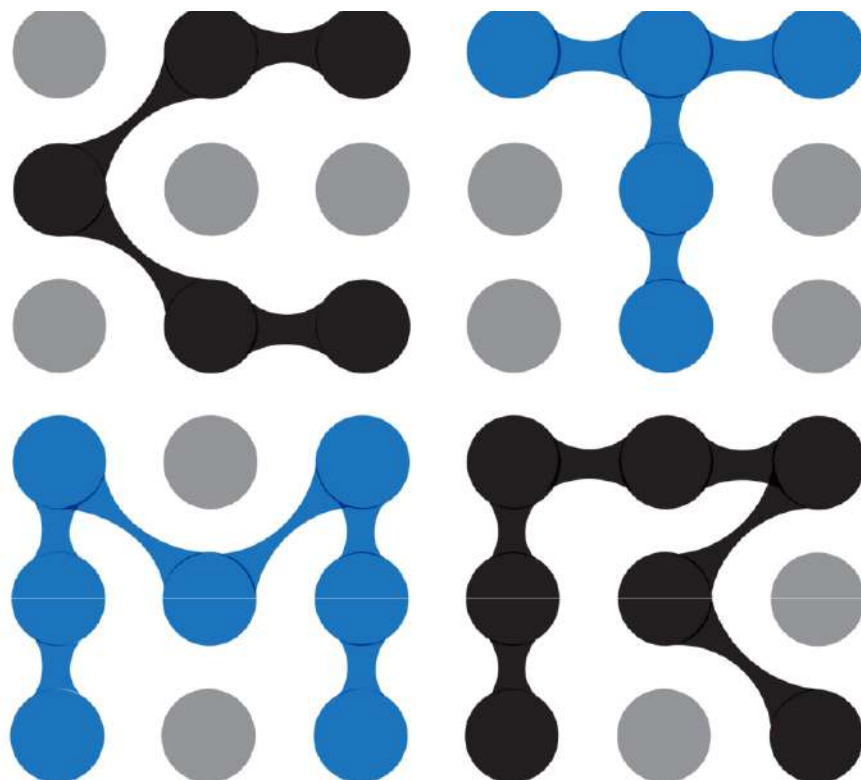
Prof.Kuruvilla Joseph - Indian Institute of Space Science and Technology(IIST)

INTERNATIONAL CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY SCIENCE

[Prof. Yogesh C. Sharma](#) - D.Sc., FRSC, FBRS, FIAPS; FISEES,
Department of Chemistry, Indian Institute of Technology

[Professor Indra Mani Mishra](#) -Indian Institute of Technology
(Indian School of Mines), Dhanbad; Formerly at India

[Eshkaraev Sadridin Chorievich](#) - associate professor of the Department
of Analytical Chemistry of Termiz State University, Doctor of Philosophy
Chemical Science, Termez, Uzbekistan. esadir_74@rambler.ru

**CENTER FOR TECH
AND MEDIA RESEARCH**

Predicting Birth Weight Using Artificial Neural Network

Mohammed Al-Shawwa, Samy S. Abu-Naser

Department of Information Technology,
Faculty of Engineering and Information Technology,
Al-Azhar University - Gaza, Palestine

Abstract: *In this research, an Artificial Neural Network (ANN) model was developed and tested to predict Birth Weight. A number of factors were identified that may affect birth weight. Factors such as smoke, race, age, weight (lbs) at last menstrual period, hypertension, uterine irritability, number of physician visits in 1st trimester, among others, as input variables for the ANN model. A model based on multi-layer concept topology was developed and trained using the data from some birth cases in hospitals.*

The evaluation of testing the dataset shows that the ANN model is capable of correctly predicting the birth weight with 100% accuracy.

Keywords: Artificial Neural Networks, Birth Weight, ANN, Predictive Model.

1. INTRODUCTION

The main objective of a birth weight prediction system is to identify and the weight of the baby, Do you a normal weight or a low weight, and baby's low weight affects her life, such as injury squint.

This study seeks to explore the possibility of using the artificial neural network model to predict the birth weight, at the lowest possible time and high accuracy in the results.

Of course one would expect the birth weight to be associated with several influential factors as mentioned earlier. On the other hand it is clear that it will be very difficult to find a mathematical model that may be an appropriate model for this relationship between performance/factors. However, one realistic method of the weight prediction may be to study data on the background of the some factors.

The practical approach to this type of problem is to apply a regression analysis in which data is better integrated into some functions. The result is an equation in which both input x_j is multiplied by w_j ; the sum of all these products is constant,, and then an output of $y = \sum w_j x_j +$, is given, where $j = 0.n$.

The problem here is that it is difficult to choose a suitable function to capture all data collection as well as automatically adjust the output in the case of more information, because prediction is controlled by a number of factors, and this control will not be any clear and known regression model.

The artificial neural network, which simulates the human brain in solving a problem, is a more common approach that can address this type of problem. Thus, attempting to develop an adaptive system such as artificial neural network to predict the temperature based on the results of these factors [1].

1.1 The objectives of this study are:

- . To identify some appropriate factors that affect the low birth weight.
- To convert these factors into appropriate models for adaptive system coding.
- . Designing an artificial neural network that can be used to predict weight based on some predefined data.

2. THE ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS

An Artificial Neural Network (ANN) is an application of Artificial Intelligence [4-58]. ANN is an arithmetical model that is motivated by the organization and/or functional feature of biological neural networks. A neural network contains an interrelated set of artificial neurons, and it processes information using a connectionist form to computation. As a general rule an ANN is an adaptive system that adjusts its structure based on external or internal information that runs through the network during the learning process. Recent neural networks are non-linear numerical data modeling tools. They are usually used to model intricate relationships among inputs and outputs or to uncover patterns in data. ANN has been applied in numerous applications with considerable attainment [4-5]. For example, ANN has been effectively applied in the area of prediction, handwritten character recognition, evaluating prices of lodging [6-7].

Neurons are often grouped into layers. Layers are groups of neurons that perform similar functions. There are three types of layers. The input layer is the layer of neurons that receive input from the user program. The layer of neurons that send data to the user program is the output layer. Between the input layer and output layer are hidden layers. Hidden layer neurons are only connected only to other neurons and never directly interact with the user program. The input and output layers are not just there as interface points. Every neuron in a neural network has the opportunity to affect processing. Processing can occur at any layer in the neural network. Not every neural network has this many layers. The hidden layer is optional. The input and output layers are required, but it is possible to have on layer act as both an input and output layer [7].

ANN learning can be either supervised or unsupervised. Supervised training is accomplished by giving the neural network a set of sample data along with the anticipated outputs from each of these samples. Supervised training is the most common form of neural network training. As supervised training proceeds the neural network is taken through several iterations, or epochs, until the actual output of the neural network matches the anticipated output, with a reasonably small error. Each epoch is one pass through the training samples. Unsupervised training is similar to supervised training except that no anticipated outputs are provided. Unsupervised training usually occurs when the neural network is to classify the inputs into several groups. The training progresses through many epochs, just as in supervised training. As training progresses the classification groups are “discovered” by the neural network [6].

Training is the process by which these connection weights are assigned. Most training algorithms begin by assigning random numbers to the weight matrix. Then the validity of the neural network is examined. Next the weights are adjusted based on how valid the neural network performed. This process is repeated until the validation error is within an acceptable limit [5].

Validation of the system is done once a neural network has been trained and it must be evaluated to see if it is ready for actual use. This final step is important so that it can be determined if additional training is required. To correctly validate a neural network validation data must be set aside

that is completely separate from the training data [7].

About 60% of the total sample data was used for network training in this paper. About 30% of the total sample data served as test and the remaining 10% used for validation of the system.

3. METHODOLOGY

By looking deeply through literature and soliciting the experience of human experts on birth children, a number of factors have been identified that have an impact on the low birth weight. These factors were carefully studied and synchronized in an appropriate number to encode the computer in the ANN environment. These factors were classified as input variables. Configuration variables reflect some possible levels of know birth weight by values and factors.

3.1 The Input Variable

The input variables specified are those that can be obtained simply from the hospitals. Input variables are:

Table 1: Attributes of the Data set

1.	smoke
2.	race
3.	age
4.	lwt
5.	ptl
6.	History of hypertension
7.	uterine irritability
8.	ftv
9.	birth weight in grams

3.2 The Output Variable

The output variable represents the performance of the hospitals. The output variable depends on the input.

Table 2: Output variables

/N	Output	Represent
.	1	low weight
.	0	Normal weight

3.3 Design of the Neural Networks

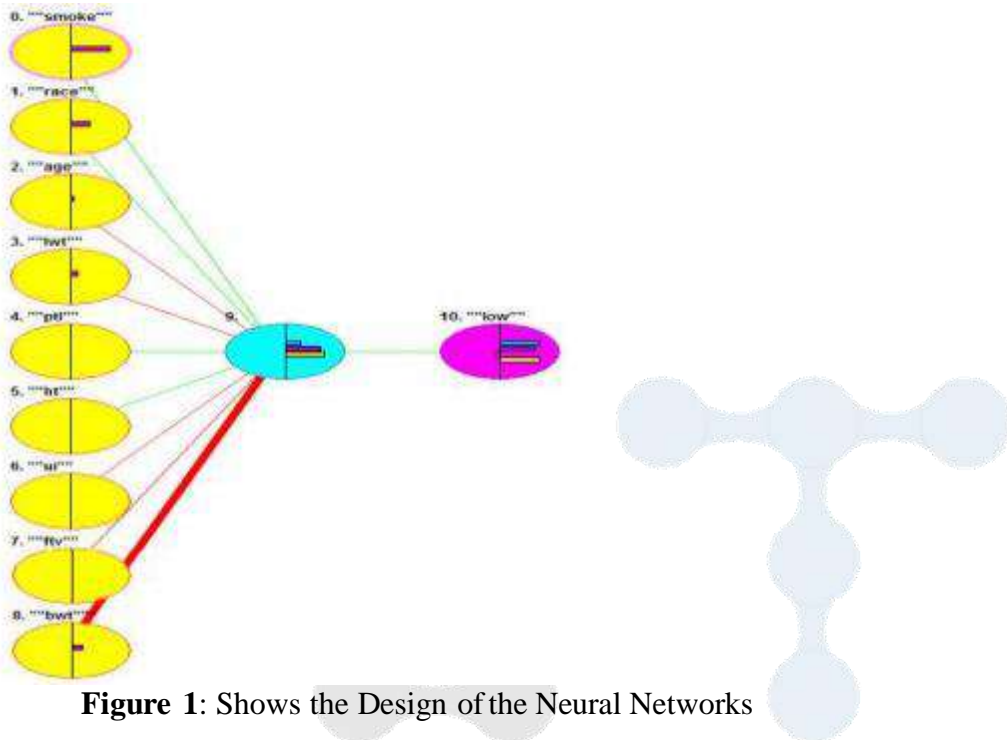

Figure 1: Shows the Design of the Neural Networks

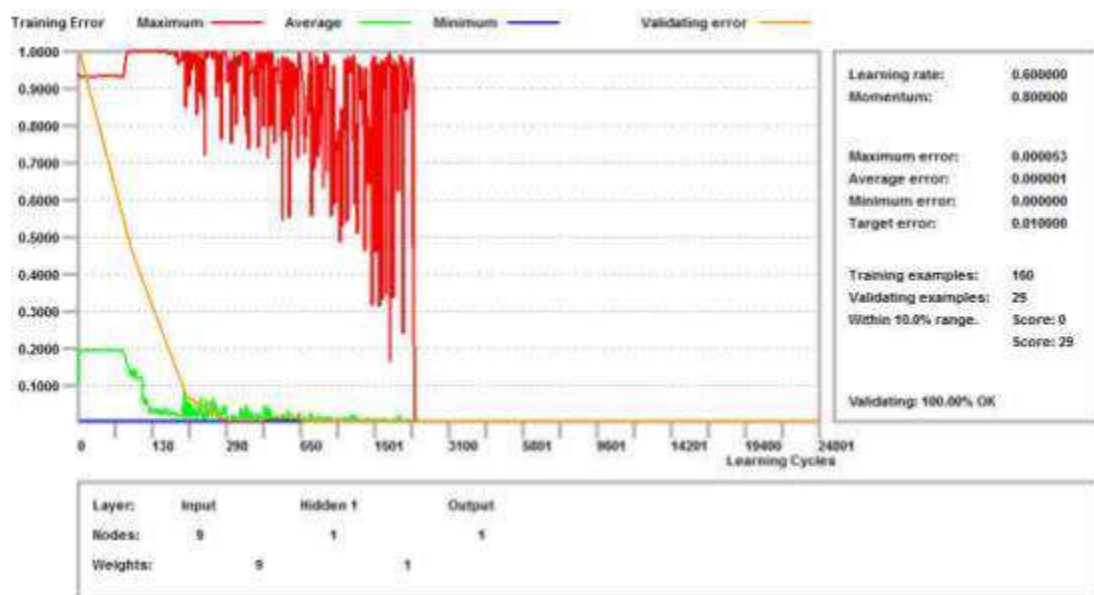

Figure 2: Shows the Training, error, and validation of the data set.

3.4 The Back-propagation Training Algorithm

- o Initialize each w_i to some small random value
- o Until the termination condition is met, Do
- o For each training example $\langle (x_1, \dots, x_n), t \rangle$ Do
- o Input the instance (x_1, \dots, x_n) to the network and compute the network outputs o_k
- o For each output unit k : $\delta_k = o_k(1-o_k)(t_k - o_k)$
- o For each hidden unit h : $\delta_h = o_h(1-o_h) \sum_k w_{h,k} \delta_k$
- o For each network weight w_j Do $w_{i,j} = w_{i,j} + \Delta w_{i,j}$, where $\Delta w_{i,j} = \eta \delta_j x_{i,j}$ and η is the learning rate.

4. EVALUATION OF THE NEURAL NETWORK

As mentioned previously, the purpose of this experiment was to predict the weight newborn child. Where we used data, which provides the possibility to implement and test the neural network and its learning algorithm. Our neural network is a sensor expression designed to detect the presence of one of two sets of materials. Alternatively, human reading maybe wrong.

After training and validation, the network was tested using the test data set and the following results were obtained. This involves inputting variable input data into the grid without output variable results. The output from the grid is then compared with the actual variable data.

The neural network was able to accurately forecast 100% of the excellent data (representing 8 inputs and based on the inputs.) We have two outputs represented in values and each value is as follows: (0)100% , (1) 100%.

5. CONCLUSION

The artificial neural network model was presented to predict the weight of the newborn baby based on specific inputs.

The model was tested and the total score was 100%. Thus, the potential of the artificial neural network to predict the weight of the newborn baby was reviewed.

REFERENCES

1. Salah, M., Altalla, K., Salah, A., & Abu-Naser, S. S. (2018). Predicting Medical Expenses Using Artificial Neural Network. *International Journal of Engineering and Information Systems (IJEAIS)*, 2(20), 11-17.
2. Marouf, A., & Abu-Naser, S. S. (2018). Predicting Antibiotic Susceptibility Using Artificial Neural Network. *International Journal of Academic Pedagogical Research (IJAPR)*, 2(10), 1-5.
3. Jamala, M. N., & Abu-Naser, S. S. (2018). Predicting MPG for Automobile Using Artificial Neural Network Analysis. *International Journal of Academic Information Systems Research (JAISR)*, 2(10), 5-21.
4. Kashf, D. W. A., Okasha, A. N., Sahyoun, N. A., El-Rabi, R. E., & Abu-Naser, S. S. (2018). Predicting DNA Lung Cancer using Artificial Neural Network. *International Journal of Academic Pedagogical Research (IJAPR)*, 2(10), 6-13.
5. Al-Massri, R. Y., Al-Astel, Y., Ziadia, H., Mousa, D. K., & Abu-Naser, S. S. (2018). Classification Prediction of SBRCTs Cancers Using Artificial Neural Network. *International Journal of Academic Engineering Research (IAER)*, 2(11), 1-7.
6. Alghoul, A., Al Ajrami, S., Al Jarousha, G., Harb, G., & Abu-Naser, S. S. (2018). Email Classification Using Artificial Neural Network. *International Journal of Academic Engineering Research (IAER)*, 2(11), 8-14.
7. Metwally, N. F., AbuSharekh, E. K., & Abu-Naser S. S. (2018). Diagnosis of Hepatitis Virus Using Artificial Neural Network. *International Journal of Academic Pedagogical Research (IJAPR)*, 2(11), 1-7.
8. Heriz, H. H., Salah, H. M., Abu Abdu, S. B., El Sbihi, M. M., & Abu-Naser, S. S. (2018). English Alphabet Prediction Using Artificial Neural Networks. *International Journal of Academic Pedagogical Research (IJAPR)*, 2(11), 8-14.

9. El_Jerjawi, N. S., & Abu-Naser, S. S. (2018). Diabetes Prediction Using Artificial Neural Network. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 124, 1-10.
10. Abu-Naser, S., Al-Masri, A., Sultan, Y. A., & Zaqout, I. (2011). A prototype decision support system for optimizing the effectiveness of elearning in educational institutions. *International Journal of Data Mining & Knowledge Management Process (IJDKP)*, 1, 1-13.
11. Abu Naser, S., Zaqout, I., Ghosh, M. A., Atallah, R., & Alajrami, E. (2015). Predicting Student Performance Using Artificial Neural Network: in the Faculty of Engineering and Information Technology. *International Journal of Hybrid Information Technology*, 8(2), 221-228.
12. Elzamly, A., Abu Naser, S. S., Hussin, B., & Doheir, M. (2015). Predicting Software Analysis Process Risks Using Linear Stepwise Discriminant Analysis: Statistical Methods. *Int. J. Adv. Inf. Sci. Technol*, 38(38), 108-115.
13. Abu Naser, S. S. (2012). Predicting learners performance using artificial neural networks in linear programming intelligent tutoring system. *International Journal of Artificial Intelligence & Applications*, 3(2), 65.
14. Elzamly, A., Hussin, B., Abu Naser, S. S., Shibutani, T., & Doheir, M. (2017). Predicting Critical Cloud Computing Security Issues using Artificial Neural Network (ANNs) Algorithms in Banking Organizations. *International Journal of Information Technology and Electrical Engineering*, 6(2), 40-45.
15. Abu Naser, S. S., & Al-Bayed, M. H. (2016). Detecting Health Problems Related to Addiction of Video Game Playing Using an Expert System. *World Wide Journal of Multidisciplinary Research and Development*, 2(9), 7-12.
16. Abu Ghali, M. J., Mukhaimer, M. N., Abu Yousef, M. K., & Abu Naser, S. S. (2017). Expert System for Problems of Teeth and Gums. *International Journal of Engineering and Information Systems (IJEAIS)*, 1(4), 198-206.
17. Abu Naser, S., & Akkila, A. N. (2008). A Proposed Expert System for Skin Diseases Diagnosis. *INSInet Publication. Journal of Applied Sciences Research*, 4(12), 1682-1693.

TABIIY FANLARNI O'QITISHDA KO'RGAZMALI METODLARDAN FOYDALANISH.

Termiz tuman 10-umumta'lim maktabi
boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi

Xamidova Xurshida Abdunazarovna

E-mail: xamidovaxurshida@gmail.com

tel: 998 93 6101987

Qulmo'minov O'rolboy Safar o'g'li

Termiz davlat pedagogika institute

“Boshlang'ich ta'lim metodikasi” kafedrasida o'qituvchisi,

Termiz (O'zbekiston)

E-mail: qulmuminovorolboy@gmail.com

Тел.: +998995265624

Annotatsiya

Mazkur maqolada mualliflar tomonidan tabiiy fanlarni o'qitishda ko'rgazmalı metodlarning qo'llanilishi, metodlardan foydalanish mazmuni va yo'llari muhokama etilgan.

Kalit so'zlar: Shaxs, ta'lim, texnologiya, metod, metodika, tafakkur, tabiiy fanlar.

Annotation

In this article, the authors discuss the use of visual methods in the teaching of natural sciences, the content and ways of using the methods.

Keywords: Person, education, technology, method, methodology, thinking, natural sciences.

Tabiiy fanlarni o'qitishda foydalaniladigan metodlar tasnifi. Ma'lumki, o'quv jarayonida tanlangan o'quv materiyallari mazmuni va o'quvchilarning yoshiga muvofiq tarzda tanlangan metodlar bilim sifatining yuqori bo'lishini ta'minlaydi.

Metod umumiy ma'noda maqsadga erishish usulidir.

Tabiiy fanlarni o'qitishning og'zaki metodlari ta'lim jarayonida o'quvchi oldida turgan umumta'lim va tarbiyaviy vazifalarni amalga oshiradi.

O'qitish metodi esa - bu o'qituvchining bilimlar berish va ularni o'quvchilarning o'zlashtirib olish usulidir. Metodning bu ta'rifi uning ikki bir-biriga bog'liq tomonlari:

beruvchi, ta'sir qiluvchi - o'qituvchi;

qabul qiluvchi, o'zlashtiruvchi - o'quvchilarni ifodalaydi.

Bu o'zaro ta'sir qilishning xarakteri bilim manbaiga bog'liqdir. Bilim manbai o'quv materialining mazmuni bilan belgilanadi, u ta'lim jarayonida yetakchi hisoblanadi.

Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan o'qitish metodlarining turlari. Tabiiy fanlarni o'qitish amaliyotida turli xil o'qitish metodlari qaror topgan. Biroq ushbu ancha muhim belgilarga qarab ularni quyidagicha guruhlashtirish mumkin:

- o'quvchilar bilim oladigan manbalar;

- o'quvchilar faoliyatining xarakteri;

- o'qitish jarayonida o'quvchilar faoliyatining xarakteri.

Bu uch belgi o'rgatish va o'rganishni bir butun jarayon sifatida tushunishdan kelib chiqadi. Bunda o'qituvchining (o'rgatuvchining) va o'quvchining (o'rganuvchining)

faoliyatlari o'zaro bog'langan va taqazo qilingan, bilim manbalari esa o'qituvchining faoliyati bilan o'zaro chambarchas bog'lanishda bo'ladi.

Darsda o'qituvchi turli ta'lim metodlaridan foydalanadi. O'qitish uslublarini tanlashda bir qator omillar: yordamchi maktabning hozirgi bosqichdagi taraqqiyoti, o'quv fani, o'rganiladigan materialning mazmuni, o'quvchilarning o'quv materialini egallashga tayyorgarlik darajasi katta ahamiyatga ega.

Uslub tanlash va uni qo'llash xususiyati faqat darsdagi o'quv materialining maqsadiga emas, balki mazmuniga qarab ham aniqlanadi. O'qitish uslubi tushunchasi didaktik va uslubiyatning asosiy tushunchalaridan biri.

Pedagogikada o'qitish deganda, o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyatlari, ish usullarini tushunish qabul qilingan. Bu faoliyat yordamida o'qituvchi bilim beradi, o'quvchilar esa bilim doiralarini kengaytiradilar, ularning bilish qobiliyatlarini rivojlantiruvchi, dunyoqarashini shakllantiruvchi malakalar vujudga keladi.

O'qitish metodi deganda o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro bog'langan faoliyati tushuniladi, buning jarayonida o'quvchilar tomonidan bilim, o'quv va ko'nikmalar o'zlashtiriladi, ularning idrok qilish qobiliyatlari rivojlanadi, dunyoga qarash shakllanadi.

O'qitish metodlari to'g'risidagi masala-geografiyani o'qitish metodikasidagi eng muhim masalalardan biridir: u geografiya tasavvurlari hamda tushunchalarini to'g'ri shakllantirish, yuqori ta'lim va tarbiya natijalariga erishish uchun qanday o'qitish kerak degan savolga javob berishga imkon beradi.

Metodlar klassifikatsiyasi. Tabiiy fanlarni o'qitish metodlari uchta asosiy guruhga bo'linadi.

Og'zaki metodlar- o'qituvchining materialni og'zaki bayon qilishi, suhbat, kitob bilan ishlash;

Ko'rgazmali metodlar- namoyish qilish (ko'rsatish), mustaqil kuzatishlar, ekskursiyalar;

Amaliy metodlar- og'zaki va yozma mashqlar, grafik (chizma) va laboratoriya ishlari.

Metod – (grekcha “metodos” so'zidan olingan bo'lib, yo'l, ahloq usuli ma'nolarini anglatadi). Tabiat va ijtimoiy hayot hodisalarini bilish, tadqiq qilish usuli. Faoliyat, harakatning yo'li, usuli yoki qiyofasi, shakli, ko'rinishi.

Ta'lim metodi – o'qituvchining o'quvchilar bilan muntazam qo'llaydigan, o'quvchilarga o'z aqliy qobiliyatlarini va qiziqishlarini rivojlantirish, bilim va ko'nikmalarni egallash hamda ulardan amalda foydalanish imkonini beruvchi ish usuli. Belgilangan ta'lim berish maqsadiga erishish bo'yicha ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilar o'zaro faoliyatini tashkil qilishning tartibga solingan usullari majmuasidir.

Metodika – biror ishni maqsadga muvofiq o'tkazish metodlari, usullari, yo'llari majmuasi. U alohida metodikalardan tashkil topadi. Pedagogika fani sohasida ma'lum o'quv fanini o'qitish hamda tarbiyaviy ishlar qonuniyatlarini tadqiq qiladi. Masalan, tillar metodikasi, arifmetika metodikasi va shu kabilar.

Usul – biror narsa, hodisa, jarayonni o'rganish yoki amalga oshirish tartibi.

Uslub – biror narsa, hodisa, jarayonni o'rganish yoki amalga oshirish uchun qo'llash lozim bo'lgan usullar majmuasi.

Ko'rgazmali metodlar tasnifi. Tabiiy fanlarni o'qitishda ko'rgazmali uslubdan foydalanish bolalarda aniq faktik bilimlarning to'planib borishiga yordam beradi.

Ko'rgazmali metodni umumpedagogik tamoil, ko'rgazmallilik bilan adashtirmaslik kerak. Bu tushunchalar har xil bo'lib, bir-biriga sira o'xshamaydi. Ko'rgazmali vositalar deyarli hamma tabiiy fanlarni o'qitishda qo'llaniladi. Ko'rgazmalilik o'quvchilarning nutqi va tafakkuri nuqsonlarni tuzatish (korreksiyalash)da katta ahamiyatga ega. To'g'ri qo'yilgan savol, keyinroq esa tizimlangan savollar majmuasi namoyish qilinayotgan obyekt va tajribalarga e'tiborni jalb qiladi.

Tabiiy fanlarni o'qitishda qo'llaniladigan ko'rgazma vositalariga (tirik tabiiy obyektlar va tasviriy jadvallar, sistimalar, mulyajlar, kino, diafilm, diapozitiv) va boshqalar kiradi.

Tabiiy jismlar bilan ishlash metodikasi. Tabiiy fanlarni o'qitish uchun, ayniqsa, tabiiy jismlardan foydalanish maqsadga muvofiq, chunki ular o'quvchilarda tabiiy jismlarni bevosita ko'rish asosida tasavvur va tushunchalarni hosil qilishga imkon beradi.

Tabiiy ko'rgazmali qurollarga- o'simliklar tirik namunalari barcha organlari bilan, tayyor gerbariyalar, urug'lar to'plami, fiksatsiyalangan (ho'l) preparatlar, guldastalar, hayvonot olamining tirik namunalari, skelet va tulumlar, hasharotlar kolleksiyasi, qushlarning tuxumlari va uyalari, loy, qum, daryo toshlari, shag'al, suv, qushlarning pati, minerallar kabilar kiradi. Bular jonli va jonsiz tabiat jismlariga bo'linadi.

Suratlar bilan ishlash metodikasi. Tabiiy fanlarni o'qitishda o'qituvchi o'quvchilarga ular hali ko'rmagan ko'pgina obyekt va hodisalar to'g'risida ma'lumotlar beradi. Biroq eng jozibali va qiziqarli hikoya ham, agar yaxshi surat ko'rsatilmasa, yetarli to'liq va yorqin tasavvurlar bera olmaydi. Faqat suratlarni diqqat bilan ko'rib chiqish orqali tabiiy holdagi jism bilan tanishishdagiga yaqin keladigan taassurotlarni hosil qilish mumkin. Tasviriy ko'rgazmali qurollarga-jadvallar, suratlar, sxemalar, qismli rasmlar, gulqog'ozlar to'plami, xarita, globusa, modellar, mulyajlar, plakatlar, proektsion apparatlar va ekran vositalari kiradi.

Ekran - ovozli ko'rgazma vositalari. Ularga o'quv filmlari, diafilm, gram yozuvlar, o'quv ko'rsatuvlari kiradi. Bu ekran qo'llanmalari harakatdagi voqea-hodisalami ifodalaydi. Ko'z bilan ko'rish mumkin bo'lmagan, uzoq o'lkalarda mavjud tirik va jonsiz tabiat ujurini harakatdagi holatini tabiiy muhitda ko'rish imkonini beradi. O'quvchilar ham ko'rib, ham eshitish orqali bihm oladilar.

Tabiiy fanlarni o'qitishda mul'timedia vositalaridan foydalanishning afzaliklari. Mul'timedia vositalari asosida o'quvchiga ta'lim berish hozirgi kunning dolzarb masalalaridandir. Hususan geografiya darslarini yuqorida tilga olingan texnologiyalar yordamida rivojlantirishdan avval ularni ko'r-ko'rona qo'llashdan farqli o'laroq, shu texnologiyalarni fanning xususiyatlaridan kelib chiqqan holda amalda qo'llashning natijasi yuqori bo'ladi. Mul'timedia-kompyuter grafikasi vositasini qo'llashning yo'nalishlaridan biri bo'lib bunday texnologiya ta'lim, fan, san'at, iqtisodiyot kabi sohalarga sezilarli o'zgarishlarni kirita oladi. Mul'timediali tezkor axborot kommunikatsion texnologiyalar rivojlanishining ilg'or rivojlanishlaridan biri bo'lib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. Апробация, (2), 93-94.
2. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING O'RNI. НАУЧНЫЙ ПОИСК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ (pp. 119-120).
3. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(10), 792-797.
3. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(4), 1781-1785.
4. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. Научные горизонты, (11-1), 247-252.
5. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. Гуманитарный трактат, (24), 13-14.
6. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. Гуманитарный трактат, (24), 9-10.
7. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. Open Access Repository, 4(02), 81-84.
8. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). CREATIVE TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE EDUCATION Open Access Repository, 4(02), 434-437
9. KULMOMINOV, O. (2023). ISSUES OF DEVELOPMENT OF STUDENT'S CREATIVE SKILLS IN WORLD SCIENCE. World Bulletin of Social Sciences, 27, 54-56.
10. Kulmominov, O. (2023). TECHNOLOGY FOR DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING SKILLS OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN NATURAL SCIENCE TEACHING. Open Access Repository, 9(10), 112-116.
11. Babamuratov, E., Ulmashon, D., & Zhurabek, Z. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. World Bulletin of Social Sciences, 27, 136-143.
12. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. Open Access Repository, 10(10), 51-55.
13. Bobomurodov S.M. Boshlang'ich sinflar o'quvchilarida ilk invariant va variativ tushunchalarni shakllantirish metodikasi //Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў, илмий-методикалик журнал.-Нукус. -2022. 6/1-1 son. -В. 186-190, (13.00.00. №20).
14. Bobomurodov S.M. Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitish metodikasini takomillashtirish texnologiyasi// Yangi O'zbekiston pedagoglari axborotnomasi/1-jild, 9-son (Yo'pa). 06-September 2023-yil/ www.in-academy.uz/-B.1-5.
15. Bobomurodov S.M. Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni variativ tushunchalar asosida o'qitishda sharq mutafakkirlarining o'rni// Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb

muommolari. ISSN 2181-1342JILD 3, SON 10. 2023 <https://scienceproblems.uz>
DOI:10.47390/SP1342V3I10Y2023 -B. 266-271.

16.Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. World Bulletin of Social Sciences, 27, 6-9. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3219>

17.Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3220>

18.Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99–102. Retrieved from <https://oarepo.org/index.php/oa/article/view/3553>

19.Boynazarova , N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA BUGUNGI KUNDA MATEMATIK SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISH. Interpretation and Researches, 2(1). извлечено от <https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/960>

20Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3221>

Alisher Navoiy hayoti hamda ijodi. G'azal va fardlarni maktab darsliklarida o'rganish va tahlil qilish usullari. (7- sinf adabiyot darsligidagi g'azal va fardlar asosida)

Musayeva Gulshirin

Termiz davlat pedagogika instituti
o'zbek tili va adabiyoti
yo'nalishi 3-kurs talabasi

Abduraimova Laylo

Termiz davlat pedagogika
instituti o'zbek tili va adabiyot
i yo'nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiy shaxsiyati va ijodi, yangilangan maktab darsliklarida berilgan Navoiy yaratgan qit'alar va fardlardan na'munalar va ularning tahlili kabi ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy shaxsiyati va ijodi, darslik, qit'a, fard, tahlil yo'nalishlari.

O'zbek adabiyotining bugunga kelib takomillashuviga hamda asrlar osha ulug'lanib yosh kelajak ko'ngliga "g'azallar" tushunchasini singdira olgan ko'plab beqiyos na'munalarini o'qib, ko'nglimiz ham, umrimiz ham gullab yashnashiga o'zining katta hissasini qo'shgan buyuk mutafakkir, zullisonayn shoir Alisher Navoiy bobomizni bugun yod etar ekanmiz ko'nglimizda olam-olam faxr tuyg'usi jo'sh urmoqda.

Alisher Navoiy she'riyatga g'oyat qiziqadigan, zehni o'tkir, adabiyotni qunt bilan o'rganadigan xalqini, yurtini, Allohni suvadigan jonidan ham sevadigan buyuk siymo bo'lgan. Alisher yaxshi farzand, yaxshi aka, yaxshi jiyan, yaxshi shogird, yaxshi o'quvchi va yaxshi do'st ham edi. Husayn Boyqaro bilan do'stligi dunyo ko'z o'ngida oltinga teng davrlar deya, ta'riflasak adashmaymiz. Husayn Bayqaro 1472-yilning fevral oyida uni saroyning bosh vaziri qilib tayinlaydi va unga "Amiri kabir" unvonini beradi. Alisher Navoiy barcha lavozimlarida avvalo butun kuchini

mamlakatda tinchlik va osoyishtalik o'rnatishgaga qaratadi. Shahar- larda savdosotiqni, hunarmandchilikni rivojlantirishga katta ahamiyat beradi. Do'sti va xalqi uchun jon- jahti bilan harakat qiladi.

Navoiy ko'nglida ulkan insonparvarlik tuyg'usi uni bir umr tark etmadi. Navoiy o'rta asrdagi uyg'onish davrining boshqa ulug' zotlari kabi butun inson qanday bo'lishi lozimligini ko'rsatdi.

Navoiy hayot yo'lida xalqni ham she'riyatni ham birga-birga olib ketishga harakat qilar edi. Buning isboti u yaratgan asarlar jamlanmasiga e'tabor qaratsak. 1470- yillarning oxirlarida Alisher Navoiy o'zining o'zbek tilida yozgan she'rlaridan iborat ilk devoni "Badoe ul- bidoya" ("Badiiylik ibtidosi") ni tuzdi. Bunday mukammal devonini tuzish Navoiygacha kamdan- kam shoirga nasib bo'lgan edi. 1480- yillarning oxirida "Navodir un-nihoya" ("Behad nodirliklar") devonini tuzi.

Bundan so'ng ko'ngliga yoshligidan tuyib qo'yilgan maqsadini 1483- 1485- yillarda amaliyotga tadbiiq etdi. Bu maqsad o'zbek tilida "Xamsa" asarini yaratish edi. Asar o'zbek

adabiyoti shuhratini olamga yoyib, jahon adabiyoti- tining durdonalaridan biriga aylandi. Bundan so`ng ham ijodkor juda ko`p chinak- kam adabiyot durdonalarini ham yaratdi. Mana shunday asarlardan ko`plarini boshlang`ich sinfdan to yuqori sinflarda ham uchramiz.

Navoiy o`ta ijodkor inson bo`lganini u yaratgan asarlardan bilib olishimiz qiyin emas. Hozirgi zamonaviylashgan asrimizda ham Navoiy ijodi yuksaklikka tomon olib chiqilmoqda. Bu borada barcha ijodkorlar tomonidan Navoiy ijodi va shaxsiyatiga qiziqib maqolalar yaratgan. Mana shunday maqolalardan birida, “Shoir tabiatan nihoyatda sinchikov inson bo`lgan. Atrofdagi voqea-hodisalarni, odamlar va ular o`rtasidagi o`zaro munosabatlarni doimo kuzatgan, ulardan ma`lum xulosalar

chiqargan. Hatto kichik hayotiy-maishiy tafsillar ham e`tiboridan chetda qolmagan”... mana shunday hayotiy voqelardan ilhomlanib yozilgan hozirgi zamonda ham qo`llaniladigan qit`a va fardlar yaratilgan.

Qit`a (arabcha “bo`lak, qism, parcha” so`zidan) mumtoz adabiyotda qo`llangan janrlardan biri bo`lib, unda muallifning turli mazmundagi fikr-mulohazalari, qarashlari ifodalangani. Qit`a ikki bayt (to`rt qator) va undan ortiq bo`lishi mumkin.

Unda ikkinchi misra (qator) o`zaro qofiyalanadi[4,125].

7-sinf adabiyot darsligida keltirilgan quyidagi qit`alar mazmuni va tahlili haqida fikr yuritamiz;

Kamol et **kasbkim**, olam uyidan-Sanga farz o`lmag`ay **g`amnok** chiqmoq.

Jahondin **notamom** o`tmak **biaynih**,

Erur hamomdin nopok chiqmoq.

Lug`at: Kamol-yetuklik, kasb etmoq-o`rganmoq, g`amnok-g`amgin, notamomnokomil, biaynih- xuddi, aynan. Ushbu qit`ada maktab o`quvchilari ongiga va bilim darajasiga ta`siri juda katta bo`lgan ma`no mazmun mavjud ya`ni, olam uyidan yetuklikni o`rgan, sen olam uyidan g`amgin chiqishni farz deb bilma. Jahondan nokomil ya`ni dunyodagi barcha fazilatlar-u, yetuklilarsiz o`tish xuddi, hammomga yuvinishga kirib yuvinmasdan kir holatda chiqish bilan barobardir.

Ilmdan kasb qilki, sud ermas,

Charx mushkillarini hal qilmoq.

Lekin ul ilm dog`i naf` etmas,

Bilibon bo`lmas amal qilmoq.

Lug`at: **sud**-foyda, **charx**-osmon, zamon. Ilmni kasb qil bu sen uchun foyda, charx mushkullarini ham hal qiladi. Lekin bir narsani bilib qo`y, o`sha olgan yetukliging, biliming nafi bo`lmaydi, bilgan, olgan ilmingga amal qilmasang.

Navoiyning barcha turdagi ijod na`munalarini tahliliy mazmunini bilmoq uchun asosan lug`atlardan foydalanish kerak. Bu lug`atlarni o`rganish o`quvchilarning so`z boyligini balki, dunyoqarashini kengaytiradi.

Fard- (arabcha “yakka, yolg`iz” so`zidan) mumtoz adabiyotda qo`llangan janrlardan biri bo`lib, unda muallifning hayotiy kuzatishlariga asoslangan xulosalari, g`oyalari ilgari suriladi. Fard bir bayt (ikki qator) dan tashkil topadi.

Kishi aybin yuziga qilma izhor,

Taammul ayla o`z aybingg`a zinhor.

Lug`at: **taammul aylamoq**- fikr yuritmoq, yaxshilab o`ylamoq, **izhor**- aytmoq, **zinhor**- tojikchasiga hech qachon, kechirim, hech shubhasiz. O`zbekchada esa, aslo mutlaqo

Kishining aybini yuziga aytma, yaxshilab o`ylab ko`r fikr yurit o`z aybingni, yoki kishilarning aybini yuzlariga aytishingdan oldin o`zingning aybingni hech shubhasiz yaxshilab o`ylab ko`r.

Navoiy yaratgan barcha turdagi nodirliklarda insoniy kechinmalar jamlanmasi mavjuddek, ya`ni g`azallarida, (tuyuq, ruboiy, fard va b) larda nozik tuyg`ular, o`yfikrlar, orzu-umidlar, ruhiy kechinmalar, qolaversa o`nlab she`riy san`atlar (tazod, talmeh, tamsil, istiora, tashbeh)dan ham mohirona foydalangan buyuk ijodkordir.

Oddiy hayotiy kundalik turmushdagi barcha unsurlarni birgina so`z sehri ila yetuklikka komillikka yetaklovchi avlodalar ko`nglidan o`chmaydigan ajdod hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. Апробация, (2), 93-94.

2. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING O'RNI. НАУЧНЫЙ ПОИСК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ (pp. 119-120).

3. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(10), 792-797.

3. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(4), 1781-1785.

4. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Исползования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. Научные горизонты, (11-1), 247-252.

5. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. Гуманитарный трактат, (24), 13-14.

Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99–102. Retrieved from <https://oarepo.org/index.php/oa/article/view/3553>

Boynazarova , N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA BUGUNGI KUNDA MATEMATIK SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISH. Interpretation and Researches, 2(1). извлечено от <https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/960>

Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3221>

Boynazarova Nilufar, [15.02.2024 22:27]

Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. World Bulletin of Social Sciences, 27, 6-9. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3219>

Boynazarova Nilufar, [15.02.2024 22:27]

Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3220>

Boynazarova Nilufar, [16.02.2024 12:03]

Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99–102. Retrieved from <https://oarepo.org/index.php/oa/article/view/3553>

Boynazarova , N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA BUGUNGI KUNDA MATEMATIK SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISH. Interpretation and Researches, 2(1). извлечено от <https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/960>

Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3221>

**PEDAGOGIK NIZOLAR VA ZIDDIYATLARNING FALSAFIY, PEDAGOGIK-
PSIXOLOGIK TASNIFI**

Dexkonova Mamura Ulmasovna

Aqmirzayeva Nafisa Ikrom qizi

Tulaganova Sevara Fozil qizi

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada pedagogik nizolarning asosiy sabablari va pedagogning pertseptiv (o'quvchi, talabalarni tushunish) xatolari. Pedagogning o'quvchi-talabalar bilan ish yoki shaxsiy ish yuzasidan bo'ladigan kelishmovchiliklari va ularni bartaraf etishning o'ziga xos xususiyatlari yoritib berilgan. Yosh pedagoglar faoliyatida odatda yo'l qo'yiladigan xatolar va ularni yengish yo'llari batafsil tushuntirib o'tilgan.*

***Kalit so'zlar:** pedagogik nizolar, pedagogning pertseptiv (o'quvchi, talabalarni tushunish) xatolari, shaxsiy ish.*

**PHILOSOPHICAL, PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL
CLASSIFICATION OF PEDAGOGICAL DISPUTES AND CONFLICTS**

***Abstract.** In this article, the main causes of pedagogical conflicts and perceptual errors of the pedagogue (reader, student understanding) are discussed. Disagreements between the teacher and the students regarding work or personal work and the specific features of their resolution are highlighted. Common mistakes made by young pedagogues and ways to overcome them are explained in detail.*

***Key words:** pedagogic conflicts, perceptual errors of the pedagogue (understanding the student, students), personal work.*

**ФИЛОСОФСКО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ И ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ
КЛАССИФИКАЦИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПОРОВ И КОНФЛИКТОВ**

***Аннотация.** В данной статье рассматриваются основные причины педагогических конфликтов и перцептивных ошибок педагога (читателя, учащихся). Выделены разногласия между учителем и учениками по поводу трудовой или личной работы и особенности их разрешения. Подробно объяснены типичные ошибки молодых педагогов и пути их преодоления.*

***Ключевые слова:** педагогические конфликты, перцептивные ошибки педагога (понимание ученика, учащихся), личностная работа.*

Инсон ўз ҳаётида болалик давриданок бошқа инсонлар билан турли ижтимоий муносабатларга киришади. Ана шу муносабатлар эса ҳар доим ҳам бир текис, силлиқ ва тинч давом этавермайди. Ҳаётнинг бир текис давом этишини турли низо ва зиддиятлар бузиб туради. Конфликт ҳар бир инсон ҳаётига алоқадор бўлган ўзига ҳос жараён бўлиб, ҳеч бир инсон ўзини комил ишонч билан конфликтли вазиятлардан муҳофаза қилинганман деб айта олмайди. Конфликтлар инсон ҳаётининг ажралмас қисми ҳисобланади, чунки ҳар бир инсон ўз ҳаёти давомида конфликтлар билан тўқнаш келади. Конфликтлар табиий ҳодиса бўлиб, конфликт билан тўғри муносабат ўрнатиш инсон тарбияси, унинг шаклланишининг зарурий талабларидан биридир.

Хўш, аслида конфликт нима, уни енгиб бўладими, ундан инсон ўзини эҳтиёт қилиши мумкинми, конфликтсиз яшашнинг тартиб ва қоидалари мавжудми, улар нималардан иборат?

Ушбу саволлар ҳаммани қизиқтириши табиий.

Педагогик жараёндаги алоқалар тизимида ўқитувчи билан ўқувчи ўртасидаги муомала-муносабатлар катта ўрин эгаллайди. Муаллим педагогик жараёнда асосий фигура, етакчи кишидир. Ўқитувчи педагогик ишда фидойилик кўрсатиб, муаллимлик бурчини юксак даражада бажариб, болаларга билим бериб, улар қалбига ҳалоллик, гўзаллик, ҳақиқат, одоб-ахлоқ нурини сингдира олса шарафли вазифасини доғ туширмай бажарган саналади, ҳурмат-эътибор топади. Шогирдлари томонидан улуғланади.

Афсуски, ҳамма муаллимлар ҳақида ҳам шундай дейиш қийин. Ўзининг дағал муомаласи билан боланинг кўнглини ўқишдан совитиб, дилини ўринсиз ранжитадиганлар ҳам учраб туради. Педагогик амалиёт, бадиий адабиётда бунга мисол бўладиган далиллар кўп. Бундайлар ёшлар тарбиясига, уларнинг ахлоқига салбий таъсир этадилар. Тарбиявий ишларга тузатиш қийин бўлган даражада зиён етказадилар. Натижада ўқитувчи билан ўқувчи, талаба ўртасида низо туғила бошлайди.

Баркамол, ижодкор шахсни шакллантиришга, тарбиялашга доир ахлоқий нормалар педагогик этикада ифодаланган. Тарбияланувчига ижобий таъсир ўтказиш шартларидан бири ўзаро ишонч, ҳамжихатликда мақсад сари устоз ва шогирд мақомида ҳамкорликда интилишдир. Бу қонуният педагогик амалиётда кўп марта синовдан ўтган ва ўзини оқлаган. Муаллимлар, талабалар билан ўтказилган суҳбат натижалари шундан далолат берадики, мактабда ҳушмуомала, ўқувчиларга ҳам ота-она, дўст, раҳбар бўла олган ўқитувчиларгина муваффақиятларга эришадилар. Аксинча кўпол, ўзини босолмаган, ўйламай ҳукмлар чиқаришга мойил ўқитувчилар муаммолар орасида қоладилар.

Педагогик жараён, тарбия жараёни, одамларнинг табиати шу даражада мураккабки, муаллим баъзан истаса-истамаса кўполлик қилишга «мажбур» бўлади, ўқувчи муаллимнинг ўринли талабларини бажармаётган пайтларида у ўзини тута олмай қолади. Муаллим ўз талабларини, ҳатто кўполлик ҳолатини ҳам, болага яхшилик қиляпман деб ҳисоблайди, чунки бу ишни болага билим бериш, уни тўғри ёълга солиш, яхши одам қилиб тарбиялаш учун қилаётганлигига ишонади. Афсуски, бу тўғри хулоса эмас. Саъдий Шеързийнинг «Гулистон» (Тошкент, 1968) асарининг «Тарбия таъсири баёни» бобидаги ҳикоятлар, Алишер Навоийнинг «Маҳбуб - ул - қулуб» асаридаги «Мударрислар тўғрисида», «Мактабдорлар тўғрисида»ги асарларида билдирилган мулоҳазалар бу фикримизга ҳамоҳангдир.

Баъзи ҳолатлар, масалан тарбияси қийин бола билан муомала-муносабатлар жараёнида содир бўлади. Унутмаслик лозимки, бундай бола одатда, носоғлом муҳитли оилада вояга етади. Тажрибали педагоглар тарбияси қийин болалар билан ишлаш, муомала қилиш мураккаблигини, шу билан бирга улар меҳрга зор, эътиборга муҳтож эканлигми, бундайларга мўсбатан бардошли, сабр-тоқатли, кечиримли бўўш зарурлигини ҳам ҳис этишлари лозим.

Маълумки, жисмоний жароҳат олган болани ўқитувчи жазоламайди. Жисмоний тарбия муаллими оёғи жароҳатланган боладан югуриш мусобақасида қатнашишни талаб этмайди. Бола баъзан қалби, руби жароҳатланган ҳолда мактабга келиши мумкин. Таълим жараёнида бунини барча ўқитувчилар бирдек эътиборга олишадими? Бахтга қарши, ёёк. Бола жавоб беришни ҳохламаяпти, дарс тайёрлашни истамаган — деб ҳисоблаб, унга нисбатан қатъий талаб қўйиш ҳоллари бор. Бу ўринда эзгулик қиламан деб, «ёзувлик» қилиб қўйиш ҳеч гап эмас.

Муаллимнинг бирор тасодифий хатти-ҳаракат натижасида ўқувчиларда у ҳақда содир бўлган фикр ҳам таълим-тарбия жараёнига салбий таъсир этиши, муаллимнинг ишини мурак-каблаштириши мумкин. Одатда бундай зиддиятлар узок давом этади». (Малла Очилов. Муаллим қалб меъмори. Тошкент, «Ўқитувчи». 2001 йил. 56-57 бетлар). Натижада ўқитувчи билан ўқувчи орасида низолар чиқади. Ўқувчи ўқитувчидан норози ҳолда, ундан узоклашиб юради. Айрим ҳолларда муаллимни ҳимоя қиламан деб, катталар боладан кечирим сўрашни талаб этадилар, ҳолбуки бу низога ўқитувчининг нотўғри хатти-ҳаракати сабаб бўлган. Бундай вақтда боланинг кадр-қиммати ҳисобга олинмайди.

Айрим ҳолларда болага масъулиятли ишларни топширадилар, бола эса бундай пайтларда катталар топшириғини бажармай қўяди, ўзининг мустақиллигини чеклашларини ёқтирмайди, катталарнинг талабларига кўпинча салбий муносабатда бўлади. Ўғил ёки қизларининг улғайиб қолганлигини сезмаган, уларни ҳали ҳам «ёш бола» деб ҳисоблайдиган оилаларда ўсмир билан катталар ўртасида тез-тез низолар, тўқнашувлар вужудга келади.

Катталар болага қандай муносабатда бўлшлари керак? Аввало, боланинг хулқига доимий эътибор бериш, унинг хулқига қатъий, узлуксиз раҳбарлик қилиш, шунингдек, буларнинг ҳаммасини шундай амалга ошириш керакки, бола майда-чуйда ишларида ҳам катталарнинг васийлигини сезмасин. Айниқса, ўсмир ёшидагилар уларнинг ҳаётдаги янги мавқелари билан ҳисоблашадиган, уларни «кичкина» деб ҳисобламайдиган, талабчан, лекин адолатли ўқитувчиларни ҳурмат қиладилар.

Катта ёшли болалар учун қизиқишларини турли-туманлиги характерлидир. Бу қизиқишлар тўғри тарбияланса, ўсмирлар қобилиятлари ва майлларининг ривожланишига жиддий таъсир кўрсатиши мумкин.

Ўқитувчининг ўқувчи-талабалар билан иш ёки шахсий иш юзасидан айрим вақтларда келишмовчиликлари бўлиб туради. Ўқувчи атрофдагиларнинг унга берган баҳосига нисбатан танқидий қарайди. Унинг кайфиятидаги ранжиш ва иккиланишнинг сабаби ҳам ана шунда. Тасодифий муваффақият ёки катталарнинг мақтаб қўйиши боланинг ўзига ортиқча баҳо беришига, ўзига ҳаддан ташқари ишонувчанликка, мақтанчоқликка олиб келади. Ҳатто, вақтинча тасодифий муваффақиятсизлик болада ўз кучига ишонмасликни уйғотиши, иккиланиш, қўрқоқлик, журъатсизлик ва уятчанлик ҳиссини ошириб юбориши мумкин. Шунинг учун ўқитувчи ва тарбиячиларнинг болалар билан бўладиган муносабати алоҳида назокатни талаб этади. Ўсмирлик ёшида заиф, мустақил эмас, кичкина деб ном чиқаришдан қўрқиш хавфи кучаяди.

Муомаладаги дағаллик, талабчанлик, ҳурматсизлик, ўқувчига менсимамай муомалада бўлиш, «яхши тушу-наман» деб ҳисоблаган масалалари бўйича ўзларининг мустақил фикрларини айтиш ҳуқуқини камситиш, уларнинг юқори натижаларга эришишидаги куч ва имкониятларига шубҳаланиш, одатда норозилик ёки аниқ ифодаланган бошқа бир салбий реакциялар — ҳодисаларни ҳосил қилади.

Айрим ўқитувчилар ҳаётида муайян хатолар учраб туради. Ўқитувчилар (ёш ўқитувчилар назарда тутилаяпти) бир хил ўқувчиларни (ўзлаштираётган) доим мақтайдилар, бошқаларни (ўзлаштирмаётган) ҳамиша қийиқидилар. Бунинг устига ўзлаштирмаётганларга одатда, ўзлаштирган синфдош-ларига нисбатан тез-тез ва қаттиқ танбеҳ берадилар. Ҳатто паст ўзлаштирадиган ўқувчиларни жавоб беришга камдан-кам таклиф қиладилар.

Мана бундай вазиятда ўқувчилар бир-бирларига нисбатан қарам бўлиб қоладилар, ўқитувчига нисбатан норозилик кайфияти уйғонади паст ўзлаштирган ўқувчига «ёмон» баҳо қўйилади, бунинг устига бир неча кўнгилбузар аччик, истехзоли сўзлар ҳам айтилади, бу хатони ўқувчи умрбод кечирмайди.

Ёш ўқитувчилар ҳаётида учрайдиган яна бир типик хатолардан бири яхши ўқийдиган ўқувчи билан ёмон ўқийдиган ўқувҳани бир-бирига таққослаш ва аълочи ўқувчини мисол қилиб кўрсатишдир.

Умуман олганда, болаларни бир-бири билан таққослаш, бирини иккинчисига ибрат қилиб кўрсатиш педагогик томондан ҳам, ахлоқ томондан ҳам нотўғри, катта хатодир.

Бундан ташқари, ўқитувчи томонидан ўқувчилар билимини баҳолашда ҳам хатоликларга ёъл қўйилиши ўқув-билиш фаолиятини ўзгаришига олиб келади, ўқитувчини эса ўқувчилар жамоасида обрўсизлантиради.

Педагогик низолар хусусиятлари:

- низонинг педагогик тўғри ҳал қилиниши учун ўқитувчининг масъулияти (лекин бунда олий ўқув юрти ўқитувчиси балоғатга этган, ўз ҳаракатлари учун масъул ёшдаги инсонлар билан ишлашини ёддан чиқармасУк керак);

- низо иштирокчилари ҳар хил ижтимоий даражададирлар (ўқитувчи-ўқувчи);
- бу эса низода томонларнинг ҳатти-ҳаракатлари ўртасида фарқ бўлишини таъминлайди;

- низо иштирокчиларининг ҳаёт тажрибасидаги фарқ уларни ҳар хил позисияга ажратади ва унинг эчилишида уларнинг масъулият даражасини ҳам фарқлайди;

- иштирокчилар воқеаларга ҳар хил кўз билан қарайдилар, шунинг учун ўқитувчи учун талаба ички кечинмаларини тушуниш қийин бўлса, талабага ўз ҳиссиётларини бошқариш қийиндир;

- педагогик низо одатда бошқа талабалар гувоҳлигида бўлиб ўтади ва улар учун ҳам тарбиявий аҳамиятга эга; (вазифа - талқин)

- ўқитувчининг касбий позисияси уни низони эчишда ташаббусни ўз қўлига олишга ва биринчи ўринга шаклланаётган шахснинг манфаатларини қўйишга мажбурлайди;

- ҳар бир хато яна бошқа низоларни келтириб чиқаради;

- низони ечгандан кўра уни олдини олиш афзалроқдир.

Педагогик вазият ва низоларни ечишда қуйидагиларни эътиборга олиш керак:

- ўқитувчи талабаларнинг ҳамкорликдаги ўқув фаолиятини тўғри ташкиллашни билиши зарур;

- одатда ўзлаштириши паст бўлган, хулқи ёмон ўқувчи иштирокидаги педагогик вазият низога кўпроқ айланади. Шунинг учун биринеҳи эътиборни шундай ўқувчиларга қаратиб уларга ўз вақтида педагогик таъсир ўтказиш, ёрдам бериш керак.

- ёмон хулқ учун паст баҳо қўйиш орқали жазолаб бўлмайди - бу низонинг чуқурлашишига ва фанга бўлган қизиқишнинг сусайишига олиб келади;

- Педагогик низоларда тўлиқ айбдор - айбсизлар, ютган ва ютқизганлар бўлмайди.

- Ўқитувчида педагогик тактнинг шаклланмаганлиги кўп педагогик низоларга сабаб бўлади (бунда ўқитувсби талабалар нафсониятига тегадиган ҳаракатларни

амалга оширади).

- Кўпинча ўқитувчи таъсирнинг новербал воситаларидан тўғри фойдаланишни, ўқувехини эшитишни билмаслиги низога олиб келади.

- Ўқитувчилар жазони низоларни ечишда асосий восита деб биладилар. Лекин кўрқув ҳеч қачон яхши оқибатга олиб келмайди.

Ўқитувчининг ўқувчилар билан ўзаро яқин мулоқотидан асосий мақсад:

- салбий ҳолларни вужудга келтирувчи барча жараёнларга барҳам бериш;
- ўқувчиларда мустақил фикр юритиш кўникмаларини ҳосил қилиш;
- ўқувчиларни фаолликка, эркин фикрлашга, ўз фикр-мулоҳазаларини чўчимасдан баён қилиб унга таянишга ўргатиш;
- ўқувчиларнинг яширин қобилиятларини ривожлантириш;
- дарс ва дарсдан ташқари жараёнларда қувонч ва шодлик кайфиятини пайдо қилиш.

А.С. Макаренконинг фикрича, ўқитувчи мулоқоти ҳурмат ва талабчанликка асосланган мимосабат шаклида бўлиши лозим.

В.Д.Сухомлинский ўқитувчининг "...мактаб ҳовлисида гапирган ҳар бир сўзи пухта ўйланган, ақл ва мулоҳазаларга бой, маълум бир тарбиявий мақсадга қаратилган бўлиши керак" деб таъкидлайди. Ўқитувчининг ҳар бир сўзи олимнинг фикрича, нафақат ўқувчи кулоғига айтилади, балки унинг қалбига ҳам қаратилган бўлиши шарт. Умуман илғор ўқитувчиларнинг фикрича, таълим ва тарбия фақат ўқитувчи ва ўқувчининг ўзаро ҳамкорлик позицияси асосидаги мулоқот жараёнида қурилади.

Ўқитувчининг ўз психик ҳолатини ўзи тартибга солиши лозим.

Сабр-тоқат, ташқи вазминлик нуктаи назаридан ўз ҳис-туйғаларини қўлга олишигина ниҳоятда муҳим бўлиб қолмасдан, шу билан бирга турли ҳиссиётли ҳолатларнинг рўй бериши ва кечишини маълум даражада бошқара билиш, кечинмаларнинг ижобий тусда боишига эришиш ҳам муҳимдир. Чунки ҳатто жанжалли вазиятларга ҳам турлича ёндошиши мумкин. Бу кўп жиҳатдан кишининг қандай ёъл тутишига боғлиқ бўлади.

Ноҳуш ҳиссиётларни ёқотиш ёки камайтиришга, масалан. қуйидагича ёъл тутиш ёрдам беради: менга осойишта, дадил овоз билан дарс олиб бориш, тарбиявий тадбирлар ўтказиш, сабр-тоқат ва ўзини тута билиш намунасини кўрсатиш завқ бағишлайди, ўқувчилар орасида жанжалли вазият чиқиб қолгудай бўлса, сабр-тоқат ва хушмуомала бақриб, асабийлашаётган, қизишаётган, кадр-қимматини ёқатаётган кишидан юқори туриш ва шу кабилар инсонга ҳузур бағишлайди.

Шуни эсда тутиш керакки, киши ғазабланганда, айниқса унинг кучли босқичи бўлган жаҳл отига минганда, ақл-идрок хулқ-атворни назорат қиломай қолади. Бу шундай ҳолатки, бу ҳақда римлик шоир Гратсий гапириб, тажанглик билан қилинган дарғазаблик қисқа муддатли ақлдан озишдир, деб таъкидлаган эди. Дарғазабликни фақат бошланишида енгил мумкин, шу сабабли киши ўзининг жаҳли чиқа бошлаганини сезиб, ўзига-ўзи шундай буйруқ бериши лозим: ўзимни яхши тутишим керак, ўз ҳис-туйғуларимни бошқариб, бебош ҳиссиётларга берилиб кетмаслигим лозим. Айниқса, ўқитувчи ҳар қандай вазиятда ҳам ўзини тута билиши зарур, у сабр-тоқат, мулойимлик, холислик кўрсата билишда намуна бўлиши лозим.

Янада қувноқроқ, оптимистроқ, вазминроқ бўлиш учун ҳамда ёвузлик, тушқинлик бўлган салбий кечинмаларга ёъл қўймаслик учун киши ўз онгини, ақлини кўп даражада сафарбар қилиши, бу ҳолатларнинг сабабларини тушуниши ва уларга барҳам бериш зарур. Киши ҳаётидаги икир-чикирлардан юқори кўтарила олиши, ўзининг диққат - эътиборини

асосий, муҳим нарсага қарата билиши муҳимдир. Акс ҳолда уни кундалик майда-чуйда жанжаллар ва улар билан боғлиқ салбий ҳиссиётлар «еб битириш»и мумкин. У доимий равишда аччиғлана бошлайди, атрофидагилар билан ўз муносабатларида вазминликни ёқота бошлайди, ўқитувчилик касби ҳақида гап кетганда бунга асло ёъл қўйиб бўлмайди.

Киши ўзини ёмон ҳис қилганда, унда ўз-ўзини назорат қилиш заифлашиб қолади, унинг ҳулқ-атвори вазмин бўлмай қолади, ҳар хил беихтиёр ва ўйланмаган хатти-ҳаракатлар, жанжаллар, ахлоқий нормаларнинг бузилиши содир бўлиши мумкин, ўз-ўзига таъсир қилиш ҳиссий жараёнларнинг ижобий ҳолтига, кишининг саломатлиги яхши бўлишига ёрдам беради, унинг иродаси вафеъл-атворида билвосита таъсир кўрсатади.

Ўқитувчининг ишида муомаланинг турли босқичларида унинг эмоционал кайфияти, фаолиятига ҳозирлик кўриш жараёнида, уни амалга ошириш даврида, муомала амалга ошганда кейинги ҳис қилинадиган сезгиларда ва кечинмаларда муҳим рол ўйнайди.

Синф билан муомала қилишдан олдин ижодий кайфиятни вужудга келтирадиган омилларни излаш дарсга ҳозирлик кўришдаги бутун жараённи қамраб олади ва ўқитувчига бўлажак фаолиятининг умумий жўшқин вазиятини ҳис қилишга ёрдам беради. Худди ана шу дарс ва муомаланинг бўлажак вазиятини ҳис қилиш зарур ижодий ўзаро филер алмашиш кайфиятининг пайдо бўлишига кўмакишади, педагогнинг ижодий табиатини сафарбар қилади.

Юқоридагилардан келиб чиқадиган хулоса шуки, ўқитувчи билан ўқувчи ўртасидаги муомалани тартибга солувчи талаблардан бин боланинг ҳулқини, бола бажарган ишни одилонга, тўғри ва адолатли баҳолашдир. Зеро, Соҳибқирон Амир Темур «куч-адолатда» деб бежиз таъкидламаганлар. Болаларда адолат туйғуси мактабда шаклланади.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. - Qarshi.: Nasaf, 2000.*
2. *Tolipov O', Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbqiqiy asoslari. - T.: 2005.*
3. *Avliyakov N. X., Musayeva N. N. Pedagogik texnologiya. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik.*
4. *Azizxodjayeva N.N. Pedagogicheskiye texnologii i pedagogicheskoye masterstvo. -Tashkent: Moliya, 2002.*
5. *Azizxodjayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat - T.: Fan, 2006.*

PEDAGOGIK TEXNIKA VA AKTIYORLIKKA XOS XUSUSIYATLAR**Dexqanova Mamura Ulmasovna****Amirova Komila****Erxanova Durdona**

Annotatsiya. Mazkur maqolada pedagogik texnika va aktiyorlikka xos xususiyatlar, shuningdek pedagogik texnika haqida tushuncha va pedagogik texnikaning muhim xususiyatlari haqida so'z boradi. Maqola davomida asosli fikr va mulohazalar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik texnika, aktiyorlikka xos xususiyatlar, pedagogik texnikaning muhim xususiyatlari.

FEATURES OF PEDAGOGICAL TECHNIQUE AND ACTING

Abstract. This article talks about the characteristics of pedagogical technique and acting, as well as the concept of pedagogical technique and the important features of pedagogical technique. During the article, reasonable opinions and considerations are mentioned.

Key words: pedagogical technique, characteristics of acting, important features of pedagogical technique.

ОСОБЕННОСТИ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТЕХНИКИ И АКТЕРСКОГО МАСТЕРСТВА

Аннотация. В данной статье говорится об особенностях педагогической техники и актерского мастерства, а также о понятии педагогической техники и важных особенностях педагогической техники. В ходе статьи приводятся обоснованные мнения и соображения.

Ключевые слова: педагогическая техника, особенности актерского мастерства, важные особенности педагогической техники.

KIRISH

Pedagogik texnika - o'qituvchining nafaqat ta'lim-tarbiya jarayonida, balki butun kasbiy faoliyatida zarur bo'lgan umumiy pedagogik bilim va malakalari majmuidir.

ASOSIY QISM

Pedagogik texnikaning muhim jihatlari -bu avvalo, o'qituvchining mahoratini belgilovchi kasbiy ko'nikmalar hisoblanadi, ya'ni uning savodli va ifodali so'zlay olishi, o'z fikr-mulohazasini va bilimni tushunarli tilda ta'sirchan bayon qilishi, his-tuyg'usini jilovlay olishi, o'zining shaxsiy xususiyatlariga xos mimik va pantomimik qobiliyatlarga ega bo'lishi, aniq imo-ishora, ma'noli qarash rag'batlantiruvchi yoki istehzoli tabassum, so'zning cheksiz qudrati orqali o'quvchilar ongiga va tafakkuriga ta'sir o'tkazishi, hozirjavoblik psixologik bilimlarga ega bo'lishi kabilardir.

O'qituvchining pedagogik texnikasi qanday ko'nikma va malakalardan iborat ekanligi, pedagogik texnika vositasida o'qituvchi ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiyaviy faoliyatni zamonaviy talablar asosida qanday tashkil qilishi, o'quvchilarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishida qanday ahamiyatga ega ekanligi kabi muammolar hozirgi kungacha dunyo olimlarining diqqatini o'ziga jalb etib kelmoqda.

Hozirgi kunda pedagogik texnika tushunchasi ikkita guruhga bo'lib o'rganiladi Birinchi guruh komponentlari o'qituvchining shaxsiy axloqiy fazilatlari va xulqi bilan bog'liq

bo'lib, ta'lim-tarbiya jarayonida o'z o'zini boshqarish malakalarida (refleksiya) namoyon bo'ladi:

- ta'lim-tarbiya jarayonida o'z xatti-harakatlarini boshqarishi, (mimika, pantomimika);
- ta'lim-tarbiya jarayonida o'z hissiyotini va kayfiyatini ji-lovlay olishi va turli nojo'ya ta'sirlarga berilmaslik;
- mukammal ijtimoiy perseptiv qobiliyatlarga (diqqat, kuzatuvchanlik, xayol) egaligi;
- nutq texnikasini (nafas olish, ovozni boshqarish, nutq tempi) bilishi va o'z o'rnida qo'llay olishi.

Pedagogik texnikaning ikkinchi guruh komponentlari o'qituvchining shaxs va jamoaga ta'sir ko'rsatish malakalari bilan bog'liq bo'lib, bu guruh ta'lim-tarbiya jarayonining texnologik tomonini qamrab oladi:

- o'qituvchining didaktik, tashkilotchilik, konstruktiv, kommunikativ qobiliyatlari;
- ma'lum bir reja asosida o'z oldiga qo'yilgan talablarining bajarilishini nazorat qilishi;
- ta'lim muassasasida va o'quvchilar jamoasida ta'lim-tarbiya bilan bog'liq bo'lgan ijodiy faoliyatni tashkil eta olishi;
- o'quvchilar bilan pedagogik muloqot jarayonini bir muvozanatda saqlab boshqara olishi.

O'qituvchining tarbiyalanuvchi obyektlar oldida o'z harakatlarini boshqarishida aktyorlik san'atiga xos bo'lgan xususiyatlari, ya'ni mimik va pantomimik qobiliyatlari muhim rol o'ynaydi. Aktyor bir obrazni ma'lum bir muddatda tayyorlab, bir yoki bir necha marotaba bir xil ko'rinishda sahnada namoyish etsa, o'qituvchi butun o'quv yili davomida, har bir darsda yangi mavzuni o'tilgan mavzular bilan bog'lab, zamonaviy innovatsion usullar vositasida o'quvchilar ongiga yetkazish uchun chuqur tayyorgarlik ko'radi, sinf jamoasidagi o'ziga xos pedagogik va psixologik muhitni, har bir o'quvchining shaxsiy xususiyatlarini e'tiborga olib pedagogik faoliyat ko'rsatishga majbur. Bunday ulkan mas'uliyatni yuqori saviyada bajarish uchun o'qituvchidan yuksak pedagogik texnik tayyorgarlikka ega bo'lish talab etiladi.

Hozirgi zamon o'qituvchisi pedagogik mahorat tizimida pedagogik texnikaning rolini beqiyos deb biladi. Chunki u o'qituvchiga o'z gavdasini tuta bilishi (mimika, pantomimika), his-tuyg'ularini (emotsiyasini) boshqara olishi, ishtiyoq, qobiliyatlar, nutq texnikasini egallashi va ularni o'quv faoliyatida, o'qishdan tashqari ta'lim va tarbiyaviy faoliyatlar jarayonida qo'llash yo'llarini tushuntiradi.

Demak, pedagogik texnika o'qituvchi kasbiy faoliyatida shunday kasbiy va shaxsiy malakalar yig'indisiki, u o'qituvchining pedagogik faoliyatiga ta'sir ko'rsatishi, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilish va boshqarish ishlarida asosiy yo'l ko'rsatuvchi bo'lib xizmat qiladi.

Pedagogik texnikalar tizimiga o'qitish samaradorligini oshirish va ijobiy tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadigan yana bir mahorat o'qituvchining aktyorlik va rejissyorlik mahoratidir. Xususan, adbiyot, odob, ma'naviyat asoslari, tarix fanlari o'qituvchilari uchun aktyorlik mahorati juda zarur. Ayrim mavzular, obrazlar, tarixiy qaxramonlarni tasvirlash, aktyorlik, tarbiyaviy ma'lumotlar so'rash, o'quvchilar vaoliyatini tashkil etishda o'qituvchidan rejissyorlik mahorati zarur. Bu ko'nikmalar o'qituvchiga yoshlar bilan muloqotda bo'lishda – o'quvchilarning intellektiga emas, balki ularning his-tuyg'ulariga ta'sir o'tkazishga, dunyoga hissiy jihatdan qimmatli bo'lish tajribasini o'rgatishda yordam beradi.

Pedagogik texnikaning muhim xususiyatlaridan biri o'qituvchining o'quvchilar bilan bevosita muloqoti jarayonida shakllanadigan kasbiy texnik ko'nikma va malakalaridir. Bunda pedagogik texnikaning ko'nikma va malakalari o'qituvchining pedagogik mahorati bilan aloqadorlikda shakllanib boradi. Rivojlangan pedagogik texnika xususiyatlari o'qituvchiga o'quvchilar bilan muloqot jarayonida zarur so'z va gap ohangi, qarash, imo ishorani tez va aniq topish, kutilmagan pedagogik vaziyatlarda bosiqlik va osoyishtalik, aniq fikr yuritish, vaziyatni fikran va tez tahlil qilish kabi qobiliyatlarini namoyish etish bilan ifodalanadi. Pedagogik texnikaning ushbu xususiyatlari o'qituvchi kasbiy mahoratida aniq ifodalangan individual shaxsiy shakl oladi, ya'ni o'qituvchining psixologik-fiziologik xususiyatlari asosida uning shaxsiy pedagogik texnikasini tarkib toptiradi.

Individual pedagogik texnikaning shakllanishi o'qituvchining yoshi, jinsi, mijozi, fe'l-atvori, salomatligi, anatomik-fiziologik xususiyatlariga bogliq. O'qituvchining shaxsiy "Mehnat professiogrammasi"ni ishlab chiqdilar. Olimlarning fikrlariga ko'ra o'qituvchi professiogrammasi o'qituvchilarga qo'yiladigan maxsus talablarni o'z ichiga oladi hamda har bir fan o'qituvchisining alohida ixtisoslashgan xarakteristikasini belgilab beradi. Jumladan, ular ta'lim muassasalarida pedagogik faoliyat olib boradigan "o'qituvchi-murabbiy professiogrammasi"da quyidagi hislatlar, ya'ni "Pedagogik texnika" malakalari mujassamlashgan bo'lishini ta'kidlaydilar.

1) O'qituvchining shaxsiy hislatlari: bolalarni sevishi, kamtarligi, dilkashligi, mehnatsevarligi.

2) Kasbga xos bilimlari: ta'lim va tarbiya jarayoni mohiyatini bilishi, pedagogik va psixologik bilim asoslarini egallashi, o'quvchilarning yosh xususiyatlariga asosan psixologik imkoniyatlarini anglashi, tarbiyaviy ta'sir etishning samarali usullaridan oqilona foydalana olishi, otaonalar va jamoatchilik bilan olib boriladigan faoliyat mazmunini puxta bilishi.

3) Kasbga xos hislatlari: milliy mafkura, umuminsoniy qadriyatlar, milliy an'ana va urf-odatlarining asl mohiyatini tushunishi, kuzatuvchanligi, pedagogik qobiliyatga egaligi, o'zini qo'lga olib bilishi, o'zini anglay olishi, pedagogik takt, nutq madaniyati.

4) Shaxsiy pedagogik uddaburonligi: dars mashg'ulotlarida zarur materiallarni tanlay olishi, o'quvchilarning bilish faoliyatini boshqarishi, ta'lim-tarbiya jarayonini istiqbolli rejalashtirishi, o'quvchilar jamoasini boshqara olishi.

5) Tashkilotchilik malakalari: o'quvchilar jamoasini uyushtira bilishi, turli ziddiyatli vaziyatlarda ham o'quvchilar jamoasini boshqarishi, amaliy muammolarni hal etishda uddaburonligini namoyish etish olishi.

6) Kommunikativ malakalari: o'quvchilarni o'ziga jalb etishni bilishi, o'quvchilar va otaonalar bilan maqsadga muvofiq pedagogik muloqotlarni tashkil qilishi, o'quvchilarning jamoada o'zaro munosabatlarida bir xil muvozanatni tartibga solishi.

7) Gnostik malakalari: o'quvchilarning asab psixik holati darajasini aniqlay olishi, o'z pedagogik faoliyati natijalarini tanqidiy tahlil qila olishi, ustoz o'qituvchilar mahoratini nazariy va amaliy jihatdan o'rganib borishi, psixologik va pedagogik adabiyotlardan to'g'ri foydalana bilishi, o'quvchilar xulq-atvorini mukammal o'rganishi.

8) Ijodiy hislatlari: o'z pedagogik mahoratini doimiy takomillashtirib borishi, o'quvchilarni tarbiyalashda o'z dasturini ishlab chiqishi va uni muvaffaqiyatli amalga oshirishi, o'quvchilar nazari bilan voqelikni tahlil qilish qobiliyati, o'quvchilarga pedagogik ta'siri natijalarini oldindan ko'ra olishga intilishi. Psixolog olimlarning fikricha, ushbu

professiogramma yosh o'qituvchilarga o'zlarining kelgusida o'qituvchilik kasbini to'g'ri va ongli ravishda tanlab, kasbiy mahoratlarini takomillashtirib borishlariga yordam beradi

XULOSA

Hozirgi davr talablari nuqtai nazaridan, o'qituvchiga qo'yilayotgan javobgarlik hissi kengayib, murakkablashib bormoqda.

Mamlakatimizda ta'lim-tarbiya sohasida olib borilayotgan islohotlarning yuksak natijalari bevosita o'qituvchilarning qizg'in mehnati samarasiga bog'liq. Vatanimizning porloq kelajagi uchun yosh avlodni har tomonlama yetuk, barkamol inson qilib voyaga etkazishda o'qituvchining kasbiy bilimi, faoliyat texnikasi mutlaqo yangilanib, hozirgi zamon talablariga javob bera oladigan darajada bo'lishi kerak. 'Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" talablariga muvofiq o'qituvchi o'zining ta'lim-tarbiyaviy faoliyatida milliy-madaniy va umuminsoniy qadriyatlar ustuvorligiga doimo e'tibor berib kelishi lozim. O'qituvchining pedagogik texnikasi ham vatanparvarlikka, xalqimizning ma'naviy merosini mustahkamlashga, o'qituvchilarning o'z imkoniyatlarini erkin namoyon qilishiga asoslangan bo'lishi shart.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy taxlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollarga bag'ishlangan majlisidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti nutqi. // Xalq so'zi gazetasi, 2017.16 yanvar.
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. "O'zbekiston", 2017.
3. Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat. – T.: Cho'lpon, 2005.
4. Isaev I.F. Professionalno-pedagogicheskaya kultura prepodavatelya: Uchebnoe posobie dlya vuzov / I. F. Isaev. – M.: Akademiya, 2002.
5. Alex Moore. Teaching and Learning: Pedagogy, Curriculum and Culture. – Routledge, USA, 2012.
6. A. Zunnunov va boshqalar. Adabiyot o'qitish metodikasi. Toshkent «O'qituvchi».

**PEDAGOGIK NIZOLAR VA ZIDDIYATLARNING FALSAFIY, PEDAGOGIK-
PSIXOLOGIK TASNIFI**

Dexqanova Mamura Ulmasovna

Aqmirzayeva Nafisa Ikrom qizi

Tulaganova Sevara Fozil qizi

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada pedagogik nizolarning asosiy sabablari va pedagogning pertseptiv (o'quvchi, talabalarni tushunish) xatolari. Pedagogning o'quvchi-talabalar bilan ish yoki shaxsiy ish yuzasidan bo'ladigan kelishmovchiliklari va ularni bartaraf etishning o'ziga xos xususiyatlari yoritib berilgan. Yosh pedagoglar faoliyatida odatda yo'l qo'yiladigan xatolar va ularni yengish yo'llari batafsil tushuntirib o'tilgan.*

***Kalit so'zlar:** pedagogik nizolar, pedagogning pertseptiv (o'quvchi, talabalarni tushunish) xatolari, shaxsiy ish.*

**PHILOSOPHICAL, PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL
CLASSIFICATION OF PEDAGOGICAL DISPUTES AND CONFLICTS**

***Abstract.** In this article, the main causes of pedagogical conflicts and perceptual errors of the pedagogue (reader, student understanding) are discussed. Disagreements between the teacher and the students regarding work or personal work and the specific features of their resolution are highlighted. Common mistakes made by young pedagogues and ways to overcome them are explained in detail.*

***Key words:** pedagogic conflicts, perceptual errors of the pedagogue (understanding the student, students), personal work.*

**ФИЛОСОФСКО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ И ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ
КЛАССИФИКАЦИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПОРОВ И КОНФЛИКТОВ**

***Аннотация.** В данной статье рассматриваются основные причины педагогических конфликтов и перцептивных ошибок педагога (читателя, учащихся). Выделены разногласия между учителем и учениками по поводу трудовой или личной работы и особенности их разрешения. Подробно объяснены типичные ошибки молодых педагогов и пути их преодоления.*

***Ключевые слова:** педагогические конфликты, перцептивные ошибки педагога (понимание ученика, учащихся), личностная работа.*

«Pedagogik jarayondagi aloqalar tizimida o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi muomalamunosabatlar katta o'rin egallaydi. Muallim pedagogik jarayonda asosiy figura, yetakchi kishidir. O'qituvchi pedagogik ishda fidoyilik ko'rsatib, muallimlik burchini yuksak darajada bajarib, bolalarga bilim berib, ular qalbiga halollik, go'zallik, haqiqat, o'dob-axloq nurini singdira olsa sharaflil vazifasini dog' tushirmay bajargan sanaladi, hurmat-e'tibor topadi. Shogirdlari tomonidan ulug'lanadi.

Afsuski, hamma muallimlar haqida ham shunday deyish qiyin. O'zining dag'al muomalasi bilan bolaning ko'nglini o'qishdan sovitib, dilini o'rinsiz ranjitadiganlar ham uchrab turadi. Pedagogik amaliyot, badiiy adabiyotda bunga misol bo'ladigan dalillar ko'p. Bundaylar yoshlar tarbiyasiga, ularning axloqiga salbiy ta'sir etadilar. Tarbiyaviy ishlarga tuzatish qiyin bo'lgan darajada ziyon yetkazadilar. Natijada o'qituvchi bilan o'quvchi, talaba o'rtasida nizo tug'ila boshlaydi.

Barkamol, ijodkor shaxsni shakllantirishga, tarbiyalashga doir axloqiy normalar pedagogik etikada ifodalangan. Tarbiyalanuvchiga ijobiy ta'sir o'tkazish shartlaridan biri o'zaro ishonch, hamjihatlikda maqsad sari ustoz va shogird maqomida hamkorlikda intilishdir. Bu qonuniyat

pedagogik amaliyotda ko'p marta sinovdan o'tgan va o'zini oqlagan. Muallimlar, talabalar bilan o'tkazilgan suhbat natijalari shundan dalolat beradiki, maktabda xushmuomala, o'quvchilarga ham ota-ona, do'st, rahbar bo'la olgan o'qituvchilargina muvvaafaqiyatlarga erishadilar. Aksincha qo'pol, o'zini bosolmagan, o'ylamay hukmlar chiqarishga moyil o'qituvchilar muammolar orasida qoladilar.

Pedagogik jarayon, tarbiya jarayoni, odamlarning tabiati shu darajada murakkabki, muallim ba'zan istasa-istamasa qo'pollik qilishga «majbur» bo'ladi, o'quvchi muallimning o'rinni talablarini bajarmayotgan paytlarida u o'zini tuta olmay qoladi. Muallim o'z talablarini, hatto qo'pollik holatini ham, bolaga yaxshilik qilayapman deb hisoblaydi, chunki bu ishni bolaga bilim berish, uni to'g'ri yo'lga solish, yaxshi odam qilib tarbiyalash uchun qilayotganligiga ishonadi. Afsuski, bu to'g'ri xulosa emas. Sa'diy She'roziyning «Guliston» (Toshkent, 1968) asarining «Tarbiya ta'siri bayoni» bobidagi hikoyatlar, Alisher Navoiyning «Mahbub - ul - qulub» asaridagi «Mudarrislar to'g'risida», «Maktabdorlar to'g'risida»gi asarlarida bildirilgan mulohazalar bu fikrimizga hamohangdir.

Ba'zi holatlar, masalan tarbiyasi qiyin bola bilan muomala-munosabatlar jarayonida sodir bo'ladi. Unutmaslik lozimki, bunday bola odatda, nosog'lom muhitli oilada voyaga yetadi. Tajribali pedagoglar tarbiyasi qiyin bolalar bilan ishlash, muomala qilish murakkabligini, shu bilan birga ular mehrga zor, e'tiborga muhtoj ekanligini, bundaylarga m'sbatan bardoshli, sabr-toqatli, kechirimli bo'lish zarurligini ham his etishlari lozim.

Ma'lumki, jismoniy jarohat olgan bolani o'qituvchi jazolamaydi. Jismoniy tarbiya muallimi oyog'i jarohatlangan boladan yugurish musobaqasida qatnashishni talab etmaydi. Bola ba'zan qalbi, rubi jarohatlangan holda maktabga kelishi mumkin. Ta'lim jarayonida buni barcha o'qituvchilar birdek e'tiborga olishadimi? Baxtga qarshi, yo'q. Bola javob berishni hoxlamayapti, dars tayyorlashni istamagan — deb hisoblab, unga nisbatan qat'iy talab qo'yish hollari bor. Bu o'rinda ezgulik qilaman deb, «yozuvlik» qilib qo'yish hech gap emas.

Muallimning biror tasodifiy xatti-harakat natijasida o'quvchilarda u haqda sodir bo'lgan fikr ham ta'lim-tarbiya jarayoniga salbiy ta'sir etishi, muallimning ishini murak-kablashtirishi mumkin. Odatda bunday ziddiyatlar uzoq davom etadi». (Malla Ochilov. Muallim qalb me'mori. Toshkent, «O'qituvchi». 2001 yil. 56-57 betlar). Natijada o'qituvchi bilan o'quvchi orasida nizolar chiqadi. O'quvchi o'qituvchidan norozi holda, undan uzoqlashib yuradi. Ayrim hollarda muallimni himoya qilaman deb, kattalar boladan kechirim so'rashni talab etadilar, holbuki bu nizoga o'qituvchining noto'g'ri xatti-harakati sabab bo'lgan. Bunday vaqtda bolaning qadr-qimmatini hisobga olinmaydi.

Ayrim hollarda bolaga mas'uliyatli ishlarni topshiradilar, bola esa bunday paytlarda kattalar topshirig'ini bajarmay qo'yadi, o'zining mustaqilligini cheklashlarini yoqtirmaydi, kattalarning talablariga ko'pincha salbiy munosabatda bo'ladi. O'g'il yoki qizlarining ulg'ayib qolganligini sezmagani, ularni hali ham «yosh bola» deb hisoblaydigan oilalarda o'smir bilan kattalar o'rtasida tez-tez nizolar, to'qnashuvlar vujudga keladi.

Kattalar bolaga qanday munosabatda bo'lishlari kerak? Avvalo, bolaning xulqiga doimiy e'tibor berish, uning xulqiga qat'iy, uzluksiz rahbarlik qilish, shuningdek, bularning hammasini shunday amalga oshirish kerakki, bola mayda-chuyda ishlarida ham kattalarning vasiyligini sezmasin. Ayniqsa, o'smir yoshidagilar ularning hayotdagi yangi mavqelari bilan hisoblashadigan, ularni «kichkina» deb hisoblamaydigan, talabchan, lekin adolatli o'qituvchilarni hurmat qiladilar.

Katta yoshli bolalar uchun qiziqishlarinhiq turli-tumanligi xarakterlidir. Bu qiziqishlar to'g'ri tarbiyalansa, o'smirlar qobiliyatleri va mayllarining rivojlanisbiga jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

O'qituvchining o'quvchi-talabalar bilan ish yoki shaxsiy ish yuzasidan ayrim vaqtlarda kelishmovchilikleri bo'lib turadi. O'quvchi atrofdagilarning unga bergan bahosiga nisbatan tanqidiy qaraydi. Uning kayfiyatidagi ranjish va ikkilanishning sababi ham ana shunda. Tasodifiy muvaffaqiyat yoki kattalarning maqtab qo'yishi bolaning o'ziga ortiqcha baho berishiga, o'ziga haddan tashqari ishonuvchanlikka, maqtanchoqlikka olib keladi. Hatto, vaqtincha tasodifiy muvaffaqiyatsizlik bolada o'z kuchiga ishonmaslikni uyg'otishi, ikkilanish, qo'rqqoqlik, jur'atsizlik va uyatchanlik hissini oshirib yuborishi mumkin. Shuning uchun o'qituvchi va tarbiyachilarning bolalar bilan bo'ladigan munosabati alohida nazokatni talab etadi. O'smirlik yoshida zaif, mustaqil emas, kichkina deb nom chiqarishdan qo'rqqish xavfi kuchayadi.

Muomaladagi dag'allik, talabchanlik, hurmatsizlik, o'quvchiga mensimay muomalada bo'lish, «yaxshi tushu-naman» deb hisoblagan masalalari bo'yicha o'zlarining mustaqil fikrlarini aytish huquqini kamsitish, ularning yuqori natijalarga erishishidagi kuch va imkoniyatlariga shubhalanish, odatda norozilik yoki aniq ifodalangan boshqa bir salbiy reaksiyalar — hodisalarni hosil qiladi.

Ayrim o'qituvchilar hayotida muayyan xatolar uchrab turadi. O'qituvchilar (yosh o'qituvchilar nazarda tutilayapti) bir xil o'quvchilarni (o'zlashtirayotgan) doim maqtaydilar, boshqalarni (o'zlashtirmayotgan) hamisha koyiydilar. Buning ustiga o'zlashtirmayotganlarga odatda, o'zlashtirgan sinfdosh-lariga nisbatan tez-tez va qattiq tanbeh beradilar. Hatto past o'zlashtiradigan o'quvchilarni javob berishga kamdan-kam taklif qiladilar.

Mana bunday vaziyatda o'quvchilar bir-birlariga nisbatan qaram bo'lib qoladilar, o'qituvchiga nisbatan norozilik kayfiyati uyg'onadi past o'zlashtirgan o'quvchiga «yomon» baho qo'yiladi, buning ustiga bir necha ko'ngilbuzar achchik, istehzoli so'zlar ham aytiladi, bu xatoni o'quvchi umrbod kechirmaydi.

Yosh o'qituvchilar hayotida uchraydigan yana bir tipik xatolardan biri yaxshi o'qiydigan o'quvchi bilan yomon o'qiydigan o'quvehini bir-biriga taqqoslash va a'lochi o'quvchini misol qilib ko'rsatishdir.

Umuman olganda, bolalarni bir-biri bilan taqqoslash, birini ikkinchisiga ibrat qilib ko'rsatish pedagogik tomondan ham, axloq tomondan ham noto'g'ri, katta xatodir.

Bundan tashqari, o'qituvchi tomonidan o'quvchilar bilimini baholashda ham xatoliklarga yo'l qo'yilishi o'quv-bilish faoliyatini o'zgarishiga olib keladi, o'qituvchini esa o'quvchilar jamoasida obro'sizlantiradi.

Pedagogik nizolar xususiyatlari:

- nizoning pedagogik to'g'ri hal qilinishi uchun o'qituvchining mas'uliyati (lekin bunda oliy o'quv yurti o'qituvchisi balog'atga etgan, o'z hararakatlari uchun mas'ul yoshdagi insonlar bilan ishlashini yoddan chiqarmasUK kerak);
 - nizo ishtirokchilari har xil ijtimoiy darajadadirlar (o'qituvchi-o'quvchi);
 - bu esa nizoda tomonlarning hatti-harakatlari o'rtasida farq bo'lishini ta'minlaydi;
- nizo ishtirokchilarining hayot tajribasidagi farq ularni har xil pozisiyaga ajratadi va uning echilishida ularning mas'uliyat darajasini ham farqlaydi;
- ishtirokchilar voqealarga har xil ko'z bilan qaraydilar, shuning uchun o'qituvchi uchun

talaba ichki kechinmalarini tushunish qiyin bo'lsa, talabaga o'z hissiyotlarini boshqarish qiyindir;

- pedagogik nizo odatda boshqa talabalar guvohligida bo'lib o'tadi va ular uchun ham tarbiyaviy ahamiyatga ega; (vazifa - talqin)
- o'qituvchining kasbiy pozitsiyasi uni nizoni echishda tashabbusni o'z qo'lga olishga va birinchi o'ringa shakllanayotgan shaxsning manfaatlarini qo'yishga majburlaydi;
 - har bir xato yana boshqa nizolarni keltirib chiqaradi;
 - nizoni yechgandan ko'ra uni oldini olish afzalroqdir.

Pedagogik vaziyat va nizolarni yechishda quyidagilarni e'tiborga olish kerak:

- o'qituvchi talabalarning hamkorlikdagi o'quv faoliyatini to'g'ri tashkillashni bilishi zarur;

- odatda o'zlashtirishi past bo'lgan, xulqi yomon o'quvchi ishtirokidagi pedagogik vaziyat nizoga ko'proq aylanadi. Shuning uchun birinehi e'tiborni shunday o'quvchilarga qaratib ularga o'z vaqtida pedagogik ta'sir o'tkazish, yordam berish kerak.

- yomon xulq uchun past baho qo'yish orqali jazolab bo'lmaydi - bu nizoning chuqurlashishiga va fanga bo'lgan qiziqishning susayishiga olib keladi;

- Pedagogik nizolarda to'liq aybdor - aybsizlar, yutgan va yutqizganlar bo'lmaydi.

- O'qituvchida pedagogik taktning shakllanmaganligi ko'p pedagogik nizolarga sabab bo'ladi (bunda o'qituvchi talabalar nafsoniyatiga tegadigan harakatlarni amalga oshiradi).

- Ko'pincha o'qituvchi ta'sirning noverbal vositalaridan to'g'ri foydalanishni, o'quvehini eshitishni bilmasligi nizoga olib keladi.

- O'qituvchilar jazoni nizolarni yechishda asosiy vosita deb biladilar. Lekin qo'rquv hech qachon yaxshi oqibatga olib kelmaydi.

O'qituvchining o'quvchilar bilan o'zaro yaqin muloqotidan asosiy maqsad:

- salbiy hollarni vujudga keltiruvchi barcha jarayonlarga barham berish;

- o'quvchilarda mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini hosil qilish;

- o'quvchilarni faollikka, erkin fikrlashga, o'z fikr-mulohazalarini cho'chimasdan bayon qilib unga tayanishga o'rgatish;

- o'quvchilarning yashirin qobiliyatlarini rivojlantirish;

- dars va darsdan tashqari jarayonlarda quvonch va shodlik kayfiyatini paydo qilish. A.S. Makarenkoning fikricha, o'qituvchi muloqoti hurmat va talabchanlikka asoslangan mimosabat shaklida bo'lishi lozim.

V.D.Suxomlinskiy o'qituvchining "...maktab hovlisida gapirgan har bir so'zi puxta o'ylangan, aql va mulohazalarga boy, ma'lum bir tarbiyaviy maqsadga qaratilgan bo'lishi kerak" deb ta'kidlaydi. O'qituvchining har bir so'zi olimning fikricha, nafaqat o'quvchi qulog'iga aytiladi, balki uning qalbiga ham qaratilgan bo'lishi shart. Umuman ilg'or o'qituvchilarning fikricha, talim va tarbiya faqat o'qituvchi va o'quvchining o'zaro hamkorlik pozitsiyasi asosidagi muloqot jarayonida quriladi.

O'qituvchining o'z psixik holatini o'zi tartibga solishi lozim.

Sabr-toqat, tashqi vazminlik nuqtai nazaridan o'z his-tuyg'alarini qo'lga olishigina nixoyatda muhim bo'lib qolmasdan, shu bilan birga turli hissiyotli xolatlarning ro'y berishi va kechishini ma'lum darajada boshqara bilish, kechinmalarining ijobiy tusda bo'lishiga erishish ham muhimdir. Chunki hatto janjalli vaziyatlarga ham turlicha yondoshishi mumkin. Bu ko'p jihatdan kishining qanday yo'l tutishiga bog'liq bo'ladi.

Nohush hissiyotlarni yo'qotish yoki kamaytirishga, masalan. quyidagicha yo'l tutish yordam beradi: menga osoyishta, dadil ovoz bilan dars olib borish, tarbiyaviy tadbirlar o'tkazish, sabr-toqat va o'zini tuta bilish namunasini ko'rsatish zavq bag'ishlaydi, o'quvchilar orasida janjalli vaziyat chikib qolguday bo'lsa, sabr-toqat va xushmuomala baqrib, asabiylashayotgan, qizishayotgan, qadr-qimmatini yo'qatayotgan kishidan yuqori turish va shu kabilar insonga huzur bag'ishlaydi.

Shuni esda tutish kerakki, kishi g'azablanganda, ayniqsa uning kuchli bosqichi bo'lgan jahl otiga minganda, aql-idrok xulq-atvorni nazorat qilomay qoladi. Bu shunday holatki, bu haqda rimlik shoir Gratsiy gapirib, tajanglik bilan qilingan darg'azablik qisqa muddatli aqldan ozishdir, deb ta'kidlagan edi. Darg'azablikni faqat boshlanishida yengish mumkin, shu sababli kishi o'zining jahli chiqa boshlaganini sezib, o'ziga-o'zi shunday buyruq berishi lozim: o'zimni yaxshi tutishim kerak, o'z his-tuyg'ularimni boshqarib, bebosh hissiyotlarga berilib ketmasligim lozim. Ayniqsa, o'qituvchi har qanday vaziyatda ham o'zini tuta bilishi zarur, u sabr-toqat, muloyimlik, xolislik ko'rsata bilishda namuna bo'lishi lozim.

Yanada quvnoqroq, optimistroq, vazminroq bo'lish uchun hamda yovuzlik, tushkinlik bo'lgan salbiy kechinmalarga yo'l qo'ymaslik uchun kishi o'z ongini, aqlini ko'p darajada safarbar qilishi, bu holatlarning sabablarini tushunishi va ularga barham berish zarur. Kishi hayotidagi ikir-chikirlardan yuqori ko'tarila olishi, o'zining diqqat - e'tiborini asosiy, muhim narsaga qarata bilishi muhimdir. Aks holda uni kundalik mayda-chuyda janjallar va ular bilan bog'liq salbiy hissiyotlar «yeb bitirish»i mumkin. U doimiy ravishda achchig'lana boshlaydi, atrofidaqilar bilan o'z munosabatlarida vazminlikni yo'qota boshlaydi, o'qituvchilik kasbi haqida gap ketganda bunga aslo yo'l qo'yib bo'lmaydi.

Kishi o'zini yomon his qilganda, unda o'z-o'zini nazorat qilish zaiflashib qoladi, uning hulq-atvori vazmin bo'lmay qoladi, har xil beixtiyor va o'ylanmagan xatti-harakatlar, janjallar, axloqiy normalarning buzilishi sodir bo'lishi mumkin, o'z-o'ziga ta'sir qilish hissiy jarayonlarning ijobiy holtiga, kishining salomatligi yaxshi bo'lishiga yordam beradi, uning irodasi vafe'l-atvoriga bilvosita ta'sir ko'rsatadi.

O'qituvchining ishida muomalaning turli bosqichlarida uning emotsional kayfiyati, faoliyatiga hozirlik ko'rish jarayonida, uni amalga oshirish davrida, muomala amalga oshganda keyingi his qilinadigan sezgilarda va kechinmalarda muhim rol o'ynaydi.

Sinf bilan muomala qilishdan oldin ijodiy kayfiyatni vujudga keltiradigan omillarni izlash darsga hozirlik ko'rishdagi butun jarayonni qamrab oladi va o'qituvchiga bo'lajak faoliyatining umumiy jo'shqin vaziyatini his qilishga yordam beradi. Xuddi ana shu dars va muomalaning bo'lajak vaziyatini his qilish zarur ijodiy o'zaro filer almashish kayfiyatining paydo bo'lishiga ko'makiashadi, pedagogning ijodiy tabiatini safarbar qiladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqadigan xulosa shuki, o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi muomalani tartibga soluvchi talablardan bin bolaning xulqini, bola bajargan ishni odilona, to'g'ri va adolatli baholashdir. Zero, Sohibqiron Amir Temur «kuch-adolotda» deb bejiz ta'kidlamaganlar. Bolalarda adolat tuyg'usi maktabda shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. - Qarshi.: Nasaf, 2000.*
2. *Tolipov O', Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbqiqiy asoslari. -T.: 2005.*
3. *Avliyakov N. X., Musayeva N. N. Pedagogik texnologiya. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik.*
4. *Azixodjayeva N.N. Pedagogicheskiye texnologii i pedagogicheskoye masterstvo. - Tashkent: Moliya, 2002.*
5. *Azixodjayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat - T.: Fan, 2006.*

**YOSH O'QITUVCHINING PEDAGOGIK MAHORATINI
TAKOMILLASHTIRISHDA MULOQOTNING AHAMIYATI****Dexqanova Mamura Ulmasovna****Jumaniyazova Maxsuda****Nurmuratova Iroda**

Annotatsiya. Mazkur maqolada pedagogik muloqot va uning vazifasi, O'qituvchining o'quvchilar bilan muloqot olib borish yo'llari hamda O'qituvchining o'quvchilar bilan muloqot olib borish qobiliyatini shakllantirish masalalari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik muloqot, o'quvchilar bilan muloqot olib borish qobiliyati, dunyoni bilish usullarini o'rganish.

**THE IMPORTANCE OF COMMUNICATION IN IMPROVING THE
PEDAGOGICAL SKILLS OF A YOUNG TEACHER**

Abstract. Pedagogical communication and its function, the teacher's ways of communicating with students, and the issues of forming the teacher's ability to communicate with students are explained in this article.

Key words: pedagogical communication, the ability to communicate with students, learning ways of knowing the world.

**ЗНАЧЕНИЕ ОБЩЕНИЯ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА МОЛОДОГО УЧИТЕЛЯ**

Аннотация. В данной статье описаны педагогическое общение и его функции, способы общения учителя с учениками, а также вопросы формирования умения учителя общаться с учениками.

Ключевые слова: педагогическое общение, умение общаться с учащимися, учебные способы познания мира.

Inson mehnat faoliyatining shakl va usullarini o'rganish uchun ham ko'p vaqt ajratadi, dunyoni bilish usullarini o'rganish uchun ham ko'p vaqt ajratadi. Biroq insonlararo muloqotga hech kim hech qayerda maxsus o'qitilmaydi. Bizda muloqot qilishning murakkab san'atiga o'qitadigan maktab hozircha yo'q. U bevosita ish jarayonida shakllanib boradi. Tasavvur qiling, siz sinfga kirib keldingiz. Pedagogik muloqotning yozilmagan ushbu qonunlarini yana bir bor eslatishga harakat kilamiz.

1. Pedagogik jarayon bizning bolalar bilan munosabatimizga asoslanadi, zotan xuddi shu munosabatlar pedagogik o'zaro ta'sirda birlamchidir, har bir «pedagogik harakat»ga takrorlanmas shaxsiylik ma'nosini beradi. O'quv material yoki pedagogik talabni takrorlanmas xislatlar yig'indisi bilan bezaydi. Bularsiz esa bola qalbi sirini hech qachon anglab bo'lmaydi. O'zingizning bolalar bilan munosabatingiz haqida doimo o'ylang, bu munosabatlarni maqsadga yo'naltirilgan holda tuzishga harakat qiling. Ular pedagogik jarayonga, qolaversa har bir bola shaxsiga sezilarli darajada muntazam ta'sir etib qoladi. Esda tuting, yozgan har bir konspekt, matn ortida tarbiyaviy ish rejasi zamirida sizning o'quvchilar bilan o'zaro munosabatingiz masalasi yashirinib yotadi.

2. Pedagogik muloqotni tashkil etishda faqat pedagogik maqsad va vazifalar bilan o'ralashib qolmaslik zarur. Bunday cheklanish o'qituvchining «o'z tashabbusi» bilan muloqot qilishiga olib keladi. Uning so'zlarida hukmronlik ma'nosini anglash qiyin emas. Mashxur pedagoglarimizdan ko'pchiligi shunday deydilar: «Biz kattalar, o'qituvchilar bolalarga, asosan

bizga xush keladigan narsalarni qilishga majbur qilamiz, ularning ko'ngillariga qarab ish tutish esa ko'p hollarda pedagogik faoliyatimiz doirasidan tashqarida qolib ketadi». Shuning uchun bolalar bilan muloqotni yo'lga qo'yishda o'qituvchi tashabbusidan ko'ra «bola tashabbusi» asosida ish tutgan ma'qul. Shunda bola doimo bizning pedagogik faoliyatimiz doirasida bo'ladi.

Shubxa yo'qki, muloqotni o'qituvchi tashabbusi bilan tashkil qilish oson. Ammo pedagogik muloqot – bu murakkab inshoot, demak uni muayyan qonun - asosida qurmok kerak. Bu o'rinda o'quvchi tashabbusi bilan boshlangan muloqot yaxshi natija beradi, u o'quvchi shaxsini to'laroq aks ettiradi, pedagogik vazifalarni amalga oshirishda samaradorlikni ta'minlaydi.

3. Pedagogik muloqotni tashkil qilar ekanmiz, o'z nutqimizni bir bola yoki o'quvchilar guruhiga yo'naltirishga harakat qilishimiz kerak. Bunday yo'l tutish ta'lim va tarbiyaning to'g'ri usullarini tanlash kabi muximdir.

4. Shuni ham ta'kidlash zarurki, pedagogik jarayondagi muloqotni faqat bir vazifa bilan, ya'ni axborot bilan cheklash mumkin emas. Bu yo'lda muloqotning bir turidan – axborot ayirboshlash o'zaro munosabatlarni tashkil qilib, bola shaxsini o'rganish, kattalar va bolalarning bir – biriga ta'sirini hisobga olish va boshqa vositalardan foydalanish lozim. Biz pedagogik muloqotdagi mavjud yo'nalishlardan biriga bilib – bilmay amal qilmasligimiz mumkin. Biroq buning oqibati ertagayok ko'zga tashlanadi, tarbiya natijalarida uzilish yuz beradi. Shunday holning yuz bermasligi uchun o'qituvchi bola shaxsini o'rganib borishi zarur.

5. Bolalar bilan munosabatga kirishar ekanmiz, muloqotni, ya'ni yuqoridan pastga qarab tashkil qilishdan saqlanishimiz kerak. Xatto juda kichik yoshdagi bolalar ham mustaqil ekanliklarini isbotlashga harakat qilishadi. O'qituvchilik diplomi bolalar bilan munosabatda yetakchi bo'lish huquqini bermaydi. Bunday buyuk pedagog huquqini qo'lga kiritish uchun o'quvchilar jamoasida tutadigan o'rni, bu o'qituvchining rasmiy obro'yi emas, balki uning insoniyligi bilan belgilanadi. Bolalar bilan o'zaro munosabatni shunday yo'lga qo'yish kerakki, yetakchilik mavqei tabiiy ravishda pedagogik jarayon mantiqidan kelib chiksin.

6. Sinfidagi ruhiy muhitni sezishga harakat qilishni o'rganish lozim. Chunki o'qituvchi sinfdagi ruhiy holatni bilmas ekan, o'quv – tarbiya jarayoni maxsuldor bo'lmaydi. O'qituvchi har bir shaxs ko'nglidagi sirlarni topishga yordam berishga harakat qilishi va bunday malaka va ko'nikmalarni o'zida shakllantirish lozim. Masalan: sinfda matematika darsi bo'lmoqda. O'qituvchi o'quvchilarni yangi material bilan tanishtirmoqda. Matematikaga qiziqadigan bir o'quvchi, matematikani yaxshi ko'rgani uchun ham, bu darsga quloq solib tinglab turibdi. Ikkinchi o'quvchi esa, quloq solish bilan kifoyalani, ikki ko'zini o'sha javob beradigan o'quvchiga tikkanicha o'tiribdi. U chiroyli yoki yo'kligi haqida o'ylayapti. Xuddi shu dam matematikani uncha xushlamaydigan, ammo sportni jon – dilidan sevadigan uchinchi o'quvchi

yonidagi o'quvchiga kechagi sport o'yini haqida gapirib bermoqda. Matematikaning «M» harfini ham tushunmaydigan boshqa o'quvchining ko'zi tashqaridagi qorga tushdi. Agarda o'quvchilarning shu xususiyatlarini birma – bir analiz qilsak – bir so'z bilan aytganda, darsning ruhiy vaziyatlari son – sanoqsiz. Aytaylik, bolalar bilan suxbatda kechagi kun mavzusi takrorlanishi mumkin, bunda mavzudagi arziyas bo'lib tuyulgan o'zgarish suxbatni butunlay boshqa ma'lumotlar bilan boyitib yuboradi. Shuning uchun sinfdagi ruhiy vaziyatni nazorat qila bilish zarur:

Buning uchun:

- bolalarni kuzata bilish;
- bolalar ko'zidagi ifodani, ularning mimikasi va ko'rinishidagi o'zgarishlarni tushuna bilish zarur;
- bolalar xulqidagi o'zgarishning, kayfiyatidagi barcha o'zgarishlarga e'tibor berish;
- sinfnig o'zini tutishiga nisbatan munosabatni bildirishga yumshoklik va xozirjavoblik ko'rsatish;
- sinfdagi bugungi ruhiy muxitni kechagisi bilan qiyoslab, garchi doimo o'zgarib to'rgan bo'lsada, sinflarning umumiy ruhiy holatini topish zarur.

7. Har bir o'qituvchi o'ziga bolalar ko'zi bilan qarashni o'rganishi zarur. Buning uchun:

- har bir kishi o'z faoliyatini tez – tez taxlil qilish;
- har bir o'qituvchi bevosita ish olib borayotgan o'quvchilar o'rniga qo'yishga harakat qilish;
- har bir o'qituvchi hamkasblarining darslarini ko'zatishi va o'zini ularga qiyoslashi kerak.

Xulosa qilib aytilganda, Pedagogik muloqot-O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro munosabatiga aytiladi. Pedagoglik jarayondagi aloqalar tizimida o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi muomola -munosabatlar katta o'rin egallaydi.

Muloqotning samaradorligi ana shu ikki qirraning qanchalik o'zaro mosligi, bir-birini to'ldirishga bog'liq ekan noto'g'ri tasavvurlardan bir shuki, odamni muomola yoki muloqatga o'rgatganda, uni faqat gapirishga, mantiqan asoslangan so'zlardan foydalanib ta'sirchan gapirishcha o'rgatishadi. Uning ikkinchi tomoni-tinglash qobiliyatiga deyarli e'tibor berilmaydi. Mashhur amerikalik notiq, psixolog Deyl Karnechi "yaxshi suhbatdan - yaxshi gapirishni biladigan emas, balki yaxshi gapirishni biladigan esas, balki yaxshi tinglashni biladigan suhbatdoshdir" deganda aynan shu qobiliyatlarning insonlarda rivojlangan bo'lishini nazarda tutgan edi. Pedagogik muloqot-O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro munosabatiga

aytiladi. Pedagoglik jarayondagi aloqalar tizimida o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi muomola -munosabatlar katta o'rin egallaydi.

O'qituvchi hayotga endigina kirib kelayotgan, barkamol shaxs sifatida shakllanayotgan insonlar-yosh bolalar bilan muloqotda bo'ladi. O'qituvchining biror tasodifiy xatti-harakati natijasida o'quvchilarda u haqda sodir bo'lgan fikr ham ta'lim-tarbiya jarayoniga salbiy ta'sir etishi, o'qituvchining ishini murakkablashtirishi mumkin. Odatda, bunday ziddiyatlar uzoq davom etadi va o'qituvchi foydasiga hal etiladi. O'qituvchi obro'sini saqlayman deb, kattalar ba'zan o'quvchining qadr-qimmatini erga uradilar, o'quvchidan kechirim surashni talab etadilar, vaholanki bu nizoga o'qituvchining noto'g'ri hatti-harakati sabab bo'lgan. O'qituvchining ishi axloqiy tarbiya talablariga to'g'ri kelmaydi. Bolalar bilan muomola va munosabatlarda ularning har biriga alohida yondashish lozim. Agar o'qituvchi va o'quvchi bir-birini tinglasa, o'z-o'zini ham tarbiyalaydi. Demak, tinglash jarayoni ko'pchilik tasavvur qilgani kabi unchalik passiv jarayon emas. Tinglash qobiliyati gapiruvchini ilhomlantiradi, uni ruhlantiradi, yangi fikrlar g'oyalarning shakllanishiga imkoniyat yaratadi. Shuning uchun ma'ruzachi professorning har bir chiqishi va ma'ruzasi agar talabalar tomonidan diqqat bilan tinglasa, bu pedagogik muloqotdan ikkala tomon ham teng yutadi.

ADABIYOTLAR:

1. *Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi. Toshkent, 1997 yil.*
2. *Milliy istiklol goyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. Toshkent, 2000 yil.*
3. *Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent, «O'qituvchi», 1967 yil.*
4. *Alisher Navoiy. «Maxbub – ul – kulub», Toshkent, 1997 yil.*
5. *Azizxujaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. Toshkent, 2003 yil.*

Muloqot pedagogik nizolarning echish va boshqarish usullari. Muloqotdagi ziddiyat shakllari turlichadir. Masalan yuzma-yuz yoki texnik vositalar (telefon telegraf va shunga o'xshash vositalar) bilan amalga oshiriladi. Oilada nizo muloqot ayrim a'zolari o'rtasida bo'lishi mumkin.

O'zaro munosabatlarga kirishilganda nizoni yuzaga kelmasligini asosiy sabablari, o'zaro til topishish, bir-birini tushunishdir. Bu jarayonning murakkabligi, kerak bo'lsa, o'zaro til topishishi bir-birini tushuna olish lozim.

Har qanday faoliyatdan zerikish, garchan mumkin, faqat odam muloqotdan ayniqsa, uning norasmiy, samimiy, bevosita shaklidan charchamaydi, yaxshi suhbatdoshlar doimo ma'naviy jihatdan rag'batlantiriladilar. Aslida har bir insonning ijtimoiy tajribasi, uning insoniy,

qiyofasi, fazilatleri, hattoki nuqsonlari ham muloqot jarayonlarining mahsulidir. Har qanday muloqotlarning elemantar funksiyasi suhbatdoshilarning o‘zaro bir-birini tushunishlarini ta’minlashdir. Pedagogik nizolarni oldini olishda gaplashayotgan odamlar biri gapiradi, ikkinchisi tenglaydi, eshitadi.

Muloqotning samaradorligi ana shu ikki qirraning qanchalik o‘zaro mosligi, bir-birini to‘ldirishga bog‘liq ekan noto‘g‘ri tasavvurlardan bir shuki, odamni muomola yoki muloqotga o‘rgatganda, uni faqat gapirishga, mantiqan asoslangan so‘zlardan foydalanib ta’sirchan gapirishcha o‘rgatishadi. Uning ikkinchi tomoni-tinglash qobiliyatiga deyarli e’tibor berilmaydi. Mashhur amerikalik notiq, psixolog Deyl Karnechi “yaxshi suhbatdan - yaxshi gapirishni biladigan emas, balki yaxshi gapirishni biladigan esas, balki yaxshi tinglashni biladigan suhbatdoshdir” deganda aynan shu qobiliyatlarning insonlarda rivojlangan bo‘lishini nazarda tutgan edi.

Pedagogik nizolarda adolatsizliklarga, ijtimoiy munosabatlardagi yakkahokimlikka yo‘l qo‘yib bo‘lmaydi.

**HOZIRGI KUNDA O'QITUVCHI NUTQ TEXNIKASI VA NOTIQLIK
MADANIYATINI TAKOMILLASHTIRISH MUAMMOLARI****Dexqanova Mamura Ulmasovna****Egamqulova Dilsevar****Usmonova Shaxnoza**

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'qituvchining nutq madaniyati va unga qo'yiladigan asosiy talablar, nutqiy faoliyatni oqilona tashkil etish yo'llari haqida so'z boradi. Maqola davomida nutqiy faoliyat ko'nikma va malakalari: tovush, diapazon, tembr, diksiya, ritmika haqida ham ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: o'qituvchining nutq madaniyati, nutq texnikasi, nutqiy faoliyat ko'nikma va malakalari, tovush, diapazon, tembr, diksiya.

**CURRENTLY, THE PROBLEMS OF IMPROVING THE TEACHER'S SPEECH
TECHNIQUE AND SPEAKING CULTURE**

Abstract. This article talks about the speech culture of the teacher and the main requirements for him, ways of rational organization of speech activity. During the article, information about the skills and competences of speech activity: sound, range, timbre, diction, rhythmicity is also mentioned.

Key words: teacher's speech culture, speech technique, speech activity skills and competencies, sound, range, timbre, diction.

**В НАСТОЯЩЕЕ ВРЕМЯ АКТУАЛЬНЫ ПРОБЛЕМЫ
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ТЕХНИКИ РЕЧИ И КУЛЬТУРЫ РЕЧИ УЧИТЕЛЯ**

Аннотация. В данной статье говорится о речевой культуре учителя и основных требованиях к нему, способах рациональной организации речевой деятельности. В ходе статьи также затрагиваются сведения о навыках и компетенциях речевой деятельности: звучании, диапазоне, тембре, дикции, ритмичности.

Ключевые слова: культура речи учителя, техника речи, навыки и компетенции речевой деятельности, звук, диапазон, тембр, дикция.

O'qituvchining notiqlik texnikasi so'zlami aniq, to'g'ri, tiniq eshitarli va tushunarli bayon qilishida namoyon bo'ladi. To'g'ri va mukammal ovoz diksiyasiga ega bo'lgan o'qituvchi so'zlami ifodali bayon qiladi. Ifodali gapirishda til, lab, kichik tilcha, pastki jag' ishtirok etadi.

O'qituvchi ifodali gapirishi, so'zlarni talaffuz qilishi uchun yuqoridagi organlarga doimo mashq qildirishi lozim. Shunday qilib, pedagogik texnikada nutq malakalari muhim ahamiyat kashf etar ekan, o'qituvchi doimo gapirish tempi, ritmi, diksiyasi, ovoz kuchi, diapazoni, harakatchanligi ustida mashq qilishi zarur.

Har bir o'qituvchi o'z tafakkuriga, fikrlash qobiliyatiga, o'zining kasbiy yo'nalishi, kasbiy laboratoriyasiga ega bo'lishi kerak. Bu yo'nalish va laboratoriyani o'qituvchilarning o'zlari mustaqil filr yuritishlari, mustaqil bilim olishlari, pedagogik mahoratini oshirib borishlari orqali qo'lga kiritadilar va mohir o'qituvchiga xos fazilatlarni tarbiyalaydilar hamda kasbiy ideal sari harakat qiladilar. Pedagogik texnika sirlarini mukammal bilish o'qituvchining tashkiliy-metodik malakalarni egallashiga ham bog'liq. Bu malakalar zarur bilimlar bo'yicha ma'ruzalarni tinglash,

maxsus adabiyotlarni o'qish orqali qo'lga kiritiladi. Tashkiliy-metodik malakalar aytilgan yo'l-yo'riqlar, ko'rsatmalarni o'zining individual kasbiy tajribasida sinab, ko'nikma hosil qilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Nutqning asosiy xususiyatlari:

1. Nutqning to'g'riligi va ravonligi.
2. Nutqning aniqligi va ta'sirchanligi.
3. Nutqning mantiqiyliigi.
4. Nutqning tozaligi va ifodaliligi.

Nutqning to'g'riligi va ravonligi uning adabiy til normalariga to'g'ri kelishidir. Bunda ikkitajihatga e'tibor beriladi: urg'u va grammatik normalarga amal qilinishi. **Urg'u - so'zlarning to'g'ri talaffuz tilishini ta'minlaydi.**

Grammatik norma-nutqning mazmundorligini, ma'noli ekanligini bildirib, nutq oqimidagi so'zlarning o'zgarishi mazmunan bir-biriga birikishini ifodalovchi xilma-xil qoidalar yig'indisidir.

Nutqning aniqligi va ta'sirchanligi - mazmundor nutqning tinglovchiga ta'sir yetish omilidir. O'qituvchi so'z va tilning ravonligi, notiqlik qobiliyati bilan aniq faktlar asosida o'quvchilarga bilim beradi, ularning ko'nikma va malakalarini rivojlantiradi. O'qituvchi nutqining aniq bo'lishi, o'z mas'uliyatini chuqur his etish shartidir. Aniq, o'rganilayotgan mavzuning o'qituvchi tomonidan ifodalanayotgan voqelikka, faktlarga muvofiq kelishidir. Aniqlikning chegarasini belgilashda o'qituvchi so'zlarni to'g'ri qo'llay olishi, o'zbek tili grammatikasi mukammal bilishi, to'g'ri talaffuz etish talab qilinadi.

Nutqning mantiqiyliigi nutqning mantiqiy bo'lishi eng avvalo o'qituvchining so'z boyligi, tafakkur yuritish qobiliyati, idrok etish mahoratiga bog'liq. O'qituvchi tilni juda yaxshi bilishi, so'z boyligi keng bo'lishi mumkin. Ammo o'zi filer yuritayotgan mavzuga nisbatan chuqur bilimga ega bo'lmasa, bilimlarini o'z tafakkuri doirasida tahlil qila olmasa notiqlik san'ati natija bermaydi. So'zlarning o'qituvchi ifodalayotgan mavzuga mos ravishda to'g'ri ifodalanishi, so'z birikmalarining, gaplarning, matnlarning bir-biriga to'g'ri kelishi, fikmi izchil bayon etish uchun bo'yso'ndirilishi nutqning mantiqiy boy ekanligidan dalolat beradi.

O'quvchilarga aytilayotgan fikr mantiqan bir-biriga bog'langan bo'lishi kerak. Gaplar o'rtasida fikriy bog'lanish, izchillik yo'q olishi bilan o'qituvchi nutqining mantiqiyliigiga putur etadi.

O'rganilayotgan mavzu matnlari o'rtasida mantiqiy bog'lanish bo'lish uchun, matnlar boshlanma bilan ajratiladi (masalan, xulosa qilib aytganda; shu bilan birga; ta'kidlash lozimki va hokazo). Demak, o'qituvchi nutqining mantiqiyliigi deyilganda, yaxlit bir tizim asosida tuzilgan, fikr va mulohazalar rivoji izchil bo'lgan, har bir so'z, ibora aniq maqsadga muvofiq ishlatiladigan nutq tushiniladi.

Nutqning tozaligi va ifodaliligi - o'qituvchi nutqining tozaligi, avvalo uning adabiy til isoniy normalarga muvofiq ifodalanishi bilan belgilanadi. O'qituvchilarning chiroyli va mazmunan boy nutqi hozirgi o'zbek adabiy tili talablariga mos holda tuzilgan bo'lishi, g'ayri adabiy til unsurlaridan holi bo'lishiga qarab baholanadi. Nutq uning toza bo'lishiga halaqit beruvchi unsurlar: dialektizm va varvarizmdir. Zero, ushbu unsurlar badiiy adabiyotda ma'lum bir badiiy-estetik vazifani bajarsada, o'qituvchining dars jarayonidagi va tarbiyaviy faoliyatidagi nutqida ishlatilmasligi kerak. O'qituvchi doimiy ravishda idoraviy atamaları, rasmiy so'z va iboralarni noo'rin ishlatishi o'z nutqining notabiyligiga, ishonchsiz chiqishiga

sabab bo'ladi. Natijada o'quvchilar ta'lim-tarbiyasida o'qituvchi tomonida nishontirish metodi orqali qo'llaniladigan fikrlar mukammal bayon etilmaydi.

Nutqning tozaligi, uning turli sheva so'zlaridan holi bo'lib, faqat abadiy tilda ifoda etilibidir. Til vositalari vaziyatga qarab ishlatilgan, siyqa so'z va iboralarsiz hosil bo'lgan o'qituvchi nutqi tabiiy va samimiy bo'ladi, tinglovchi va o'quvchilarning qalbiga te zborib yetadi. Til va nutq, nutq madaniyati, tilnormalarini egallamoq, talaffuz, urg'u, so'zlashish, gap tuzish qonuniyatlarini chuqur bilmoqdir. Shuningdek, tilning tasviriy vositalari bir xil sharoitlarga mos maqsadga muvofiq bo'lishi kerak. Nutqda til - fikr almashish quroli, o'qituvchi qalbining oyinasi, o'qituvchining dars berish uslubini, pedagogik mahoratini to'liq namoyon qiluvchi vosita. Nutqda-tildagi rang-barang vositalar o'z ifodasini topsa, bunday nutq-boy nutqdir.

Til va nutq azaldan bir-biri bilan chambarchas bog'langan vositalardir. Nutq qaysi tilda aytilmasin, o'sha millat tilining qonun-qoidalari asosida ro'yobga chiqadi. Biroq ular bir-biridan farqlanadi.

Til nutq uchun moddiy material. Shu material asosida nutq tashkil topadi.

Nutq-tildagi mavjud ifoda vositalaridan foydalangan holda reallikka aylangan fikr bo'lib ikki xilda namoyon bo'ladi:

- ichki nutq;
- tashqi nutq.

O'qituvchi ongida hosil bo'ladigan, hali amalga oshmagan til elementlaridan tashkil topgan, kishining og'iz ochmasdan fikrlasbi, mulohaza yuritishi, o'ylashi ichki nutqdir.

O'qituvchi mulohazasi va fikrining til vositasida nutq organlariga ta'siri va harakati bilan real tovushlar sifatida yuzaga keladigan nutq-tashqi nutq bo'lib, u ijtimoiy hodisadir.

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. - Qarshi.: Nasaf, 2000.
2. Tolipov O', Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbqiqiy asoslari. - T.: 2005.
3. Avliyakov N. X., Musayeva N. N. Pedagogik texnologiya. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik.
4. Azizxodjayeva N.N. Pedagogicheskiye texnologii i pedagogicheskoye masterstvo. -Tashkent: Moliya, 2002.
5. Azizxodjayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat - T.: Fan, 2006.
6. Yo'ldoshev J.G', Usmonov S. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. — T.: O'qituvchi, 2004.

**O'QITUVCHINING KOMMUNIKATIV QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHGA
QO'YILADIGAN TALABLAR****G'aybullayeva Zebo Baxtiyor qizi
Tohirova Zarina**

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'qituvchining kommunikativ qobiliyatini rivojlantirishga qo'yiladigan talablar va ularning o'ziga xos xususiyatlari va funksiyalari haqida so'z boradi. Shuningdek, maqola davomida asosli fikr va mulohazalar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: mustaqil faoliyat, axloqiy me'yorlar, ijodkor, tashabbuskor, kommunikativ qobiliyat.

**REQUIREMENTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE TEACHER'S
COMMUNICATIVE ABILITY**

Abstract. This article talks about the requirements for the development of the teacher's communicative ability and their specific features and functions. Also, valid opinions and comments are mentioned in the article.

Key words: independent activity, ethical standards, creativity, initiative, communicative ability.

**ТРЕБОВАНИЯ К РАЗВИТИЮ КОММУНИКАТИВНЫХ
СПОСОБНОСТЕЙ УЧИТЕЛЯ**

Аннотация. В данной статье говорится о требованиях к развитию коммуникативных способностей учителя, их специфических особенностях и функциях. Также в статье упоминаются обоснованные мнения и комментарии.

Ключевые слова: самостоятельная деятельность, этические нормы, креативность, инициатива, коммуникативность.

Bugungi kunda mustaqil respublikamiz dunyo hamjamiyati tomonidan tan olinayotgan ekan, uning kelgusidagi rivoji, gullab-yashnashi bugungi kun yoshlariga bog'liqdir. Demak, bugungi yoshlar har tomonlama rivojlangan, o'ziga, boshqa insonga, jamiyatga, tabiatga va mehnatga o'z to'g'ri munosabatini bildira oladigan, mustaqil faoliyat ko'rsata oladigan, ijodkor, tashabbuskor va tadbirkor bo'lmog'i lozim. O'quvchida ana shu xususiyatlarning rivojlanishi so'zsiz o'qituvchiga, uning o'quv-tarbiya jarayonini to'g'ri boshqara olishiga va o'quvchilar bilan o'rnata oladigan muomala va munosabatlariga bog'liq.

Kommunikativ qobiliyat – bu pedagogik o'zaro harakat sohasida maxsus ko'rinishga ega bo'lgan muloqotga qobiliyatlilikdir.

Psixologik adabiyotlarda kommunikativ qobiliyatlarning bir qancha turlari ajratib ko'rsatiladi: 1) insonning insonni tushuna olishi (insonni shaxs sifatida, uning alohida jihalarini, motiv va ehtiyojlarini baholash, tashqi xulq-atvorini ichki olami bilan bog'liqlikda ko'rib chiqish, yuz, qo'l, gavda harakatlarini "o'qish" ko'nikmasi) 2) insonni o'z-o'zini anglay olishi (o'z bilimi, qobiliyati, o'z xarakteri va boshqa qirralarini baholash, inson boshqalar tomonidan qay tarzda qabul qilinishi va atrofdagilar ko'zi bilan baholash); 3) muloqot vaziyatini to'g'ri baholay olish ko'nikmasi (mavjud holatni kuzatish, uning namoyon bo'lish belgilari

haqida ko'proq axborotlarni ajarata olish, ularga e'tiborni qaratish, yuzaga kelayotgan vaziyatning ijtimoiy va psixologik mohiyatini to'g'ri idrok etish va baholash).

Tahlil etish gnoseologiya, psixologiyada bilish va amaliy faoliyatga doir barcha harakatlarni o'z ichiga oladi, pedagogikada esa, tadqiq qilinayotgan narsa-hodisalarning alohida tarkibiy qismlarga ajratish qonuniyat va usullarini o'zida aks ettiruvchi bilish jarayoni sifatida ifoda etiladi. O.O.Kashenkoning fikricha, o'z-o'zini tahlil etish falsafa va psixologiyada o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini bilish, o'z-o'zini boshqarish, o'z-o'zini baholashning tarkibiy qismi sifatida aks ettirilsa ham mustaqil kategoriya sifatida ishlatilmaydi. Biroq o'z-o'zini anglashning shakllanishi va rivojlanishi o'z-o'zini tahlil etish asosida amalga oshirishini esda tutish zarur.

Chunki aynan pedagogik voqelikda o'z-o'zini tahlil etish ko'nikmalarini rivojlantirishning ahamiyati ularning o'zi haqidagi tasavvurlari, qiziqishlari, motiv, ehtiyojlari tizimi sifatida tushuniladigan "Men-kontseptsiyasi"ning rivojlanishiga undovchi ichki omillarning eng asosiylaridan biridir.

O'z-o'zini tahlil etish usullari quyidagilarga e'tibor qaratishni talab etadi:

1) ijtimoiylikka yo'naltirilgan o'zaroharakat vaziyatlaridan shaxsiy xulq-atvor, tarbiyalanuvchi shaxsi, uning o'ziga xosliklari, qadriyatlarini tizimi kabilarni ob'ekt sifatida ko'rib chiqish;

2) o'z xulq-atvori, shaxsiy fazilatlarini tahlil etish mezonlari tizimini aniqlash;

3) noma'lumdan ma'lumni ajratib olish;

4) qarama-qarshiliklarni aniqlash.

O'z-o'zini tahlil etish o'z-o'zini anglashdan avval kelib, aynan uning asosida shaxsning o'zi haqidagi tasavvurlari umumlashgan ko'rinishga o'tadi. O'z-o'zini anglash natijasida shaxsda o'zining kimligini anglash, o'zining jamiyatdagi o'rnini tushunib etish, boshqalarning ko'z o'ngida kim sifatida gavdalanishini his etish kabilar shakllanadi. O'z-o'zini anglash o'z-o'ziga munosabat sifatida shakllanuvchi hissiy va mantiqiy jihatlarni o'zida aks ettiradi.

Ma'lumki, o'z-o'zini anglash usullari ham mantiqiy, ham emotsional darajada o'z-o'zini tahlil etish natijasida olingan axborotlarni aniqlashtirish va umumlashtirishni talab etadi.

Xulosa qilib aytganda, o'z-o'zini tahlil etish va o'z-o'zini anglash pedagogda o'zi va boshqalarning u haqidagi tasavvuri sifatidagi kasbiy "Men qiyofasi"ning shakllanishiga olib keladi.

Ta'lim va tarbiya jarayonida o'qituvchi tomonidan pedagogik ta'sir ko'rsatishning asosiy metodlariga quyidagilar kiradi: talab, istiqbol, rag'batlantirish va jazolash, jamoatchilik fikri.

Talab – ta'lim va tarbiya jarayonida o'qituvchining tarbiyalanuvchiga nisbatan shaxsiy munosabatlarida namoyon bo'ladi. O'quvchining u yoki bu xatti-harakati o'qituvchi nazoratida bo'lib, ijobiy jihatlari rag'batlantirib boriladi yoki aksincha nojo'ya xatti-harakati to'xtatib qo'yiladi.

Istiqbol – ta'sirchan pedagogik usul bo'lib, o'quvchilarda mustaqil fikr yuritishni, ma'lum bir maqsadga, orzuga erkin intilish hissini takomillashtiradi. Bu maqsadlar ularning shaxsiy intilishlarida, qiziqish va muddaolarida namoyon bo'ladi. Ushbu usul maktab o'quvchilarini shaxs sifatida eng muhim insoniy fazilatlaridan biri bo'lgan maqsadga intiluvchanlikni rivojlantiradi.

Rag'batlantirish va jazolash – tarbiyaviy ta'sirning eng an'anaviy usuli bo'lib, o'quvchilar xulq-atvoriga ijobiy ta'sir etishdan iborat. Yaxshi xulq, foydali mehnat va xatti-harakat, axloqiy hislat, topshiriqlarning so'zsiz bajarilishi uchun o'quvchi rag'batlantiriladi. Nomaqbul xatti-harakat, tartibbuzarlik, o'z burchini bajarmaslik jazolash orqali bartaraf etiladi. Ushbu usul axloqiy ta'sir ko'rsatishni ta'minlaydi, uni qo'llash jarayonida o'qituvchidan nihoyatda ehtiyotkorlik, sezgirlik va hushyorlik talab etiladi.

Jamoatchilik fikri – tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishning eng muhim usuli bo'lib, o'quvchilarning ijtimoiy foydali faoliyatini bajarilish natijalariga qarab muntazam rag'batlantirib borishda namoyon bo'ladi. Jamoaning tarbiyaviy vazifalarini ma'lum bir yo'nalishda amalga oshirilishini ta'minlaydi, o'quvchilarning bir-birlariga do'stona munosabatini shakllantiradi.

Muloqotning ijtimoiy-psixologik nazariyasi va pedagogik tajribalarini o'rganish pedagogik ta'sir etishda ikki metod: ishonirish va uqtirishdan keng foydalanish lozimligini ko'rsatadi.

Ishontirish - o'quvchilarga xatti-harakatlarning to'g'riligi va zarurligini, shuningdek, ayrim xulq-atvorlarning noto'g'riligini tushuntirish va isbotlashdir. Ishontirish jarayonida o'quvchilarda yangi bilim, ko'nikma, malaka hamda axloqiy sifatlar shakllantiriladi. Bular esa o'quvchilar va ularning atrofidaqilar uchun me'yor (mezon) bo'lib xizmat qiladi.

O'qituvchining har qanday tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishi, oqibat natijada o'quvchi ruhiyatiga har tomonlama ta'sir ko'rsatishga, ya'ni o'quvchilarda ijobiy hissiyotlarni: xulq-atvor, munosabatlar, xatti-harakatlarni shakllantirish va mustahkamlashga yo'nalgan bo'ladi. Lekin ishonirish va uqtirishning texnologik mexanizmlari turlichadir.

O'sib borayotgan yoshlar ijtimoiy muhit va tabiat bilan ham o'zaro ta'sirlanadilar. Bu o'zaro ta'sir natijasida ularda ishonch, yangi bilimlar va munosabatlar, axloqiy me'yorlar majmui vujudga keladi.

Ishontirish haqiqiy va soxta bo'lishi mumkin. Haqiqiy ishonch real voqelikka mos keladi va shaxsning jamiyat oldidagi qadr-qimmatini oshiradi. O'zining haqiqiy ishonchiga sodiq bo'lishi uchun kishi hatto o'limiga ham rozi bo'ladi. Masalan, Vatanga sodiqlik ruhida tarbiyalangan askarlarimizning jang maydonida ko'rsatgan matonatlari.

Soxta ishonch esa, avvalo sinf jamoasi, qolaversa, jamiyat uchun zararli bo'lgan odatlarning shakllanishiga olib keladi. Soxta ishonch o'quvchilarning o'zi va atrofidaqilar ta'sirining umumlashuvi natijasida vujudga keladi.

Ayrim o'quvchilarda soxta ishonch hosil bo'lishining sabablari quyidagilar bo'lishi mumkin:

1. faqat a'lo bahoga o'qish - bu bilim olishda ko'r-ko'ronalik, quruq yodlashga olib boradi;
2. o'zini o'ta itoatkorona tutish - bu o'quvchi faoliyatini nihoyatda past bo'lishiga olib keladi. Me'yordagi o'quvchi o'qituvchidan ba'zan tanbeh olib turishi kerak;
3. o'qituvchini aldash-bu o'quvchini o'ta aqlli va topqirligidan dalolat beradi;
4. maktab ichki tartib-qoidasini buzish faqat kuchli xarakterga ega bo'lgan o'quvchigagina xos bo'lib, u o'qituvchi tomonidan tanqid qilib turiladi;
5. haddan tashqari ko'p mehnat qilish - bu kerak bo'lmagan tirishqoqlikdir.

Yuqorida keltirilgan ishonchning bunday turi o'quvchida shakllanib, asta-sekin boqimandalik, o'qish va mehnat faoliyatida sustkashlik kayfiyatini sodir qiladi.

Soxta ishonchni bartaraf qilish uchun o'qituvchi quyidagi uch yo'nalishda ish olib borishi kerak:

1. Sinf jamoasida sog'lom ijtimoiy fikrni shakllantirish.
2. Muhim ahamiyat kasb etuvchi shaxsiy hayotiy tajriba yaratish.
3. Soxta ishonchni asosiy tarzda inkor qilish.

Soxta ishonchni o'zgartirishning quyidagi usullari mavjud:

1. o'quvchini o'zini boshqalar bilan taqqoslashga undash. Uning fikriga qarama-qarshi fikrda bo'lgan kishi bilan yaqindan tanishish (masalan, bola o'qishni xohlamaydi, lekin uning tanish o'rtog'i ko'p o'qiydi va biladi, ammo o'zining "quruq yodlovchi" yoki "o'ta bilimdon" qilib ko'rsatmaydi);

2. noto'g'ri qarashlar va ishonch oqibatda nimalarga olib kelishini ko'rsatish (masalan, ana shunday xislatlarga ega bo'lib, o'z hayotini barbod qilgan, o'z erki, g'ururi va vijdonini yo'qotgan kishilar haqida so'zlab berish. Buning uchun hayotiy misollar, badiiy asarlar, kinofilmlar va boshqalardan foydalanish mumkin);

3. soxta ishonchni yoqlab, himoya qiluvchi o'quvchi fikrini mantiqiy rivojlantirib, uni hayratga soluvchi holatga yetkazish. Masalan, barcha o'quvchilar o'qituvchilarni aldash, ichki tartib-qoidalarga rioya qilmaslik nimalarga olib borishi mumkin).

Ishontirishning biron tashkil etuvchisiga amal qilmaslik ham tarbiyaviy ish samaradorligini pasaytirib yuboradi. Bunday holatda o'quvchida faqat bilish shakllangan xolos. Inson o'zini qanday tutishi lozimligini bilishi, aynan shunday tutishi lozimligini tushunishi, lekin o'zini bunga majbur qilolmasligi mumkin.

Demak, bu uning irodaviy sifatleri rivojlanmaganligini, xulq-atvor qoidalariga amal qilish malakasi tarkib topmaganligini anglatadi.

Ishontirish bilimlar, qarashlar va xulq-atvor me'yorlari tizimi bo'lib qolmay, balki ularni shakllantirish usullari hamdir. Ishontirish yordamida yangi qarashlar, munosabatlar shakllanadi yoki noto'g'ri fikrlar o'zgaradi.

Ishontirish jarayonini tashkil etishda o'quvchi ruhiy qiyofasining o'ziga xosligini e'tiborga olish lozim. Buning uchun pedagog o'quvchi oliy asab tizimining tipini, uning ta'lim-tarbiya va kamolotining rivojlanish doirasini bilishi zarur. Masalan: bola kuchli muvozanatlashgan (sangvinik) asab tizimi tipiga ega bo'lsin. Unda tormozlanish jarayoniga nisbatan qo'zg'alish jarayoni kuchliroq bo'ladi. Bu holda o'qituvchi ishontirish jarayonini o'quvchi asab tizimini ortiqcha qo'zg'alishiga yo'l qo'ymaydigan, qo'shimcha hissiyot sodir qilmaydigan tarzda olib borishi kerak.

Fikr, sezgi va irodaviy xislatlar bir butun yaxlitlikni tashkil etgandagina, ishontirish metodi haqiqiy harakatlantiruvchi kuchga aylanishi mumkin. Bu metodni qo'llashda ishontirish tarkibi bilish, sezgi, hissiyot, xulq-atvorga amal qilish maqsadga muvofiq.

Ishontirish natijasi o'qituvchining so'z mulkiga ham bog'liqdir. Pedagogning so'zi va ishi ham bir bo'lishi kerak. So'z bilan og'zaki ta'sir o'tkazish o'qituvchining madaniy saviyasida va o'quvchi muloqotida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki insonning "aql-zakovati, fikr-tuyg'ulari, bilimi va madaniyat saviyasi, tafakkuri ma'lum darajada so'zda ifoda etiladi. Muomala madaniyatida so'z aqldan kuch, tildan ixtiyor oladi" (Aziz Yunusov). So'z bilan

og'zaki ta'sir o'tkazishni amalda o'z pedagogik faoliyatida qo'llovchi o'qituvchi o'z hissiyotlarini, ijodiy ta'sirlanishini boshqarish ko'nikmalariga ega bo'lishi va o'z his-tuyg'ularini faqat ta'lim-tarbiyaviy maqsadni amalga oshirish uchun ifodalashi hamda o'quvchi qalbini noo'rin so'zlar bilan jarohatlab qo'ymasligi, so'zlarni aniq ifodalashda pedagogik takt normalaridan chiqib ketmasligi lozim. So'z qudrati haqida R.Dekartning quyidagi fikrlari o'qituvchilarga ham bevosita taalluqlidir: "So'zlarning ma'nolarini, qudratini odamlarga aniq ifodalab tushuntirib bering, shunda siz insoniyat olamini barcha anglashilmovchiliklarning yarmidan xalos qilgan bo'lasiz".

O'qituvchining imo-ishoralari va yuz harakatlari so'z bilan og'zaki ta'sir qilishni kuchaytiradi. Yuz harakatlari va imo-ishoralar nutqda ovozning baland-pastligi bilan mos kelishi kerak. Ogohlantiruvchi so'zlar, notiqlik san'ati asosida ta'sir etish, vazifani ijro etishga undovchi buyruqlar, ta'qiqlangan iboralarni ishlatmaslik, hazil orqali fikrini anglatish, o'quvchining erkin mulohazalarini ma'qullash yoki nojo'ya harakatlari uchun ayblash so'zning og'zaki ta'sir etuvchi komponentlaridir. So'z bilan imo-ishoraning va yuz harakatlarining birligi ma'lum qilinayotgan axborot hajmdorligi va ta'sirchanligini kuchaytirishi lozim. Har qanday sharoitda o'qituvchi o'quvchilar bilan sinfda uchrashishga maxsus hozirlik ko'rishi lozim.

Ishontirish metodini qayta tarbiyalash, ya'ni qarash va munosabatlarni shakllantirishda qo'llash, u yoki bu xislatlarni namoyish qilish zarur bo'lgan maxsus vaziyatlar yaratish orqali amalga oshirilishi ham mumkin. Tasodifiy vaziyatlar quyidagi yo'llar bilan yaratiladi: darsda o'quvchiga kutilmagan savol berish, darsdan tashqaridagi noto'g'ri xatti-harakatiga iqror bo'lishiga majbur qilish, o'yinda esa harakat qilishga undash. Maktab hayotida tasdiqlanganidek, ba'zan o'quvchi o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga sharoit bo'lmagani uchun ham tarbiyasi og'irlar qatoriga qo'shib qolar ekan. Undan darsda onda-sonda so'rashadi: o'qituvchi uning bilimiga ishonmaydi, dars paytida unga e'tibor berishga vaqtdan qizg'anadi. Agar o'quvchiga tez-tez murojaat qilinsa, unga o'z fikrini bayon qilish taklif etilsa, uning xulqida shakllanib qolgan stereotiplar asta-sekin o'zgara boshlaydi.

Uqtirish – kishilarning muloqot faoliyati jarayonida o'zaro ta'sir etishlari vositalaridan biridir. Uqtirishning o'ziga xosligi, inson ruhiyatiga uning o'ziga sezdirmasdan ta'sir etishi, shaxs psixikasi, tarkibiy tuzilishiga beixtiyor kirib borish va kundalik hayotdagi qiliqlar, intilishlar, motivlar va yo'l- yo'riqlarda aks etishidir.

Har qanday pedagogik ta'sir etishda uqtirish elementi mavjud bo'ladi. To'g'ri tashkil etilgan uqtirish o'quvchilarning ongli ravishdagi faolligini oshirishga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

So'z yordamida o'quvchida tetiklik yoki qo'rquv, xursandlik yoki xafalik, o'ziga ishonch va ishonmaslik, qiziquvchanlik yoki zerikish, boshqalarga ishonish yoki ulardan hadiksirash kabi sezgilarni vujudga keltirish mumkin. O'qituvchining yomon kayfiyati to'lqin kabi bir zumda o'quvchilarni qamrab olishini ham faqat uqtirish bilangina tushunish mumkin. Yoki asabiylashgan xarakterga ega bo'lgan guruh rahbari tez orada asabiy holat guruhda muloqot me'yoriga aylanib qolganligidan taajjublanadi.

O'qituvchi tarbiyachi sifatida tarbiyalanuvchi o'quvchilarni o'zi uchun hamisha tarbiya obyekti deb hisoblashi kerak. Biroq tarbiyalanuvchi o'qituvchi-tarbiyachi bilan erkin va ongli munosabatda bo'lishga erishsagina, tarbiyaviy munosabatlar samarali xarakter kasb etadi. Tarbiyaviy faoliyatning kommunikativ munosabatlar jarayonida o'ziga xos qator **qoidalari** ham mavjud bo'lib, o'qituvchi o'quvchilarga pedagogik ta'sir ko'rsatishda ushbu qoidalarni mukammal bilishi lozim.

O'qituvchi tarbiyalanuvchilarning o'zaro tarbiyaviy ta'sirga ega ekanliklarini, ularning o'zaro kommunikativ munosabatlari hamda faoliyatlari o'rtasidagi bog'lanishning mavjudligi, uning samaradorligini belgilashini unutmasligi shart. O'qituvchi sinf jamoasiga va alohida tarbiyalanuvchiga pedagogik ta'sir ko'rsatishida muvaffaqiyatlarga erishishi uchun, o'quvchilar orasida o'zaro pedagogik munosabatlar tizimini oqilona rejalashtirishi va psixologik muhitni ijobiy tomonga o'zgartirishi lozim. To'g'ri tashkil etilgan va har jihatdan mukammal bo'lgan, yosh avlodning qalbi va ongini asrashga, ularni milliy va umumbashariy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga qaratilgan pedagogik munosabatlar tizimini tashkil etish uchun o'qituvchi har bir o'quvchi ruhiyatini chuqur bilib olishi, ularning ichki imkoniyatlaridan xabardor bo'lishi, axborot berishi, fikr almashishi, ular qayg'usini, tuyg'ularini tushunishi va hamdard bo'lishi zarur. Pedagogik munosabatda muvaffaqiyatlarga erishish uchun o'qituvchi:

- o'quvchilar bilan bo'lajak munosabatni modellashtira olishi;
- munosabatda bo'ladigan sinf jamoasi xususiyatlarini oldindan bilishi;
- bevosita samimiy va hamjihatlikka asoslangan munosabat o'rnatish;
- munosabatda ustunlikka ega bo'lib, uni demokratik talablar asosida oqilona boshqarish;
- munosabatning ijobiy va salbiy jihatlarini uzluksiz tahlil etib borishi lozim.

O'qituvchi kasbiy mahoratida muhim ahamiyatga ega bo'lgan insoniy fazilat hamda xushmuomalalikni o'zida shakllantirishi uchun muntazam faoliyat olib borishi zarur. O'qituvchi pedagogik faoliyatiga oid shaxsiy o'z-o'zini tarbiyalashning o'zaro fikr almashish va aloqadorlikka doir quyidagi tizimlarini tavsiya etish mumkin.

1. Kasbiy faoliyat jihatidan o'z-o'zini anglashni (muomalada o'zaro fikr almashishga doir sifatlarni, ijobiy va zaif tomonlarini aniqlashni) amalga oshirish va shu asosda o'zaro fikr almashish asosida o'z-o'zini tarbiyalash dasturini ishlab chiqish.

2. O'z kasbiy faoliyatiga quyidagi yo'nalishlarda baho berish maqsadga muvofiq: kishilar bilan bo'lgan muomaladan so'ng olingan taassurotlarni tahlil qilish, o'quvchilar bilan muomalaning so'nggi holatlarini o'rganib, muomala haqida o'zining yutuq va kamchiliklarini tahlil qilish, muomaladagi imkoniyatlaringizni atrofdagilar (o'qituvchilar jamoasi, ota-onalar, o'quvchilar) qanday baholashi haqidagi tasavvurlarga ega bo'lish.

3. O'zida insonparvarlikning asosiy xususiyatlarini rivojlantirish yuzasidan ixtisoslashtirilgan o'z-o'ziga ta'sir o'tkazuvchi "autogen" mashqlar asosida ishlash.

4. O'quvchilar va ota-onalar bilan turli jamoat ishlarini olib borish, bundan o'zaro fikr almashish faoliyatida ko'nikma va malakalar (ma'ruzalar, suhbatlar, kamolot yoshlar uyushmalari) hosil bo'ladi.

5. So'z bilan og'zaki ta'sir o'tkazishda salbiy kayfiyatlarni yengish tajribasini shakllantiradigan va xushmuomalalikni rivojlantiradigan vaziyatlar tizimini yaratish.

6. Xushmuomalalikka milliy an'ana va urf-odatlarimiz, o'zbekona muomala madaniyati, milliy ma'naviyatimiz nuqtai nazaridan yondashish.

7. O'z ona tilida puxta, lo'nda va jarangdor so'zlar tuza olish va uni nutqiy mahorat bilan ifodalash ta'lim muassasalarida o'rganilayotgan har bir fan o'qituvchisi uchun eng zarur kommunikativ qobiliyatlardan biridir.

Taklif etilgan ushbu tizim asosida pedagogik faoliyat olib borish o'qituvchi kasbiga oid shaxsiy fazilatlardan biri bo'lgan insonparvarlik va xushmuomalalikni shakllantiradi. O'qituvchi kasbiy faoliyati davomida nutqidagi so'z qudratini takomillashtirib boradi. U o'zbek

tilining boy imkoniyatlaridan unumli foydalanish orqali soʻz boyligini goʻzal, ravon, ifodali, taʼsirchan boʻlishiga intiladi. Zero, goʻzal va taʼsirchan soʻzlay bilish ham sanʼat. Bu sanʼatdan bebahra boʻlgan oʻqituvchining kasbiy mahorati shakllanmaydi. Qaysi fanni oʻqitishdan qatʼiy nazar, oʻqituvchining asosiy quroli soʻz boyligidir, u soʻz qudrati asosida kommunikativ qobiliyatini namoyish etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. - Qarshi.: Nasaf, 2000.
2. Tolipov Oʻ., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbiqiy asoslari. - T.: 2005.
3. Avliyakov N. X., Musayeva N. N. Pedagogik texnologiya. Oliy oʻquv yurtlari uchun darslik.
4. Azizxodjayeva N.N. Pedagogicheskiye texnologii i pedagogicheskoye masterstvo. -Tashkent: Moliya, 2002.
5. Azizxodjayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat - T.: Fan, 2006.
6. Yoʻldoshev J.Gʻ., Usmonov S. Ilgʻor pedagogik texnologiyalar. — T.: Oʻqituvchi, 2004.

O‘QITUVCHI KASBIY FAOLIYATIDA MULOQOT MADANIYATI VA PSIXOLOGIYASI**Ma'mura Ulmasovna Dexkonova**

Nizomiy nomidagi TDPU "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" kafedrası v.b.professori

Aliyeva Gulnoza Xasanjon qizi

Nizomiy nomidagi TDPU IV-bosqich talabasi

Ametova Surayyo Adamboy qizi

Nizomiy nomidagi TDPU IV-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada pedagogik muomala va pedagogik muloqotning mohiyati, uning o'qituvchi faoliyatidagi o'rni hamda sinf jamoasi bilan muloqotni tashkil etish masalalari keng yoritib berilgan. Maqola davomida muloqot madaniyatiga erishish yo'llari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: muloqot, pedagogik muloqot, mulokot madaniyati, muloqotni tashkil etish.

COMMUNICATION CULTURE AND PSYCHOLOGY IN TEACHER'S PROFESSIONAL ACTIVITY

Abstract. In this article, the essence of pedagogical treatment and pedagogical communication, its place in the teacher's activity, and the issues of oriental education and its influence on communication are widely covered. In the course of the article, the influence of national culture on communication, as well as ways to achieve communication culture, are revealed based on analysis.

Key words: influence of culture on communication, pedagogical treatment, oriental education, national culture.

KULTURA I PSIXOLOGIYA OBSHENIYA V PROFESSIONALNOY DEYATEL'NOSTI UCHITEL'YA

Annotatsiya. V dannoy state shiroko osvesheni sushnost pedagogicheskogo lecheniya i pedagogicheskogo obsheniya, yego mesto v deyatel'nosti uchitelya, a takje voprosi vostochnogo obrazovaniya i yego vliyaniye na obsheniye. V xode stati na osnove analiza raskrivayetsya vliyaniye natsionalnoy kulturi na obsheniye, a takje puti dostijeniya kulturi obsheniya.

Muloqot - axborot jarayonidir. Har bir kishining qanday dunyoqarashga egaligi, bilimliligi uning muloqotidan ma'lum bo'ladi.

Muloqot - insonlar o'rtasidagi o'zaro aloqa vositalaridir. Muloqotda asosiy vosita bu til hisoblanadi, shuning uchun ham til- aloqa quroli deyiladi. Pedagogning tili shirin, muomala madaniyati yuqori bo'lsa, u qisqa vaqt ichida tahsil oluvchilar, hamkasblari va jamoa orasida obro'-e'tibor qozonadi. So'zga chechanlik, hech qachon kishiga obro' keltirmaydi. Ulug' mutafakkirlarimiz tilga, so'zga hurmat bilan yondashish lozimligini o'zlarning asarlarida uqtirib o'tganlar. Ulug' bobomiz Alisher Navoiy muomala madaniyati, xushmuomalalik, shirinso'zlik haqida o'z fikrlarini bayon etgan. «Til shirinligi ko'ngilga yoqimlidir, muloyimligi

esa - foydali. Shirin soʻz sof koʻngillar uchun asal kabi totlidir», - deydi Alisher Navoiy¹. Darhaqiqat bugungi kunimiz uchun ham u oʻz ahamiyatini yoʻqotmagan.

Taʼlim-tarbiya jarayonlarida nutqning taʼsir kuchi nihoyatda kattadir. Oʻqituvchining nutqi oʻquvchilarning oʻzlarini tuta bilishlariga, xulk-atvori va fikr yuritishlariga ham taʼsir etuvchi kuchli vositadir. Taʼlim-tarbiyaviy jarayonni tashkil etish va boshqarishda oʻqituvchining bilimi, pedagogik mahorati va psixologik xususiyatlari ochiq namoyon boʻladi. Avvalo, pedagogik muloqot oʻqituvchi va oʻquvchilar orasida oʻzaro hamkorlik va bir-birlariga nisbatan ishonch tuygʻulari boʻlishi lozim. Muloqot jarayonida avtoritar, demokratik va liberal boshqaruv uslublarini vaziyatga qarab toʻgʻri tanlay olishi, qoʻllashi lozim. Shuningdek, sinf jamoasi bilan muloqotni toʻgʻri tashkil etishi lozim, jarayonda nafaqat pedagogning oʻzi tinglash texnikasiga amal qilishi, balki oʻquvchilarni ham oʻzgarlar fikrlarini tinglashga oʻrgatib borishi talab etiladi.

Mulokot madaniyati - mulokot jarayonini axlokiy meyorlar, ijtimoiy talablarga muvofiq tashkil etish asosida sux, batdoshni tushuna olish extiyoji va kobilyatiga egalik.²

Oʻqituvchi kasbiy faoliyatida muloqot madaniyatini qayda daraja borishini sinf jamoasini shakllantirish va uni boshqarish misolida koʻrib oʻtaylik:

Mazkur jarayonda muloqotni tashkil etish toʻrt bosqichda amalga oshirilib, uning birinchida talab faqat oʻqituvchilar tomonidan qoʻyiladi. Bu sinf jamoasi shakllanishining boshlangʻich nuqtasi hisoblanadi. Bunda oʻquvchilar jamoasi hali tarbiyalanuvchi jamoa boʻlmay, balki «birlikni tashkil etuvchi» guruh hisoblanadi. Oʻqituvchi tashkilotchi sifatida jamoa aʼzolarining uzluksiz ijodiy faoliyatlarini tashkil qilishi va ularni yagona maqsad atrofida birlashtirishga erishishi lozim, shundagina jamoa qaror topadi. Oʻqituvchi muloqoti asosida oʻquvchilarning jamoa faoliyatida ishtirok etishi faollashadi, faoliyat natijasini birgalikda muhokama qilish, qilinadigan ishlarni rejalashtirish jamoa aʼzolarida masʼuliyat, javobgarlik, faoliyat birligi jamoa faoliyatiga nisbatan qiziqishni paydo boʻlishiga olib keladi. Oʻquvchilarning jamoa faoliyatini tashkil etish borasidagi tajribalarga ega emasliklari bois oʻqituvchining asosiy maqsadi muloqot asosida jamoa aʼzolarini oddiy tarzda uyushtirishdan iborat.

Sinf jamoasi bilan muloqotni tashkil etishning ikkinchi bosqichida jamoa faollarining oʻqituvchi muloqotidan kelib chiquvchi talablarni qoʻllab-quvvatlashi hamda oʻz navbatida bu talablarni jamoa aʼzolari zimmasiga qoʻyishi bilan tavsiflanadi. Oʻqituvchi jamoada paydo boʻladigan muammolarni yolgʻiz oʻzi hal qilmaydi. Jamoa faollari bilan qizgʻin muloqot natijasida tarbiyaviy ishlarni olib boradi. Ikkinchi bosqichda oʻqituvchi muloqotni jamoaning muhim ishlarini oʻquvchilar tomonidan mustaqil rejalashtirilishiga, tadbirlarni oʻtkazishga, faoliyat natijalarini muhokama qilishga, jamoa faoliyatining ijodiy xususiyat kasb etishini koʻrsatuvchi omillariga tayanib tashkil qiladi.

Sinf jamoasi bilan muloqotni tashkil etishning uchinchi bosqichida oʻqituvchi muloqot asosida u yoki bu tadbir rejasini, jamoaning birgalikdagi faoliyatini va uning aʼzolari hatti-harakatini jamoa boʻlib muhokama qiladi, turli mavzularda suhbatlar va maʼruzalar uyushtiriladi.

¹ A. Xoliqov Pedagogil mahorat. -T.: 2011. 424 b.

² Педагогик компетентлик ва креативлик асослари / Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Д., Сайфуров Д.М., Тураев А.Б. - Тошкент, 2015. - 120 бет.

Sinf jamoasi bilan muloqotni tashkil etishning to'rtinchi bosqichida Bu bosqichda o'qituvchi muloqoti barcha sinf a'zolarining jamoa oldida turgan vazifalari asosida o'z-o'zlariga qat'iy talablar qo'ya olishlari bilan tavsiflanadi. Shuni aytish joizki, har bir bosqichda ham jamoa a'zolari o'zlariga nisbatan muayyan talablar qo'yishlari lozim. To'rtinchi bosqich jamoa a'zolarining o'ziga nisbatan yuksak axloqiy talablar qo'ya olishlari bilan ahamiyatlidir. Jamoaning hayoti va faoliyati mazmuni jamoa a'zolarining har biri uchun shaxsiy ehtiyojga aylanadi. Jamoadagi tarbiya jarayoni o'z-o'zini tarbiyalash asosida olib borilishi lozim. Mazkur jarayonlarda quyidalarni:

o'quvchi shaxsini hurmat qilish tuyg'usi bilan uyg'unlashgan bo'lishi hamda ularning yosh xususiyatlari inobatga olingan bo'lishi kerak.

talablar muayyan maktab yoki sinfdagi mavjud sharoitni hisobga olgan holda qo'yilishi lozim.

jamoaning ta'lim-tarbiyaviy faoliyatiga nisbatan qo'yilayotgan talablari jamiyat talablari bilan uyg'unlashgan holda olib borilishi shart.

o'quvchilarning tashqi qiyofasi, kiyinishi, yurish-turishi hamda muomalasiga nisbatan qo'yilayotgan talablar, ularda ma'naviy madaniyatni shakllantirishga xizmat qilishi lozim.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash joizki, o'qituvchi kasbiy faoliyatida ta'lim-tarbiya maqsadlarini amalga oshirishda muloqot madaniyati muhim o'rin tutadi. Pedagog bo'lajak muloqotlarni tashkil etishni oldindan modellashtirishi, munosabatlarni boshqarish uslublarini vaziyatga ko'ra to'g'ri tanlashi, meyorda qo'llashi hamda o'quvchilarni hurmat qilishi, insonparvarlik, demokratik ruhida hamkorlikda ishlashi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- Xoliqov A. Pedagogik mahorat. -T.: 2011. 424 b.
- Muslimov N.A., Usmonboyeva M D., Sayfurov D.M., Turayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari - Toshkent, 2015. - 120 bet.
- Ma'mura Ulmasovna Dexkanova, Saodat Samadjon qizi Saidova, Laylo Baxriddinova. *O'qituvchi nutqi – pedagogik mahorat ko'zgusi. Results of National Scientific Research International Journal*, 2(1), 41–48. Retrieved from <https://academicsresearch.com/index.php/rnsr/article/view/>
- Dexkanova Ma'mura Ulmasovna, Abdurahmonova Iroda, Sharifova Zuhra Komil qiz Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'limda "Tarbiya" fanini o'qitishda tarbiyaviy treninglardan foydalanish. YANGI O'ZBEKISTON PEDAGOGLARI AXBOROTNOMASI, 1(1), 13–17.2023 <https://doi.org/10.5281/>
- MU Dexkanova, DA Zaripova. Malaka oshirish jarayoniga “tarmoqli bumerang” texnologiyasini joriy etish. “Yangi o'zbekistonda pedagogika fanini innovatsion rivojlantirish istiqbollari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. *Toshkent-2021 yil 6 oktabr*. Academic research in educational sciences, 2021
- DM Ulmasovna, FF Jamshidovna Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish. - PEDAGOG, 2022
- Dexkonova Ma'mura Ulmasovna. Boshlang'ich ta'limda tarbiya fani. Darslik.-T: 2023

O‘QITUVCHI VA O‘QUVCHI O‘RTASIDA JONLI MULOQOTNI TASHKIL ETISH**Ma'mura Ulmasovna Dexkonova**

Nizomiy nomidagi TDPU "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" kafedrası v.b.professori

Pardayeva Sarvinoz

Nizomiy nomidagi TDPU IV-bosqich talabasi

To'ychiyeva Munajat

Nizomiy nomidagi TDPU IV-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida jonli muloqotni tashkil etish, jonli muloqotning o'ziga xos xususiyatlari va funksiyalari haqida so'z boradi. Shuningdek, maqola davomida asosli fikr va mulohazalar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: muloqot, jonli muloqot, axloqiy meyorlar, nutq texnikasi, tinglash texnikasi, muloqot funksiyalari.

ORGANIZATION OF LIVE COMMUNICATION BETWEEN TEACHER AND STUDENT

Abstract. This article talks about the organization of live communication between the teacher and the student, the specific features and functions of live communication. Also, valid opinions and comments are mentioned in the article.

Key words: Behavioral category, communication, ethical standards, speech dynamics, communication functions, prognostic stage.

ОРГАНИЗАЦИЯ ЖИВОГО ОБЩЕНИЯ МЕЖДУ ПРЕПОДАВАТЕЛЕМ И УЧЕНИКОМ

Аннотация. В данной статье говорится об организации живого общения преподавателя и ученика, об особенностях и функциях живого общения. Также в статье упоминаются обоснованные мнения и комментарии.

Ключевые слова: Поведенческая категория, общение, этические нормы, речевая динамика, коммуникативные функции, прогностический этап.

Jahon hamjamiyatida integratsiyalashuv jarayoni kechayotgan bugungi kunda taraqqiyotning asosiy omillari sifatida jamiyat a'zolarining kreativ faollik darajasi e'tirof etilib, xalqaro tashkilotlar hamda dunyoning aksariyat mamlakatlari tomonidan 2030 yilgacha belgilangan xalqaro ta'lim konsepsiyasida "bilimning mustahkam poydevoriga ega bo'lish va kreativ fikrlashni rivojlantirish, hamkorlik qobiliyatlari va qiziqishlarini kuchaytirish" dolzarb vazifa sifatida belgilangan.

Mazkur ijtimoiy talabning amalga oshirilishida, har bir fuqaroning bilim olishida, ijodiy qobiliyatini shakllantirishda, intellektual jihatdan rivojlantirishda o'qituvchining ta'lim-tarbiya jarayonidagi o'quvchilar bilan jonli va erkin muloqotni to'g'ri tashkil etishi muhim ahamiyatga ega.

Jonli muloqot –bu o'qituvchi tomonidan tashkil etiladigan, har qanday ta'lim-tarbiyaviy tadbir mohiyatini og'zaki so'z bilan o'quvchilarga yetkazadigan, o'qituvchini ziddiyatli jarayonlardan olib chiqish qudratiga ega bo'lgan faoliyatdir³.

³ A. Xoliqov Pedagogil mahorat. -T.: 2011. 424 b.

Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida jonli muloqotni tashkil etish, eng avvalo pedagogik faoliyatni mukammal modellashtirish va tashkillashtirishga bog'liq.

Bunda o'qituvchi va o'quvchining muloqoti ijobiy natijalar berishi uchun ta'lim-tarbiya jarayonlarini shunday loyihalashtirish kerakki, unda o'quvchilarning erkin so'zlashuvi va kreativ fikrlashlariga imkon yaratilishi lozim. Bu jarayonda pedagogik va axborot texnologiyalardan samarali keng foydalanish, nutq texnikasi va tinglash texnikasiga rioya etish, pedagogik muloqotni boshqarishning demokratik, avtoritar va liberal uslublarini to'g'ri tanlash, qo'llash asosida o'qituvchining o'quvchi bilan jonli muloqoti ta'minlashga erishiladi. Zero, o'qituvchi bilan o'quvchining muloqotini bog'lovchi asosiy vosita – so'zdir. O'qituvchining so'z boyligi qanchalik ko'p bo'lsa, muloqot olib borish qobiliyati tez namoyon bo'lib, ijobiy natijalarga erishishi oson bo'ladi.

O'qituvchining jonli muloqoti har qanday tarbiyaviy tadbirning mazmun va mohiyatini o'quvchiga tabiiy holda yetkazadi, shu jarayonning ishtirokchilari o'rtasida muloqot uchun mustahkam ko'priklar yaratadi va ichki hissiyot bilan harakatlarning uyg'unlashuvini ta'minlaydi.

O'qituvchi nutqning jozibadorligi, bilim saviyasi va tafakkurining kengligi, o'tkir dunyoqarashi, ma'naviy madaniyat darajasi, pedagogik qobiliyati, ta'lim-tarbiyaviy maqsadlarning mutanosibliigi har qanday dars va darsdan tashqari tadbirning muvaffaqiyatini ta'minlovchi hamda o'qituvchi jonli muloqotini tashkil etuvchi omillardir. O'qituvchi kasbiy faoliyatidagi jonli muloqot amalga oshirish uchun ta'lim jarayonidagi o'qitish va o'qishning didaktik hatti-harakatlarini ko'z oldiga keltirish va o'z oldiga doimo quyidagi savollarni qo'yib, unga mustaqil fikr-mulohazasi asosida javob bera olishi kerak:

1. Nimaga o'rgatish:

- a) o'quvchilarni o'rganilayotgan mavzu bo'yicha ilmiy yangiliklardan xabardor etish, fan terminlarini tushuntirish, o'quv predmetini to'liq o'zlashtirish;
- b) o'quvchilarda shaxs erkinligini, mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish;
- v) o'quvchilarning o'rganilayotgan mavzu bo'yicha ko'nikma va malakalarini shakllantirish;
- g) yangi mavzuni fanlararo aloqadorlik asosida tushuntirish;
- d) dars jarayonini pedagogik va axborot texnologiyalarining qiziqarli metodlari asosida tashkil etish.

2. Kimni o'rgatish:

- a) kelajakda mamlakat taraqqiyoti uchun mas'ul, davlat siyosatining ustuvor sohasi bo'lmish barkamol insonga ta'lim-tarbiya berish;
- b) o'quvchilarni bilim olish va tarbiyalanishi jarayonida duch keladigan muammolar va qiyinchiliklarni mustaqil bartaraf etishga o'rgatish;
- v) o'quvchilarda mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini hosil qilish;
- g) dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarda o'quvchilar fikrlarini inobatga olgan holda tashkil etish;
- d) o'quvchilarning psixologik o'zgarishlari va rivojlanishlarini inobatga olish;
- ye) iqtidorli o'quvchilar bilan yakka holda pedagogik faoliyat olib borish.

3. Qanday o'rgatish:

- a) o'qituvchi o'z faoliyati davomida to'plagan pedagogik tajribalari asosida kompyuter, axborot va innovatsion texnologiyalarni qo'llagan holda ta'lim berishi;

b) yuksak pedagogik mahorat bilan dars va darsdan tashqari vaziyatlarda tarbiyaviy jarayonni milliy mafkura, an'ana va qadriyatlar asosida tashkil etish;

v) o'quvchilarni bilim olishga qiziqishini oshirish maqsadida pedagogik ta'sir ko'rsatishning turli usullaridan foydalanish.

O'qituvchining o'quvchilar hamda o'qituvchilar jamoasi bilan uzviy aloqada bo'lishi, uning jonli muloqotni to'g'ri tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchilar bilan jonli muloqotga kirishib, ularning hurmat e'tiboriga sazovor bo'lish birdaniga sodir bo'ladigan va ta'lim-tarbiya sohasida yutuqlarga darhol yetaklaydigan jarayon emas. Buning uchun o'qituvchi yillar davomida tayyorlanadi, pedagogik mahorat sirlarini egallaydi, tajribali ustoz o'qituvchilarning yutuqlaridan foydalanadi. O'qituvchilar uchun jonli muloqotni yaratishda quyidagilarga e'tibor berish talab qilinadi:

- o'quvchilarning individual xususiyatlarini, psixik holatini chuqur o'rganish, sinf jamoasining rasmiy va norasmiy liderlari faoliyati bilan tanishish, ularga nisbatan adolatli munosabatda bo'lish;

- jonli muloqot asosida mustaqil fikrlovchi, o'zining qadr-qimmatini anglaydigan, irodasi baquvvat, iymoni butun, hayotda aniq maqsadga intiluvchi erkin shaxsga ta'lim-tarbiya berishi shartligini unutmashlik;

- jonli muloqotning pirovard natijasi o'quvchilarni o'z aqli, o'z tafakkuri, o'z mehnati bilan mas'uliyatni his etishini ta'minlashi, ularni ongli ravishda ozod va hur fikrlovchi inson bo'lib tarbiyalanishini ta'minlash;

- jonli muloqot tufayli o'quvchilarning yuksak darajadagi intellektual salohiyatlarini, aql zakovati qudratini yuzaga chiqarishga erishish.

Pedagogikada jonli muloqotning muhim jihatlaridan biri uning vositalaridir. Vositalar tashkilotchilik qobiliyati, baho beruvchi, intizomga undovchi bo'lishi mumkin. Ilmiy adabiyotlarda o'qituvchi o'z ishining mohir ustasi bo'lishi uchun tashkilotchilik qobiliyati asosida ta'sir ko'rsatishga ko'proq yondashishi lozimligi ta'kidlanadi.

Pedagogik faoliyatda o'qituvchi jonli muloqot orqali quyidagi funksiyalarni bajaradi:

birinchidan, ta'lim-tarbiya jarayonining o'qituvchi tomonidan yakka holda olib borilishi va bu faoliyatga yagona o'zi javobgarligi;

ikkinchidan, ta'lim-tarbiya jarayonida bir maqsadga yo'naltirilgan ijtimoiy - psixologik tizimning bir maromda ta'minlashi;

uchinchidan, ta'lim va tarbiyaning muvaffaqiyatini belgilovchi o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro munosabatida muayyan bir tizimning tashkil qilinishi;

to'rtinchidan, o'quvchilarni mustaqil fikrlovchi erkin shaxs sifatida shakllantirish, yashirin iste'dodini ro'yobga chiqarishga erishish imkoniyatlaridan foydalanish;

beshinchidan, barkamol inson tarbiyasi davlat siyosatining ustuvor sohasi sifatida o'qituvchi pedagogik faoliyatining birlamchi vazifasi ekanligini unutmashlik.

Xulosa qilib ta'kidlash kerakki, ta'lim muassasalarida olib borilayotgan pedagogik faoliyatda o'qituvchi muloqot jarayonida nojo'ya hatti – harakati, qo'polligi, o'ylanmay bildirilgan noto'g'ri fikri, ortiqcha imo-ishoralari natijasida o'quvchilar bilan bo'ladigan jonli muloqotning buzilishiga, tuzatib bo'lmas qaltis vaziyatlarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Buning natijasida muloqot odobi, yaxshi muomala bilan fikr almashuv o'z o'rnini nizoli vaziyatga bo'shatib beradi. Ushbu salbiy holatlarga yo'l qo'yilmaslik uchun, pedagogik muomalada o'quvchilar bilan o'zaro munosabat hurmat va ishonch negizida qurilishi kerak.

Bunda o'qituvchi o'quvchining huquq va majburiyatini, maktabda, jamoada, oilada bajaradigan vazifalari nimalardan iborat ekanligini har lahzada eslatib turishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении: //Кн. для учителя. 1987.- 190 с
2. Xoliqov A. Pedagogil mahorat. -T.: 2011. 424 b.
3. Muslimov N.A., Usmonboyeva M D., Sayfurov D.M., Turayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari - Toshkent, 2015. - 120 bet.
4. Ma'mura Ulmasovna Dexkanova, Saodat Samadjon qizi Saidova, Laylo Baxriddinova. *O'qituvchi nutqi – pedagogik mahorat ko'zgusi. Results of National Scientific Research International Journal*, 2(1), 41–48. Retrieved from <https://academicsresearch.com/index.php/rnsr/article/view/>
5. Ортиқов А. Нутқ маданияти ва нотиклик санъати. – Т.: “Доно хамро” илмий маркази, 2002. – 78 б
6. Dexkanova Ma'mura Ulmasovna, Abdurahmonova Iroda, Sharifova Zuhra Komil qiz Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'limda "Tarbiya" fanini o'qitishda tarbiyaviy treninglardan foydalanish. YANGI O'ZBEKISTON PEDAGOGLARI AXBOROTNOMASI, 1(1), 13–17.2023 <https://doi.org/10.5281/>
7. MU Dexkanova, DA Zaripova. Malaka oshirish jarayoniga “Tarmoqli bumerang” texnologiyasini joriy etish. “Yangi o'zbekistonda pedagogika fanini innovatsion rivojlantirish istiqbollari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. *Toshkent-2021 yil 6 oktabr*. Academic research in educational sciences, 2021
8. DM Ulmasovna, FF Jamshidovna Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish. - PEDAGOG, 2022
9. Dexkonova Ma'mura Ulmasovna. Boshlang'ich ta'limda tarbiya fani. Darslik.-T: 2023
10. Каримов И.И. Укитувчи, устоз, мураббий...: Талабалар ва ёш укитувчилар учун. Рисола. – Қўқон ДПИ, 2009. – 99 б.

NUTQ TEXNIKASI VA NOTIQLIK MADANIYATI

Ma'mura Ulmasovna Dexkonova

Nizomiy nomidagi TDPU "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" kafedrası v.b.professori

Toshpo'latova Muborak Xamidjon qizi

Nizomiy nomidagi TDPU IV-bosqich talabasi

Suyunboyeva Sohiba Shamsiddin qizi

Nizomiy nomidagi TDPU IV-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada nutq texnikasi va notiqlik madaniyati, shuningdek uning funksiyalari hamda shakllari haqida ma'lumot berilgan va mavzu asosli dalillar yordamida ochib berilgan. Maqola davomida xulosa va takliflar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: nutq texnikasi, notiqlik madaniyati, nutq shakli, nutq funksiyalari.

SPEECH TECHNIQUE AND ORATORY CULTURE

Abstract. This article provides information about speech technique and oratory culture, as well as its functions and forms, and the topic is revealed with the help of valid arguments. Conclusions and suggestions are given throughout the article.

Key words: speech technique, speech culture, speech form, speech functions.

ТЕХНИКА РЕЧИ И ОРАТОРСКАЯ КУЛЬТУРА

Аннотация. В данной статье даются сведения о технике речи и ораторской культуре, а также ее функциях и формах, а тема раскрывается с помощью разумной аргументации. Выводы и предложения даются по всей статье.

Ключевые слова: техника речи, культура речи, форма речи, речевые функции.

Bugungi kunda davlatimiz ta'limi sohasi oldiga qo'yayotgan vazifalarning bajarilishi ko'p jihatdan o'qituvchiga bog'liq. Uning kasbiy bilimlari, tajribalari, ilmiy dunyoqarashi, pedagogik texnikasi, pedagogik qobiliyati va nutq madaniyatiga ega bo'lishi ta'lim sifati garovidir.

Ulug' mutafakkirimiz Al-Farobiy shunday deydilar: «O'qituvchi, –aql-farosatga, chiroyli nutqqa ega bo'lishi va o'quvchilarga aytmoqchi bo'lgan fikrlarini to'la va aniq ifodalay olishni bilmog'i zarur». U o'z fikrini davom ettirib, «O'qituvchi va rahbarning vazifasi dono davlat rahbari vazifasiga o'xshaydi, shu sababli o'qituvchi eshitgan va ko'rganlarining barchasini eslab qolishi, aql-farosatga, chiroyli nutqqa ega bo'lishi, yoshlarga aytmoqchi bo'lgan fikrlarini to'la va aniq ifodalab berishni bilmog'i lozim. Shu bilan birga o'z or-nomusini qadrlashi, adolatli bo'lmog'i lozim. Ana shundagina u insonlikning yuksak darajasiga ega bo'ladi va baxt cho'qqisiga erishadi», deb ta'kidlaydi⁴.

Darhaqiqat, shirinso'zlik va go'zal nutq hech qachon, hech qayerda sotilmaydi. Bunga erishish uchun birgina yo'l, ko'p kitob o'qish va axborot vositalari orqali berilayotgan ma'lumotlarni kuzatish, mashq qilish yo'li bilan amalga oshiriladi. Audio va video vositalar yordamida doimiy o'z ustida ishlash orqali o'z nutqini tahlili qilish va kamchiliklarni bartaraf etib borish lozim.

Nutq texnikasi – bu nutqni tinglovchi yoki o'quvchiga yetkazishda qo'llaniladigan vositalar tushuniladi.⁵ O'qituvchining ovozi, talaffuzi, diktsiyasi, umuman, tirik nutqi hamisha o'quvchilar, ayniqsa, kichik sinflardagi o'quvchilar uchun o'ziga xos etalon, namuna vazifasini bajaradi. O'qituvchining tirik nutqidagi, kattadir, kichikdir, har qanday nuqson o'quvchi nazaridan chetda qolmaydi, darhol uning diqqatini tortadi. Bunday nuqson o'qituvchi nutqida muntazam kuzatilsa, o'quvchi o'qituvchidan nohaq bo'lsa-da, ranjigan hollarida mazkur nuqson asosida uni sirtidan kalaka, mazax qilishgacha borishi mumkin. Masalan, o'quvchilar o'zaro ana shunday o'qituvchi haqida gaplashganda, uni mazkur nuqsonli ovoz, talaffuz yoki diktsiya bilan eslashadiki, bu umumiy tarbiya jarayoni uchun ham ijobiy holat emas, albatta. Kasbiga sadoqatli o'qituvchi o'z o'quvchisi ko'zi o'ngida qusursiz va qadrli ustoz imijini yaratish, uni saqlash uchun hamisha nutqining fonetik rasoligi haqida qayg'urishi zarur. To'g'ri, tug'ma xirqirokdik, chiyildokdik kabi ovozni yoqimsiz qiladigan jihatlardan tamoman qutulishning iloji yo'q. Ammo nutq texnikasini yetarli darajada bilmaslik oqibatida yuzaga keladigan nuqsonlardan fonetik bilimlardan xabardorlik, ovozni yo'lga qo'yish (ruschada "postanovka golosa"), aniq talaffuz qilish, nutq jarayonida to'g'ri nafas olish bo'yicha turli mashqlar yordamida imkon qadar xalos bo'lish mumkin. Mashhur qadimgi yunon notig'i Demosfenning dastlab ovozi past, talaffuzi yomon, nafasi qisqa bo'lganligidan chiroyli va ta'sirli nutq ayta olmaganligi haqida tarixchilar yozganlar. Bu sohani chuqur o'rgangan olim S. Inomxo'jayev ta'kidlaganidek, keyinroq Demosfen nutq texnikasi asoslarini egallashga juda jiddiy kirishgan.

Nutq – tildagi mavjud ifoda vositalaridan foydalangan holda reallikka aylangan fikr bo'lib ikki xil ko'rinishda namoyon bo'ladi:

- 1) ichki nutq;
- 2) tashqi nutq.

O'qituvchi ongida hosil bo'ladigan, hali amalga oshmagan til elementlaridan tashkil topgan, kishining og'iz ochmasdan fikrlashi, mulohaza yuritishi, o'ylashi ichki nutqdir. O'qituvchi mulohazasi va fikrining til vositasida nutq organlariga ta'siri va harakati bilan real tovushlar sifatida yuzaga keladigan nutq – tashqi nutq bo'lib, u ijtimoiy hodisadir.

O'qituvchining nutqiy faoliyati: so'zlash, mutolaa qilish va eshitishdan iborat. Nutq hodisasi monolog, dialog, polilog, deklamatsiya hamda ayrim matn va kitob shaklida bo'lishi mumkin. Nutq maxsus belgilangan tartibda o'zining hajmi bilan notiqqa havola etiladigan. Pedagogik-psixologik adabiyotlar tahlili asosida nutqning quyidagi o'ziga xosliklarini ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Funktsiyalari: muloqot, shaxsga ta'sir ko'rsatish, ta'lim va tarbiya vositasi.
2. Shakllari: tashqi nutq (og'zaki): monolog, dialog, polilog; yozma: doklad, referat, annotatsiya va boshqalar; ichki nuqt.
3. Nutq texnikasi: pedagog ovozing kasbiy sifati: tembr, intonatsiya, diktsiya, temporitm (bir minuda 120 ta so'z).
4. Nutqiy faoliyat turlari: o'qish, yozish, gapirish.
5. Nutq uslublari: ilmiy, rasmiy, so'zlashuv, badiiy, ommabop.
6. Nutqqa qo'yiladigan talablar: talaffuzning aniqligi, ifodaviylik, emotsionallik, diktsiyaning tushunarligi, tovushlarning aniq talaffuz qilinishi, obrazlilik, nutq madaniyati, so'zdan foydalanish qoidalariga rioya qilish, temporitmga amal qilish.

7. Nutqni egallashda yo'l qo'yiladigan kamchiliklar: monotonlik, temporitmning oshib ketishi, noto'g'ri diktsiya, so'zlarni noo'rin qo'llash, til qoidalarini buzish.

O'qituvchi nutqning ta'sirchanligi nutqning asosiy sifatlaridan biri sanaladi va nutqdagi to'g'rilik va aniqlik, mantiqiylik va tozalik tinglovchiga ta'sir etish uchun yo'naltirilgan bo'ladi.

Nutqning ta'sirchanligi deganda, asosan, o'qituvchining og'zaki nutq jarayoni nazarda tutiladi va o'quvchilar tomonidan qabul qilinishida paydo bo'ladigan ruhiy vaziyat e'tiborga olinadi. Ya'ni notiq-o'qituvchi o'quvchilarni hisobga olishi, ularning bilim darajasidan tortib, hatto yosh xususiyatlarigacha, nutq ijro etilayotgan paytdagi kayfiyatlarigacha kuzatib turishi, o'z nutqning o'quvchilar tomonidan qanday qabul qilinayotganini nazorat qilishi lozim. Professional bilimga ega bo'lgan o'qituvchilar jo'n, sodda tilda gapirishlari maqsadga muvofiq emas, oddiy, yetarli darajada notiqlik ma'lumotiga ega bo'lmagan yosh o'qituvchilar ham ilmiy va rasmiy tilda gapirishga harakat qilishlari kerak emas. Xullas, notiq-o'qituvchidan vaziyatga qarab ish tutish talab qilinadi va ifodalamoqchi bo'lgan har qanday fikrini to'laligicha o'quvchilarga yetkazishga harakat qilish vazifa qilib qo'yiladi. O'quvchilar tushuna oladigan tilda gapirish, ularni ishonтира olish o'qituvchi oldiga qo'yiladigan asosiy shartlardan biri hisoblanadi. Buning uchun esa, o'qituvchida yuqorida aytilganidek, mavzuni yaxshi bilishdan tashqari, uni bayon etishning aniq belgilangan rejasi bo'lishi kerak. Nutqdagi fikrlarni birinchi va ikkinchi darajali tarzda tuzib, ularni o'zaro bog'lab, o'quvchilarni avvalo nutq rejasi bilan tanishtirib, so'zni boshlash lozim. Vaqtni hisobga olish, notiqlik fazilatlaridan biridir. Chunki so'zlash muddati oldin e'lon qilinib, shunga rioya qilinsa, agar iloji bo'lsa, sal oldinroq tugatilsa, o'quvchilar zerikishmaydi.

Nutqning ta'sirchanligi va ifodaliligi haqidagi gap ma'lum ma'noda nutq sifatleri haqida aytilgan gaplarga yakun yasashdir. Chunki yaxshi nutqning fazilatlarini ko'rsatib o'tish, nutqda uchraydigan ayrim tipik xatoliklarni tahlil qilish, pirovard natijada ta'sirchan bir nutqni shakllantirishga xizmat qiladi. Nutqdagi fikrlarni o'quvchilarga mazmunli yetkazishning xilma-xil yo'llari va vositalari mavjud. Ularni yordamchi vositalar deb ham atash mumkin. Masalan, yumor yoki biror hikoyatni olaylik. Nutqdagi uzluksiz ilmiy-ommabop fikr oqimi, uning bir maromda bayon qilinishi o'quvchini ham, har qanday tinglovchini ham zeriktirib qo'yishi mumkin. Shunday paytda, yumor, hikoyat, qiziqarli voqealar haqida gapirish o'qituvchiga juda qo'l keladi. Yumorning nutq mazmuniga mos holda keltirilishi yana ham yaxshidir. Shunday qilinsa, o'quvchi ham dam oladi, ham o'rganilayotgan mavzuga nisbatan qiziqish paydo bo'ladi.

Nutqda mavzu doirasida ba'zi fikr va mulohazalarni keltirish ham maqsadga muvofiqdir. Bunday fikrlar notiq fikrining to'g'riligini, haqqoniy ekanligini isbotlash uchun foydalaniladi, faqat ulardan foydalanishni suiste'mol qilmaslik kerak. Badiiy adabiyot namunalaridan, hikmatli so'zlardan, tildagi ifoda – tasvir vositalaridan nutqda o'rni bilan foydalanish ham ijobiy natijalarga erishishni ta'minlaydi.

Xulosa o'rnida shuni qayd etish joizki, nutqning o'quvchilarga qanday ta'sir qilishida va ularda qanday taassurot qoldirishida o'qituvchining nutqiy jarayon davomida o'zini qanday tuta bili shi, imo-ishoralari, hatto kiyinishi kabi omillarning ham o'rni bor. Samimiylik, xushmuomalalik, odoblilik, o'quvchilarga hurmat bilan qarash kabi fazilatlar nutqning o'quvchilar tomonidan e'tibor bilan tinglanishiga sabab bo'ladi. Mukammal notiqlik san'atiga ega bo'lish o'qituvchilar uchun ulkan mehnat talab qiladigan murakkab jarayon, nutqning o'tkirligi, yorqinligi va originalligi tinglovchi va o'quvchilarda his-tuyg'u va qiziqish uyg'otishi, uning e'tiborini qaratishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Isaev I.F. Professionalno-pedagogicheskaya kultura prepodavatelaya: Uchebnoe posobie dlya vuzov / I. F. Isaev. – M.: Akademiya, 2002.
2. Alex Moore. Teaching and Learning: Pedagogy, Curriculum and Culture. – Routledge, USA, 2012.
3. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении: //Кн. для учителя. 1987.- 190 с
4. Xoliqov A. Pedagogil mahorat. -T.: 2011. 424 b.
5. Ma'mura Ulmasovna Dexkanova, Saodat Samadjon qizi Saidova, Laylo Baxriddinova. O'qituvchi nutqi – pedagogik mahorat ko'zgusi. Results of National Scientific Research International Journal, 2(1), 41–48. Retrieved from <https://academicsresearch.com/index.php/rnsr/article/view/>
6. Ортиқов А. Нутқ маданияти ва нотиклик санъати. – Т.: “Доно ҳамро” илмий маркази, 2002. – 78 б
7. Dexkanova Ma'mura Ulmasovna, Abdurahmonova Iroda, Sharifova Zuhra Komil qiz Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'limda "Tarbiya" fanini o'qitishda tarbiyaviy treninglardan foydalanish. YANGI O'ZBEKISTON PEDAGOGLARI AXBOROTNOMASI, 1(1), 13–17.2023 <https://doi.org/10.5281/>
8. DM Ulmasovna, FF Jamshidovna Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish. - PEDAGOG, 2022
9. Dexkonova Ma'mura Ulmasovna. Boshlang'ich ta'limda tarbiya fani. Darslik.- T: 2023

THE DIFFERENT ASPECTS OF POLYSEMY OF SOME ITS RELATED EVENTS**Davidov Yunus Jummayevich**

Termez State University Lecturer teacher of the Uzbek language and literature department

E-mail: Yunusdavidov59@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada ko'pma'nolilikning yuzaga kelishi, ko'pma'nolilikning birma'nolilik hamda ma'no kengayishi va torayishi kabi hodisalardan farqli jihatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: ko'p ma'nolilik, ko'chma ma'no, monosemantik leksema, shakl va mazmun, ma'no kengayishi, ma'no torayishi.

Abstract. This article describes the occurrence of polysemy, the different aspects of polysemy from such phenomena as ambiguity and expansion and contraction of meaning.

Key words: polysemy, figurative meaning, monosemantic lexeme, form and content, expansion of meaning, narrowing of meaning.

INTRODUCTION

Polysemy has attracted the attention of scientists since ancient times. Mirtojiev said that this phenomenon was studied by Chinese and Indian scientists before our era, and by the Greeks at the beginning of our era, from our ancestors to this event M. Kashgari, Zamakhshari, A. Navoi, among our ancestors, also wrote that they expressed their views. (2, p. 3). The multi-meaning of the word makes it possible to memorize a small amount of words, to express a relatively large amount of meaning and to make maximum use of understanding. This makes it easier to learn other languages. Ambiguity is a linguistic phenomenon that serves to express speech figuratively and impressively. A word with many meanings, a lexeme is a linguistic unit. In the text, the word realizes one of its meanings. Changes in the life of the society, of course, are reflected in the language. This is clearly shown by the new creations in our vocabulary, or the borrowed words of the following years. As the vocabulary of the language changes as a result of the development of the society, the words in the language are updated and changed semantically. So, words in the language change and update lexically and semantically, and as a result of that semantic development, the phenomenon of ambiguity occurs. Ambiguous words are created as a result of the imposition of a new meaning on a previously existing word due to the attempt to express unlimited concepts and ideas from limited units of language. A word that has two or more meanings is considered a polysemous word, while words that express only one meaning in the language are monosemantic (one-semantic) words. Russian linguist L.A. Novikov recognizes three types of the relationship between a sign and its meaning, which creates ambiguity. The first type of relationship between a sign and its meaning is associated with monosemy... In this case, there is a correlation between the sign and its meaning. The second type, which paves the way for polysemy a) polysemantic units are close to monosemantic units, and the distance between polysemantic units is weak and smaller; b) in polysemy, the distance between the sign and its meanings is significant and strong. If in the first type the sign and its meaning are almost consistent, in the second type the connection between them is free. It has more semantic units than a sign, and they can be expressed more widely in the scope of other synonymous signs. The next type of relationship between a sign and its meaning is

homonymy, which is characterized by the semantic variation of a polysemous unit, and the connection between semantic units ceases. So, polysemy is a linguistic semantic category between the extremes of monosemy and homonymy (3, P.193). In fact, in monosemantic words, form and content are proportional, while in polysemantic words, form and content are disproportional. New words (neologisms) introduced into the language initially express one meaning, but later they can express several meanings. For example, the word virus initially means a microorganism that reproduces only in living cells and causes infectious diseases in humans and plants. (4, 1- volume P. 462) If it means, then it also means the name of a tool that damages programs and data in technical devices such as computers, telephones, that is, ambiguity has arisen. Ambiguity is a product of language development. It should be noted here that any monosemantic lexemes can become polysemantic lexemes, that is, even monosemantic lexemes have the possibility of polysemanticity. A single-meaning lexeme can always create a new meaning, and polysemantic words can become homonyms. The development of monosemantic lexemes can create polysemy, as well as the development of polysemantic words can create homonymous lexemes. Monosemantic lexeme - polysemantic lexeme - homonymous lexeme. The linguistic essence of polysemy is explained by the asymmetry of sign and meaning, which do not completely cover each other. The difference between polysemy and the phenomenon of expansion and contraction of lexical meaning. In the course of the historical development of the language, the meanings of the words also change in connection with the changes in the vocabulary. Although some words do not change in form, they change in meaning. Words with several meanings can be used in one sense, and vice versa, words with one meaning can be used in several meanings, that is, narrowing and expanding the meaning of words. For example, in the past, the word millet meant grain in general, and the word deer meant all wild animals, but now millet means a kind of grain, deer a kind of wild animal.

The phenomena of polysemy and broadening and narrowing of meaning are different. M. Mirtojiyev explains these two phenomena as follows: “The occurrence of polysemy is the formation of more than one lexical meaning. An extension of meaning is only an internal change of meaning. That is, they are different language phenomena. In the expansion of the meaning, the scope of the concept it means expands, and no new lexical meaning is formed in it. The expanded lexical meaning expresses the same expression as before, only the amount or size of the referent that that lexical meaning signifies increases” (1, P. 168). In the book of Semasiology, M. Hakimova states that the result of the change of lexical meaning is twofold, i.e. 1) the increase in the number of meanings in the semantic structure of a lexeme leads to polysemy, and later to homonymy; 2) It notes the change in the meaning of the lexeme, in which the meaning expands or shrinks without creating a new meaning (5, p. 67). It is clear from the above considerations that the phenomena of ambiguity and meaning expansion and narrowing are different from each other. So, in polysemy, one meaning grows out of another meaning that depends on it. For example, a flower grew, meaning grew. In expansion and contraction of meaning, the signified meaning expands (increases) or narrows (decreases) without creating new meaning. For example, if the word village means "a place where you live in winter", it means a place where people live, not a city.

REFERENCES

1. Миртожиев М. Ўзбек тили семасиологияси. –Тошкент: “Мумтоз сўз”, 2010.168-бет
2. Миртожиев М. Ўзбек тилида полисемия. –Тошкент: “Ўқитувчи”, 1975.3-бет
3. Новиков Л.А. Семантика русского языка. М. 1982, –С. 193.
4. ЎТИЛ. –Тошкент: “O‘zbekiston nashryoti” 2020. I том.. 462-б
5. Хакимова М. Семасиология. – Тошкент. 2008. 67-бет

ENG YANGI DAVRDA PORTUGALIYA DAVLATI

Qobilov Sirojiddin

Annotatsiya: Ushbu maqolada eng yangi davrda Portugaliya davlati haqida fikr mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Portugaliya, inqilob, konstitutsiya, yangi davr Fransuz inqilobi ta'sirida Portugaliyada ham ozodlik g'oyalari keng tarqala boshladi. Fransiyaning bosqinchi qo'shinlari Portugaliyani talash bilan birga bu yerga inqilobiy erkinlik ruxsatini xam olib keldilar. Masonlik tashkilotlari soni oshib, siyosiy adabiyotlar oqimi ko'paydi. XIX asr 20-yillariga kelib Braziliya iqtisodiyotining qo'ldan [chiqishi](#), Portugaliya sanoati va vinosi uchun Braziliya bozorining yo'qolishi hamda urush harakatlari qo'shilib, iqtisodiy ahvolni og'irlashtirdi. Ispaniyadagi inqilobiy voqealar ham siyosiy holatga salbiy ta'sir ko'rsatdi. 1820 yil 24 avgustda Portu shaxridagi artilleriya polki isyon ko'tarib, konstitutsion tuzum joriy qilishni talab qildi. Ularni Lissabondagi qismlar ham qo'llab-quvvatladi. Muvaqqat hukumat — junta - konstitutsiya qabul qilish uchun umumportugal korteslarining chaqirilishini e'lon qildi. 1822 yili qabul qilingan konstitutsiya Portugaliyada konstitutsion monarxiya tuzumini o'rnatdi va barcha portugallarning erkinligini hamda qonun oldida tengligini tantanali e'lon kildi. Uning bosh prinsiplari ichida millatning suverenitet g'oyasi ham bor edi. Braziliyadan qaytib kelgan qirol Juan VI qasamyod qilgan 1822 yilgi konstitutsiya, Portugaliya tarixida konstitutsionalizmning eng dadil finishi bo'ldi. «Liberalizm yakunlaridan» norozi bo'lgan qirolning kichik o'g'li Migel (1802-1866) boshchiligidagi bir guruh absolyutchilar 1823 yil bahorda isyon ko'tardilar. «Migelchilar urushi» deb atalgan, 11 yil davom etgan fuqarolar urushi shu tariqa boshlandi. Mag'lubiyatga uchragan Migel qirol tomonidan quvg'inga hukm qilindi, ammo absolyutizm tarafdorlari o'z g'oyalariidan voz kechmadilar. 1826 yili qirol Pedro IV ning (1798-1834) taxtga kelishi Konstitutsion xartiya e'lon qilinishi bilan nishonlandi. Xartiya 1822 yilgi konstitutsiyaning ko'plab prinsiplaridan voz kechdi va asosan qirol hokimiyatini mustahkamlashga xizmat qildi. Konstitutsiya jamiyat tomonidan ma'qullanmadi va uni jipslashtirishga xizmat qilmadi. Uni absolyutizm tarafdorlari xam, liberallar xam tan olmadilar. Pedro IV yetti yoshli kizi foydasiga taxtdan voz kechish, agar Migel Xartiyaning tan olsa qizini unga turmushga berish evaziga qarama-qarshi tomonlarni kelishtiraman deb o'ylagan edi. Migel rozi bo'lgandi, ammo Ispaniya tomonidan pul, qurol va siyosiy yordam bilan ta'minlanayotgan uning tarafdorlari hech qanday shartlarsiz qirolning absolyut hokimiyatiga qaytishni talab qildilar. 1828 yili Migel Portugaliyaga qaytib keldi va qonuniy qirol deb tan olindi. Liberallar mamlakatdan qochib ketdilar va o'z kuchlarini emigratsiyada birlashtira boshladilar. Shu yiliyoq qirolga qarshi barcha Shimoliy Portugaliya shaharlarini birlashtirgan yirik markaz - Portu shahri bosh ko'tardi. Qo'zg'olonni bostirish Migel tarafdorlari tomonidan daxshatli terror bilan qo'shib olib borildi. Migel urushlari davomida mamlakat ikkiga - markazi Lissabon bo'lgan Migel tarafdorlari va markazi Portu bo'lgan Xartiya tarafdorlariga bo'lindi. «Portugaliya qirg'oqlariga 1832 yili 8 iyul kuni emigrant-liberallar kelib tushishi bilan fuqarolar urushi yangidan avj oldi. 1834 yil 16 mayda Asseyseyra yonidagi jangda migelchilarning mag'lubiyati bilan fuqarolar urushi yakun topdi. Migel yana mamlakatdan kuvg'in qilinib, boshqa qaytib kelmadi»¹. Konstitutsiya tarafdorlarining g'alabasi to'liq bo'lmadi, chunki 1822 yilgi konstitutsiya juda keskin deb hisoblanib, uning o'rniga saylovchilarning huquqlari yuqori mulk senzi bilan cheklangan yangi

konstitutsiya qabul qilindi. Konstitutsionalistlar ichidagi kelishmovchiliklarga va uning natijasida yuz bergan siyosiy [nobarqarorlikka qaramasdan](#), ijtimoiy taraqqiyotda ancha oldinga siljish yuz berdi, eski tuzumning ko'plab qoldiqlari bekor kilindi. 1834 yili feodal qoldiqlarga qarshi jiddiy islohotlar amalga oshirildi. 1836 yil sentyabrda Lissabon garnizoni isyon ko'tardi. Uni so'l konstitutsionalistlar, 1822 yilgi Konstitutsiya tarafdorlari qo'lladilar va shundan keyin ularni «sentyabrchilar» deb atay boshladilar. Isyon yangi inqilobga aylanib ketdi. «Sentyabrchilar» hukumat tashkil qilib, ularning rahbari Pasush da Silva unga bosh bo'ldi. Ammo liberallar davri uzoqqa cho'zilmadi: 1837 yil iyulda «sentyabrchilar» hukumati ag'darildi. Bir qator isyonlar va qo'zg'olonlardan keyin 1842 yili Portu garnizonining harbiylari hokimiyatga konstitutsionalist, 1826 yilgi Xartiya tarafdori, «xartiyachi» Koshta Kabralni chiqarishdi va u qat'iy boshqaruv rejimini o'rnatdi. Kabral diktaturasidan norozilik 1846 yil bahorda ochiq namoyon bo'ldi. hukumat soliqlarni oshirishga harakat qildi va bu Portugaliyaning shimolida dehqonlar qo'zg'oloniga olib keldi. Qo'zg'olonni ko'plab joylarda olqishladilar va u butun mamlakatga yoyilib, 1846-1847 yillardagi ikkinchi fuqarolar urushiga aylanib ketdi. Kabral hokimiyati ag'darilib, o'rniga kelgan «sentyabrchilar» xalqni tinchlantirish uchun bir qator liberal islohotlarni amalga oshirdilar. 1849-1851 yillari Kabral yana hokimiyatga keldi. Ammo harbiylarning 1851 yilgi chiqishlaridan so'ng xokimiyatga Saldana boshchiligidagi mo'tadil liberallar keldi. Moliyachilar va tadbirkorlar tomonidan qo'llab-quvvatlangan bu hukumat qashshoqlashgan mamlakatni tiklashga kirishdi. «Tiklanish» harakati o'ng «sentyabrchilar»ni va so'l «xartiyachilar»ni birlashtirdi. Ular o'gir sharoitda faoliyat yuritdilar. Xalqda soliqlarni to'lash uchun ham imkoniyat yo'q edi. Hukumat chetdan, asosan Angliyadan qarz ko'tarib, davlat qarzlarini cheksiz oshirdi. Konstitutsiya mahalliy hokimiyat organlarining [huquqlarini kengaytirish](#), saylovchilar uchun mulk senzini pasaytirish kabi bandler bilan to'ldirildi. Ularning harakatlari o'z natijalarini berdi. 1854 yili Portugaliya aholisi 3,5 mln kishi bo'lsa, 1870 yili 4 mln kishigacha ko'paydi. 1856 yili Portugaliyada birinchi temiryo'l qurilishi yakunlandi. Pasportlar bekor kilindi, 1868 yili mustamlakalarda qullik bekor kilindi. To'planib qolgan davlat qarzlari iqtisodiy o'sishga to'sik bo'layotganiga qaramasdan, aynan shu davrda boshlangan ishlar Portugaliya iqtisodining XIX asr oxirgi choragidagi jadal rivojini ta'minladi. Bu davrda xam tekis rivojlanish davom etganiga qaramasdan, Portugaliya iqtisodining Angliya kapitaliga bog'likligi kuchayib bordi. «1890 yili Mozambikda hududiy yon berish to'g'risida Angliyaning qat'iy talabiga rozi bo'lgan Portugaliya hukumati mamlakat ichida obro'sizlanib qoldi. Natijada bundan foydalangan respublikachilar 1891 yil 31 yanvar kuni Portuda ko'zg'olon ko'tarib, mamlakatni respublika deb e'lon qildi. Ammo xalqning keng qatlamlarida tayanchga ega bo'lmaganligi uchun tezda mag'lubiyatga uchradi. Shundan so'ng mamlakatda siyosiy barqarorlik yo'qoldi, hokimiyat tez-tez almashib, armiyada isyonlar bo'lib turdi»¹. 1910 yil kuzida respublikachilar yangi qurolli qo'zg'olonga tayyorgarlikni yakunladilar. 4 oktyabr kuni kechasi ular ko'targan qo'zg'olon harbiy kema va flot tomonidan qo'llab-quvvatlandi. Lissabonda ularga xalq ommasi qo'shildi. Qirol qochib ketdi. Portugaliya inqilobi boshlandi. 1910 yil 5 oktyabrda respublika e'lon qilindi. Muvaqqat hukumatni T.Braga boshqardi. 1911 yil iyunda Ta'sis majlisi yig'ilib, respublika konstitutsiyasini qabul qildi. Cherkov davlatdan ajratildi, mustamlakalar avtonomiya huquqi, sanoat ishchilariga 8 soatlik ish kuni e'lon qilindi. Respublika yillarida ishchilar harakatlari ham kuchaydi. Bir qator ko'zg'olonlar bo'lib o'tdi. Respublikachilar hukumati tashqi siyosatda Angliyaga ergashdi va bu hol uni 1914 yil Birinchi jahon urushida ishtirok etishga olib keldi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Мамараджабов, Б. (2023). САУДИЯ АРАБИСТОНИДАГИ ЎЗБЕК МУҲОЖИРЛАРИ ТАРИХИ: МУВАФФАҚИЯТЛИ АССИМИЛЯЦИЯ ВА ЙЎҚОТИЛГАН МИЛЛИЙ ИДЕНТИКЛИК. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 3(S/6).

2. Mamarajabov, B. N. M. O. G. (2023). MARKAZIY OSIYODA ARABLAR BILAN BOG'LIQ IJTIMOIIY QATLAMLAR. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(5), 1048-1052.

3. Mamarajabov, B. N. M. O. G. (2022). ARABISTON YARIM OROLIDA DAVLATCHILIKNING SHAKLLANISHI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(10), 118-121.

**BOSHLANG‘ICH TA‘LIM FANLARNI INGLIZ TILI FANI BILAN
INTEGRATSIYALASH****Urazaliyeva Shoxsanam Shavkat qizi**

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti magistranti

E-mail: shoxsanam.urazaliyeva@bk.ru

Annotatsiya: ushbu maqolada boshlang‘ich ta‘lim fanlarni ingliz tili fani bilan integratsiyalashning mazmun mohiyati tahlil qilingan va uning yechimlari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: ingliz tili, o‘qitish usullari, pedagogika, pedagogik faoliyat, bilim, boshlang‘ich ta‘lim.

Mamlakatimizda so‘nggi yillarda yetuk, yuqori malakali, zamonaviy fikrlaydigan yosh avlodni shakllantirishga qaratilgan chet tillarni o‘qitishning kompleks tizimi yaratilmoqda. «Mamlakatimizda xorijiy tillarni o‘rgatish bo‘yicha kelajak uchun mustahkam poydevor bo‘ladigan yangi tizimni yo‘lga qo‘yish vaqti-soati keldi. Biz raqobatdosh davlat qurishni o‘z oldimizga maqsad qilib qo‘ygan ekanmiz, bundan buyon maktab, litsey, kollej va oliy o‘quv yurti bitiruvchilari kamida 2 ta chet tilini mukammal bilishlari shart. Bu qat‘iy talab har bir ta‘lim muassasasi rahbari faoliyatining asosiy mezoniga aylanishi lozim».

O‘zbekistonning ochiqlik siyosati, dunyo bozoriga faol kirib borayotgani, barcha sohalarda xalqaro hamkorlik kengayayotgani xorijiy tillarni bilishga ehtiyojni oshirmoqda. Chet tillarini chuqur o‘rgatish maqsadida tuman va shaharlarda maktablar tanlab olinib, ushbu maktablarda xorijiy kitoblar, ilg‘or o‘quv dasturlari va metodikalaridan erkin foydalanish hamda fanlarni chet tilda o‘qitish yo‘lga qo‘yilish kabi muhim vazifalar belgilandi.

Boshlang‘ich sinflarda chet tilni o‘rganish – bu til haqida ma‘lumot olish va uni o‘zlashtirishgina emas, balki o‘quvchining faol muloqotga kirishish jarayoni hamdir. Chet tillarni o‘rganishda eng oddiy, eng sodda yo‘llarni izlash va qo‘llash muhimdir. Boshlang‘ich sinflarda chet tilni o‘rgatishdan ko‘zlangan maqsad o‘quvchilarni shu tilda muloqot, muomala qila olishga o‘rgatishdir. Chet tilda muomala qila olish uchun o‘quvchilar shu tildagi so‘z boyliklarini egallashlari zarur bo‘ladi.

Tildagi so‘z boyliklarini egallamay turib, na tinglab tushunish, na gapirish mumkin emas. Boshlang‘ich sinfdan chet tilni o‘rganish bola imkoniyati va qobiliyati qanday bo‘lishidan qat‘iy nazar foydalidir, chunki chet til bolaning bilish jarayonlari – xotira, diqqat, tafakkur, xayol va idrokining rivojlanishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Chet til bolani til o‘rganish qobiliyatigina emas, balki o‘z ona tilini ham yaxshi o‘zlashtirishiga ta‘sir ko‘rsatadi. Chet til o‘qituvchisi nafaqat o‘z fanini, balki bolaning psixo-fiziologik xususiyatlarini ham o‘rganishlari zarur bo‘ladi. Zero, chet tilini o‘zlashtirish orqali bolada ob‘ektiv olamni bilish, o‘rganish jihatlari namoyon bo‘ladi. Tilning lug‘at tarkibini egallash o‘quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi, ularning filologiya, tarix, madaniyat, geografiyaga oid bilimlari ham mustahkamlanadi. Shunday qilib, boshlang‘ich sinf yoshidagi bolalarning psixologik xususiyatlarini hisobga olish va ularni yanada rivojlantirish boshlang‘ich sinfdan chet tilni o‘qitish jarayonining muvaffaqiyatli bo‘lishida muhim omil hisoblanadi. Har bir o‘quvchiga individual yondashuvni topish juda muhim va bunga boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi bilan chet til o‘qituvchisining doimiy aloqalari, ota-onalar bilan ishlash va ularning harakatlarini muvofiqlashtirish yordam berishi mumkin. Bolalar bilan (shuningdek, har qanday yoshdagi

o'quvchilar bilan) birinchi uchrashuv, o'qituvchining mayin ovozi va do'stona tabassumi hamda uning o'quvchilarga bo'lgan mehr-muruvvati ham katta ahamiyatga ega bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 27 noyabrda "Pedagogik ta'lim sohasini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarorida faol pedagoglar tayyorlash vazifasi qo'yilgan [1]. Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida esa (2020 yil 23 sentyabr) pedagoglarga nisbatan "tegishli ma'lumot, kasbiy tayyorgarlik va ma'naviy-ahloqiy fazilatlariga ega bo'lish" talabari qo'yilgan [2]. Shu jihatdan bu vazifa va talablar "Ingliz tili" fani pedagoglari uchun ham me'yoriy qoidalarni belgilaydi. Jumladan, boshlang'ich sinflarda "Ingliz tili" fani pedagoglari uchun ham me'yoriy qoidalarni belgilaydi. Jumladan, boshlang'ich sinflarda "Ingliz tili" fani pedagoglarining faol bo'lishi va ularning faoliyat samaradorligiga erishishi muhim hisoblanadi. Boshlang'ich sinflarda "Ingliz tili" fani pedagogining faoliyatini baholash va ularni faollikka da'vat qilishda ta'limga oid me'yoriy-huquqiy xujjatlarga asoslanish muhim ahamiyatga ega. Bu borada "Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlari"da quyidagi malaka talablari qo'yilgan: Bilim berish. Boshlang'ich sinflarda "Ingliz tili" fani pedagogik o'quvchilarga til o'rgatish va ularning nutqini shakllantirish bilan birgalikda ingliz tili tabiati, xususiyatlari hamda grammatikasi to'g'risida me'yoriy ma'lumotlar ham berishi kerak. O'quvchilar ingliz tili to'g'risida dastlabki tushuncha va ma'lumotlarga ega bo'lishi lozim. Ko'nikma shakllantirish. "Ingliz tili" fani pedagogi boshlang'ich sinf o'quvchilarining mazkur til bo'yicha o'rgangan bilimlarni tanish vaziyatlarda qo'llay olish ko'nikmasini shakllantirishi kerak. Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, ko'pchilik boshlang'ich sinf o'quvchilari og'zaki va yozma jummalarni tuzishga qiynalishadi. Shu sababli bu borada har bir o'quvchining ko'nikmasini shakllantirish taqozo etiladi. Malaka hosil qilish. "Ingliz tili" fani pedagogi boshlang'ich sinf o'quvchilarida bu til bo'yicha o'rgangan bilim va shakllangan ko'nikmalarni notanish vaziyatlarda qo'llay olish malakasini hosil qilishi lozim. Buning uchun o'quvchilarning lug'at boyligini ko'paytirish bilan ularda yangi bilimlar hosil qilishga erishish mumkin. Albatta, har bir o'quvchi bilan individual ishlash taqozo etiladi. Kompetensiya bilan qurollantirish "Ingliz tili" fani pedagogi boshlang'ich sinf o'quvchilarini mazkur til bo'yicha olgan bilim, ko'nikma va malakalarini kundalik faoliyatda qo'llay olish qobiliyati bilan qurollantirishi taqozo etiladi. Buning uchun o'quvchilarni darslik va o'quv materiallari bilan ishlashga o'rgatish kutilgan samarani beradi. Chunki "Ingliz tili" fani bo'yicha o'quv materiallari o'quvchilarning kompetensiyasini shakllantirishga yo'naltirilganligi bilan muhim ahamiyatga ega. E'tibor berilsa, bu malaka talablari "Ingliz tili" fani pedagoglari uchun quyidagi asoslarni beradi:

- ❖ faoliyat samaradorligiga erishish;
- ❖ kasbiy faol bo'lish;
- ❖ o'z ustida muntazam ishlash;
- ❖ o'qitishning turli vositalarini qo'llash.

O'quvchilarning keyingi ta'lim bosqichlarida ingliz tilini o'rganishi, bilishi va unga qiziqishi boshlang'ich sinflarda olgan bilim, ko'nikma hamda kompetensiyaga bog'liq bo'lishi ma'lum. Shu sababli boshlang'ich sinflarda ingliz tili fani pedagogining faol bo'lishi taqozo etiladi.

Xulosa qilib, boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilimni baholashga bo'lgan munosabatni o'zgartirish va ularning intellektual profilini hisobga olgan holda o'quv jarayonida "kuchli tomonlariga" tayanish va "kuchsiz" tomonlarini rivojlantirish uchun sahnalashtirish

elementlari (autentik asarlardan lavhalar ijro etish)dan foydalanish va ularni ijodiy loyihalar orqali takomillashtirish o'quvchilarning ijodiy fikrlash salohiyatlarini rivojlantirishga imkon yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 27 fevraldagi "Pedagogik ta'lim sohasini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. // www.ziynet.uz. / "Экономика и социум" №5(84) ч.2 2021 www.iupr.ru 1111

2. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (yangi tahriri). // www.ziynet.uz.

3. Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlari (2017 yil 6 aprel). // www.ziynet.uz.

4. Musurmonov R. Musurmonova M. Umumiy o'rta talim maktablarida pedagogik konfliktlar va ularning profilaktikasi muammolari xucusida. "Xalq ta'limi" j. T. 2021. № 26 20-23

TALABALAR O'RTASIDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

Xamedova Nilufar Azimovna

p.f.n, dotsent Toshkent Kimyo xalqaro universtiteti

Ko'palova Zumrad Quvondiqovna

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

M.Sc.Theory and Methods of Primary education

Annotatsiya: ushbu maqolada talabalarda oilada, oliy ta'limda kitobga bo'lgan qiziqishini oshirish, kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda muhim vazifalar haqida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlari: kitob, "Besh tashabbus", audio kitob, axborot-resurs markazi, kitobxonlik madaniyati, oila kitobxonligi.

Nutq madaniyati bevosita axloq-odob prinsiplariga bog'liqdir. Chunki nutq madaniyati – bu so'zga "chechanlik" bo'lmay, balki o'z fikrini aniq, ravshan, grammatik qoidalarga rioya qilgan holda munosib ohangda bayon qilish formasidir. Ravshan bayon etilgan nutq tafakkurning mantiqiyli va chuqurligidan dalolat beradi. Bunday ravon nutqqa erishish uchun ko'p kitob o'qish talab qilinadi. Kitob o'qish orqali nutq ravonligiga, xotira mustahkamligiga erishish mumkin.

Yurtimizda kitobxonlik masalasiga yondoshuv turli davrlarda turlicha bo'lgan. Har bir davrning o'z ehtiyojidan kelib chiqib, kitobxonlik darajasi belgilangan. Binobarin, har qanday davlatning kuch-qudrati o'z fuqarolarining ongliligi bilan belgilanar ekan, bunda albatta kitobxonlik masalasiga alohida e'tibor berilgan. Bugungi kunda "Mutolaa madaniyati", "Kitobxonlik madaniyati" kabi atamalar xalqimizga tanish va odat tusiga kirgan.

2017-yil 13-sentabrda qabul qilingan PQ-3271-son "Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida" gi Prezident Qarorining qabul qilinishi ham yurtimizda kitobga bo'lgan e'tibor, kitobxonlik madaniyatiniung qay darajada shakllanganligiga yaqqol misol bo'la oladi. Bundan tashqari Prezidentimiz tashabbusi bilan ishlab chiqilgan "Beshta muhim tashabbus" ning to'rtinchisi "Kitobxonlik madaniyatini oshirish" yo'nalishi ham talabalarda kitobga bo'lgan hurmat, qiziqishning oshishiga sabab bo'lmoqda.

Bu qaror doirasida ko'plab ishlar amalga oshirildi: "Yoshlarning ma'naviy olamini shakllantirishda kutubxonalar o'rni", "O'zbek milliy-madaniy merosini targ'ib etishda kutubxonalarning o'rni" mavzularida ilmiy-amaliy anjumanlar, "Kitob bayrami", "Bolalar kitobi" respublika festivali, "Yoshlarning eng sevimli kitobi", "Yilning eng yaxshi kitobi" respublika ko'rik-tanlovlarini o'tkazish hamda Zulfiya nomidagi davlat mukofotining adabiyot yo'nalishi bo'yicha sovrindorlarining ijod namunalarini targ'ib qilish, "Yosh kitobxon" Respublika tanlovi, bundan tashqari "Kitobxon o'qituvchi", "Kitobxon Oliy ta'lim" singari ko'plab tanlovlar orqali nafaqat talaba, balki o'qituvchi, murabbiy jamiki aholining kitobga bo'lgan mehrini oshirishga erishilmoqda. Bundan tashqari

Professor E.I.Yo'ldoshev «O'qish madaniyati» tushunchasiga shunday ta'rif beradi: «O'qish madaniyati - juda keng qamrovli tushuncha bo'lib, kitobga qiziqish va uni sevish,

adabiyot bilan kengroq tanishishni, kitob va u bilan ishlash haqidagi maxsus bilimlarga ega bo'lishni, shuningdek, kitobdan to'la ravishda foydalanishga yordam beruvchi ko'nikma va malakaga ega bo'lishni taqozo etadi»

Oliy ta'limda talabalarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda quyidagi asosiy jihatlarga e'tibor qaratish lozim:

- axborot olish madaniyati badiiy adabiyotni to'g'ri tushunish, undan estetik zavq olish;
- ilmiy adabiyotlar, barcha turdagi resurslar bilan ishlash, ma'lumot-bibliografiya va barcha turdagi axborot materiallaridan o'zini qiziqtirgan ma'lumotlarni qidirib topish, cheksiz axborot oqimlari orasidan kerakli, muhim bo'lgan ma'lumotlarni o'la bilish ko'nikmasini shakllantirish;
- axborot-kutubxona muassasasidan to'g'ri foydalanishni o'rgatish;
- O'qishga, axborot olishga mayl, havas, ishtiyoqni shakllantirish;
- O'qilgan kitob orqali fikrlash yo'llarini o'rgatish;
- Kutubxonalarga, yozuvchi-shoirlar uy-muzeylariga sayohatlar uyishtirish;
- Turli xil tanlovlar va tadbirlar o'tkazish;
- Badiiy asar asosida sahnalashtirilgan spektakllar va filmlarni tomosha qilish;
- Kitobning faqat qog'oz variantidan emas, audio kitob shaklidan ham foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish.

Kitobxonlik madaniyati haqida Safo Matchon: «Kitobxonlik - o'qilgan kitoblar soni bilan belgilanmaydi, balki u tushunib o'qish, ya'ni maqsadli o'qishdir. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, kitobxonning yozuvchi aytmoqchi bo'lgan fikrini nechog'li uqishini, ya'ni asar «tili»ga tushunishi kitobxonlik madaniyati, talanti darajasi ko'rsatadi. Shu tufayli adabiyotimiz talantli yozuvchilar bilan birga talantli kitobxonlarga ham hamisha ehtiyoj sezadi»,-deya ta'rif beradi. Uning fikricha kitobxonlik talanti tug'ma emas, balki tarbiya vositasida kamol topadi. Shunday ekan, ta'limda o'qitish, o'qish, rivojlanish mujassam amalga oshiriladigan jarayondir.

Ta'lim jarayonining mazmunini tashkil qiluvchi bilim, ko'nikma va malakalar faqatgina sinfda o'qitiladigan darslarda shakllanib qolmasdan, balki sinfdan tashqari, aniqrog'i axborot-kutubxona muassasalarida mustaqil tarzda shug'ullanish orqali egallanadi.

Axborot-kutubxonachilik ishidagi mavjud tajriba – bu axborot olish madaniyatini tarbiyalashning eng samarali vositasi - axborot- kutubxonachilik bilimlarining talabalar orasida targ'ib qilinishidir. Buning eng samarali yo'llaridan biri bo'lib axborot-kutubxonachilik darslarini yoki to'garak mashg'ulotlarini o'tkazishdir.

Axborot olish, u bilan ishlashning asosiy usullari haqida ma'lumot berish axborot-kutubxonachilik darslarining asosini tashkil etadi. Ushbu darslarda axborot bilan ishlash, kitob bilan tanishish, kitobni bevosita o'qish, eng muhimi, uni uqish, o'rganish malakalari singdirib borilishi lozim. Shuningdek, elektron kutubxonadan foydalanish, elektron kataloglar, ma'lumotlar bazalari haqida axborotga ega bo'lish, ulardan foydalanishni o'rganish kabilar kiradi. Axborot-kutubxonachilik darslarini qay tarzda tashkil etish mumkin, degan savolga ham javob berib o'tish lozim. Axborot-kutubxonachilik darslarini o'tkazish uchun sinfdan tashqari darslar va tarbiyaviy soatlardan alohida soatlar ajratib olish mumkin. Dars jadvali tuzishda asosan sinflar soni, nazariy va amaliy dars soatlari, o'qituvchi va kutubxonachi o'tkazadigan

soatlar, darsni o'tkazish joyini, ya'ni sinfda yoki axborot-kutubxona muassasasida o'tkazilishini aniqab olish zarur.

Ayni paytda bir necha tashkiliy masalalarni ham hal etish zarur. Bizningcha, hozirgi kun talablaridan kelib chiqqan holda talabalarda axborot olish madaniyatini tarbiyalashning o'ta muhimligini hisobga olib axborot-kutubxonachilik darslarini ommalashtirish, yo'lga qo'yish zarur. Avvalo, buning uchun masalaning tashkiliy jihatini hal etish, ya'ni axborot-kutubxonachilik darslarini yo'lga qo'yish yuzasidan oliy ta'limning buyrug'ini qabul qilish, shu buyruqqa asosan umumiy o'rta ta'lim muassasalari va axborot-kutubxona muassasalar faoliyatini muvofiqlashtirish, axborot-kutubxonachilik darslarini tashkil etish va o'tkazishning aniq shakllarini ishlab chiqish zarur.

Ta'lim muassasasida talabalarning axborot olish madaniyatini tarbiyalash masalasini hal qilish faqat ta'lim-tarbiya jarayoniga aloqador bo'lmasdan, balki jamiyatning ijtimoiy rivojlanishi, ma'naviy yuksalishi bilan bog'liq, davlatning strategik maqsadlariga xizmat qiluvchi faoliyatiga ham daxldordir. Oliy ta'limda axborot olish madaniyatini tarbiyalash masalasi borasida quyidagi xulosalarni keltirish mumkin:

- Talabalarning axborot olish madaniyatini tarbiyalash masalasi ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy, umummilliy muammo hisoblanadi. Bu ma'lum davr bilan chegaralanadigan hodisa bo'lmasdan, inson umr bo'yi o'rganadigan ma'naviy ehtiyojdir.

- Axborot olish madaniyatini tarbiyalaydigan asosiy joy - axborot-kutubxonalaridir. Axborot-kutubxona muassasalari o'z imkoniyatlari bilan nafaqat oliy ta'lim dasturlarining, Davlat ta'lim standartlarining bajarilishida, balki mustaqil ta'lim olish sari yo'llaydi.

- Axborot olish madaniyatini tarbiyalashda oliy ta'lim-oila-kutubxona hamkorligini yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga ega.

- Kitobxonning oilaviy sharoiti, oilada axborot-kutubxona muassasasining bor-yo'qligi, bolaning yosh xususiyatlari va psixologik tayyorgarlik darajasini o'rganish;

Kitob o'qish bolaning ma'naviy boyishi uchun uni ma'naviy, aqliy, estetik o'sishga yo'llashi uchun eng muhim manbadir. Buning uchun dastlabki turtki oilada bolaga o'qib berilgan birinchi kitob bo'lsa, ikkinchisi, bola otasi va onasining o'qishini eshitib, badiiy obrazlar go'zalligini tasavvur qilishi, kitob bilan ana shu birinchi va ikkinchi uchrashuv bolaning keyingi o'smirlik davrida uning ma'naviy hayotining barcha sohalari: mehnat, o'yin, musiqa, bolalar ijodi bilan bog'liq bo'lib, uni hayotining hamma tomonlarini qamrab olishi zarur. Oliy ta'limda talabalarni kitobga qiziqtirish maqsadida turli xil tanlov va tadbirlar, davra suhbatlari, zakovat intellectual o'yinlari tashkil qilish, "Farzandimga kitob sovg'a qilaman", "Bir farzandga uch kitob", oliy ta'lim bitiruvchilarining Oliy ta'lim kutubxonasiga sovg'asi kabi loyihalarning o'tkazilishi orqali Oliy ta'lim kutubxona fondi ko'payishi bilan birga, talabalarda kitobga bo'lgan qiziqishning oshishiga, ota-ona va farzand o'rtasida kitobga bo'lgan mehr paydo bo'lishiga erishiladi. Yuqoridagi fikrimiz orqali keltirib o'tganimizdek, farzand kitobga bo'lgan mehrni eng avvalo oilada oladi. Ota-onasining unga kichik paytida ertak aytib berishi yoki ertak kitoblarini o'qib berishi bolaning kitobga bo'lgan mehrining oshishiga sabab bo'lsa, "Farzandimga kitob sovg'a qilaman", "Do'stinga sovg'a" singari aksiyalarning o'tkazilishi kitobga bo'lgan mehrining yanada oshishiga sabab bo'ladi.

Oila kitobxonligi bu - oila a'zolarining aql-zakovati va yuksak ma'naviyatini shakllantiruvchi, inson ma'naviy dunyosini boyituvchi, kitobga mehr-muhabbat hamda uni

zaruriyatga aylantirishning ma'lum tizimidir. Bu tizim o'smirlarning aqliy, ma'naviy, axloqiy, estetik rivojlanishi tizimidan iborat bo'lib, o'zbek oilalarining kitobxonlikka doir boy an'anasi va hozirgi davrda to'plangan boy tajribasiga asoslanadi.

O'smirlar ma'naviyati rivojlanib boruvchi faol jarayon. Shu sababli ota-ona kitobdan foydalanishda quyidagi omillarga e'tibor berishlari lozim:

1. Bolalarda kitob o'qish ishtiyoqini shakllantirish. Bu jarayon murakkab bo'lib bugungi kunda axborot texnologiyalari, internet rivojlangan davrda yoshlarning kitobxonlik darajasi qoniqarli emas. Bu ijtimoliy muammodan chiqib ketishning yagona yo'li ota-onaning yordamga kelishidir. Oliy ta'limda o'qituvchi, uyda ota-ona bolada kitob o'qish ko'nikmasini hosil qilishi kerak.

2. Kitob tanlashda o'smirning ma'naviy darajasini hisobga olish lozim. Ota-onaning o'smirda kitob o'qish ko'nikmasini hosil qilishdagi ilk vazifasi kitob tanlashda yordam berishdir. Ularning saviyasiga mos bo'lgan adabiyotlarni keng targ'ib qilish o'smirlarni jamiyatning munosib fuqarosi, mustaqil davlatimizning yetuk, barkamol insonlari bo'lib etishishi uchun va ma'naviyatining yuksakligi bilan oilasiga va jamiyatga foyda keltirishga olib keladi. Buning uchun oilada kitobxonlik ruhi bo'lishi kerak.

3. Kitob o'qishni kuzatib, nazorat qilib borish. Bugun ota-onalar tarbiya jarayonining natijasi bo'lgan kitobxonlik bilan ko'proq qiziqishi kerak. Shu ma'noda o'smirlar kitobxonligini monitoring kilib borish maqsadga etishning samarali jihatlaridan biridir.

Monitoring, kitobxonlik yuzasidan test sinovlari, kitobxonlik kechalari, muloqot, davra suhbatlari, turli mavzularda munozaralar, ilmiy-amaliy anjumanlar, suhbatlar vositasida amalga oshirilishi mumkin.

Kitob tanlashda faqat o'zbek adabiyotigina emas, qardosh va chet el adabiyoti namunalaridan ham bolalarga tavsiya etish maqsadga muvofiq bo'ladi. Mark Tven, Xans Xristian Andersen, Janni Rodari, Jonatan Svift, Nodar Dumbadze, Chingiz Aytmatov, A.S.Pushkin asarlari, K.D.Ushinskiy, L.N.Tolstoy asarlari doimo bolalar uchun qiziqarli.

Oilalarda yana bir muhim muammo - kitobni asrash va uni o'zidan keyingi oila a'zolariga yoki boshqalarga yetkazishdir. Ko'pincha biz kuzatgan oilalarda kitob tanlash, uni o'qishga e'tibor beriladi-yu, lekin avaylab-asrashga, kitobga mehrni tarbiyalashga befarq qaraydilar. Kuzatishlar natijasida darsliklar, juda ko'p rangli bolalarbop kitoblar yirtilib, chizilib, axlat qutilariga tashlanganligining guvohi bo'ldik. Bolalarga "Kitob ham nondek aziz" ligini tushuntirishda kattalarning o'zi ibrat bo'lishi zarur.

Kitobxonlikda eng muhimi oilada kitobga mehr uyg'otish, uni avaylab-asrashni tarkib toptirishdir, keyinchalik bu mehr kattalashib Oliy ta'limda kitobxonlik madaniyatini adabiyot fani o'qituvchilari va kutubxonachilar shakllantiradilar. Talabalarga xalqimizning azaldan: "Kitob har narsadan aziz, uni peshonaga surtish - o'pish savob" kabi ibratli fikrlarini singdirish, buyuk olim-u adiblarimiz Oybek, G'afur G'ulom, Izzat Sulon, Mirzakalon Ismoiliy va boshqalarning uy muzeylariga sayohat uyushtirilsa bu insonlar uchun kitobdan boshqa aziz narsa bo'lmaganligi, ular kitoblarni avaylab-asraganlari, juda ko'p o'qiganlari talabaga ta'sir qilmay qo'ymaydi albatta. Zero, xalqimizning kitobni e'zozlab ardoqlagani, ehtiyotlab tokchalarda asragani, bo'sh vaqtlarini kitob mutolaasi bilan o'tkazganlari kitobga naqadar mehr-muhabbat qo'yganlarning isbotidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Yoshlarning axloq madaniyati.-T: O'qituvchi, 1988-17
2. "Turkiy guliston yoxud axloq" asari A. Avloniy.
3. [www.@ ziyonet.uz](http://www.ziyonet.uz) sayti materiallari.

TURIZMGA OID TERMINLARNI TOIFALASH TAMOYILLARI VA O'ZLASHTIRISH XUSUSIYATLARI

In the name of Islam Karimov Tashkent State Technical University Katta o'qituvchi of
"o'zbek tili va adabiyoti" Department
Raximova Firuza Shavkatovna

Abstract: Keyingi yillarda turistik xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilashni yo'lga qo'yish maqsadida maxsus ilmiy kadrlarni tayyorlaydigan yangi oliy ta'lim muassasalari (Ipak yo'li xalqaro turizm universiteti, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti qoshidagi xalqaro turizm fakulteti, Samarqand iqtisodiyot va servis instituti) ochildi. Bu turizm sohasining ilmiy, o'quv va ishlab chiqarish bazasiga ega bo'lgan sohalar qatoriga kiritildi va jadal rivojlanishiga olib keldi. Ushbu amaliyot turizmga oid terminlarning ham ko'plab o'zlashishiga shart-sharoit yaratildi. Turizm O'zbekistonda ilmiy yo'nalish sifatida endigina rivojlana boshladi. Turistik xizmatlar sohasi aksariyat hollarda boshqa tillardan o'zlashgan keng lug'at bazasidan foydalanishga yo'naltirilgan.

Key words: statistik, turizm, mintaqa, sayohat, English, Uzbek, theory, linguistics, term, social life.

Butunjahon Savdo tashkiloti tomonidan 1981 yilda Madrid shahrida o'tkazilgan Turizm bo'yicha xalqaro anjuman materiallariga ko'ra, turizm u yoki bu mintaqalarni, yangi davlatlarni ko'rib-bilish maqsadida amalga oshiriladigan va qator davlatlarda sport bilan birga qo'shib olib boriladigan sayohatlardan iborat faol dam olish turlaridan biridir.

1993 yilda BMTning Statistika komissiyasi turizmga berilgan ushbu ta'rifni tasdiqlab, *turizm* – insonlarning odatdagi muhitidan tashqarida bo'lgan joylarga, dam olish, xizmat faoliyati va boshqa maqsadlarida amalga oshiriladigan sayohat faoliyatidir.

Shuni qayd etish lozimki, oxirgi bir necha o'n yil ichida O'zbekistonda turizm sohasi keng rivojlandi. Ma'lumki, qadimiy Buyuk Ipak yo'li markazida joylashgan Mavarounnaxr, bu yerdagi qadimiy shaharlar jahon ahlini o'ziga jalb qilib kelgan. Olib borilgan tadqiqotlar jarayonida so'nggi yigirma yil davomida nihoyatda ko'p o'zlashgan so'zlar kirib kelishi kuzatildi. O'zlashgan so'zlarning ko'lami ancha keng bo'lganiga qaramay (fransuz tilidan (*bagaj, kupe*); golland tilidan (*reys*); nemis tilidan (*agent, kayuta*), polyak tilidan (*kvartira*) va hokazolardan) tarixiy sabablarga ko'ra turizmga oid kasbiy sohada ingliz tili eng ko'p qo'llanadigan til deb e'tirof etilgan (*kruiz, vagon, motel, branch, vaucher*).

Turizm sohasiga oid terminlarda aks etgan tushunchalar, eng avvalo, inson omili bilan bog'liq. Hozirgi sharoitda inson va unga tegishli bo'lgan barcha holatlarga qiziqish ortib borayotgani kuzatilmoqda bu esa o'z navbatida, turizmga xos terminlarda ham aks etadi. Demak, olib borilayotgan tadqiqotning bu soha terminologiyasini yaratilishida ishtirok etgan eng samarali so'z yasalishi usullari va morfologik modellarini aniqlash, bu bilim sohasining kelgusida qanday rivojlanishini bashorat qilishda dolzarb ahamiyatga ega. Terminlarning tarkibiy tuzilishini tahlil qilish, ularning namunaviy morfemali modellari shakllanishi qonuniyatlarini o'rganish terminologiyaga oid tadqiqot ishlarining o'ziga xos bo'lib, ushbu sohaviy maxsus birliklarini yaratishda ishtirok etuvchi modellarning samaradorligini aniqlash, ularning qanday usullar yordamida shakllanishi va keyingi rivojlanishini bashorat qilish bilan

shugʻillanadi. Bu oʻrinda avvalo, atama va termin soʻzlari oʻrtasidagi va ularning qoʻllanilishidagi farq-tafovutni bilish kerak. Shu mavzu ustida tadqiqot ishi olib borgan R. Doniyorov bu borada quyidagi taʼriflarni keltiramiz: atamalarning oʻziga hos xususiyati, avval ushbu atamalar ham mutaxassislariga, ham aholining keng qatlamlariga moʻljallangan boʻlib, bu termini va “termin boʻlmagan soʻzni” farqlash jarayonini maʼlum darajada osonlashtiradi. Terminologik leksikaning har qanday sohasida leksik shakllar tarkibiy turlarini tadqiq etish maxsus birliklarning ikkita asosiy turini soʻz terminlar (bir komponentli, monoleksemali terminlar) va birikmali-terminlar (koʻp komponentli terminlar, polileksemali terminlar) ajratib koʻrsatishdan boshlanadi. Bunday boʻlinishning sababi til har bir muayyan tushunchani, mustaqil soʻzni alohida ifodalashga qodir emasligi tufayli boʻlib, V.V. Vinogradovning qayd etishicha, “hayotiy tajriba cheksiz boʻlsa-da, eng boy tilning ham resurslari qatʼiy cheklangan boʻladi”. Tilning leksik tizimida u yoki bu tushunchalarni ifodalash imkoniyatlarini koʻpaytirish jarayonini quyidagi ikkita asosiy yoʻnalishda amalga oshirish mumkin:

1. Soʻz maʼnosining leksik-semantik oʻzgarishlari, yaʼni bir soʻz chegarasida, soʻz shaklining aynan bir xilligini saqlab qolgan holda, maʼnolarining soni ortishi tufayli.

2. Soʻz maʼnosining boshqa soʻzlar bilan birikishi oqibatida soʻz birikmalarini hosil qilish orqali. Bunda soʻz maʼnosi leksik-frazeologik birikmaning bogʻlanishlari tufayli termin darajasidan chiqib ketadi.

Oʻzbek turizm terminologiyasini leksik-semantik jihatdan tadqiq etar ekanmiz, uning katta qismi chetdan (aynan ingliz terminologiyasidan) soʻz oʻzlashtirish vositasida shakllanganligini taʼkidlaymiz. Zero, mutlaqo oʻzlashma soʻzlarsiz sof tilning oʻzi yoʻq. Tarixiy taraqqiyot mobaynida turli millat va elatlarning har xil koʻlamdagi iqtisodiy, siyosiy va madaniy aloqalari natijasida baʼzan ixtiyoriy, baʼzan esa maʼlum bosim ostida insonlar tomonidan boshqa etnik guruhlar soʻzlari qabul qilingan. Xususan, tadqiqotimiz asosida oʻzlashtirish jarayoni bilan bogʻliq lingvistik hodisalarga koʻproq eʼtibor qaratamiz.

Oʻzbek turizm terminologiyasi baʼzi hollarda oʻziga hos terminlarni bevosita soʻzma-soʻz tarjima orqali oʻzlashtirsa, koʻp hollarda chuqurroq mushohadani talab etuvchi jarayoniga gʻarq boʻlishni talab etadi. Tarkibiy komponentlari bir maʼnoli yoki asosiy (tayanch) maʼnosi yaqqol dominant boʻlgan terminlarning oʻzlashtirilishi evosita tarjima orqali amalga oshadi. Masalan, departure card (ketish/joʻnash varaqasi), arrival card (kelish varaqasi), agency agreement (agentlik shartnomasi), airport terminal (aeroport terminali), farm tourism (ferma turizmi), agency coupon (agentlik kuponi), alternate airport (muqobil aeroport), air carrier (havo tashuvchisi), baggage tag (yuk/bagaj yorligʻi), excess baggage (ortiqcha yuk), dome car (gumbazli avtoullov), connecting flight (ulovchi parvoz), one-way ticket (bir tomonlama chipta), direct selling (bevosita sotuv/savdo), e-ticket (elektron chipta), duplicate reservation (takroriy buyurtma), industrial tourism (industrial/sanoat turizmi), Hajj Pilgrimage (Haj ziyorati), mass tourism (ommaviy turizm), seasonality (mavsumiylik), transit traveler (tranzit sayyoh/yoʻlovchi), aquatic sports (suv sporti), cultural heritage (madaniy meʼros), field sports (dala sporti), hotel tariff (mehmonxona tarifi).

Baggage room, auto rental leksemalarini oʻzlashtirishda oʻzbek tiliga ularning ikki komponentli bitta qoʻshma soʻzga aylanganini kuzatishimiz mumkin: yukxona, avtoijara.

Cafeteria, Business Class, duty-free, ecotourism, agritourism, ethnic tourism, business center, festival, catering, force majeure terminlari yengil orfografik oʻzgarishlar bilan «oʻzbekchalashtiriladi».

Couchette, diversification, brochure, theme park, sanatorium, planetarium terminlaridagi xorijiylik o'ttenkasini olib tashlash maqsadida ularning o'zagi saqlanib, qo'shimcha plani o'zgaradi:

- 1) *couchette* – kushetka
- 2) *diversification* – diversifikasiya;
- 3) *brochure* – broshura;
- 4) *theme park* – tematik park;
- 5) *sanatorium* – sanatoriy;
- 6) *planetarium* – planetariy.

Ushbu so'zlarni o'zlashtirish jarayonida qardosh rus tilining ta'siri yaqqol seziladi. Zero, yangi ko'rinish kasb etgan leksemalar affiksasiyasi rusiyazon xarakterga ega.

Seaplane, flying boat terminlari transport taraqqiyotidagi yangiliklarni o'zida namoyon etib, tarkibiy komponentlari turli transport turlarining gibrid birikmasidan iborat bo'lgan tushunchani ifodalaydi (ya'ni *dengiz samolyoti* va *uchar qayiq* shaklida).

So'z birikmasining leksik-frazeologik o'zgarishi ko'pincha erkin so'z birikmasining ma'no jihatdan o'zgarishi va frazeologik birlikning paydo bo'lishi bilan kechishi mumkin. Bu terminlar hosil bo'lishining eng mahsuldor usuli hisoblanadi. Hozirgi zamon tilshunosligida "birikma" va "so'z birikmasi" terminlari va bu terminlar bilan bog'liq tushunchalar ko'pincha bir-biridan farqlanmay, bir-biridan yetarli darajada chegaralanmay qo'llanadi. Hatto rus tilshunosligida so'z birikmasi nazariyasini ishlab chiqqan va bu sohada juda ko'p ilmiy tadqiqotlar olib borgan akad. V.V. Vinogradov o'zi ham ayrim hollarda "so'z birikmasi", keng ma'noda "birikma" shaklida qo'llaydi. Bir xil grammatik tuzilishga ega bo'lgan, bir xil so'z turkumlaridan tashkil topgan, hatto tobe va hokim komponentlari bir xil so'zlardan bo'lgan birikma o'rni bilan so'z birikmasi bo'lishi va o'rni bilan so'z birikmasi bo'lmasligi ham mumkin.

REFERENCE.

1. Xamrayeva Nilufar. (2024). SOCIOLINGUISTIC COMPETENCE AND SOCIOCULTURAL ASPECT OF LANGUAGE. Innovations in Technology and Science Education, 2(17), 466–471. Retrieved from <https://humoscience.com/index.php/itse/article/view/2368>
2. Xamrayeva, N. ., & Olimova , M. . (2023). SOTSIOLINGVISTIKA VA DIALEKTOLOGIYA. Theoretical Aspects in the Formation of Pedagogical Sciences, 2(6), 149–154. извлечено от <http://www.econferences.ru/index.php/tafps/article/view/4872>
3. Xamrayeva, N. ., & Olimova , M. . (2023). SOTSIOLINGVISTIKA VA DIALEKTOLOGIYA. Theoretical Aspects in the Formation of Pedagogical Sciences, 2(6), 149–154. извлечено от <http://www.econferences.ru/index.php/tafps/article/view/4872>
4. Yusupova, N., [Nigmatovna]. (2024). ANALYSIS OF TECHNOLOGY AND METHODS OF USING MIXED EDUCATION IN TEACHING ENGLISH. Innovations in Technology and Science Education, Vol. 2 No. 17 (2023)(17), 472–479.
5. Yusupova, N. (2021b). ZAMONAVIY O 'QITISH METODLARIDA ROL O 'YINLARINI KENG QO 'LLANILISHI: WIDE USE OF ROLE GAMES IN MODERN TEACHING METHODS. FAN, TA'LIM VA AMALIYOTNING INTEGRASIYASI, 2(2181–1776), 2. <https://journal.bilig.uz/isepsmj/article/view/1013/981>

6. Юсупова, Н. Н. (2021). ПРИМЕНЕНИЕ ПРАГМАТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ НА ЗАНЯТИЯХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА. Экономика и социум, (4-2 (83)), 1248-1253.

7. Yusupova, N., [Nigmatovna]. (2024b). INCREASING STUDENT'S INTEREST IN ENGLISH LANGUAGE IN MIXED EDUCATION TECHNOLOGY. "PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION," Vol. 1 No. 18 (2024)(Vol. 1 No. 18 (2024): PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION), 1. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10636443>

8. Yusupova, N., [Nigmatovna]. (2023b). PEDAGOGIK TA'LIM KLASTERI MUHITIDA ARALASH TA'LIMNI QO'LLASH TEXNOLOGIYASI. Innovative Development in Educational Activities, 2(19), 5. <https://openidea.uz/index.php/idea/article/view/1699/2717>

9. Yusupova, N., [Nigmatovna]. (2021c). The involvement of teacher's: calling students to speak. International Journal of Academic Multidisciplinary Research (IJAMR), 5(2), 68–71.

<https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&cluster=1606850095046738607&btnI=1&hl=ru>

10. Azamatovna, B. S., & Salijanovna, I. S. (2020). Classification of could words in german and Uzbek. PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology, 17(6), 7333-7339.

11. Bekmuratova, S. A. (2019). GRAMMATIC FEATURES OF DOUBLE WORDS IN GERMAN AND UZBEK LANGUAGES. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology, 1(5), 248-252.

Maqsud Shayxzoda asarlari haqida.
Toshkent davlat transport universiteti
ATM fakulteti 3-bosqich talabasi
Aktamova Sabina Jo'raqul qizi
aktamovasabina03@gmail.com

+998946360927

Anotatsiya:

Mashhur shoir umrini juda mazmunli o'tkazgan bo'lib juda ko'p yozuvchi, shoir va ijodkorlar bilan birga ijod qilgan. U umri davomida bu ijodkorlardan ham ko'p narsalarni o'rgangan va ular haqida ko'plab asarlarida ma'lumotlar berib o'tgan.

Kalit so'zlar :

Hayot yo'li asarlari, Shirin va Shakar, Jaloliddin Mnguberdi. Mirzo Ulug'bek, Alpomish.

Аннотация:

Знаменитый поэт провел свою жизнь очень осмысленно и творил вместе со многими писателями, поэтами и творцами. За свою жизнь он многому научился у этих художников и дал информацию о них во многих своих работах.

Ключевые слова:

Жизненный путь, работает, Ширин и Шакар, Джалалуддина Мнгуберди, Мирзо Улугбек, Алпомиш.

KIRISH. Atoqli shoir va mutafakkir Maqsud Shayxzoda 1929-yil Toshkentga ko'chib keladi. Shundan boshlab umrining oxirigacha O'zbekiston unga ikkinchi vatan bo'lib qoldi. Toshkentda shoir bir qator gazeta va jurnallarda ish boshlaydi, oliy o'quv yurtlarida dars beradi, shu qatori Nizomiy nomidagi TDPU da ilmiy faoliyat olib bordi. Uning ko'pdan ko'p tadqiqotlari o'zbek adabiytshunosligi rivojiga muhim hissa bo'lib qo'shildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR. Maqsud Shayxzodaning o'zbek adabiyotiga, madaniyati ravnaqiga qo'shgan hissasi mustaqil O'zbekiston va uning hukumati tomonidan munosib e'zozlandi. Qator maktab va ko'chalar uning nomi bilan nomlangan. Maqsud Shayxzoda bundan tashqari 2001-yilda «Buyuk xizmatlari uchun» ordeni bilan taqdirlandi. Shoir hech qachon, kitobiy, sun'iy muammolarni izlamadi. U, eng avvalo, o'zini hayajonga solgan, o'zidagi fuqarolik va poetik hujayralari ko'zini ochgan masalalarga murojaat etadi. O'zining yangi umrini boshlaydi. Uning she'rlarida, ayniqsa, chiroyli badiiy obrazlar mo'ldir. Shoirga ba'zan dengizdagi nuqtadek qayiq «suv ustidagi xol» bo'lib tuyulsa, ba'zan chag'alaylar quyrig'i «Ufqqa berilgan savol» bo'lib jaranglaydi.

Shayxzoda she'rlari «Chorak asr davomida», «Dunyo boqiy», «Xiyobon» singari o'nlab to'plamlarda bosilib chiqdi. Bu she'rlar yuksak insoniy orzular bilan yashayotgan zamondosh xayollari, muhabbati, dardlari, umidlari bilan kuylandi. To'g'ri, qirq yil davom etgan ijodida Shayxzoda Lenin, Kreml, sho'rolar, irqa va firqaviylarni ham kuyladi. Lekin bu zamon va tuzumning shoir taqdiri va ijodidagi muhridir. Biroq Shayxzoda she'riyatining qimmatini bu yo'nalishdagi asarlar bilan emas, inson qalbining nozik va betakror holatlarini nafis va ko'tarinki, umidvor aks ettirib, o'quvchida ana shunday go'zal onlarning yanada boyishida xizmat qiluvchi asarlari bilan belgilanadi. Shayxzoda shoirning asosiy vazifasini «inson ruhini tarbiyalash, odamda yaxshilik unsurlarini ko'paytirish, xalqqa go'zallik va nafosat tuyg'usini yanada baland darajada ko'tarishda» deb bilgan edi.

Maqsud Shayxzoda Sharq mifologiyasi va shu jumladan, o'zbek folkloriga badiiy xazina bo'lgan xalq mifologiyasini alohida tekshirish juda katta bir vaqt va ilmiy tayyorgarlikni talab qilishini o'z vaqtidayoq to'g'ri ta'kidlagan edi. Qizig'i shundaki, ko'p yillar davomida bizning folklorshunosligimizda sharhlanmay kelindi. Dev obrazining vazifasini ko'pchilik hozirgacha manfiy, yomonlik ramzi sifatida anglaydilar. Maqsud Shayxzoda bu obrazni har bir asardagi voqealar yo'nalishiga qarab baholash zarurligini, devlar ko'p holatlarda insonning yovuz dushmani emas, aksincha yechilishi mushkul tilsimlar sirini ochib, odamzodga qudratli ko'makdosh sifatida talqin etilganligi haqida ilk marta dadil fikr aytdi, o'z fikrini eposlaridan olingan xarakterli dalillar bilan isbot qildi. Bundan tashqari, u "Shirin bilan Shakar" dostonining bir xususiyatini alohida uqtirib o'tadi: "... qo'limizdagi bu doston ma'lum bir afsonaviy asardir. Haqiqatan ham bu doston tarixchi-etnograf uchun o'rganishga sazovor birmuncha ma'rifiy va etnografik ma'lumotlar topish mumkin. Bu dostonni o'qish bilan o'quvchi ham eski urushlarning texnikasini, urush oldidan o'zbeklarda polvonlarning chiqib bahslashuvlarini, urushda yengilgan lashkarlarning bizning zamonamizda bo'lganiday, qilichlarni taslim qilmasdan, balki o'z bo'yinlariga olganlarini, ko'pkari-uloq chopishning kelib chiqqanligi haqidagi materiallarni, burungi feodallardagi jazolash usullarini jallodlar gunohkorlar qo'lini oldiga bog'lagandan keyingi o'zining mutlaqo o'lajagini bilar va yana birmuncha an'analarni, qiziq ilmiy ham ruhiy xususiyatlarini tekshirib borishi mumkindir. Zotan, yaxshi, go'zal, badiiy bir doston boshqacha turli bo'lolmaydi. U qancha xayoliy, afsonaviy bo'lmasin, mutlaqo ma'lum tarixiy bir davrning real chiziqlarini o'ziga singdirib olishi tabiiydir"

Umr shomiga yaqin Shayxzoda bir xatti-harakatlari, dunyoga qarashi, atrofdagilarga munosabati, xususan, ichki va tashqi istarasi bilan qator judoliklarni boshdan kechirdi. 1966-yilda yaqin do'sti, buyuk shoir G'afur G'ulom, munosabatlari yaqin bo'lgan ulkan davlat arbobi Usmon Yusupov vafot etdi. Bu yo'qotishlar shoir yuragida kuchli aks sado berdi: «G'afurga xat» va «Ayriliq» (Usmon Yusupov xotirasiga) nomli she'rlar yaratildi.

Xulosa: Maqsud Shayxzoda o'zining "Shirin bilan Shakar", "Alpomish" dostonlari xususidagi chuqur mulohazalari, "Baxshining ijod yo'li" kabi maqolalari bilan xalq og'zaki ijodiga o'z hissasini qo'sha olgandir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zokirov M. Maqsud Shayxzoda. Adabiy tanqidiy ocherk, T., 1969 y.
 2. Yusuf Shomansur. Shayxzoda — bunyodkor shoir, T., 1972 y. - 179 b.
- GOSPODARKA I INNOWACJE Laboratorium WIEDZY Artur Borcuch 2021/22
3. G'afurov I., O'rtoq shoir. Maksud Shayxzoda ijodiyoti, T., 1975 y. - 215 b.
 4. Maksud Shayxzoda zamondoshlari xotirasida, T., 1983 y.
 5. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi, T., 1999 y. – 25 b.
 6. Shayxzoda Maksud. Shoir qalbi dunyoni tinglar (Tanlangan asarlar) Toshkent, „Nihol“, 2008. - 28 b.
 7. Abduljalilova M. Maqsud Shayxzoda hayoti va ijodining o'zbek milliy adabiyotidagi tutgan o'rni T., 2022 y. - 1198 b. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences ISSN 2181-1784.
 8. Abduljalilova M. Maqsud Shayxzoda - Ikki xalq dilbandi, T., 2022 y. – 284 b. Academic Research in Educational Sciences Volume 3. Multidisciplinary Scientific Journal October, 2022.

**TA'LIM, TARBIYA JARAYONIDA ILM IY DUNYOQARASHNI
SHAKLLANTIRISH****Termiz davlat pedagogika instituiti Boshlang'ich
ta'lim fakulteti 1-kurs talabasi Xo'jamurodova Farzona****Ilmiy maslahatchi: v.b dotsent(PhD) M. Xaydarova**

Annotatsiya: Ushbu maqolada dunyoqarash tabiatning, ijtimoiy jamiyat, tafakkur hamda shaxs faoliyati mazmunining rivojlanib borishini belgilab turuvchi dialektik qarashlar va e'tiqodlar tizimi bo'lib, bu tizim doirasida falsafiy, iqtisodiy, huquqiy va ekologik bilimlar negizida shakllangan e'tiqodlar asosiy tarkibiy unsurlar sifatida namoyon bo'lishi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, sinf, o'quvchi, ilmiy dunyoqarash, tarbiya, ma'lumot, natija, mantiqiylik.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida dunyoqarash izchil, tizimli va maqsadga muvofiq tashkil etilayotgan ta'lim-tarbiyaning yo'lga qo'yilishi, o'z-o'zini tarbiyalab borishi natijasida shakllanishida o'quv muassasalarida o'qitiladigan gumanitar, tabiiy va ijtimoiy fanlarni puxta o'zlashtirilishi muhim o'rin tutadi.

Dunyoqarashni mohiyatiga ko'ra 2 guruhga: ilmiy va oddiy dunyoqarashga ajratiladi.

Bola to 7 yoshgacha oddiy dunyoqarashga ega bo'ladi. Masalan, bola ovqatlanish oldidan qo'llar yuvilishi kerakligini, yomg'ir yog'ayotganini biladi. Lekin hali ilmiy dunyoqarashga ega bo'lmagani uchun yomg'ir qanday paydo bo'lishini yoki qo'llarni yuvish gigiyenaga kirishini bilmaydi. 7-11 yoshlar oralig'ida esa ilmiy dunyoqarashi shakllanib, har narsa haqida ilmiy tushunchalarga ega bo'ladi. Bolaning o'zi amalga oshirayotgan har bitta harakat oddiy dunyoqarashga misol bo'la oladi. Bajarayotgan ishlari haqida to'liq ma'lumotlarni qanday qilib, qanday amalga oshirilgani haqida ma'lumotlarga ega bo'lishi esa ilmiy dunyoqarash bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ilmiy dunyoqarashni shakllantirish uchun o'zi bilgan narsalarni to'liq ma'lumotlar bilan asoslab berishning o'zi kifoya. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ilmiy dunyoqarashga ega bo'lishi, ilmiy bilimlarni o'zlashtirib borishi katta ahamiyat kasb etadi. Ilmiy dunyoqarashga ega bo'lgan bola tabiat va jamiyatdagi voqea-hodisalarni to'g'ri talqin qila oladi, dalillarga ega bo'lmagan voqeliklarni haqiqat sifatida qabul qilmaydi. Yana shuni aytishimiz mumkinki, ilmiy dunyoqarashga ega bo'lgan bola mustaqil fikrga ega bo'ladi va erkin gapira oladi, har xil turdagi oqimlar, mistik g'oyalarga aldanmaydi, ijtimoiy jamiyatdagi voqealarni aniq bir qonuniyatlarga asoslanishiga ishonadi. Ilmiy dunyoqarashga ega bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchisida kelajakka ishonchi bo'ladi. Ilmiy dunyoqarash doimo vorislik asosida rivojlanadi. Yangi davr dunyoqarashining ildizi o'tmish dunyoqarashi bo'lib, uni kerakli hayotbaxsh ozuqa bilan ta'minlaydi. Ilmiy dunyoqarashni hammavaqt bir zaylda, o'zgarmay turaveradigan bilimlar deb qaramay, bilimlar to'la bo'lmagan bilimlardan to'la bilimlarga qarab borish kerakligini bolalarga tushuntirish kerak va yo'nalishlar berib borilishi kerak.

Ilmiy dunyoqarashni shakllantirish ikki yo'l: tajriba va mantiq yo'li bilan bo'ladi. Demak, boshlang'ich sinf o'quvchilarini hayot to'g'risidagi, o'tmishdagi mutafakkirlarning dono fikrlariga va o'zi to'plagan bilimlariga tayanmog'i kerakligini tushuntirish kerak. Ilmiy dunyoqarash hammaga ham nasib qilavermaydigan oddiy hodisa bo'lmay, insonning nazariy va amaliy bilim darajasiga bog'liq. Shuning uchun bolani nazariy va amaliy bilimlar bilan ta'minlab borishi kerak.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ilmiy dunyoqarashni shakllantirish uchun badiiy adabiyot, xalq og'zaki ijodi, ertak, hikoya va qissalardan ko'proq bahramand qilish kerak. Masalan, "Hadis" lar, "Kalila va Dimna", "Qovusnoma" va boshqa hissiy, mantiqiy bilishga tegishli matallar, ertaklar bilan tanishtirilib borish kerak.

O'quvchilarga dunyoqarash faqat insongagina xosligini, hayvonot dunyosi, boshqa narsalar, buyumlar va mavjudot uchun bu hol begona ekanligini tushuntirib boriladi. Yoshlikdan tanishtirib borilsa, ilmiy dunyoqarashini shakllanishida muhim o'rin tutadi. Bola dunyoqarashining shakllanishida aqliy tarbiya muhim o'rin tutadi. Aqliy tarbiya bolaga tabiat va jamiyat taraqqiyoti to'g'risidagi bilimlarni berish, uning aqliy (bilish) qobiliyati, tafakkurini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat bo'lib, uni samarali yo'lga qo'yish asosida dunyoqarash shakllanadi.

Aqliy tarbiya o'quvchilarni ilm-fan, texnika, texnologiya hamda ishlab chiqarish sohalarida qo'lga kiritilayotgan yutuqlar bilan tanishtirish, ularda ijodiy, erkin, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini hosil qilishga zamin yaratadi.

Aqliy tarbiya jarayonida quyidagi vazifalar hal etiladi:

- tarbiyalanuvchilarga ilmiy bilimlarni berish;
- ularda ilmiy bilimlarni o'zlashtirishga nisbatan ongli munosabatni qaror toptirish;
- mavjud bilimlardan amaliyotda foydalanish ko'nikma va malakalarini tarkib toptirish;
- bilimlarini doimiy ravishda boyitib borishga intilish tuyg'usini shakllantirish;

Bilimlarni o'zlashtirishga yordam beradigan psixologik qobiliyatlar (nutq, diqqat, xotira, tafakkur, ijodiy xayol) va xususiyatlar (aniq maqsadga intilish, qiziquvchanlik, kuzatuvchanlik, mustaqil fikrlash, ijodiy tafakkur yuritish, o'z fikrini asoslash, mavjud ma'lumotlarni umumlashtirish, guruhlashtirish, mantiqiy xulosalar chiqarish va hokozolar)ni rivojlantirish. O'quvchi tomonidan o'zlashtirilgan ilmiy bilimlar hayotiy munosabatlar jarayonida keng qo'llanilganda, ularning asl mohiyati chuqur his qilingan va anglangandagina e'tiqodga aylanadi.

Sharq mutafakkirlari o'z asarlarida bilish hamda inson aqliy tafakkuri masalalariga alohida o'rin bergan. Xususan, Abu Nasr Farobiy inson tomonidan borliqni anglanishi, tabiat sirlarini anglashida ilm-fanning rolini hal qiluvchi omil sifatida baholaydi. Allomaning fikricha, inson tanasi, miyasi, sezgi organlari u tug'ilganda mavjud bo'lgan bo'lsa, aqliy bilimi, ma'naviyati, ruhiyati, intellektual va axloqiy sifatleri, xarakteri, dini, urf-odatleri, ma'lumoti tashqi olam, ijtimoiy muhit ta'sirida, odamlar bilan tashkil etayotgan munosabatlari jarayonida shakllanadi.

Abu Nasr Farobiyning e'tiroficha, inson aqli, fikri uning ruhiy jihatdan yuksalishining mahsulidir. Inson bilimlarni o'zlashtirar ekan, borliqda tirik mavjudotning yaratilish tarixigacha bo'lgan ma'lumotlarni o'zlashtira oladi, ularni yaratadi, ilmiy jihatdan asoslaydi. Allomaning mazkur fikrlarini davom ettirgan holda Abu Rayhon Beruniy quyidagilarni ilgari suradi: «Inson narsa va hodisalarning faqat tashqi sifati hamda xususiyatlari haqida bilim olmay, balki tafakkuri, aqli tufayli narsa va hodisalarni taqqoslaydi, bir-biri-bilan solishtirib ko'radi, o'z bilimlarining chinligini aniqlaydi». Mutafakkir, shuningdek, odamlar tomonidan bilimlarni o'zlashtirilib borishi yangi bilimlarning yaratilishiga olib kelishini aytadi: «Ilmlar ko'pdir. Ular zamoni iqqoblli bo'lib, turli fikr va xotiralar ularga qo'shilib borsa, ko'payadi. Odamlarning

ilmlarga rag'bat qilishi, ilmlarni va ilm ahllarini hurmatlashi o'sha iqbolning belgisidir. (Ayniqsa) hukmron kishilarning ilm ahlini hurmat qilishi turli ilmlarning ko'payishiga sabab bo'ladi».

Muayyan dunyoqarashga ega bo'lish shaxsda atrof-muhit, ijtimoiy munosabatlar, mehnat faoliyati va ishlab chiqarish jarayoni, sub'ektlarga nisbatan ma'lum munosabatning qaror topishi, shuningdek, shaxs tomonidan zimmasidagi ijtimoiy burchlarini to'laqonli anglash va ularni bajarishga nisbatan mas'uliyat tuyg'usiga ega bo'lishi uchun zamin yaratadi.

Shaxsda dunyoqarash izchil, tizimli, uzluksiz hamda maqsadga muvofiq tashkil etilayotgan ta'lim-tarbiyaning yo'lga qo'yilishi, uning turli yo'nalish va mazmundagi ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etishi, shuningdek, o'z-o'zini tarbiyalab borishi natijasida shakllanadi. Yosh avlod dunyoqarashining shakllanishida ta'lim muassasalarida o'qitilishi yo'lga qo'yilgan tabiiy, ijtimoiy va gumanitar fanlar asoslarining ular tomonidan puxta o'zlashtirilishi muhim o'rin tutadi.

Ilmiy dunyoqarash xususida gap borganda avvalo, o'quvchilar, yoshlar, unga zid, qaramaqarshi turgan diniy, fantastik, mifologik, ateistik va boshqa g'ayri ilmiy dunyoqarashlar borligi uchun ham ilmiy dunyoqarashni shakllantirish zarurligini tushunmoqlari, bu haqda to'g'ri fikr yuritishni o'rganmoqlari kerak. Dunyoqarash dunyoni bilish orqaligina shakllanadigan juda murakkab dialektik jarayondir. Bilish dunyoning turli tomonlari haqidagi turli fanlar bergan ishlar orqali amalga oshadi. Shuning uchun ilmsiz kishilarda dunyo to'g'risida ilmiy dunyoqarash bo'lmaydi. Dunyoqarash kishilarning olam va uning o'zgarishi, rivojlanishi haqidagi ilmiy, falsafiy, siyosiy, huquqiy, axloqiy, estetik, diniy tasavvurlarning yig'indisidan iboratdir. Dunyoqarash ayrim kishilarning, ijtimoiy guruhning, sinf yoki umuman jamiyatning faoliyati yo'nalishini va voqelikka munosabatini belgilaydi. Ilmiy bilimlar dunyoqarash tarkibiga qo'shilgach, insonning yoki guruhning tevarak atrofidagi ijtimoiy va tabiiy borliqqa bevosita amaliy yo'l tutish maqsadiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Haydarova, M. (2019). MODEL AND PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS CONDUCIVE TO THE FORMATION OF MANAGERIAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(11)*, 90-93.

2. XABIBULLAYEVNA, X. M. (2022, June). THE NEED TO TEACH THE SUBJECT OF EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL. In *Conference Zone* (pp. 97-98).

3. XABIBULLAYEVNA, X. M. (2022, June). THEORETICAL BASES OF PREPARATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR TEACHING THE SUBJECT OF EDUCATION. In *Conference Zone* (pp. 95-96).

4. Khabibullayevna, H. M. (2021). Scientific-Theoretical Fundamentals Of Improving The Methodological Training Of Future Primary School Teachers To Teach The Subject Of Education. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry, 12(10)*.

5. Khaydarova, M. H. (2020). DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMMUNICATION COMPEPENCIES IN FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *Восточно-европейский научный журнал, (5-6 (57))*, 37-39.

6. Khaydarova, M. (2023). THE CONTENT OF TEACHING SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY CLASSES. *World Bulletin of Social Sciences, 27*, 45-48.

7. Xaydarova, M. (2023). BO 'LAJAK BOSHLANG 'ICH SINFI O'QITUVCHILARINI TARBIYA FANINI O'QITISH FAOLIYATIGA TAYYORLASH MAZMUNI. *Interpretation and researches*, 2(1).

8. Shamsiddinova, M., & Xaydarova, M. (2023). INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARGA ASOSLANGAN INTERFAOL METODLAR. *Interpretation and researches*, 1(1).

9. Xaydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).

10. Xaydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHGA METODIK TAYYORGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISH. *Interpretation and Researches*, 1(1).

11. Хайдарова, М. (2023). НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ ВОСПИТАНИЕ. *Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари / Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук / Actual Problems of Humanities and Social Sciences.*, 3(10).

12. Mahliyo Khaydarova. (2023). IMPROVEMENT OF METHODOLOGICAL FACILITY TO TEACHING PEDagogy. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 49-53.

13. Jahonova, X., & Xaydarova, M. (2023). TA'LIMDA STEAM TEXNOLOGIYASI. *Interpretation and Researches*, 1(1).

14. Xaydarova Mahliyo, & Mirzayeva Nodira. (2024). BOSHLANG'ICH SINFI "TARBIYA" DARSLARINI TASHKIL ETISHNING USUL VA VOSITALARI. *International Conference on Multidisciplinary Science*, 2(2), 133–137.

DEVELOPMENT AND GROWTH OF EDUCATION**Xaydarova Mahliyo Khabibullaevna ,**

Termez State Pedagogical Institute

mahliyoxabibullayevna@mail.ru

Annotation: In the world , the young people are paid great attention to the education , their relevant professions, the reform of the education system and the training of national personnel to the level of modern requirements. In our republic, one of the main directions of the society's needs is the organization and updating of content in primary school in accordance with modern requirements, connection of continuing education with science and industry, further improvement of the system of higher education institutions in the field of pedagogy, strengthening methodological training of competitive teachers, that article , some issues of improving the methodological preparation of future primary school teachers to teach the subject of education will be considered.

Key words: Education, upbringing. the process of pedagogy , teacher, thinker, method, activity, the system of education , content and form.

"The continuation of the path of further development of the system of continuing education, increasing access to quality educational services, training of highly qualified personnel in accordance with the modern needs of the labor market"⁶, as well as sharply developing the quality of general secondary education; Extensive work is being done to train specialists in meeting the needs of employers and to improve the quality and efficiency of their activities in the higher education system. In our country, the methodological training of future primary school teachers in a constantly changing situation , learning advanced foreign experience, the improvement of technology to increase the methodological training of teachers in primary education, didactic methods, pedagogical conditions, content and structure, criteria and levels of formation, form , method, vocations, model, increasing the efficiency of teaching quality, as well as the development of theoretical and practical factors to improve the preparation of future primary school teachers to teach the subject of education. In today, One of the main requirements is to enrich the training, knowledge and experience of future teachers, such as fully mature, knowledgeable and creative youth in today's period of renewal and spiritual growth. Therefore, the importance and contribution of the science of education is incomparable.

In the Republic of Uzbekistan in improving the system of continuing education , developing the quality and effectiveness of education, methodological training of future primary school teachers to teach the subject of education is important in terms of level, potential and importance as a pedagogical issues.

In the system of primary education , the education of students play a special role in the development of the system of educational work and the creation of the necessary conditions for students to operate in accordance with the requirements of the time.

Today, the main goal of the methodological training of future primary school teachers to teach the subject of education is to form the younger generation as fully developed, well-rounded people necessary for the development of our society. An ideal person embodies spiritual and physical maturity. For the methodological preparation of future primary school teachers to teach the subject of education, firstly , folklore, folk tales, stories, legends, the

⁶ Towards sharply development and renewal based on action strategy//T.: "G.Gulom", -2017.-70P.

spiritual heritage of our ancestors and historical books play a key role. In addition, the heritage of Eastern thinkers, poems and ghazals, fictions of art serve as a program. Based on the socio-political, philosophical and educational views of scholars such as Ahmad Yassavi, Bahovuddin Naqshbandi, Al-Bukhari, Abu Rayhan Beruni, Abu Ali ibn Sino, Muhammad al-Khwarizmi, Abulqasim Firdavsi, Amur Temur, Alisher Navoi, Zahiriddin Muhammad Babir the development of the learning process requires further excellence.

Methodological training of future primary school teachers to teach the subject of education is the basis of the educational process, a pedagogical problem that requires constant attention, does not lose relevance.

It can be seen that different methods of teaching have been applied in practice when studying the history of the development of educational methods in Central Asia. In particular, in his work "Tadbir al-ma'nozil" of Abu Ali ibn Sina says that young children should be brought up in a certain order from birth to adulthood. He prefers to teach children in groups rather than individually, and writes about the advantages of this method: "Students feel a thirst for knowledge during reading and upbringing. When students are together, they always speak to each other and thus, improve their upbringing and speech."

According to Yan Amos Komenski The problems of educating a highly spiritual person have a special place, who claimed that the leading role of the sensory organs in the cognitive system, describing the empirical, scientific and practical stages in the development of cognitive processes, the main sources of cognition which notion and concept [61].

KD Ushinsky was one of the first to create the mechanism of development of educational activity, which consists in the development of the qualities of upbringing, idea and willpower. He emphasizes the need to cultivate confidence and determination in the ideas that are formed in the process of developing students' educational qualities [112].

In pedagogical works of Abdulla Avloni, "Turkish Gulistan or Morality" is one of great importance in the field of learning the improvement of pedagogical ideas in the early XX century. The novel of "Turkish Gulistan or Morality" is a moral and educational work. The novel is about a science that "calls people to goodness and turns them away from evil." From this point of view, that novel is a kind of educational work in the form of Yusuf Khas Hajib's "Qutadg'u bilig", Nasir Khisrav's "Saodatnoma", Sa'di's "Gulistan" and "Boston", Jomi's "Bahoriston", Navoi's "Mahbub ul-kulub", Ahmad Donish's "Advice to children."

Abdulla Avloni said that thinking about the role of child rearing as a teacher, "If a person grows up immoral, uneducated and immoral in his youth, to expect good from such people is like reaching out to the stars from the ground." According to him, the social environment, family conditions and the people around the child play an important role in the formation of moral qualities in children.

For the first time in the history of Uzbek pedagogy, Abdulla Avloni described that

"Pedagogy is the subject of child rearing". Naturally, such a description indicates that Avloni was well versed in the science of pedagogy. Abdulla Avloni divides into the upbringing of children into the following 4 sections: 1. "The age of upbringing." 2. "Physical training". 3. "Education of thought." 4. Thinks about "moral education" and its importance. The section "Time of upbringing" claims the need to educate from an early age, and everyone should be involved in this work: parents, teachers, government and others. "Education is for us a matter of life or death, salvation or destruction, happiness or disaster," - says Abdulla Avloni. Education

is not a private issue, it is a national, social affair. The author describes that the development of any nation, the strength of states based on many ways on the upbringing of generations. The upbringing begins from the birth of the offspring and continues until the end of life. It consists of several stages: home, kindergarten, school and community education.

Avloni understands the scope of upbringing in a broad sense. It does not limit it to morality alone. She says she should take care of the child's health first. According to Avloni, it is necessary to cultivate the body in order to have a sound mind, good morals, knowledge and enlightenment.

"Keeping the body healthy and strong is the one most important thing for human . Because in order to read, to teach, to learn and to understand, a person needs a strong, disease-free body. "

While Abdulla Avloni addresses parents on the issue of physical education in the healthy upbringing of the child, he pays special attention to the activities of teachers in the mental upbringing of the child.

In the researches of pedagogical scientists of the Republic S.Nishonova, M.Kuronov the concepts of upbringing of the harmoniously developed generation and formation of the harmoniously developed person are created on the basis of formation of spiritual and moral consciousness of the student [76, 65].

At the same time, the psychological-pedagogical and methodological literature identifies the tasks aimed at organizing the educational work of students, but they are not sufficiently covered in the education system, practical guidelines are not developed. The pedagogical conditions necessary for the organization of educational work of students in the classroom are not defined.

It is a very necessary and sacred task for students to develop and cultivate pedagogical qualities on a regular basis. Therefore, it is a "sacred duty of teachers, which is based on their attention and conscience ... Because the power, beauty, breadth of thought depends on the teacher's upbringing "1.

Today's requirement is to upbringing young people in the spirit of faith, devotion to the national idea, love for each other, respect for their motherland, nation, religion, language, history, culture and traditions. Thus, by educating citizens on the basis of new thinking, it is possible to form and develop a behavior that is in line with the vital human principles of the national idea and ideology, universal values, that is, to establish a culture of kindness in society.

"The Year of Youth Support and Health Promotion" has been declared in 2021 . It is important that a significant part of the work carried out this year will be directed at youth and their education. The role of state policy in the spiritual and educational improvement of our youth is incomparable. In our President's speech claimed the importance of supporting young people. "In general, the decisive role in the development of any society is played by the healthy and harmonious development of the younger generation, on which the future of this society depends. So, we consider our enthusiastic, enterprising, well-developed young people with modern knowledge and skills as our basis for expanding and further enhancing the effectiveness of our reforms, "- he said. The President emphasized the need to create an environment and conditions for the upbringing of new Khorezmi, Beruni, Ibn Sino, Ulugbek, Navoi and Babur in order to form the foundation of a new Renaissance in our country.

“Our top priority should be to set ambitious goals and create competent youth to achieve them. Only then will our children become a real force that will realize the age-old dreams of our people,” they said. He expressed satisfaction with the bold ideas and initiatives expressed by youth during the meetings in Kashkadarya, Khorezm and Chilanar regions of Tashkent.

“Especially at the recent Youth Forum, seeing the passionate eyes of our youth, their passion for knowledge, I was very empowered. And I am once again convinced that they are the brave and determined youth that Ibn Sina said,

"I am confident that together with learned youth, with strong creative potential, we will build a new Uzbekistan," he said.

In our country, the dedication of each year to a specific social issue also had a deep symbolic meaning. Thus, the expected result cannot be achieved without a loving approach to everything, the highest feeling in the human heart. Therefore, it is important to treat the national idea and ideology with sincerity, to study its historical, philosophical, religious and moral roots, to inculcate the heritage of our ancestors in the minds of our youth at every stage of education.

In turn, the special tasks set over the years are neither a one-time action nor a ‘complex of actions’, but a worldview and character, an integral part of the inner spirituality of man, a sign of the culture of society.

Based on the above considerations, we think it is necessary to clarify the role of education in the formation of national ideas and ideologies.

In our opinion, setting a priority every year is the main goal of the idea of national independence from the humanitarian point of view. Therefore, in the process of education, it is necessary to pay serious attention to the tasks arising from the same specific goal.

It is well known that upbringing is used in a broad and narrow sense and is practiced in social life. In a broad sense, upbringing is a special process that transmits socio-cultural experiences from generation to generation with a clear purpose and creates the conditions for the development of the individual.

In the narrow sense, the education of spiritual culture means the process of jointly focused goal-oriented activities of adults in adapting young people to the complex situations of social life, that is, the process of creating the necessary conditions for the development of a mature person.

These processes are inextricably connected. For that reason, it is necessary to develop and implement effective organizational and pedagogical methods and tools for the formation of the spiritual culture of youth. The various forms and means of the national education system must be based on the national cultural and historical traditions, customs and universal values of our people, which ensure the realization of the national idea, the formation of a harmoniously developed generation. Education has always been the most important task in front of humanity. It is also organized based on people’s current experiences, achievements, customs and traditions. So, we have a lot of many traditions, eternal traditions of education. Even today, they are widely used in educating youth. Moreover, as the First President I.A. Karimov said that "We must always remember that the future of our country depends on how our young generation is brought up, what spiritual qualities they grow up, how active our children are in life, what lofty goals they serve."⁷ There is no doubt that the increase in the volume of knowledge and information

⁷ Journal of Communication, 1999 y №4.21-p

will lead to the expansion of people's worldview and the rise of their spirituality. At the same time, the formation of the ability to distinguish true, objective and useful information from incessant and unsystematic incoming messages is becoming a very important task.

Each country is interested in providing its population, especially youth with a thirst for knowledge and innovation, with scientific knowledge, enlightenment and spiritual nourishment. In Uzbekistan, a principled information policy aimed at meeting the intellectual needs of the younger generation, preserving cultural, spiritual and moral values has been formed and is being implemented.

On reforming the education system in the country the work being done is aimed at the same goal. This issue is ideologically consistent with the principles of the Law on Education. The importance of the study of our national educational heritage is theoretically side. In particular, the principles of the national model of continuing education, in essence, mean that education is carried out in harmony with the national-enlightenment, national history, folk traditions, our national heritage. According to the national model of education in general, the modernization of the education system naturally shows the need to study our national heritage and bring it into the consumption of pedagogical thinking.

A true person will have the potential to self-educate. He renounces habits that are useless and harmful to himself and the nation. He relises the interests of the nation as his own interests as a condition for achieving the interests of the nation. He feels his role in reconciling the day of the nation, in lightening its burden. That is why, he rises above his own personal shell and works more, more effectively, than others, for the benefit of the nation, for the perfection of himself through the welfare of the nation. The national idea, believes in the goal, connects it. In a student, these qualities do not appear all at once. They are brought up, firstly, by encouraging the educational environment between parents in the family, relatives outside the family, neighbors, and then in higher education - by acquiring ideological knowledge. Therefore, this process should be considered as one of the priorities of social pedagogy.

List of used literature:

1.Haydarova, M. (2019). MODEL AND PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS CONDUCIVE TO THE FORMATION OF MANAGERIAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 7(11), 90-93.

2.XABIBULLAYEVNA, X. M. (2022, June). THE NEED TO TEACH THE SUBJECT OF EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL. In *Conference Zone* (pp. 97-98).

3.XABIBULLAYEVNA, X. M. (2022, June). THEORETICAL BASES OF PREPARATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR TEACHING THE SUBJECT OF EDUCATION. In *Conference Zone* (pp. 95-96).

4.Khabibullayevna, H. M. (2021). Scientific-Theoretical Fundamentals Of Improving The Methodological Training Of Future Primary School Teachers To Teach The Subject Of Education. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 12(10).

5.Khaydarova, M. H. (2020). DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMMUNICATION COMEPENCIES IN FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *Восточно-европейский научный журнал*, (5-6 (57)), 37-39.

6.Khaydarova, M. (2023). THE CONTENT OF TEACHING SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY CLASSES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 45-48.

7. Xaydarova, M. (2023). BO 'LAJAK BOSHLANG 'ICH SINFI O'QITUVCHILARINI TARBIYA FANINI O'QITISH FAOLIYATIGA TAYYORLASH MAZMUNI. *Interpretation and researches*, 2(1).

8. Shamsiddinova, M., & Xaydarova, M. (2023). INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARGA ASOSLANGAN INTERFAOL METODLAR. *Interpretation and researches*, 1(1).

9. Xaydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).

10. Haydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHGA METODIK TAYYORGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISH. *Interpretation and Researches*, 1(1).

11. Хайдарова, М. (2023). НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ ВОСПИТАНИЕ. *Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари / Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук / Actual Problems of Humanities and Social Sciences.*, 3(10).

12. Mahliyo Khaydarova. (2023). IMPROVEMENT OF METHODOLOGICAL FACILITY TO TEACHING PEDAGOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 49-53.

13. Jahonova, X., & Xaydarova, M. (2023). TA'LIMDA STEAM TEXNOLOGIYASI. *Interpretation and Researches*, 1(1).

14. Xaydarova Mahliyo, & Mirzayeva Nodira. (2024). BOSHLANG'ICH SINFI "TARBIYA" DARSLARINI TASHKIL ETISHNING USUL VA VOSITALARI. *International Conference on Multidisciplinary Science*, 2(2), 133-137.

DYNAMICS OF ANTHROPOMETRIC INDICATORS IN THE DEVELOPMENT OF ONE-YEAR-OLD CHILDREN**(2024 in the case of the city of Urganch)****Yuldashev Bakhrom Sabirjanevich ¹, Karimov Rasulbek Khasanovich ², Ruzmetova Dilfuza Tulibaevna ³, Rajapov Sarvar Safarboevich ⁴, Khodzhanizayov Adham Azamatovich ⁵.****Department of Pathomorphology, Urganch Branch, Tashkent Medical Academy, associate professor ¹.****Tashkent Medical Academy, Urganch branch, "Pathomorphology" department, Ph.D ².****Tashkent Medical Academy, Urganch branch, "Obstetrics and gynecology" department, Ph.D ³.****Assistant of the "Clinical anatomy and histology" department of Urganch branch of the Tashkent Medical Academy ⁴.****Assistant of the "Pathomorphology" department of Urganch branch of Tashkent Medical Academy ⁵.**

Relevance of the topic: Each infancy period of childhood is characterized by biological characteristics and helps to achieve adequate morphofunctional development at the next stage, if the natural nutrition of children is not artificially reduced. In the first year of children's life, that is, in the neonatal and breastfeeding age, the necessary conditions for adaptation to the microsocial environment, neuropsychological, and somatic conditions are formed. In general, in the first year of life, children are characterized by a faster rate of physical development, interdependence of neuropsychic and physical development, resistance to weather and environmental conditions, defects in care and nutrition than in older children.

Purpose of work: as the purpose of the work, children under one year living in Urganch city and Khazarasp district of Khorezm region were examined in family polyclinics in their place of residence.

The obtained results: 200 of the 536 children under one year of age involved in the investigation are from the city of Urganch, 336 of them are from Khazarasp district, 160 of the children under one year of age live in the city of Urganch. It was found that 176 of them are boys and 176 are girls, 112 of the children under one year of age living in Khazarasp district are boys, 88 are girls, and most of the children are fed artificial food rather than breast milk.

Conclusions: in the conclusion, it can be said that when the statistical, anamnestic and anthropometric dimensions of children under 1 year old fed with artificial and natural food are measured, the body structure of children fed with natural food is correct, their mind and clear and fluent answers to questions, visible mucous membranes are well developed, that anthropometric dimensions are normal,

if no defects were found in the locomotor system, it was found that formula-fed children were slightly behind their peers in terms of intelligence, the length of their left leg was longer than the right leg, their visible mucous membranes were not well developed, and their body growth was slightly behind their age peers. .

References:

1. Artikova D. O., Ruzmetova D. T. XORAZM VILOYATIDA HOMILADOR AYOLLARDA SIYDIK YO 'LLARI INFEKSIYASINI KECHISHI VA UNGA OLIB KELUVCHI OMILLAR //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND EDUCATION. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 3-4.
2. Bekchanov A. J. et al. Causes of death in infants born to women affected by Covid-19 disease //American Journal of Pediatric Medicine and Health Sciences (2993-2149). – 2023. – Т. 1. – №. 5. – С. 34-38.
3. Khasanovich K. R., Tulibaevna R. D., Ziyaevich T. H. DISTRIBUTION OF PERINATAL DISEASE IN NEWBORN CHILDREN IN KHORZAM PROVINCE BY CITY AND DISTRICT AND CAUSES OF DEATH //World Bulletin of Public Health. – 2021. – Т. 5. – С. 82-85.
4. Каримов Р., Аvezов М. Оценка перинатальных случаев смерти, уровня и состояния заболеваний уха, горла и носа //Журнал вестник врача. – 2021. – Т. 1. – №. 1. – С. 60-63.
5. Karimov R. X., Tursunov X. Z., Ruzmetova D. T. Modern approaches to perinatal disease in diabetes in pregnant women //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 12. – С. 173-179.
6. Karimov R. X, & Musaev U. M. (2023). ANALYSIS OF RESEARCH AND COMMISSION FORENSIC EXPERTISES CONDUCTED ON LIVING PERSONS. *American Journal of Pediatric Medicine and Health Sciences (2993-2149)*, 1(5), 61–63. Retrieved from <http://grnjournal.us/index.php/AJPMHS/article/view/423>
7. Каримов Р. Х., Мусаев У. М., Рузметова Д. Т. ЯТРОГЕНИЯ НА ПРИМЕРАХ ИЗ ПРАКТИКИ (По данным лет обзор) //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 10-12.
8. Каримов, Р. Х., Мусаев, У. М., Рузметова, Д. Т., & Султанов, Б. Б. (2023, October). ЯТРОГЕНИЯ В НЕОНАТОЛОГИИ (ПО ДАННЫМ ЛЕТ. ОБЗОР). In *International conference on multidisciplinary science* (Vol. 1, No. 3, pp. 76-78).
9. Каримов Р. Х. и др. ВРАЧЕБНЫЕ ОШИБКИ В ПРАКТИКЕ АКУШЕРОВ-ГИНЕКОЛОГОВ //Past and Future of Medicine: International Scientific and Practical Conference. – 2023. – Т. 2. – С. 114-117.
10. Kh K. R. et al. PATHOMORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF RESPIRATORY AIRCRAFT CHANGES IN INFANTS BORN FROM MOTHERS WITH COVID-19 //JOURNAL OF HEALTHCARE AND LIFE-SCIENCE RESEARCH. – 2023. – Т. 2. – №. 8. – С. 21-28.
11. Матякубова С., Рузметова Д. Особенности клинического течения при преждевременном излитии околоплодных вод и принципы ведения беременных //Журнал проблемы биологии и медицины. – 2019. – №. 1 (107). – С. 175-177.
12. Матякубова С., Рузметова Д. Фоновые факторы, влияющие на течение беременности и её исход при преждевременных разрывах плодных оболочек //Журнал проблемы биологии и медицины. – 2018. – №. 4 (104). – С. 203-205.
13. Ruzmetova D. T., Matyakubova S. A. CLINICAL PRACTICAL

ASSESSMENT APPLICATION OF POLYMERASE CHAIN REACTION AS A TEST FOR ASSESSING MICROBIOCINOSIS IN PREGNANT WOMEN //Central Asian Journal of Pediatrics. – 2021. – Т. 2021. – №. 1. – С. 37-49.

14. Ruzmetova D. T., Matyakubova S. A. OCCURRENCE OF UTERINE MYOMA IN WOMEN OF REPRODUCTIVE AGE IN KHOREZM REGION //Open Access Repository. – 2023. – Т. 4. – №. 3. – С. 489-492.

15. SA M., DT R. RISK FACTORS OF DEVELOPMENT OF PRETERM PREMATURE RUPTURE OF FETAL MEMBRANES IN PREGNANT WOMEN //European Science Review. – 2018. – Т. 1.

16. Sabirjanovich Y. B. et al. ETHERIOLOGICAL FACTORS OF DEATH IN PNEUMONIAS FOUND IN NEWBORNS //EUROPEAN JOURNAL OF MODERN MEDICINE AND PRACTICE. – 2023. – Т. 3. – №. 8. – С. 1-4.

17. Юлдашев, Б. С., Каримов, Р. Х., & Бекчанов, А. Ж. (2023, July). COVID-ўтказган оналардан туғилган чақалоқларда пневмония касаллигининг асоратлари. In *Past and Future of Medicine: International Scientific and Practical Conference* (Vol. 2, pp. 10-12).

18. Юлдашев, Б. С., Каримов, Р. Х., & Джуманиязова, Н. С. (2024). COVID-19 ЎТКАЗГАН ЧАҚАЛОҚЛАРДА ЛИМФА ТУГУНЛАРИНИНГ МОРФОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ (ХОРАЗМ ВИЛОЯТИ ПАТОЛОГИК АНАТОМИЯ ЭКСПЕРТИЗА БЮРОСИ, ХОРАЗМ ВИЛОЯТ ПЕРИНАТАЛ МАРКАЗИ). *Молодые ученые*, 2(3), 15-16.

19. Tulibayevna R. D. Characteristics of Urogenital Tract Microbiota During Pregnancy //Research Journal of Trauma and Disability Studies. – 2022. – Т. 1. – №. 10. – С. 249-254.

20. Юлдашев, Б. С., Каримов, Р. Х., & Джуманиязова, Н. С. (2024). ПАНДЕМИЯ ДАВРИДА ПНЕВМОНИЯ КАСАЛЛИГИ БИЛАН КАСАЛЛАНГАН ЧАҚАЛОҚЛАРДА ЛИМФА ТУГУНЛАРИНИНГ МОРФОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ ЎЛИМ САБАБЛАРИ. *AMALIY VA TIBBIYOT FANLARI ILMIY JURNALI*, 3(1), 197-201.

21. Юлдашев Б. С., Каримов Р. Х., Бекчанов А. Ж. COVID-19 ЎТКАЗГАН ЧАҚАЛОҚЛАРДА ПНЕВМОНИЯНИНГ МОРФОЛОГИК ХУСУСИЯТИ //International Scientific and Practical Conference of Students and Young Scientists" Sustainable Development: Problems, Analysis, Prospects"(Poland). – 2023. – С. 26-28.

22. Yuldashev B. S. et al. Causes of Pneumonia In Infants Born of Mothers Infected With Covid-19 //International Journal of Integrative and Modern Medicine. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 9-16.

23. Yuldashev, B. S., Kuruyazov, A. Q., Khodzhimuratov, O., & Karimov, R. X. (2023). OCCURRENCE OF CLINICAL PALATE AND LIP DEFECT WITH FACIAL ANOMALIES IN KHORAZM REGION. *International Bulletin of Medical Sciences and Clinical Research*, 3(11), 80-85.

24. Kuryazov Akbar Quranbaevich, Karimov Rasulbek Khasanovich, Ruzmetova Dilfuza Tulibaevna, & Bobojanov Yoldoshboy Bakhtiyor o'g'li. (2024). PREVENTION OF PERIODONTITIS DISEASE IN MIDDLE-AGED WOMEN. INTERNATIONAL

CONFERENCE ON MEDICINE, SCIENCE, AND EDUCATION, 1(1), 271–274.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.10599587>

25. Yuldashev, B. S., Kuruyazov, A. Q., Khodzhimuratov, O., & Karimov, R. X. (2023). A CASE OF LIP DEFECT WITH FACIAL ANOMALIES IN KHORAZM REGION. *American Journal of Pediatric Medicine and Health Sciences (2993-2149)*, 1(9), 547-552.

26. Sabirjanevich, Y. B., Khasanovich, K. R., Tulibaevna, R. D., & Safarboevich, R. S. (2024). RATE OF GLAUCOMA IN PENSION AGE CITIZENS (2023 in the example of the city of Urganch). *International Journal of Alternative and Contemporary Therapy*, 2(1), 4-7.

27. Sabirjanevich, Y. B., Khasanovich, K. R., & Safarboevich, R. S. (2024). RELATIONSHIP OF OTHER TYPES OF DISEASES WITH EYE DISEASES. *МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА*, 2(1), 29-35.

28. Юлдашев, Б. С., Исмаилов, О., Каримов, Р. Х., & Исмаилов, О. (2023). Хомила ва янги туғилган чақалоқлар мурдасининг суд тиббий экспертизаси (Текшируви). *Ўқув қўлланма: Т.: “О ‘ZKITOBSAVDONASHRIYOTI” NMIU*, 96.

29. Сатликов, Р. К., Юлдашев, Б. С., Закиров, Ш. Ю., Каримов, Р. Х., & ИЗУЧЕНИЯ, М. (2022). ИНФЕКЦИЯХ МОЧЕВЫХ ПУТЕЙ. *Монография:-Т.: “О ‘ZKITOBSAVDONASHRIYOTI” NMIU*, 84.

30. Турсунов, Х. З., Каримов, Р. Х., Сапаев, Д. Ш., & Сапаев, М. Ф. (2022). Буйрак ва буйрак усти беши касаллиги, уни даволаш усуллари хамда асоратлари (адабиётлар шархи).

31. Quranbaevich, K. A., Khasanovich, K. R., & Tulibaevna, R. D. (2024, February). CARIES DISEASE IN YOUNG CHILDREN. In *International conference on multidisciplinary science* (Vol. 2, No. 2, pp. 35-37).

32. Юлдашев, Б. С., Ходжаниязов, А. А., Каримов, Р. Х., & Жуманиязова, Н. С. (2024). ЧАСТОТА МЕТАСТАЗИРУЮЩЕГО РАКА МОЛОЧНОЙ ЖЕЛЕЗЫ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ ВОЗРАСТА. *Yangi O'zbekistonda Tabiiy va Ijtimoiy-gumanitar fanlar respublika ilmiy amaliy konferensiyasi*, 2(2), 141-143.

33. Sobirjonovich, Y. B., Khadjimuratovna, K. M., & Azamatovich, K. A. (2022). TRENDS AND MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PRECANCER BREAST DISEASES IN WOMEN LIVING IN REGIONS OF KHOREZM IN UZBEKISTAN. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(1), 214-219.

YANGI DAVRDA ERON DAVLATI

Xurramov Mahmudjon

Annotatsiya: Ushbu maqolada Eronda yuz bergan “Islom inqilobi”dan so’ng rasmiy Tehronning boshqa davlatlar bilan aloqalari, Eron va Iroq o’ratasidagi urush sabablari va Misr davlati bilan siyosiy uzoqlashuv holati xorijiy ommoviy axborot vositalari ma’lumotlari haqida yoritib berilgan.

Kalit so’zlar: Islom inqilobi, Kemp-Devid, neft, Islom bayrog’i, sovuq urush,

Eron va Misr davlatlarining o’zaro munosabatlari tarixiga nazar tashlasak, unda rang-barang munosabatlar, turli xil davrlarni ko’rishimiz mumkin. Bunga sabab ikki davlat tarixida inqiloblar sonining ko’pligi va har ikki davlat siyosatining bir necha bor o’zgarganligi oqibati deyishimiz mumkin. Eron va Misr davlatlari tarixan qadimdan deyarli bir xil islom madaniyati ostida rivojlanishdi. VII asrlarda Arab xalifaligining kuchayishi oqibatida ikkalasi bitta davlat tarkibiga kirishdi. Lekin, arab xalifaligi qulagach Eron hududining ko’pchilik hududi islom dinining shialik mazhabiga e’tiqod qiluvchi guruhlar qo’l ostiga o’tgan bo’lsa, qolgan hududlari O’rta Osiyodagi kuchli davlatlar tarkibiga kirib ketgan. Mustamlakalar davrida esa Misr Buyuk Britaniya nazorati ostida bo’lsa, Eron esa rasman mustaqil bo’lsada, bir nechta qudratli davlatlar uning katta hududi nazorat ostida ushlab turilgan. XX asrning 30 yillarida ular o’rtasidagi munosabatlar ancha yaxshilanadi. Jumladan, 1939-yilda Tehronda Misrning birinchi elchixonasi ochiladi va elchi vazifasini Yusuf Zulfiqor poshsho amalga oshirishga kirishadi. Aynan shu yil Misr qiroli Faruh I ning singlisi malika Favziya Eronning valiahd shaxzodasi Muhammad Rizo Pahlaviyga turmushga chiqadi. O’sha paytda arab davlatlari orasida faqatgina Misrninggina Eronda elchixonasi bor edi. Lekin Kemp-Devid shartnomasidan so’ng bu ikki davlat o’ratasidagi munosabatlarda haqiqiy “muzlash davri” boshlandi. Bundan tashqari, Erondagi islom inqilobi ham vaziyatni yanada yomonlashtirdi [1]. Inqilobdan keyin Eronning tashqi siyosatining asosi salbiy muvozanat tamoyiliga asoslangan edi. Amerika Qo’shma Shtatlari bilan barcha harbiy bitimlar bekor qilindi, barcha Amerika Qo’shma Shtatlari harbiy bazalari va Erondagi kuzatuv stantsiyalari yo’q qilindi. Bundan tashqari Eron siyosatidagi Amerika Qo’shma Shtatlarining ta’siri Sovet Ittifoqi bilan munosabatlarni sovuqlashishiga olib kelgan edi. Eron Islom Respublikasi “Uchinchi kuch” siyosatini turli versiyalarda amalga oshirdi. Ya’ni endi Eron o’ziga yangi ittifoqchi va iqtisodiy sherik izlashni boshladi. Bu yo’lda Xitoy, Yaponiya, G’arbiy Evropa, Shimoliy va Janubiy Koreya bilan iqtisodiy va siyosiy munosabatlar mustahkamlashga harakat qildi. Neft zaxiralari Tehronga ushbu davlatlar o’rtasida erkin harakatlanish imkonini berdi. Eronning tashqi siyosatdagi yana bir maqsadi Yaqin va O’rta Sharq mintaqasida asosiy kuchga aylanish edi. Ayni paytda, mintaqaviy tashqi siyosatning asosiy poydevori islom mafkurasi bo’lib qoldi. Yaqin Sharqdagi obro’sini tiklash yo’lida Livandagi shia jamoasiga yaqinlashishga urinishi Eronga o’z maqsadlariga erishish uchun yordam berdi. Iroqning fors ko’rfazi zonasining konservativ Arab rejimlari bilan yaqinlashishiga javoban Suriya bilan ittifoq tuzdi. Bu munosabatlar Eron-Iroq urushini boshlanishiga sababchi bo’ldi. Amerika Qo’shma Shtatlarining Eronga qurol yetkazib berish orqali ta’sir o’tkazishga urinishlari Sovet Ittifoqining Eron bilan o’zaro munosabatlarini kuchaytirishiga sabab

bo'ldi. Bunga qarshi J.Karter ma'muriyati Sovet Ittifoqining Janubiy chegaralarida "Islom kamarini" mustahkamlash g'oyasini ko'rib chiqdi va bu yo'lda Humeyni diplomatik qo'llab-quvvatladi. Bu holat Amerika Qo'shma Shtatlari Islomiy inqilobni yoqlaganini anglatmasdi, aksincha AQSH ma'muriyati vaziyatdan foydalanishga intilganini ko'rishimiz mumkin. "Islom zonasi" siyosati Sovet Ittifoqining harakatlariga to'sqinlik qilishi kerak bo'lgan "Shimoliy qatlam" ya'ni Amerika uning ittifoqchilari siyosatining o'zgarishiga bir misol edi. XashemiRafsanjani davrida Islom doirasida mo'tadil iqtisodiy va siyosiy kursga ergashib, Eron va AQSH o'rtasidagi munosabatlarni qayta tiklashga hayrixoh ekanini bildirdi. O'z navbatida R. Regan boshliq AQSH ma'muriyati ham strategik jihatdan muhim Eronda muvozanatni tiklashga intilib, Rafsanjani tashabbusini qo'llab-quvvatladi. Sovet Ittifoqi va Eron Islom Respublikasi o'rtasidagi o'sha paytdagi munosabatlar ehtiyotkorlik va qisman noaniqlik holatida edi. 1981-yilda XXVI Kongressida Eron hukumati Sovet Ittifoqi Kommunistik partiyasi Islom erkinligi uchun kurashishi mumkinligi bilan ogohlantirdi. Bu juda yaqin tarixda bo'lib o'tgan Islom inqilobi bilan tasdiqlanishini ta'kidlab o'tdi. Humayniy shuningdek, Sovet Ittifoqining reaksiyasi ham Islomiy shiorlar bilan qarshi inqilobiy isyonlarni qo'zg'atish mumkin ekanligi ta'kidlab o'tdi [3]. Bu fikrlarning Sovet davlati asoschisi V.I.Leninning panislamizmga qarshi g'oyalari va umuman burjua millatchiligiga qarshi ogohlantirishi bilan o'xshashligi hayratlanarli. Kommunistik mafkurada burjua millatchilik muammosini aks ettirishi o'sha davrdagi Eron-Sovet munosabatlariga ta'sir ko'rsatishda davom etdi. Bir tomondan, Kengashlar Islom Respublikasining diniy millatchiligining "antimperializm" g'oyasini ma'qulladilar, boshqa tomondan esa, Humayni mamlakat ichkarisida va chetdagi sotsializmni qo'llab-quvvatlovchi muxolifat tomonidan tanqid ostiga olindi. Inqilobdan keying davrda TUDA va boshqa Eron chap guruhlarining mag'lubiyatidan so'ng, Sovet-Eron munosabatlar yanada keskinlashtirgan edi. E'tiborlisi o'sha paytda SSSRning ko'pchilik arab davlatlari jumladan Misr bilan ham aloqalari ancha yaxshi edi. Sovet davlat arbobi va olim Jorj Arbatovning fikriga ko'ra, "tinchlik-osoyishtalik siyosati SSSRning Fors ko'rfazi zonasiga o'tishiga to'sqinlik qiladi, bu esa muqarrar ravishda uchinchi jahon urushiga olib kelishi mumkin" degan edi olim. Biroq, sotsialistik bazani himoya qilish nafaqat strategik, balki mafkuraviy xavfsizlikka ham erishishni nazarda tutganligi sababli SSSR chegarasida sodir bo'lgan Islomiy inqilob kabi madaniy harakatlarni potensial xavfli omillar deb hisoblandi. Shuning uchun SSSR Eron-Iroq urushining oqibatlarini o'ylab, Eronni to'xtatishga harakat qildi. SSSR Eronning siyosiy gegemonyasini mafkuraviy tahdid sifatida tarqalishini ko'rib chiqdi. Urushning so'nggi yillarida Eronning harbiy yutuqlari va AQShning bu mamlakatda yana bir bor ta'sir o'tkazishga urinishlari Sovet Ittifoqining bu voqealarga bo'lgan reaksiyasini kuchaytirdi. Bu Eronning Moskva va Vashington o'rtasidagi "sovuq urush" oqibatida yuzaga kelgan keskinlikdan foydalanishga va Iroqqa qarshi urushni davom ettirish imkoniyatini berdi. 1988-yilda qayta tiklash, super kuchlar o'rtasidagi do'stona munosabatlar manyovr imkoniyatini yo'q qildi. Urushni davom ettirish va Eronda yuzaga kelgan keskin iqtisodiy va harbiy qiyinchiliklar hukumatni tinchlikka erishishga majbur qildi. Xulosa qilib aytganda XX asr 70-yillar oxirida yuz bergan "Islom inqilobi" Eronning nafaqat ichki balki, tashqi siyosatini keskin o'zgarishiga sababchi bo'ldi. Inqilob oqibatida hokimiyatga Oyatulloh Humayniy boshliq dindorlar chiqishdi. Ularning boshqaruvi tabiiy-ki, diniy aqidalarga asoslanib monarxiya tuzumidagi Erondan keskin farqlanar edi. Shu sababli ham, oldin iliq munosabatlar

o'rnatilgan davlatlar bilan aloqalar batamom uzilib, ular o'rniga yangi Eron talablariga mos davlatlarni topishga harakat qilindi. Misr bilan tashqi aloqalar esa boshqacharoq harakterga ega bo'lib, Yaqin Sharq va sionizm borasidagi fikrlar to'qnashuvi, bu ikki davlat o'rtasida munosabatlarning yomonlashuviga sababchi bo'lgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Iran MP says Tehran not in hurry to resume ties with Cairo. URL: <http://isna.ir/en/news/9005-12426/Iran-MP-says-Tehran-not-in-hurry-to-resume> (дата обращения: 09.08.2011).

2. Iran seeks alliance to protect Syria against US meddling. URL: <http://en.mehrnews.com/news/47418/Iran-seeks-alliance-to-protect-Syria-against-USmeddling> (дата обращения: 10.08.2011).

3. Imam Khomeini, father of Islamic Awakening // URL: <http://www.leader.ir/langs/en/index.php?p=contentShow&id=9483> (дата обращения: 25.11.12).

FRANSIYA XX ASR IKKINCHI YARMI XXI ASR BOSHLARIDA

O'rozdavlatov Otabek

Annotatsiya: Ushbu maolada yangi davr Fransiya tarixi yaratilgan. Asosan ikkinchi jahon urushi davrida okkupatsiya jarayonlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Okkupatsiya, AQSH, Buyuk Britaniya, de Goll, siyosiy partiya

Ikkinchi jahon urushi Fransiya juda katta talafot yetkazdi. Okkupatsiya natijasida 1875-yilda tuzilgan Uchinchi Respublika barham topdi. Moddiy tala- fot 1440 mlrd frankni tashkil etdi.

Sanoat ishlab chiqarishi urushdan oldingi daromadga nisbatan 62 foiz, qishloq xo'jaligi esa 50 foiz kamaydi. Frankning qiymati 6 baravar pasaydi. 100 mingdan ortiq mayda sanoat va savdo korxonalarini sindi. Ishsizlar soni 600 mingdan ortdi.

Fransiya mustamlakachilik imperiyasi barham topa bordi. Hindixitoy uning nazoratidan chiqdi. Suriya va Livan mustaqillikka erishdi. Fransiya shu darajada kuchsizlangan ediki, u hatto o'z mustaqilligini o'zi tiklashga ham qodir emas edi. Uning mustaqilligi AQSH va Buyuk Britaniya tomoni- dan tiklandi. Mamlakat iqtisodiyoti AQSH ko'rsatadigan yordamga bog'liq bo'lib qoldi.

Ikkinchi jahon urushidan keyingi Fransiya tarixi quyidagi 3 davrga bo'linadi.

1. Vaqtinchalik rejim davri (1944-yil sentabr — 1946-yillar). 2. To'rtinchi Respublika davri

(1946—1958). 3. Beshinchi Respublika (1958-yildan hozirgi kungacha) davri. Vaqtinchalik rejim davri Fransiya mustaqilligi tiklanganidan to mamlakat Konstitutsiyasi qabul qilinguncha davom etgan. Bu davrda mamlakatni

general Sharl de Goll boshchiligidagi muvaqqat hukumat boshqardi.

Sharl de Goll «Ozod Fransiya» tashkilotining rahbari edi. 1945-yilning oktabr oyida mamlakat yangi Konstitutsiyasini tayyorlovchi Ta'sis Majlisiga saylov o'tkazildi. Saylovda asosan 3 ta siyosiy partiya (Fransiya Kommunistik Partiyasi, Fransiya Sotsialistik Partiyasi va Xalq Respublikachilar Partiyasi) eng ko'p ovoz oldi. Yangi tuzilgan hukumatni yana de Goll boshqardi. Yangi Konstitutsiya loyihasi atrofida keskin kurash boshlandi.

Har uchala siyosiy partiya ham Fransiyaning parlament respublikasi bo'lishi tarafdorlari edi. Sharl de Goll esa AQSH namunasidagi prezidentlik respublikasi uchun kurashdi. Biroq uning maqsadi amalga oshmadi. Bunga javoban u iste'foga chiqdi. Va, nihoyat, 1946-yilning 13-oktabrida mamlakat yangi Konstitutsiyasi qabul qilindi. Dekabr oyida esa kuchga kirdi. Shu tariqa Fransiya To'rtinchi Respublika vujudga keldi.

To'rtinchi Respublika davrida mamlakatni huku- mat boshqardi. Hukumat mamlakat iqtisodiyotini tiklash va uni rivojlantirish masalasiga alohida e'tibor berdi.

1948-yilning o'rtalarida sanoat ishlab chiqarishi urushdan oldingi darajasiga yetdi. Bu hol 1949-yilda iste'mol tovarlari taqsimoti tizimini bekor qilishga imkon berdi. Iqtisodiy rivojlanishning samarali choralaridan biri milliy lashtirishdir, deb o'ylagan hukumat xususiy mulk egalariidan bir yirik korxonalarini va butun-butun sohalarni sotib oldi. Elektr stansiyalar, ko'mir konlari, aviatsiya va sug'urta kompaniyalari, Reno avtomobil zavodi va boshqalar shular jumlasidan edi. Biroq ishlab chiqarish o'sishi sur'ati GFR va Italiyaga nisbatan past bo'ldi.

Fransiya tashqi siyosatida Yevropa integratsiyasi masalasi katta o‘rin tutdi. U NATOga a‘zo bo‘lib kirdi. Fransiyaning tashabbusi bilan 1951-yilda «Yevropa Iqtisodiy Hamjamiyati» ga dastlabki qadam qo‘yildi. 1952-yilda Parijda «Yevropa mudofaa hamkorligi» haqida shartnoma imzolandi. Bu shartnoma amalda GFRni qayta qurollantirish uchun yo‘l ochdi. 1955-yilda GFR NATOga qabul qilingach, bunga javoban SSSR 1944-yilda imzolangan sovet—fransiya shartnomasini bekor qildi.

Ayni paytda Fransiya o‘z tashqi siyosatida mustamlakachilik urushlarini davom ettirdi. Bu — Fransiya hukmron doiralari milliy-ozodlik harakati qudratini to‘g‘ri baholay olmaganligining oqibati bo‘ldi. Shuning uchun ham uni kuch bilan bostirishga urindilar. Chunonchi, 1946-yilning dekabr oyida o‘z mustaqilligini e‘lon qilgan Vetnamga qarshi mustamlakachilik urushini boshladilar. 8 yil davom etgan bu urush 1954-yilda Fransiyaning mag‘lubiyati bilan tugadi.

Shu yili Jazoir xalqining milliy-ozodlik harakatini qonga botirish maqsadida urush harakatlarini boshladi. Jazoir amalda Fransiyaning okean orti o‘lkasiga aylantirilgan edi. Bu yerda 1 mln fransuz yashardi. Ular eng yaxshi yerlarga egalik qilardi. Jazoirlik fransuzlar bu mamlakatga mustaqillik berishga mutlaqo qarshi edilar. Qulayotgan Fransiya mustamlakachi imperiyasini saqlab qolish tarafdorlarining barchasi ular atrofiga to‘planishdi. Jazoirlik fransuzlarni Fransiyaning 1956-yilda Marokko va Tunisga mustaqillik berishga majbur bo‘lganligi ham tashvishlantirib qo‘ygan edi. 1954-yilda boshlangan urush — Jazoir xalqi ozodlik kurashiga qarshi urush — eng qonli va shafqatsiz urush bo‘ldi.

Ayni paytda urush mamlakat xazinasi bo‘shab qolishiga olib keldi. Shunday sharoitda Jazoidagi fransuz harbiylari va mustamlakachi fanatiklar davlat to‘ntarishini amalga oshirish maqsadida isyon boshladi. Jazoidagi fransuz armiyasi 250 ming kishini tashkil etardi. Isyonchilar de Gollni hokimiyatga qaytarishni talab etdilar. Ularning fikricha, de Goll Jazoirning Fransiya qaramligini saqlab qolishga qodir yagona shaxs edi. Fransiyaning boshqa aholisi uchun esa de Goll Fransiyaning harbiy diktaturadan saqlab qoluvchi yagona shaxs edi.

Sharl de Goll hokimiyatga qaytish uchun o‘ziga favqulodda vakolatlar berilishi hamda konstitutsiyaviy islohotlar o‘tkazishga ruxsat etilishi shartlarini qo‘ydi. Fransiya Milliy Majlisi (parlamenti) bu shartlarga rozi bo‘ldi va 1958-yilning 1-iyunida de Goll hokimiyatni egalladi. Shundan so‘ng Milliy Majlis o‘z faoliyatini tugatdi. Shu tariqa To‘rtinchi Respublika ham barham topdi.

1958-yilning 28-sentabrida Fransiya yangi Konstitutsiya qabul qilindi. Bu — Fransiya tarixida Beshinchi Respublikaning vujudga kelishi ham edi. 21-dekabr kuni de Goll Prezident etib saylandi.

Yangi Konstitutsiya parlament huquqlarini chekladi va, aksincha, Prezident vakolatlarini kengaytirdi. Fransiya prezidentlik Respublikasiga aylandi. Butun hokimiyat deyarli Prezident qo‘lida to‘plandi. U davlat hamda ijrochi hokimiyat boshlig‘i, Qurolli Kuchlarning Oliy Bosh qo‘mondoni ham edi. Prezident parlament qabul qilgan qonunlarni tasdiqlash va parlamentni tarqatib yuborib, yangi saylov belgilash huquqiga ega edi. Muhim masalalarni va o‘zi lozim topgan qonunlarni referendumga qo‘ya olardi. Ichki va tashqi siyosatga shaxsan rahbarlik qilar edi. Shunday qilib, mamlakatda de Gollning shaxsiy hokimiyati o‘rnatildi va u o‘z oldiga Fransiyaning tiklash vazifasini qo‘ydi. Shu maqsadda mamlakat iqtisodini modernizatsiyalash amalga oshirildi. Ilmiy-texnika inqilobi yutuqlari keng joriy etildi. Sanoatning yangi tarmoqlari — atom, radio elektronika, kosmik texnologiya va raketa qurilishi vujudga keltirildi.

Modernizatsiyalash jadal sur'atlarda o'tkazildi va u 60-yillarda nihoyasiga yetkazildi. Oqibatda Fransiya zamonaviy industrial davlatga aylandi. Asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlar bo'yicha Buyuk Britaniyani ortda qoldirib, jahonda 5-o'rinni mustahkam egalladi. Eksport ko'paydi. Bu unga 60-yillarning o'rtalariga kelib barcha qarzlardan qutulish va qarz beruvchi davlatga aylanish imkonini berdi.

Qishloq xo'jaligini modernizatsiyalash ham nihoyasiga yetdi. Fransiya dehqonlari fermerlarga aylandilar. Mamlakat G'arbiy Yevropada oziq-ovqat mahsulotlari eksporti bo'yicha eng yetakchi davlatga aylandi.

Tashqi siyosatda 3 asosiy vazifa qo'yildi. Ularning birinchisi Fransiyaning buyukligini tiklash, ikkinchisi — mamlakat mustaqilligini mustahkamlash va, nihoyat, uchinchisi — AQSHning Yevropadagi ta'sirini mumkin qadar bo'shashtirish edi. De Goll 1960-yilda Fransiyaning yadroviy davlatga aylantirish orqali uning mudofaa qudratini oshirdi. Ayni paytda mustamlakalarga mustaqillik berish yo'lidan bordi.

1960-yilda Afrikadagi mustamlakalarga siyosiy mustaqillik berildi. Bu qit'a xaritasida 14 ta yangi davlat vujudga keldi. De Goll Jazoirni bundan buyon itoatda tutib turish mumkin emasligini tushunib yetdi. Shuning uchun ham Jazoir Milliy Ozodlik fronti bilan muzokara boshladi. Uning bu yo'li o'ta mustamlakachi kuchlar qarshiligiga uchradi. Biroq Fransiya armiyasi De Gollga sodiq qoldi. Natijada armiyada isyon boshlashga urinish barbod bo'ldi.

1962-yilning 18-martida Jazoirga mustaqillik berish haqida bitim imzolandi. De Goll AQSHning Vetnamdagi agressiyasini qoraladi. 1966-yilda Fransiyaning NATOning harbiy tashkilotidan chiqardi. AQSHning Fransiya hududidagi harbiy bazasini tugatishga erishdi. YEIHga Buyuk Britaniyaning a'zo qilinishiga qarshi chiqdi. Chunki de Goll Buyuk Britaniyani Yevropada AQSH ta'sirini o'tkazuvchi vosita, deb hisoblardi. GFR bilan yaqinlashish yo'lini tutganning dushmani bo'lib qolaverdi.

1968-yilning may oyida mamlakatda siyosiy inqiroz yuz berdi. Inqiroz Parij talabalarining namoyishidan boshlandi. 7-may kuni talabalar ta'lim tizimini tubdan qayta qurish, ta'lim tizimi xarajatlarini oshirish va stipendiyalarni to'lash talabi bilan namoyishga chiqqan edilar. Kasaba uyushmalari talabalarni qo'llab-quvvatladi.

Talabalar universitet binosini egallab oldilar. O'ta radikal va o'ta so'l kuchlar esa talabalarni Yelisey saroyini ham egallab olish uchun gij-gijlay boshladilar.

Oqibatda hukumat namoyishchilarga qarshi kuch ishlatdi. 3 mingdan ortiq talaba yarador qilindi va hibsga olindi. 13-may kuni esa yuz minglab parijliklar de Goll tartibiga qarshi namoyish o'tkazdilar. Mamlakatda 4 hafta davom etgan umumiy ish tashlashlar boshlandi. Ularda qariyb 10 mln kishi ishtirok etdi.

Hukumat kasaba uyushmalarining ish haqi, nafaqalarni oshirish, ish haftasini qisqartirish kabi talablarini qondirdi. Iyun oyi oxirida ishchilar ish joylariga qaytdilar. Shu tariqa mamlakatda siyosiy vaziyat barqarorlashtirildi.

Xo'sh, may inqirozining sabablari nima edi?

Birinchidan, mamlakat mulkdorlari orasida iqtisodiyotga davlatning qattiqqo'llik bilan aralashuvidan norozilik o'zining yuqori nuqtasiga yetgan edi.

Ikkinchidan, kasaba uyushmalari mehnat munosabatlarida davlatning haddan tashqari vasiyligidan qutulishga intilayotgan edi.

Uchinchidan, mamlakatda uning barcha tabaqalari ham de Gollning AQSHdan uzoqlashish siyosatini ma'qullamas edi.

To'rtinchidan, hukumat ijtimoiy sohalarga budget xarajatlarini kamaytirib yuborgan edi. Bu hol jamiyatda chuqur norozilikni vujudga keltirdi.

Shunday sharoitda ijtimoiy portlash yuz berishi muqarrar, jamiyatning qaysidir qatlami shu portlashni sodir etishi lozim edi. Bu portlashni talabalar sodir etdilar. Boshqa qatlam va siyosiy kuchlar esa talabalar noroziligidan o'z manfaatlari yo'lida foydalanishga urindilar. Shuning uchun ham may inqirozi oxir-oqibatda Fransiya milliy qahramoni, mamlakat Prezidenti de Gollni iste'fo berishga majbur etdi. 1969-yilning aprel oyida de Goll siyosatdan ketdi. U 1970-yilda 80 yoshida vafot etdi.

1969-yilning iyunida bosh vazir lavozimida ishlayotgan J. Pompidu mamlakat Prezidenti etib saylandi.

U saylovda de Goll partiyasi — «Respublikani himoya qilish ittifoqi»ning nomzodi sifatida qatnashdi. J. Pompidu ayni paytda de Gollning eng yaqin safdoshlaridan biri ham edi. J. Pompidu siyosatda o'zi tanlagan yo'lni «vo-rislik va muloqot», deb atadi. Bu iboraning birinchisi de Goll siyosatining davom ettirilishini, ikkinchisi esa muxolifatchi kuchlar bilan ham hamkorlik qilishni anglatar edi.

Ichki siyosatda J. Pompidu davlatning iqtisodiy hayotga aralashuvini kamaytirdi. Biroq ijtimoiy himoya sohasi bo'yicha qonunchilikni kuchaytirdi. Tashqi siyosatda «muloqot» tamoyiliga amal qildi. Ya'ni AQSH bilan yaqinlashish boshlandi. 1973-yilda Buyuk Britaniyaning YEIH a'ziligiga qabul qilinishiga qarshilik qilmadi. Ayni paytda Fransiyaning tashqi masalalarda mustaqil siyosat yuritish yo'liga sodiqlikni saqlab qoldi.

1974-yilda J. Pompidu vafot etdi. «Fransiya demokratiyasi uchun ittifoq» (FDUI) partiyasi nomzodi V. Jiskar d'Esten yangi 7 yillik muddatga Prezident etib saylandi. Bu davrda mamlakatdagi siyosiy kuchlar va mamlakatda 4 ta yirik siyosiy partiya faoliyat ko'rsata boshladi. Sobiq degollchilar va o'ng kuchlar «Respublikani quvvatlash birlashmasi» (RQB) partiyasiga birlashdilar.

Avvalgi partiyalardan Sotsialistik va Kommunistik partiyalar o'zlarini saqlab qoldilar. Bu partiyalarning 2 tasi (FDUI va RQB) o'nglar, 2 tasi esa (FSP va FKP) so'llar deb atala boshlandi.

Yangi Prezident d'Esten inqiloblarsiz, islohotlar yo'li bilan «ilg'or liberal jamiyat» qurish g'oyasini ilgari surdi. Uning prezidentligi davrida minimal ish haqi eng ko'p darajada oshirildi. Saylovda qatnashish yoshi 20 dan 18 yoshga tushirildi.

1981-yilgi prezidentlik saylovida Sotsialistik partiya nomzodi F. Mitteran (1916—1996) g'alaba qozondi va mamlakatni 14 yil boshqardi. So'l kuchlar hukumati saylovchilarga bergan va'dalarini bajarish maqsadida qator islohotlar o'tkazdilar. Chunonchi, ish haqlari oshirildi; ishsizlik va ko'p bolali oilalarga yordam ko'paytirildi, nafaqa va pensiyalar miqdori oshirildi. Yirik sarmoyalarga solinadigan soliq miqdori ko'paytirildi. Ish haftasi 39 soatga keltirildi. Pul to'lanadigan yillik mehnat ta'tili 5 haftaga uzaytirildi. 36 bank va metallurgiya, elektronika, kimyo, samolyotsozlik, harbiy sanoat sohaslarini milliyashtirishga kirishildi. Umummilliy davlat organlari va vakolatlari qisqartirildi. Mahalliy hokimiyat organlari vakolatlarini kengaytirish boshlandi.

Biroq, bu tadbirlarni amalga oshirishda tez orada mablag' tanqisligiga duch kelindi. Natijada hukumat islohotni to'xtatishga va qattiq iqtisod siyosatiga o'tishga majbur bo'ldi. Hayot ortiqcha milliyashtirish ham yaxshi samara bermasligini isbotladi. Hukumatning noizchil siyosati jamiyatda o'ta millatchi kuchlarning ta'siri ortishiga olib keldi. Ular «Milliy

front» (MF) ga birlashdilar. Bu tashkilot irqiy va milliy kamsitishni avj oldirdi. «Fransiya — fransuzlar uchun» degan shiorni zoʻr berib targʻib etdilar. Ular boshqa mamlakatlardan Fransiyaga ishchi kuchi kelishining oldini olish, mamlakatda ishlayotgan afrikaliklarni chiqarib yuborishni talab eta boshladilar.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR

1. Мамараджабов, Б. (2023). САУДИЯ АРАБИСТОНИДАГИ ЎЗБЕК МУҲОЖИРЛАРИ ТАРИХИ: МУВАФФАҚИЯТЛИ АССИМИЛЯЦИЯ ВА ЙЎҚОТИЛГАН МИЛЛИЙ ИДЕНТИКЛИК. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 3(S/6).

2. Мамаражабов, В. N. M. O. G. (2023). MARKAZIY OSIYODA ARABLAR BILAN BOGʻLIQ IJTIMOIIY QATLAMLAR. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(5), 1048-1052.

3. Мамаражабов, В. N. M. O. G. (2022). ARABISTON YARIM OROLIDA DAVLATCHILIKNING SHAKLLANISHI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(10), 118-121.

THE RELEVANCE OF BRAND EQUITY IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM OF UZBEKISTAN**Zufarova Nozima Gulamiddinovna**

PhD, associate professor, independent researcher of Tashkent State University of Economics

Abstract. The role and importance of brand equity in today's transformation process in the higher education system is scientifically substantiated in the article.

Key words: education, consumer market, university, regional economy, brand.

It is often suggested that marketing in the service sector is relatively challenging due to the unique characteristics of the service and the dominance of experience and credence qualities. A particular consequence is that perceived risk is generally higher in a service selection decision because consumers find services more difficult to evaluate in advance of purchase (Parasuraman et al., 1985; Laing et al., 2002; Mitchell, 1999). In this situation, the brand can play an important role as a risk reliever, giving consumers greater confidence in their decision making and increasing trust (Erdem and Swait, 1998). [5]

As a result of the rapid change of the consumer market and the acceleration of digital technologies, the idea of brands is now giving rise to the service brand. [1] The desire to join the modern industrial world requires the creation of competitive personnel capable of quickly adapting to the needs of the rapidly changing labor market, in turn, requires the introduction of innovations into the higher education system. In the conditions of globalization, the future of our country cannot be imagined without enterprising, strategic thinking, educated and qualified personnel of the new generation. That's why special emphasis is being placed on the development of all aspects of education in our country.

In particular, the concept of developing the higher education system of the Republic of Uzbekistan until 2030 was adopted by the head of state in order to bring higher education to a new level. This concept defines measures aimed at training excellent personnel of specialists who can find their place in today's labor market. This concept envisages the gradual transfer of higher education institutions to the self-financing system, ensuring financial stability, and improving the infrastructure.

In the conditions of strong competition in the world, in the stable development of the modern global environment and in the process of its changing transformation, the concept of brand and brand capital is widely promoted, studying its essence and applying it in the course of its change has become one of the urgent issues. If we take the world experience as an example, the brand accounts for the largest share of income from intangible assets compared to tangible assets. Brand managers of higher educational institutions carry out various activities to increase the brand capital of institutions. A key issue for brand managers is to increase brand equity by engaging students with the brand and providing a good brand experience. [2] In this dissertation, the creation and improvement of brand capital is considered important in studying the nature and characteristics of the brand as a research object. Brand system includes: brand system, trademark, brand concepts and their importance in brand management. Of course, in order to understand the essence of brand equity and its function, it is important to first study its main elements.

In this regard, a video selector meeting was held in our country on February 5, 2024, under the chairmanship of President Shavkat Mirziyoyev, regarding the discussion of priority tasks in the social sphere. Building a socially oriented state in Uzbekistan is defined as the main strategic goal. In this regard, tasks are defined in the established order to create suitable conditions for the population to get married, to develop the education system. Official organizations should develop conditions and procedures for connecting universities, technical schools and colleges based on foreign experience. It was emphasized that it should be updated based on the definition of specific criteria for granting status to higher education institutions, the optimization of bachelor's courses, and the analysis of the programs of the 300 best higher education institutions in the world.[3]

The current state of the higher education system and existing problems are presented in the Concept of the Development of the Higher Education System of the Republic of Uzbekistan until 2030 as tasks that must be solved as follows:

- the fact that local higher education institutions are not in the list of the top 1000 higher education institutions in the ranking of internationally recognized organizations, and their official websites are not in the top 1000 in the international ranking of Webometrics;
- Syllabuses of higher education institutions and the system of assessing student knowledge do not meet the standards in accordance with international accreditation;
- the infrastructure and dormitory facilities intended for students are not adapted to the needs of foreign students;
- it was found that the promotion work on attracting citizens from abroad to the higher education institution, including PR-projects, is not working enough, and there is no interactive virtual platform in this regard.[4]

The reason why the formation of brand capital is relevant in the educational market of Uzbekistan is that it can serve as a solution to the problems and tasks of the higher education system defined by the head of our state.

1. Competitive advantage - in the modern education market, the competition between educational institutions is becoming more and more intense. Universities and colleges strive to strengthen their position and distinguish themselves from other institutions of higher learning. A strong brand equity allows you to attract talented students, teachers, researchers and sponsors, which gives you a competitive advantage in today's market.

2. Student attraction and labor market - brand equity affects the demand of students to choose which institution of higher education. A prestigious educational institution with a good reputation attracts more students and contributes to the improvement of the number and quality of students. In addition, strong brand equity helps graduates of educational institutions gain an advantage in the labor market. This is because employers often prefer to hire graduates from well-known and reputable educational institutions.

3. Attracting funding and sponsorship - educational institutions with strong brand equity are increasingly able to attract funding and sponsorship. Organizations, foundations, and donors are interested in supporting successful educational institutions with reputable reputations. Brand equity acts as a vehicle to raise funds for research, infrastructure development, scholarships and other programs.

4. By supporting and attracting talented teachers and researchers, universities and colleges with strong brand equity will be able to attract talented teachers and researchers.

A prestigious educational institution provides attractive working conditions, opportunities for professional and scientific growth, attracts highly qualified specialists to the field of education.

5. Long-term stability and development - the higher education system requires long-term stability. Strong brand equity serves as a key factor in attracting resources and supporting institutions, sustaining long-term growth, and overcoming temporary challenges.

6. Internationalization and global ratings - brand capital plays a decisive role in the internationalization efforts of higher educational institutions. A strong brand attracts international students, teachers and partners and increases the global reputation of the institution. In addition, prestigious university rankings such as QS and Times Higher Education World University Rankings consider brand equity formation as one of the factors in the evaluation criteria. The attention and resources generated by a high score can help build brand equity.

7. Attracting graduates and networking with HEIs - its external approach can be widely used in improving the brand capital of an educational institution. It covers the reputation and future success of graduates. Successful alumni contribute to the institution's brand equity by becoming ambassadors, mentors and donors to the university. They create a comprehensive professional system that benefits students and graduates at the university, enhances the value of the educational experience and the long-term reputation of the institution.

8. A strong brand equity in cooperation and partnership helps to increase cooperation and partnership opportunities with other prestigious organizations both in the field of education and outside. Joint scientific projects, exchange programs, partnership programs with industrial enterprises contribute to the improvement of the quality of education and research and increase the brand capital of the institution.

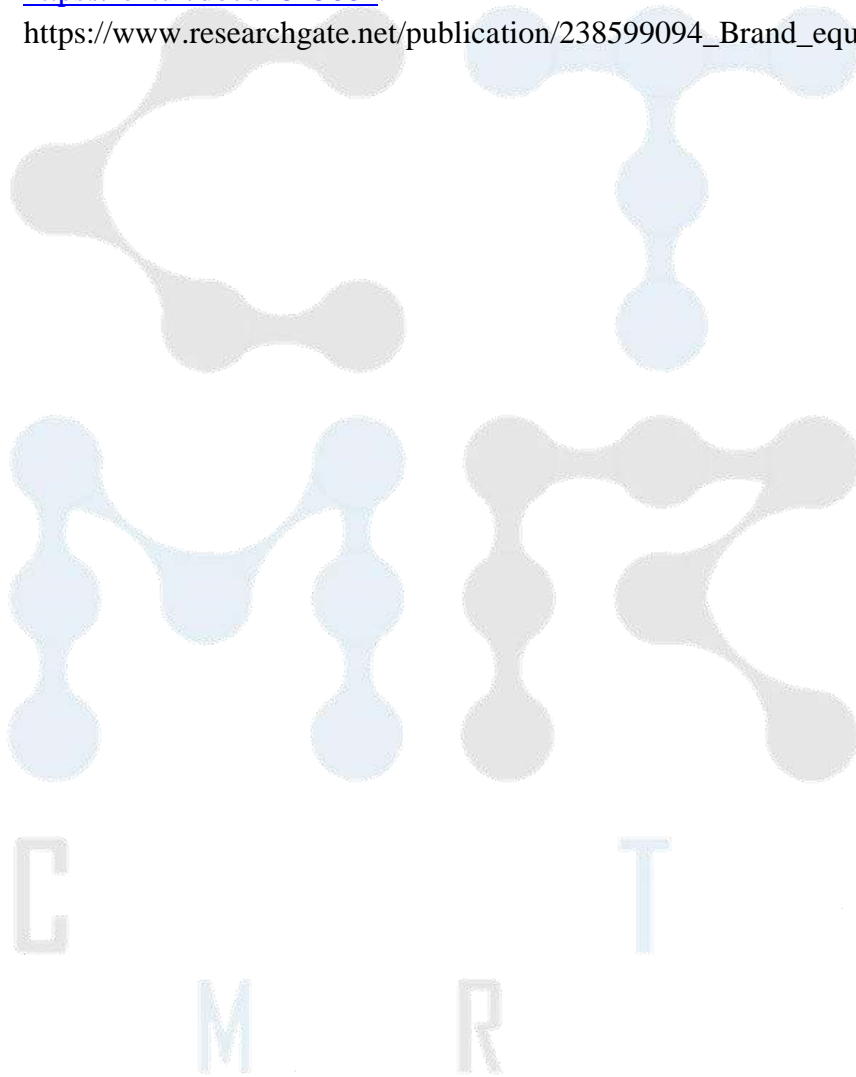
9. Donors and charities tend to contribute to institutions with strong brand equity. A well-established brand instills trust in potential donors. This trend will allow funding for additional scholarship, research grants, infrastructure development, and other initiatives. Financial resources received through donations help to further strengthen the brand image of the institution.

10. Flexibility and Resilience – In today's rapidly evolving educational landscape, higher education institutions must be flexible and competitive to remain relevant. Strong brand equity provides a foundation of trust that makes it easier for universities to manage change, embrace innovation and adapt to emerging trends. This enables them to attract and retain talented students and faculty, respond to market demands, and remain competitive in a changing higher education environment.

Overall, brand equity remains relevant in higher education due to its impact on internationalization efforts, graduate recruitment, partnerships, funding opportunities, flexibility and long-term sustainability. It is a valuable intangible asset that helps universities differentiate themselves from other educational institutions, attract resources and maintain a positive image – focus – in an increasingly competitive and dynamic educational landscape.

REFERENCES:

1. Vukasović, T. (2022). Applying Model of Brand Equity in Higher Education Marketing Context. *Business Systems Research*, 13(1), 156–168. <https://doi.org/10.2478/bsrj-2022-0010>
2. Waqas, M. (2022). The Role of Brand Experience and Student Engagement in the Creation of Brand Equity in a Higher Education Context. *Journal of Nonprofit and Public Sector Marketing*, 34(4), 451–474. <https://doi.org/10.1080/10495142.2021.1902905>
3. <https://xs.uz/uzkr/109909>
4. <https://lex.uz/docs/4545884>.
5. https://www.researchgate.net/publication/238599094_Brand_equity_in_higher_education

**FEINBERG'S CONTRIBUTION TO THE FIELD OF LITERATURE AND
EXAMPLES OF CREATIVITY****Qodirova Dilnoza Xoliq qizi**

Student of International Journalism faculty, UzSWLU

Email: dilnozaqodirova0623@gmail.com

Abstract: This article is approximately Alexander Feinberg, one of the foremost unmistakable and skilled writers of his time. Uzbekistan could be a affluent nation, where inventiveness, information, sympathy win, and which accepts that its children will develop up to be a concordantly created era, making a strong establishment for this. Alexander Feinberg, the proprietor of a awesome heart lived and worked in this favored arrive. The article examines the investigation of Feinbergs works, its part and importance in Uzbek writing. There are moreover brief portions frominterviews with the artist.

Key words: President, writing, interpreter, joy, noticeable, verse, imagination, meet, World War II, affluent, regard, one of a kind, geologist, nature, news coverage, privileged, multinational, cartoons, pilaf, competition.

INTRODUCTION. “Literature is the heart of the country, it reflects the most profound sense of being of the country. In todays complex world, it is vital to discover a way into the hearts of individuals, to utilize of the influential power of writing to direct them to respectable objectives. We are going make all the conditions for the ponder of hereditary legacy, the creation of incredible writing commendable of our great culture” –said President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev.

Alexander Feinbergs interesting works, which exemplify the most excellent conventions of classical verse and cherish for the arrive of Uzbekistan, are a special page within the history of our literature. The writer, whose childhood was went through within the troublesome a long time of World War II, was born in 1939 in Tashkent. After entering the Tashkent College of Geography, Feinberg traveled around the nation as a geologist and fell in adore with its wonderful and one of a kind nature. It was doing the period that his to begin with book, “The bike lane” was distributed. And through this, Alexander Feinberg started to rise to the positions of writing in Uzbekistan. He graduated from the news coverage workforce of the National College of Uzbekistan and has distributed more than a dozens of books of verse.

The most comes about and discoveries verse is as it were the field of the brave. Those who have fire in their hearts will drop on. Feinberg could be a gifted interpreter. He appeared perusers around the world that Uzbek specialists have great skills and experience. He made an awesome commitment to the distribution of Alisher Navoi's works in Russian. He moreover interpreted the leading cases of cutting edge Uzbek verse into Russian. At the same time, the artists works have been frequently deciphered into Uzbek, and he got to be a favorite writer of Uzbek perusers. The charm of his verse captivated people of all ages with distinctive personalities, views and states of mind. The poet translated into Russian ErkinVahidov's epic “Ruhlar isyoni” (Resistance of Spirits), lyrics by Abdulla Aripov, Omon Matchon, Sirojiddin Sayid, Khosiyat Rustamova. Feinbergs lyrics have been distributed in major distributors in Uzbekistan, Russia, Israel, and the Joined together States. Usually a distinctive case of the

interdependency of cultures in human life and inventiveness. He isn't as it were the creator of twelve collections of verse, but moreover a interpreter, who presented Russian-speaking perusers to the works of numerous extraordinary Uzbek artists, such as Abdulla Aripov, ErkinVahidov, JumaniyazJabbarov, RustamMusurman and others. He is the chairman of the yearly republican competition of youthful artists and referees youthful people who type in in Russian. He has composed seven screenplays, the foremost striking of which are "Under the blue sky", "House under the hot Sun", "Healed in Kandahar". His screenplays have moreover been utilized to create four highlight movies and more than twenty cartoons. Feinbergs lyrics have a sparkof humor. Within the epic "Ruboiy tori" he depicted the constant pilaf of the Uzbek teahouse with chuckling in such a way that it is inconceivable to studied it without grin. Alexander Feinberg may be a member of the Writers' Union of Uzbekistan. For several years he chaired the Seminar of Youthful Journalists of Uzbekistan. In 2004, the artist was granted the Pushkin Decoration by the Proclaim of the President of Russia. The writer in his sonnet:

Each star contains a turn,
 Every dream and intention will be answered.
 The singing light meanders within the sky,
 Of course, each light sparkles in time.
 It rises and the ocean hops on the rock,
 I arrive on the shore the wind blows salt.
 As long as I live, the planetary lamp,
 Burn a star for me within the sky, -he composed.

Without a doubt, Alexander got to be one of the brightest stars within the sky of Uzbek verse. His works are profoundly established within the hearts of scholarly lovers.

CONCLUSION

In one of the interviews he was a address: -What can make you the most joyful or the unhappiest individual within the world? -For me, bliss on a worldwide scale -peace of our planet. As well as misery for millions of individuals is World War II. In my conclusion, it isn't right to request individual joy in a time when individuals are enduring. I need everybody to be cheerful. But it is incomprehensible... -he answered. Yes, he was such a kind man who wished peace and joy to all. Feinbergs commitment to the advancement of multinational Uzbek writing has been well-received by the government. The truth that he was granted the privileged titles of "Honored specialist of culture of the Republic of Uzbekistan", "Peoples writer of Uzbekistan" could be a verification of our boundless regard for this incredible man. The shining memory of awesome artist, skilled interpreter, caring instructor Alexander Arkadevich Feinberg will stay in our hearts until the end of time.

REFERENCE:

1. Зиямухамедов, Д. Т. (2021). Вопросы передачи национального характера в переводах с китайского языка. тельность всем коллегам, принявшим участие в рецензировании статей сборника: МЮ Авдоиной, СР Агабабян, ВМ Бухарову, ГМ Василь, 86.
2. <https://ziyouz.com>
3. <https://uz.m.wikipedia.org>
4. Pozilova, S., Rasulova, N., Khalilova, S., Aliyeva, N., & Rasulova, M. (2020). The role of creative education in the development of lifelong learning in an innovative society: Ways to organizing. *Journal of Critical Reviews*, 7(7), 379-383.
5. Mahbuba, R. (2022). THE ROLE OF STUDENT-STUDENT INTERACTION IN EFL CLASSROOMS. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*, 2(2), 63-66.

UDC: 618.111 -6 15.009-06-92

COMPARATIVE MORPHOFUNCTIONAL CHARACTERISTICS OF THE LIVER OF WHITES RATS WITH TOXIC CIRRHOSIS

Mavlonova G.Sh.

Bukhara Medical University named after Abu Ali Ibn Sina. Uzbekistan.

Annotation. The work is devoted to the analysis of the morphological features of the processes of folliculogenesis in the comparative aspect of studying the liver of humans and rats to identify morphofunctional correlations in experimental studies.

Keywords: rat, liver, toxic cirrhosis.

Relevance. The adverse effects of toxicants (and their metabolites) on the male and female organs of the reproductive system can be due to both direct cytotoxic effects and indirect effects due to disruption of the mechanisms of physiological regulation of their functions.

The direct effect of chemicals lies in their structural similarity to endogenous hormones (endocrine disruptors). Estrogen-like effects are inherent in a large number of different chemical compounds, which include herbicides, fungicides, insecticides, nematicides, organophosphates, pyrethroids, heavy metals, polychlorinated biphenyls (PCBs), phthalates [6, 8, 11, 12, 16, 19, 20, 22] . Interaction with endogenous hormones is possible through various mechanisms. First, xenobiotics affect the synthesis, secretion, transport, effects, metabolism and release of hormones. The second group of foreign compounds interferes with hormones at the receptor level. This group includes the phytoestrogens coumestrol, daidzein, genistein, drugs diethylstilbestrol, ethinyl estradiol, tamoxifen, as well as industrial products dichlorodiphenyl trichloromethylmethane (DDT), p-nonylphenol and bisphenol A. These substances interact with estrogen receptors and interfere with the process binding of endogenous hormones. The third group of substances - DDT metabolite p, p'-EEE and vinclozolin metabolites - block androgen receptors.

Chemical substances that act through metabolic activation and transformation into toxic metabolites include polycyclic aromatic hydrocarbons, cyclophosphamide, and ethanol. This also includes substances that cause induction or inhibition of various enzymes. Thus, ovarian dysfunction was observed with changes in the activity of microsomal monooxygenases, epoxide hydrolases and transferases, which are actively involved in the metabolism of certain chemicals in the ovaries.

In addition, chemicals have an effect (stimulating or inhibiting steroid secretion) and changing the rate of hormonal synthesis. Changes in hormonal balance were observed in rodents under the influence of polycyclic halogenated hydrocarbons, including DDT, polychlorinated and polybrominated biphenyls, and tricresol [1,21,22,23,24,25,26,27,28].

High chemical reactivity underlies the action of heavy metals lead, cadmium, mercury, boron, which cause disturbances in the reproductive function of animals.

A large number of works are devoted to the study of the structure of the white rat and human liver under normal conditions and with toxic damage [1,15,16,17,18,19,20]. Among the current problems of morphology, comparative data on morphofunctional characteristics deserve special attention

experimental animals and humans and their species differences [1,29,30,31,32]. The scientific literature contains scattered data on the morphometric parameters of rat and human liver hepatocytes in normal conditions and in the dynamics of the development of toxic cirrhosis.

There is practically no information revealing morphofunctional changes in the liver of rats in the dynamics of the development of toxic cirrhosis, taking into account sex differences [1,2,3,4,5,6,7]. There is practically no information on the significance of lipofuscin in normal conditions and in cases of toxic liver damage [11,12,13,14]. There are few works that consider the quantitative histochemical assessment of glycogen content in the liver [1,8,9,10]. There are no precise morphometric indicators and histochemical studies of the activity of succinate dehydrogenase (SDH) and cytochrome oxidase (COX) in rat and human liver hepatocytes under normal conditions and with toxic damage.

Thus, modern ideas about morphofunctional

The normal state of the white rat and human liver and the dynamics of the development of toxic cirrhosis are fragmentary and contradictory; the need for further research.

The purpose of the study is to establish the morphofunctional characteristics of the liver in normal white rats and women and with its toxic damage.

Research methods. The studies were carried out in the experimental biological clinic of the Bukhara State University named after Abu Ali Ibn Sina on 30 white male Wistar rats weighing 150-180 g, kept under standard vivarium conditions and a diet for laboratory animals, in accordance with the rules of laboratory practice when conducting preclinical studies in UzR (GOST 3 51000.3-96 and GOST 51000.4-96).

Experimental studies on animals were carried out in accordance with the instructions recommended by the Uzbek Regulations, 1987 and "The Guide for the Care and Use of Laboratory Animals (National Academy Press Washington, D.C. 1996)." Efforts were made during the research to minimize animal suffering and reduce the number of samples used.

Experimental design. All experimental animals were divided into three groups (n=10). Animals of experimental groups I and II were administered a single dose of TiO₂ NPs at a dose of 13.3 mg/kg and 133.3 mg/kg. The control group of animals was administered an isotonic solution of sodium chloride 0.9% in an equivalent volume. The selected concentrations of nanoparticles did not exceed the maximum tolerated dose (MTD) for a given metal. On the first, seventh and fourteenth days, blood was taken from the tail vein for morphological and biochemical studies.

Toxic cirrhosis of the liver was caused by intragastric priming with a 40% oil solution of carbon tetrachloride at a dose of 0.2 ml/100 g of animal weight twice a week (week) in the morning, 4 hours before feeding for 19 weeks. In parallel with this, instead of drinking water, the rats received a 5% ethanol solution from drinking bowls in the

free access throughout the entire experience. Animals were removed from the experiment after 3, 6, 9, 12, 16 and 19 weeks in the morning by decapitation using a guillotine under local anesthesia of the cervical region.

The rats in the control group were removed from the experiment at the end of the experiment.

Results. During the development of toxic liver cirrhosis in white rats, the individual characteristics and gender of the animals mattered. Pathological signs of cirrhosis were observed after 9 weeks in 55.00% of males, and after 12 weeks - in 100.00% of males and 30.00% of females. After 16 weeks, all animals were diagnosed with cirrhosis. In the liver of females, compared to males, pathological changes were less pronounced and were delayed by 3 weeks. In the liver of males and females at all stages of the experiment, diffuse necrosis of hepatocytes,

focal hemorrhages and serous edema were detected. Focal areas of hydropic degeneration of hepatocytes were observed only at the first stage (3 weeks). After 3 weeks, there were no dark hepatocytes in the liver of males and females. From the 6th to the 19th week, their group accumulations were detected. In females, in certain sections of the sections, swelling of the nuclei in the cells of the bile ducts was observed, and after 16 weeks, a pronounced proliferation of the bile ducts was detected in 35.00% of cases.

A similar, but mildly expressed pathology was observed only in the liver of one male after 19 weeks of the experiment. In the liver of animals, two ways of developing cirrhosis have been clearly identified: alterative and proliferative.

Against the background of established mono-multibular cirrhosis, mild focal interstitial hepatitis developed. In people at all stages of ALD, diffuse foci of hepatocyte necrosis, discomplexation of the lamellar structure and small foci of hemorrhage were detected. In some preparations at the OAH stage, a sharp blood filling of the sinusoidal capillaries was observed. Dark hepatocytes were rarely observed. Liver cirrhosis was preceded by focal interstitial hepatitis.

At all stages of the experiment, male and female white rats were found to have polymorphism of hepatocytes, cloudy swelling of the cytoplasm and unclear boundaries of most cells. An increase in the average area of hepatocytes in males compared to the control was observed up to the 9th week by 1.62 ($p = 0.000$), and in females - up to the 12th week of the experiment by 1.86 times ($p = 0.000$). At the stage of cirrhosis, this indicator increased in males by 1.50 ($p = 0.000$), in females by 1.75 times ($p = 0.000$) compared to the control. Sex differences were revealed in the 3rd week of the experiment ($p=0.002$).

In people at the stage of steatosis and ADC, the intercellular boundaries of most hepatocytes were well expressed, and the average cell area did not differ from the control group. At the same time, at the stage of OAS in men and

In women, this indicator decreased by 1.11 times ($p = 0.000$) compared to the control. The degree of influence of cirrhogenic factors on this indicator was 44.75% ($p = 0.000$) in rats, and 5.36% ($p = 0.000$) in humans.

The development of cirrhosis in male and female white rats was accompanied by polymorphism of hepatocyte nuclei and a significant increase in their average area with a predominance of euchromatin and an increase in the number of nucleoli (2-4).

At the stage of cirrhosis, the indicator increased in males by 1.26 ($p = 0.000$), in females by 1.44 times ($p = 0.000$) compared to the control. Sex differences were detected at week 6 ($p=0.002$).

In people at all stages of ALD, heterochromatin and 1-2 nucleoli were predominantly detected in the nuclei of hepatocytes. The average nuclear area was 1.06 times lower than the control value in men and women ($p=0.000$) only at the OAS stage. The degree of influence of cirrhogenic factors on this indicator was 43.22% ($p = 0.000$) in rats, and 3.88% ($p = 0.006$) in humans.

Against the background of hypertrophy of hepatocytes and their nuclei, the NCO was reduced compared to the control by 1.20 times ($p = 0.000$): in male white rats at all stages of the experiment, and in females - from the 6th to the 19th week of the experiment. Sex differences were detected at weeks 3 and 9 ($p=0.000$).

In both men and women, the NCR index was 1.07 times higher than the control level ($p = 0.026$) only at the ADC stage. The degree of influence of cirrhotogenic factors for this indicator was 16.38% ($p = 0.000$) in rats, and 3.76% ($p = 0.007$) in humans. Calculation of the average number of binucleate hepatocytes showed that this indicator in the white rat was significantly lower than the control level throughout the entire experiment. After 19 weeks, the number of binucleate hepatocytes in the liver of males and females was 2.40 times lower than the control level ($p=0.000$).

In men and women at the stage of fatty steatosis and ADC, the amount binucleate hepatocytes were 1.14 ($p=0.000$) and 1.60 times ($p=0.000$) higher than the control value, respectively. At the OAH stage, this indicator decreased by 1.20 times ($p=0.000$) in both men and women. The degree of influence of cirrhotogenic factors on this indicator was 58.08% ($p = 0.000$) in rats, and 56.73% ($p = 0.000$) in humans.

In the rat liver, fatty degeneration to the stage of development of cirrhosis in some In cases (in 45.00% of males and 70.00% of females) it was localized diffusely, and in other cases (in 55.00% of males and 30.00% of females) - along the periphery of the lobules. After 3 weeks of the experiment, the average lipid area in the liver of males was 14.22%, in females 13.70%, and after 19 weeks – 11.90% and 16.07%, respectively. Sex differences were revealed at the 6th ($p=0.000$), 9th ($p=0.000$), 12th ($p=0.000$), 16th ($p=0.000$), 19th ($p=0.000$) weeks.

In both men and women, a pronounced accumulation of lipids in hepatocytes was observed at the stage of steatosis (16.00%) and ADC (17.50%), and was detected mainly focally. The degree of influence of cirrhotogenic factors on this indicator was 13.97% ($p = 0.000$) in rats, and 49.90% ($p = 0.000$) in humans.

At the stage of cirrhosis, the average area of connective tissue compared to the control in male white rats increased by 18.00 times ($p=0.000$), in females – by 24.00 times ($p=0.000$), in men – by 14.00 times ($p= 0.000$), and in women – 13.00 times ($p=0.000$). In rats, sex differences were established at the 9th ($p = 0.023$), 12th and 19th weeks ($p = 0.000$). In animals, predominantly bridging fibrosis was detected, and in humans, perihepatocellular fibrosis was detected, which predominated over centrilobular and portal fibrosis. The degree of influence of cirrhotogenic factors on this indicator was 82.12% ($p = 0.000$) in rats, and 78.66% ($p = 0.000$) in humans.

In white rat hepatocytes throughout the experiment, compared with the control, a significant decrease in the activity of SDH and COX was detected.

At the stage of cirrhosis, the average area of SDH activity decreased in males and females by 3.39 times ($p=0.000$), and CCO - by 1.39 times ($p=0.000$) compared to the control.

Conclusion. The development of experimental cirrhosis in white rats occurs slowly and is determined in all animals only 16 weeks after the start of the experiment. In male white rats, cirrhosis is detected 3 weeks earlier than in females. Pathological and histological signs of cirrhosis are observed after 9 weeks in 55.00% of males, and after 12 weeks - in 100.00% of males and 30.00% of females. The morphology of toxic liver damage in white rats is generally similar to that in humans; it has general patterns of development, characterized by typical structural and functional changes: necrosis of hepatocytes, severe fatty degeneration, proliferation of connective tissue and formation of false lobules. After 3 weeks of the experiment, the average area of lipids in the liver of males was 14.22%, in females 13.70% (p

= 0.338). At the stage of cirrhosis, the average area of connective tissue compared to the control in male white rats increases by 18.00 times ($p = 0.000$), in females – by 24.00 times ($p = 0.000$).

Literature

1. Алимбетова Г.З., Гайнуллина М.К. Профессиональный риск нарушения репродуктивного здоровья женщин-работниц производства искусственных кож // Успехи современного естествознания. 2014. № 12. С. 31–32.
2. Артамонова В.Г., Мухин Н.А. Профессиональные болезни. – М.: Медицина, 2004. 480 с.
3. Байдюк О.Н. Гигиена и физиология труда женщин, занятых в современном производстве суперфосфатов: автореф. дисс.... канд. мед. наук. – Омск, 2015. 24 с.
4. Данилин В.А. Особенности влияния на организм комплекса токсических веществ производства СКИ-3 в малых концентрациях (клинико-экспериментальное исследование): автореф. дисс.... докт. мед. наук. – Горький, 2021. 36 с.
5. Khamdamov I.B. Clinical evaluation of the effectiveness of the traditional approach to the treatment of hernias of the anterior abdominal wall in women of fertile age // Doctor's Bulletin. –Samarkand 2022. No. 2.2 (104).-P.65-70.
6. Khamdamov I.B., Mirkhodzhaev I.A. Khakimov M.Sh. Khamdamov B.Z. Evolution of the use of polymer implants for hernioplasty // Tibbiyotda Yangi kun. – Tashkent; 2021,- No. 2 (34) P.-107-111.
7. Khamdamov I.B., Khamdamov A.B. Differentiated approach to the choice of hernioplasty method in women of fertile age (Clinical and experimental study) // Tibbiyotda Yangi kun. – Bukhoro, 2021.-No. 6 (38/1).-P. 112-114.
8. Khakimov M.Sh., Urmanova N.M., Khudoiberdiev S.S., Khamdamov I.B. Possibilities of allohernioplasty in women of fertile age // Nazariy va clinic tibbiyot journals. Tashkent.-2022.-No.3.P.89-93.
9. Khamdamov I.B., Khamdamov A.B. Fertil yoshdagi ayollarda endovideo surgeon hernioplasty // Tibbiyotda yangi kun. Bukhoro, 2021.-№6 (38/1) -S. 25-27.
10. Khamdamov I.B. Experimental determination of the extensibility of the anterior abdominal wall tissues at different times of pregnancy using various approaches to hernioplasty // Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal Vol. 12, Issue 04, April 2022 SJIF 2022 = 8.252 R.193-201 (Scopus).
11. Khamdamov I.B. Improving tactical approaches in the treatment of hernias of the anterior abdominal wall in women of fertile age // Tibbiyotda Yangi kun. Bukhoro, 2022.- №10(48)- pp. 338-342.
12. Khamdamov I.B. Morphofunctional features of the abdominal press in women of reproductive age // Tibbiyotda Yangi kun. Bukhoro, 2022.-№3(41)- pp. 223-227.
13. Khamdamova M.T. Ultrasound features of three-dimensional echography in assessing the condition of the endometrium and uterine cavity in women of the first period of middle age using intrauterine contraceptives // Biology va tibbiyot muammolari. - Samarkand, 2020. - No. 2 (118). - P.127-131.
14. Khamdamova M. T. Ultrasound assessment of changes in the endometrium of the uterus in women of the first and second period of middle age when using intrauterine and oral contraceptives // Биомедицина ва амалиёт журнали. – Ташкент, 2020. - №2. - 8 часть. - С.79-85.
15. Khamdamova M. T. Anthropometric characteristics of the physical status of women in the first and second period of middle age // A new day in medicine. Tashkent, 2020. - № 1 (29). - С.98-100.
16. Khamdamova M.T. Age-related and individual variability of the shape and size of the uterus according to morphological and ultrasound studies // News of dermatovenereology and reproductive health. - Tashkent, 2020. - No. 1-2 (88-80). - P.49-52.

17. Khamdamova M. T. Anthropometric characteristics of the physical status of women in the first and second period of middle age // *Тиббиётда янги кун*. Ташкент, 2020. - № 1 (29). - С.98-100.

18. Khamdamova M.T. Age-related and individual variability of the shape and size of the uterus according to morphological and ultrasound studies // *News of dermatovenereology and reproductive health*. - Tashkent, 2020. - No. 1-2 (88-80). - P.49-52.

19. Khamdamova M.T. Ultrasound features of three-dimensional echography in assessing the condition of the endometrium and uterine cavity in women of the first period of middle age using intrauterine contraceptives // *Biology va tibbiyot muammolari*. - Samarkand, 2020. - No. 2 (118). - P.127-131. 20. Khamdamova M. T. Ultrasound assessment of changes in the endometrium of the uterus in women of the first and second period of middle age when using intrauterine and oral contraceptives // *Biomedicine va amaliyot journals*. – Tashkent, 2020. - No. 2. - Part 8.- С.79-85.

21. Khamdamova M.T. Features of ultrasound parameters of the uterus in women of the first and second period of middle age using injection contraceptives // *Тиббиётда янги кун*. - Tashkent, 2020. - No. 2/1 (29/1). - pp.154-156.

22. Khamdamova M.T. Features of ultrasound images of the uterus and ovaries in women of the second period of middle age using combined oral contraceptives // *Тиббиётда янги кун*. - Tashkent, 2020. - No. 2 (30). - pp. 258-261.

23. Khamdamova M.T. Individual variability of the uterus and ovaries in women who use and do not use various types of contraceptives // *Тиббиётда янги кун*. - Tashkent, 2020. - No. 3 (31). - pp. 519-526. 24. Khamdamova M. T. Echographic features variability in the size and shape of the uterus and ovaries in women of the second period of adulthood using various contraceptives // *Asian Journal of Multidimensional Research* - 2020. – N9 (5). - P.259-263.

25. Khamdamova M. T. Somatometric characteristics of women of the first and second period of adulthood using different contraceptives with different body types // *The American journal of medical sciences and pharmaceutical research* - 2020. – N8 (2). - P.69-76.

26. Хамдамова М.Т., Жалолдинова М.М., Хамдамов И.Б. Состояние оксида азота в сыворотке крови у больных кожным лейшманиозом // *Тиббиётда янги кун*. - Бухоро, 2023. - № 5 (55). - С. 638-643.

27. Хамдамова М.Т., Жалолдинова М.М., Хамдамов И.Б. Значение церулоплазмина и меди в сыворотки крови у женщин носящих медьсодержащих внутриматочной спирали // *Тиббиётда янги кун*. - Бухоро, 2023. - № 6 (56). - С. 2-7.

28. Khamdamova M. T. Bleeding when wearing intrauterine contraceptives and their relationship with the nitric oxide system // *American journal of pediatric medicine and health sciences* Volume 01, Issue 07, 2023 ISSN (E): 2993-2149. P.58-62

29. Khamdamova M. T. The state of local immunity in background diseases of the cervix // *Eurasian journal of medical and natural sciences Innovative Academy Research Support Center*. Volume 3 Issue 1, January 2023 ISSN 2181-287X P.171-175.

30. Хамдамова М.Т., Хасанова М.Т. Различные механизмы патогенез гиперплазии эндометрия у женщин постменопаузального периода (обзор литературы) // *Тиббиётда янги кун*. - Бухоро, 2023. - № 8 (58). - С. 103-107.

31. Khamdamova M. T., Khasanova Makhfuza Toyqulovna, Umidova Nigora Nabievna The role of genetic determinants in the occurrence of hyperplastic processes of the reproductive system of women's menopausal age // *Journal of Advanced Zoology* ISSN: 0253-7214 Volume 44 Issue Special Issue-2 Year 2023 Page 3724:3730

32. Измеров Н.Ф., Каспаров А.А. Медицина труда. Введение в специальность. – М.: Медицина, 2012. 392 с.

33. Косарев В.В., Бабанов С.А. Профессиональные болезни. – М.: ГЭОТАР-медиа, 2017. 368 с.

**PHOTODYNAMIC THERAPY IN THE TREATMENT OF CUTANEOUS
HEMANGIOMAS****Mukhamedova Muslima Rustamovna,****Sadykov Rasul Rustamovich**

Tashkent Medical Academy

E.mail: profrasadykov@gmail.com

Abstract. Hemangioma is one of the most common benign tumors in children with predominant skin lesions. Improving the results of hemangioma treatment using high-energy lasers and photodynamic therapy. The clinical material includes 86 patients with skin hemangioma, 45 of whom used the CO-2 laser destruction technique followed by photodynamic therapy using the photosensitizer methylene blue 0.05%. CO-2 laser destruction was performed in hypertrophic- mixed forms of hemangiomas to the skin level. The combined use of lasers with photosensitizers makes it possible to improve treatment results and achieve better cosmetic results.

Keywords: hemangioma; photodynamic therapy; CO-2 laser destruction; Optoscan laser; best cosmetic results.

Hemangioma is one of the most common benign tumors in children with predominant skin lesions. Unresolved problems of this disease remain the choice of the optimal treatment method in the early stages of hemangioma development, the completeness of recovery and the achievement of a good cosmetic result.

The purpose of the research. Improving the results of hemangioma treatment using high-energy lasers and photodynamic therapy.

Material and methods. The clinical material includes 86 patients with skin hemangioma, 45 of whom used the CO-2 laser destruction technique followed by photodynamic therapy using the photosensitizer methylene blue 0.05%. 41 patients with hemangiomas of the skin were treated with an Optoscan laser with radiation in the yellow spectrum? followed by photodynamic therapy using a drug containing hypericin in its composition. To assess the results of treatment, MRI, skin ultrasound, color Dopplerography, computer colorimetry, and digital imaging of hemangioma were used.

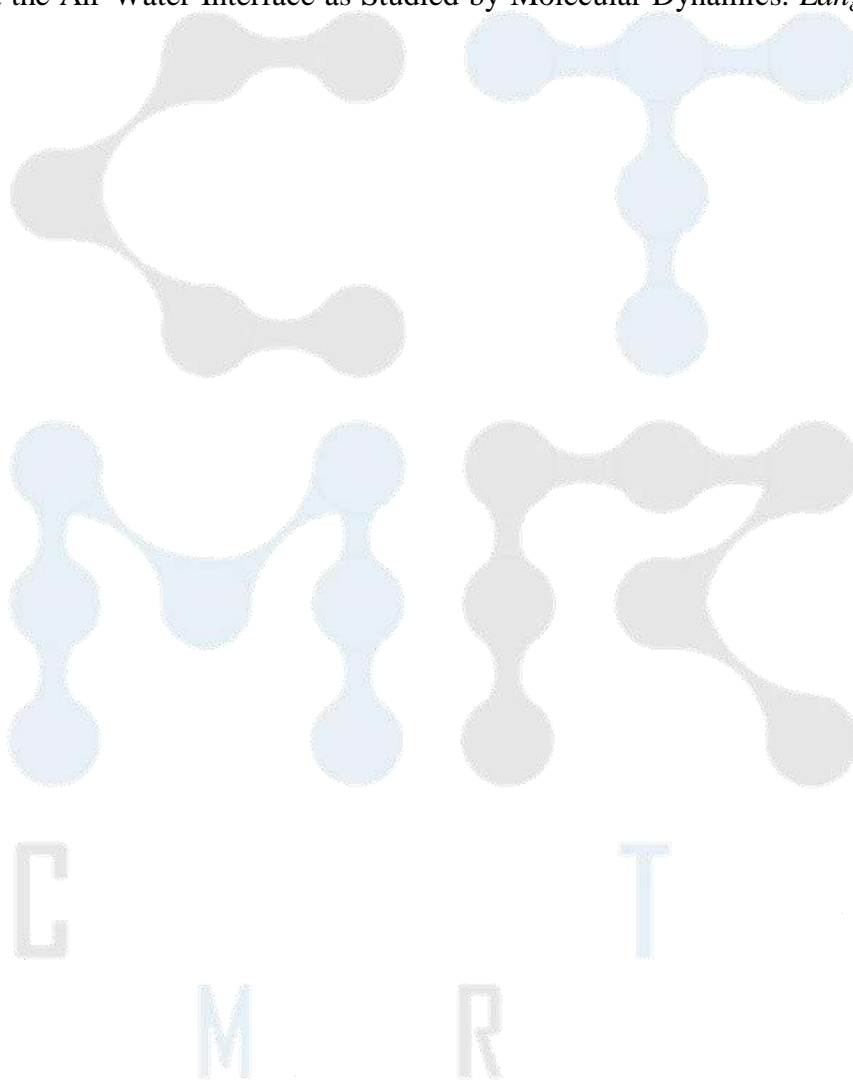
Results. CO-2 laser destruction was performed in hypertrophic- mixed forms of hemangiomas up to the skin level. Subsequently, a photosensitizer ointment was applied and irradiation was performed with a photodynamic therapy device with a power density of 100 MW/cm² with a radiation wavelength of 664-660nm. In the case of surface capillary forms of hemangiomas, an ointment form of photosensitizers was pre-applied with subsequent destruction of hemangiomas using an Optoscan laser with a wavelength of 580nm and an energy of 7-8J/cm².

In hypertrophic forms of hemangiomas, which occurred in 35.4% of our patients, CO-2 laser destruction with photodynamic therapy is indicated when hemangiomas are localized in problem areas (shoulder, neck, chest). In closed areas of the body, as well as in non-problematic areas, 2-fold exposure to CO-2 laser without using photodynamic therapy is enough, which shortened the time and duration of treatment. In the case of residual flat capillary forms of hemangiomas, the use of a laser with a yellow radiation spectrum in combination with a photosensitizer containing hypericin is shown.

Conclusions. The combined use of lasers with photosensitizers makes it possible to improve treatment results and achieve better cosmetic results.

REFERENCES

1. Avelar-Freitas, B. A., Almeida, V. G., Pinto, M. C., Mourão, F. A., Massensini, A. R., Martins-Filho, O. A., Rocha-Vieira, E., & Brito-Melo, G. E. Trypan blue exclusion assay by flow cytometry // Brazilian journal of medical and biological research. 2014, 47(4). P. 307–315. doi.org/10.1590/1414-431X20143437
2. Tsibranska S, Ivanova A, Tcholakova S and Denkov N (2017) Self-Assembly of Escin Molecules at the Air-Water Interface as Studied by Molecular Dynamics. *Langmuir* 33:8330-8341.

AUDITORLIK KASBIGA QO'YILADIGAN TALABLARNING MOHIYATI

Rayimqulova Muxlisa Oybek qizi

Jizzax politexnika instituti talabasi

rahimqulovamuhlisa@gmail.com

ANNOTATSIYA : Albatta har bir kasb egasini o'zini maqsadi, vazifalari, majburiyatlari o'sha kasbga qo'yiladigan talablari bo'ladi. Shu qatorda auditorlik kasbini ham o'z talab va majburiyatlari bor. Agar maqsadi majburiyatlari bo'lmasa u qanday kasb bo'la olishi mumkin yoki qanday jamiyatga foyda keltirishi mumkin. Har bir auditor o'zining maqsadini, vazifalarini, majburiyatlarini va uning kasbida qanday talablar bor shularni bilishi juda zarur hisoblanadi. Bu maqolada esa ana o'sha auditor kasbiga qo'yilgan talablar qanday bilib olamiz.

Kalit so'zlar: auditor malaka sertifikatini, auditor malaka sertifikatini olishida unga qo'yiladigan talablar, javobgarliklari, auditor malaka sertifikatini olish uchun arizasi, auditor malaka sertifikatini olish testi.

Auditor malaka sertifikatini jismoniy shaxsga, basharti u auditorlik tashkiloti shtatida bo'lsa yoki u bilan auditorlik tashkiloti fuqarolik-huquqiy tuzilgan shartnoma tuzgan bo'lsa, auditorlik tekshiruvini amalga oshirish huquqini beradi. Malaka sertifikatiga ega bo'lgan har bir auditor malaka sertifikatini olgan yildan keyingi yildan e'tiboran har bir yil mobaynida respublika auditorlar jamoat birlashmasi bilan kelishilgan holda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan tasdiqlangan malaka oshirish dasturlari bo'yicha 60 soatdan kam bo'lmagan hajmda malaka oshirish kurslarini o'tishi shart.

Auditor malaka sertifikatini olishga da'vogar quyidagi talablarga javob berishi kerak:

1) O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim muassasalarida olingan oliy iqtisodiy ma'lumotga yoki xorijiy davlatlarning oliy ta'lim muassasalarida olingan hamda qonun hujjatlariga muvofiq O'zbekiston Respublikasidagi ta'limga ekvivalent deb tan olingan oliy iqtisodiy ma'lumotga (1- ilova) ega bo'lish va oxirgi o'n yil ichida kamida uch yillik buxgalteriya hisobi, audit, moliyaviy yoki soliq nazorati sohasida yoxud shu sohalarda dars berish amaliy ish stajiga (shu jumladan o'rindoshlik bo'yicha) ega bo'lishi yoki O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim muassasalarida olingan iqtisodiy bo'lmagan oliy ma'lumot yoxud xorijiy davlatlarning ta'lim muassasalarida olingan hamda qonun hujjatlariga muvofiq O'zbekiston Respublikasidagi ta'limga ekvivalent deb tan olingan iqtisodiy bo'lmagan oliy ma'lumot bilan oxirgi o'n yil ichida kamida 5 yil auditor, bosh buxgalter, taftishchi yoki soliq inspektori sifatida ish stajiga ega bo'lish, shu jumladan o'rindoshlik bo'yicha; yoxud O'zbekiston Respublikasida yoki xorijiy davlatlarda (qonun hujjatlariga muvofiq nostrifikatsiyalash (ekvivalentligini qayd etish) o'tkazilganligi sharti bilan) olingan iqtisodiyot fanlari nomzodi (doktori) ilmiy darajaga ega bo'lish;

2) respublika auditorlar jamoat birlashmasi bilan kelishgan holda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan tasdiqlanadigan ta'lim dasturi asosida auditorlarni tayyorlash. markazlarida maxsus tayyorgarlikdan o'tilishi Sertifikatlangan buxgalter-amaliyotchi yoki "Sertifikatlangan xalqaro professional buxgalter (CIPA)" sertifikatlash doirasida professional buxgalterlarni xalqaro sertifikatlash dasturi bo'yicha "Moliyaviy hisob" fanini muvaffaqiyatli topshirganligi to'g'risida hujjatning mavjud bo'lishi;

"Sertifikatlangan buxgalter-amaliyotchi" sertifikatiga yoki "Sertifikatlangan xalqaro professional buxgalter (CIPA)" sertifikatiga hamda O'zbekiston Respublikasi hududida iqtisodiy sohalarda 5 yildan kam bo'lmagan ish stajiga ega bo'lgan da'vogarlariga auditorlarni tayyorlash markazlarida maxsus tayyorgarlikdan o'tmasdan malaka imtihonini topshirishga ruxsat beriladi. Auditor malaka sertifikatini olishga da'vogar O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga quyidagi hujjatlarni ilova qilgan holda malaka imtihonini topshirishga ruxsat berish to'g'risida ariza topshiradi:

1) to'ldirilgan anketa;

2) ma'lumot to'g'risidagi diplom yoki iqtisodiyot fanlari nomzodi (doktori) ilmiy darajasini olganlik to'g'risidagi diplomning hujjatni bergan muassasa tomonidan belgilangan tartibda tasdiqlangan yoki notarial tasdiqlangan ko'chirma nusxasi;

yoki ma'lumot yoki ilmiy daraja to'g'risidagi xorijiy hujjatning ekvivalentligini tan olish to'g'risidagi vakolatli davlat organi guvohnomasining hujjatni bergan muassasa tomonidan belgilangan tartibda tasdiqlangan yoki notarial tasdiqlangan ko'chirma nusxasi (xorijiy ta'lim muassasalarida olingan oliy ma'lumot yoki ilmiy daraja to'g'risidagi diplomga ega bo'linganda);

3) mehnat daftarchasidan notarial tasdiqlangan ko'chirma (o'rindoshlik bo'yicha mehnat staji mavjud bo'lgan taqdirda bu haqida mehnat daftarchasiga qayd qilingan holda);

4) ikkita fotosurat (3 x 4);

5) auditorlarni tayyorlash markazlarida maxsus ta'lim olinganligi to'g'risidagi hujjatning asl nusxasi (ushbu hujjat, agar o'qish tugatilgan sanadan boshlab hujjatlarni topshirish sanasigacha bir yildan ko'p bo'lmagan vaqt o'tgan bo'lsa, haqiqiy hisoblanadi) va "Sertifikatlangan xalqaro professional buxgalter (CIPA)". "Sertifikatlangan qasamyod qilgan buxgalter (ASSA)" "Sertifikatlangan jamoat buxgalteri (SRA)". professional buxgalterning milliy sertifikati (Sertifikatlangan professional buxgalter) sertifikatlash doirasida professional buxgalterlarni xalqaro sertifikatlash dasturi bo'yicha "Moliyaviy hisob" fanini muvaffaqiyatli topshirganligi to'g'risida hujjatning ushbu hujjatni bergan muassasa tomonidan belgilangan tartibda tasdiqlangan yoki notarial tasdiqlangan ko'chirma nusxasi (ushbu hujjat, agarda u berilgan sanadan boshlab hujjatlarni topshirish sanasigacha besh yildan ko'p bo'lmagan vaqt o'tgan bo'lsa, haqiqiy hisoblanadi); yoki "Sertifikatlangan xalqaro professional buxgalter (CIPA)" sertifikatining hujjatni bergan muassasa tomonidan belgilangan tartibda tasdiqlangan yoki notarial tasdiqlangan ko'chirma nusxasi (ushbu hujjat, agar o'qish tugatilgan sanadan boshlab hujjatlarni topshirish sanasigacha besh yildan ko'p bo'lmagan vaqt o'tgan bo'lsa, haqiqiy hisoblanadi);

6) malaka sertifikatini berish uchun eng kam oylik ish haqining 1,5 baravari miqdorida yig'im to'langanligi to'g'risida guvohlik beruvchi bank to'lov hujjati. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi ariza kelib tushgan kundan boshlab 3 kunlik muddat ichida malaka imtihonini topshirishga ijozat berish yoki ijozat berishni rad etish to'g'risida qaror qabul qiladi, rad etish to'g'risida qaror qabul qilinganda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi o'sha kunning o'zida rad etish uchun asoslarni ko'rsatgan holda qabul qilingan qaror to'g'risida da'vogarni yozma ravishda xabardor qiladi. Malaka imtihonini topshirishga ijozat berish to'g'risida qaror qabul qilinganda malaka imtihonini topshirishga ijozat berilgan da'vogarlarining ro'yxatlarini imtihon komissiyasiga topshiradi. Bunda malaka imtihoni guruhlarining shakllanishiga qarab, biroq hujjatlar kelib tushgan kundan boshlab ikki oyda kamida bir marta o'tkaziladi. Imtihon komissiyasi to'g'risidagi nizom, uning tarkibi va ishlash tartibi O'zbekiston Respublikasi Moliya

vazirligi tomonidan tasdiqlanadi. Imtihon komissiyasi tarkibiga O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining xodimlari va manfaatdor tashkilotlar bilan kelishuvga binoan professional buxgalter va auditorlar, shuningdek zaruriyat tug'ilganda soliq solish, xo'jalik huquqi sohasidagi mutaxassislar kiritiladi. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining vakolat berilgan vakili imtihon komissiyasining raisi hisoblanadi. Malaka imtihonini topshirishga ijozat berilgan da'vogarlar malaka imtihonini o'tkazish sanasi, vaqti va joyi to'g'risida u o'tkazilgunga qadar 10 kundan kechiktirmay yozma ravishda xabardor qilinadi.

Da'vogarlar pasport yoki shaxsni tasdiqlaydigan boshqa hujjatni taqdim etgan taqdirda ularga malaka imtihonini topshirish uchun ijozat beriladi. Yonida pasport yoki shaxsni tasdiqlaydigan boshqa hujjat bo'lmagan yoki malaka imtihoniga kechikkan da'vogarlar imtihonga kelmagan hisoblanadi va malaka imtihonini navbatdagi topshirishga ijozat berilgan shaxslar ro'yxatiga kiritiladi. Agar da'vogar O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga hujjatlarni topshirgan sanadan boshlab olti oy mobaynida malaka imtihonini topshirish uchun kelmagan taqdirda topshirilgan hujjatlar da'vogarga qaytariladi. Da'vogarlar guruhi (kamida 10 kishi va ko'pi bilan 20 kishi) uchun malaka imtihoni ikki bosqichda o'tkaziladi: test sinovi (yozma shaklda 4 akademik soat mobaynida, uning natijalariga ko'ra da'vogarga yozma-og'zaki imtihon topshirish uchun ijozat beriladi);

- imtihon biletleri bo'yicha yozma-og'zaki imtihon (masalalarni echish va og'zaki javobga tayyorlanish uchun 3 akademik soat beriladi).

Malaka imtihonining ikkala bosqichini bir kun davomida o'tkazishga ijozat berilmaydi.

Testlar, imtihon biletleri savollari va to'g'ri javob variantlarini O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va Moliya vazirligi respublika auditorlar jamoat tashkiloti bilan birgalikda auditorlarni o'qitish dasturi asosida ishlab chiqadi. Imtihon komissiyasi raisining imzosi qo'yilmagan test blanklari va imtihon biletleri haqiqiy emas deb hisoblanadi. Testlar va imtihon biletlarining mazmuni qonunlar va me'yoriy hujjatlarga kiritiladigan o'zgartish va qo'shimchalarni hisobga olgan holda vaqti-vaqti bilan qayta ko'rib chiqiladi. Testga dasturning barcha bo'limlarini aks ettiradigan kamida 75 savol kiritiladi. Test natijalarini ijodiy deb e'tirof etish uchun asos bo'lib hisoblanadigan to'g'ri javoblar miqdori imtihon testlaridagi mavjud savollar miqdorining kamida 75 foizini tashkil etishi kerak. Test natijalari salbiy deb e'tirof etilgan taqdirda da'vogar yozma-og'zaki imtihonni topshirishga qo'yilmaydi, unga taqdim etgan hujjatlari qaytarib beriladi. Imtihon bileti to'rt qismdan iborat, ularning har birida nazariy qism va quyidagi fanlar bo'yicha amaliy vazifa mavjud bo'ladi:

1-qism. Moliyaviy hisoh.

2-qism. Boshqaruv hisobi, moliyaviy menejment va moliyaviy tahlil.

3-qism. Audit.

4-qism. Soliqqa tortish va tadbirkorlik faoliyatini huquqiy tartibga solish. Imtihon bileti to'rt qismning har biri bo'yicha javoblar (shu jumladan masalani echish) besh balli tizim bo'yicha baholanadi, imtihon bileti bo'yicha kamida 15 ball olgan da'vogarlar imtihonni muvaffaqiyatli topshirgan hisoblanadi. Auditor malaka sertifikatining amal qilishini tugatish uchun quyidagilar asos bo'lib hisoblanadi: auditorning arizasi; auditorlik tekshiruvi davomida auditor olingan ma'lumotlarni auditorlik tekshiruvi buyurtmachisining ruxsatisiz uchinchi shaxslarga berishi, qonun hujjatlarida nazarda tutilgan xollar bundan mustasno; auditorlik faoliyatini amalga oshirayotganda qonun hujjatlari talablarini muntazam yoki bir marta qo'pol ravishda buzganlik; auditorlik tekshiruvi o'tkazishda aniqlangan, xo'jalik yurituvchi sub'ektning

buxgalteriya hisobi yuritish, shuningdek moliyaviy hisobotni tuzish bo'yicha belgilab qo'yilgan talablarni buzish faktlarining auditor tomonidan yashirganlik; auditorlik faoliyatida uch yil davomida ishtirok etmaslik; auditorning malaka sertifikatini boshqa shaxsga topshirilgan bo'lib, mazkur shaxs ushbu hujjatni auditorlik faoliyatida ishtirok etish uchun o'z nomidan foydalanish maqsadida ishlatganlik faktining aniqlanganligi; sudning muayyan lavozimlarni egallash yoki moliya-xo'jalik munosabatlari sohasida muayyan faoliyat bilan shug'ullanish huquqidan maxrum qilish tariqasidagi jazoni nazarda tutuvchi xukmining qonuniy kuchga kirganligi; fuqaroni belgilangan tartibda muomalaga layoqatsiz yoki muomala layoqati cheklangan deb topish to'g'risidagi sud qarori. Bunda auditor malaka sertifikatining amal qilishini tugatish uchun asos bo'lib hisoblangan. auditorlik faoliyatini amalga oshirayotganda qonun hujjatlari talablarini bir marta qo'pol ravishda buzish deb quyidagilar tan olinadi: auditorlik faoliyatini amalga oshirayotganda mustaqillikni ta'minlamaslik; ishonchli bo'lmagan yoki qasddan soxta auditorlik xulosasini tuzganlik; auditorlik tekshiruvini o'tkazishda olingan maxfiy axborotlarni auditorlik tekshiruvini buyurtmachisining ruxsatisiz oshkor qilish, qonun hujjatlarida nazarda tutilgan hollar bundan mustasno. Auditor malaka sertifikatining amal qilishi uni tugatish to'g'risida qaror qabul qilingan sanadan e'tiboran tugatiladi. Maxsus vakolatli davlat organining auditor malaka sertifikatining amal qilishini tugatish to'g'risidagi qarori ustidan qonun hujjatlarida belgilangan tartibda sudga shikoyat qilinishi mumkin. Auditor malaka sertifikatini quyidagi xollarda bekor qilinadi: maxsus vakolatli davlat organining auditorga malaka sertifikatini berish to'g'risidagi qarori noqonuniy ekanligi aniqlanganida; sertifikat soxta hujjatlardan foydalangan holda olinganligi fakti aniqlanganida. Malaka sertifikatini bekor qilish to'g'risidagi qaror auditor malaka sertifikatini berilgan sanadan e'tiboran amal qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Турумова, Д. (2022). Банк назоратида ички ва ташқи аудит ўтказишнинг аҳамияти. *Science and Education*, 3(12), 1013-1022.
2. Турумова, Д. (2022). Банк кредитлари аудитини такомиллаштириш масалалари. *Science and Education*, 3(10), 640-645.
3. Abdumannonovna, T. D. (2023). WAYS OF DEVELOPING THE INTERNAL AUDIT SERVICE IN BUSINESS ENTITIES. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 2(8), 37-40.
4. Turumova, D. A., & o'g'li Tolibboyev, Q. G. (2023). AUDITORLIK FAOLIYATIDA TANLAB TEKSHIRISHNING MOHIYATI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(6), 234-240.
5. Turumova, D. A. (2023). O 'ZBEKISTONDA ICHKI NAZORAT TIZIMI–AUDITORLIK TEKSHIRUVI JARAYONINING ASOSIY ELEMENTI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(4), 608-612.
6. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK TEKSHIRUVIDA MUHIMLIK DARAJASI. *SCIENTIFIC ASPECTS AND TRENDS IN THE FIELD OF SCIENTIFIC RESEARCH*, 2(14), 60-62.
7. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITING MOLIYAVIY BOZOR UCHUN ZARURLIGI. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 3(34), 290-294.

8. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK TEKSHIRUVINI REJALASHTIRISH. *INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION*, 2(22), 243-248.
9. Abdumannonovna, T. D. (2024). IMPORTANCE AND ROLE OF INTERNAL AUDIT IN ENTERPRISES. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 6-9.
10. Abdumannonovna, T. D. (2024). DEVELOPMENT AND USEFUL ASPECTS OF AUDITING ACTIVITY IN UZBEKISTAN. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 15-18.
11. Abdumannonovna, T. D., & Abdurasul, A. D. (2024). FORMATION OF STATE FINANCE AND AUDIT ACTIVITY IN THE EARLY PERIODS IN UZBEKISTAN. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 34-37.
12. Abdumannonovna, T. D., & Sherzod, K. S. (2024). SIGNIFICANCE AND ROLE OF INTERNATIONAL AUDITING STANDARDS. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 57-60.
13. Abdumannonovna, T. D. (2024). FRAUD DETECTION IN AN AUDIT. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 136-140.
14. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK DALILLARINING AUDITORLIK TEKSHIRUVIDA DOLZARBLIGI. In " *ONLINE-CONFERENCES*" PLATFORM (Vol. 1, pp. 469-473).
15. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK TEKSHIRUVINI REJALASHTIRISHNING AFZALLIGI. In " *ONLINE-CONFERENCES*" PLATFORM (Vol. 1, pp. 474-478).
16. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK TEKSHIRUVIDA EKSPERT ISHLARIDAN FOYDALANISHNING MUHIM JIHATLARI. In " *ONLINE-CONFERENCES*" PLATFORM (Vol. 1, pp. 483-487).
17. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK XULOSASIDA ASOS BOLUVCHI MALUMOTLAR-AUDITORLIK DALILLARI. In " *ONLINE-CONFERENCES*" PLATFORM (Vol. 1, pp. 494-498).
18. Abdumannonovna, T. D. (2024). THE AUDITOR'S PROFESSIONAL ETHICS ARE THE BASIS OF THE AUDITOR'S ACTIVITY. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 225-229.
19. Abdumannonovna, T. D. (2024). AUDITOR ISHI SIFATINI NAZORAT QILISHDA AUDITORLIK STANDARTLARINING UYG'UNLIGI. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 4(37), 265-270.
20. Abdumannonovna, T. D., & Habibullo G'anijon o'g, A. (2024). The Role of International Audit Organizations in the Transition to International Standards in Uzbekistan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 2(2), 1-6.
21. Abdumannonovna, T. D. (2024). An Understanding of the Auditor's Professional Ethics and its Importance in the Auditor's Work. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 2(2), 7-11.
22. Abdumannonovna, T. D. (2024). LICENSING PROCEDURE OF AUDITING ACTIVITIES IN UZBEKISTAN AND CURRENT RESULTS. *Gospodarka i Innowacje.*, 44, 35-40.

23. Abdumannonovna, T. D. (2024). STUDYING THE COMPANY'S ACTIVITIES AND ACCOUNTING DURING THE AUDITOR'S INSPECTION. *EUROPEAN JOURNAL OF BUSINESS STARTUPS AND OPEN SOCIETY*, 4(2), 21-27.
24. Abdumannonovna, T. D. (2024). Purpose, Tasks, Necessity of Audit in Uzbekistan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 2(2), 89-92.
25. Abdumannonovna, T. D. (2024). Methods of Obtaining Audit Evidence. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 3(2), 221-226.
26. Abdumannonovna, T. D. (2024). EFFECTIVE RESULTS OF APPLYING ANALYTICAL PROCEDURES IN AUDITING.
27. Abdumannonovna, T. D. (2024). EXTERNAL AUDITORS AND THEIR LIABILITY TO THIRD PARTIES. *Gospodarka i Innowacje.*, 44, 71-75.
28. Abdumannonovna, T. D. (2024). Auditorlik Tekshiruvida Firibgarlikni Aniqlashda Professionallik Qobiliyatini Qo'llash. *Miasto Przyszłości*, 45, 138-144.
29. Abdumannonovna, T. D. (2024). NEW UZBEKISTAN AND THE MUTUAL INTERESTS OF THE "BIG FOUR" INTERNATIONAL AUDITING COMPANIES. *Miasto Przyszłości*, 45, 600-605.
30. Abdumannonovna, T. D. (2024). Audit Risk, its Elements and Their Assessment. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 3(2), 847-854.
31. Abdumannonovna, T. D. (2024). AUDIT-AS A FACTOR OF INCREASING BUSINESS EFFICIENCY IN ENTERPRISES. *Miasto Przyszłości*, 45, 594-599.
32. Abdumannonovna, T. D. (2024). The Document Presented by the Auditor is "Audit Report and its Contents". *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 3(2), 991-997.
33. Abdumannonovna, T. D. (2024). Relationship With Auditing Standards in Controlling the Quality of Auditor's Work. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 3(2), 998-1003.
34. Feruza, O. (2023). How to Create Effective Marketing Strategies for Your Business. *Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences*, 2(3), 12-17.
35. Yahyoyevna, O. F., & Alexandrovich, A. A. (2024). THE ROLE OF FINANCIAL MANAGEMENT IN IMPROVING THE FINANCIAL CONDITION OF ENTERPRISES. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 44-47.
36. Odilovna, U. Z., & Alexandrovich, A. A. (2024). ECONOMIC AND LEGISLATIVE CORNERSTONES OF INVESTMENT POLICY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 87-90.
37. Yahyoyevna, O. F. (2024, February). RESPUBLIKAMIZDA AHOLI BANDLIGI MENEJMENTI MASALALARINI ISTIQBOLLARI. In International conference on multidisciplinary science (Vol. 2, No. 2, pp. 25-31).
38. Yahyoyevna, O. F., & Tatulovna, Z. M. (2024). ISSUES OF PROVIDING ECONOMIC STABILITY UNDER THE INFLUENCE OF FACTORS OF SAVING. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 374-379.

**QAYTA QURISH YILLARIDA O‘ZBEKISTON SANOATI:
YO‘L QO‘YILGAN XATO VA KAMCHILIKLAR
(MATBUOT MATERIALLARI ASOSIDA)**

Tangrikulov Jamshid Erkinovich,

Termiz davlat universiteti Akademik litseyi ijrochi direktori

tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

jamshidtangrikulov066@gmail.com

Sovet davrida O‘zbekistonda bir qator yengil, oziq-ovqat va og‘ir sanoat tarmoqlari ishga tushirildi. Bu boradagi ishlar, ayniqsa urushdan keyingi yillarda jadal sur‘atlarda kengaytirib borildi. Jumladan, XX asrning 80-yillari o‘rtalariga kelib O‘zbekistonda bir yarim mingdan ortiq yirik ishlab chiqarish, ilmiy-ishlab chiqarish birlashmalari, kombinat va korxonalar bor edi. Respublika sanoati SSSR sanoatining tarkibiy qismi sifatida shakllantirilib ular asosan markaz manfaatlar uchun safarbar etilar hamda shu maqsadlarda tarmoqlar rivojlantirib borilar edi. O‘zbekistonning ishlab chiqarish usuli va uslubi mintaqaviy xususiyatga ega bo‘lish bilan bir qatorda xalq xo‘jaligi tarkibini markaziy boshqaruvga to‘la bo‘ysundirilganligi bilan ham xarakterlanar edi.

O‘zbekiston SSRning sanoati tuzilishiga ta’sir etgan paxtachilik respublikaning mineral o‘g‘it yetishtirish, paxta tozalash, to‘qimachilik sanoati va sanoat uchun mashina hamda uskunalar yetkazuvchi korxonalar, qishloq xo‘jaligi mashinasozligini rivojlantirishga ta’sir ko‘rsatdi. Markazning yildan-yilga xom ashyoga bo‘lgan ehtiyojining ortib borishi, respublika hududidagi yer-osti va yer-usti boyliklarini qazib olish va qayta ishlash uchun katta miqdorda elektr quvvati kerak bo‘lganligi natijasida energetika tarmog‘ining rivojlanishiga olib keldi. Mintaqaning ko‘plab turdagi foydali qazilma boyliklari: oltin, mis, qo‘rg‘oshin, rux, volfram, uran, tabiiy gaz, ko‘mir konlari ochilishi natijasida anu shu konlar negizida zavodlar, neft va gaz sanoati korxonlari qurildi.

Jumladan, 1960-1970 yillarda respublikada yirik oltin qazib chiqarish sanoati yaratildi, oltin chiqarish majmualari fabrikalari, oltin saralash, mis rudasini qayta ishlash kombinatlari foydalanishga topshirildi. 50-60 yillarda O‘zbekistonda kimyo sanoatining yangi tarmog‘i – gidroliz sanoati yaratildi hamda Andijon gidroliz zavodi, Farg‘onadagi furun birikmalari zavodi, Yangiyo‘l biokimyo zavodi barpo etildi. 1980-yil o‘rtalariga kelib esa respublikada plastmassa, sun‘iy tolalar, o‘simliklarni himoya qilish vositalarini ishlab chiqaruvchi sanoat korxonalari foliyat olib borgan. O‘zbekistonda kimyo sanoatining rivojlantirilishi ijobiy natijalar bilan bir qatorda mintaqa uchun salbiy oqibatlarini ham keltirib chiqargan. Chunki kimyo sanoatining ko‘pgina obyektlari aholi zich yashaydigan hududlarda qurilgan va bu ekologik vaziyatga ham, aholi salomatligiga ham jiddiy tarzda salbiy ta’sir ko‘rsatgan. Masalan, O‘zbekistondagi mavjud 993 ta kimyoviy moddalar saqlanuvchi omborxonalaridan atiga 336 tasi⁸ (33,8 foiz) sanitariya talablariga javob bergan, xolos. Sovetlar davrining so‘ngi o‘n yillarida respublikada katta – katta kimyo sanoati korxonalari qurilishiga katta mablag‘lar sarflanib, afzalliklar berib kelindi, buning oqibatida respublikadagi ekologiya vaziyat juda yomonlashdi. “Bu korxonalar, - deb ta’kidladi, I.A.Karimov o‘z ma’ruzasida, - necha o‘nlab ajdodlarimizning mehnati bilan obod qilingan, gullab yashnab turgan vohalarda joylashtirilganligi kishini, ayniqsa g‘azablantiradi. Bu o‘rinda gap yangi Qo‘qon ximiya zavodi, Chirchiq, Farg‘ona, Samarqand va Navoiy ximiya

⁸ Раҳматов Н. Экология: далил ва рақамлар, // Фан ва турмуш. 1990. №7, - Б. 14.

korxonalari va boshqa ko'pgina korxonalar haqida borayapti. Buning ustiga mana shunday azim korxonalar ham aslida qayta ishlangan mahsulotlarini – nitron, atsetat, kaprolaktamni ishlab chiqarmoqdalarki, ular ham O'zbekistondan tashqariga yuborishga mo'ljallangandir"⁹.

Xalq xo'jaligini texnika bilan ta'minlashda mashinazozlik va metalga ishlov berish sanoati yo'lga qo'yildi. Lekin, shuni ta'kidlash joizki, respublikadagi mashinazozlik tom ma'nodagi mashinasozlik emas edi. Chunki, mashinasozlik uchun zarur bo'lgan aksariyat ehtiyot qismlar boshqa hududlardan olib kelinar va respublikada yig'ilar edi. Masalan, ehtiyot qismlari olib kelinib yig'iladigan paxtachilikka mo'ljallangan traktorlar ishlab chiqaradigan Toshkent traktor zavodi, paxta terish mashinalari ishlab chiqariladigan "Toshqishloqmash" zavodi, qishloq xo'jalik qurollari va asboblari ishlab chiqaradigan "O'zbekqishloqmash", "Chirchiqqishloqmash" va Toshkent ekskavator zavodlari misolida ko'rish mumkin. Umuman 1980-yil o'rtalariga kelib O'zbekiston sanoati 100 dan ziyod tarmoqdan iborat bo'lib ularning orasida elektr energetika, ximiya va neft ximiyasi, metallurgiya, yoqilg'i sanoati va mashinasozlikning turli xillari bor edi¹⁰. Masalan, o'n birinchi besh yillikda 200 tadan ziyod yirik ishlab chiqarish obyekti ishga tushirilgan¹¹. Ammo bu borada ishlab chiqaruvchi kuchlar va, avvalo sanoat obyektlari asosan stixiyali ravishda, aniqrog'i esa har xil o'zboshimchalik, buyruqbozlik qarorlari asosida, ko'pincha ilm-fan, loyiha muassasalari obro'li mutaxassilarning tavsiyalari mutlaqo e'tiborga olinmay joylashtirildi¹². Masalan, Farg'ona vodiysi sanoat salohiyati jihatidan O'zbekiston SSRda yetakchi o'rinlarda turgan. XX asrning 80-yillarida ushbu mintaqada 300 dan ortiq¹³ korxonalar ishlab turgan. Ahamiyatli tomoni shunda ediki, O'zbekiston o'z hududidan olinadigan boyliklarning amalda egasi emas va uning iqtisodiy imkoniyatlaridan mustaqil foydalana olmasdi.

Muhim tarmoqlari va yirik korxonalarining aksariyat qismi bevosita ittifoq vazirliklariga bo'ysungan. Jumladan, O'zbekiston hududida qurilgan va ma'lum darajada ahamiyatliroq bo'lgan sanoat korxonalarining 30 foizi Ittifoq tasarrufida, 60 foizi Ittifoq – respublika tasarrufida bo'lib, ularning barchasi markazga bo'ysungan. Faqat iqtisodiyotda hal qiluvchi o'rin tutmagan 10 foizgina¹⁴ sanoat korxonasi bevosita O'zbekistonga bo'ysungan. Bundan ko'rish mumkinki, sovet davrida hukm surgan "rejali iqtisod" hamda "adolatli" mehnat taqsimoti ishlab chiqaruvchi kuchlarni joylashtirish siyosatining boshidanoq mustamlakachilik munosabatlar shaklida olib borilganidan dalolat beradi. Bunday yondashuv oqibatida O'zbekiston iqtisodiyoti haddan tashqari bir tomonlama rivojlandi, o'lkaning tabiiy boyliklari talandi. O'zbekiston sanoatidagi bunday bir yoqlamalik uzoq yillar davomida saqlanib keldi, unda yetarli darajada jiddiy o'zgarishlar yasalmadi. Shuningdek, qaror topgan sovet iqtisodiy modeli tizimida innovatsion jarayonlarning sust kechishi mamlakatda mavjud sanoat korxonalarining aksariyatida ishlab chiqarish fondlarining salmoqli qismini eskirishi va ulardan

⁹ Совет Ўзбекистони, 1990 йил 5 июнь.

¹⁰ Шистер Г. Ўзбекистон кўп миллатли ишчилар синфнинг шаклланиши ва ривожланиши // Ўзбекистон коммунисти. 1985. №10, -Б.37.

¹¹ СССРни иқтисой ва социал ривожлатиришнинг 1986-1990 йилларга ҳамда 2000 йилгача бўлган даврга бўлган мўлжалланган асосий йўналишлари лойиҳаси тўғрисида. Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг Раиси Ф.Х. Қодиров доклати // Ўзбекистон коммунисти. 1986. №2,- Б.49.

¹² Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети биринчи секретари И.А. Каримовнинг 1989 йил 19 августда Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети XVI пленумида сўзлаган нутқи // Ўзбекистон коммунисти. 1989. №10, - Б.6.

¹³ Коммунист. 1986 йил 17 декабрь.

¹⁴ Мирзо Кенжабек. Ҳақиқат тежалмаса эди // Ҳаёт ва иқтисод. 1990, №1. –Б.11-12

yillar mobaynida foydalanib kelinganligi oqibatida ishlab chiqarishning miqdor va sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatdi.

Sanoat soahasida olib borilgan ishlarga qaramasdan XX asrning 80-yillariga kelib ishlab chiqarish tarmoqlarida o'z yechimini kutayotgan bir qator o'tkir muammolar yig'ilib qolgan edi. Chunki yillar mobaynida olib borilgan sovet iqtisodiy modeli amalda o'zini yetarli darajada oqlamadi. Sovet davrida sun'iy tarzda yaratilgan hamda majburan joriy etilgan markazlashgan "rejali iqtisodiyot" tartib-qoidalari va mexanizmlari rivojining aksariyat bosqichlarida samarali faoliyat olib borishga layoqati yo'qligini isbotladi.

Sovet hukumatida esa dastlabki birinchi o'n yillar davomida shakllangan boshqaruvning ma'muriy buyruqbozlik usuli ijtimoiy – iqtisodiy sohadagi ahvolni ma'lum doirada saqlab turib, "sotsialistik jamiyat" imkoniyatlariga haddan tashqari urg'u berildi, erkin bozor munosabatlaridan voz kechib sotsialistik iqtisodiyotning ekstensiv rivojlanish yo'li tanlandi. Bu esa ko'p hollarda ishlab chiqarishga ketgan xarajatlar miqdorining olinadigan daromad miqdoridan ortib ketishiga olib kelgan. Sovet iqtisodiy modelida sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish darajasini oshirishda aksariyat sanoat quvvatini oshirish intensiv usullar bilan emas, balki ekstensiv usullar (yangi sanoat obyektlarini qurish, ishlab turgan sanoat obyektlarini qayta qurish va kengaytirish) asosida amalga oshirib borildi. Ko'p holatlarda mahsulot ishlab chiqarishni ko'paytirish asosan (97 foiz) ekstensiv omillar hisobiga, uning atigi 3 foizigina¹⁵ mehnat unumdorligini oshirish hisobiga amalga oshirilgan. Iqtisodiyotdagi bu kabi yondashuvlar ishlab chiqarishda sarf-xarajatlar miqdori keskin ortib borishiga olib keldi shuningdek, iqtisodiy samaradorlikni yetarli darajada ta'minlay olinmasligini ko'rsatdi. Oqilona ishlab chiqarishni tashkil etish borasida qancha harakat qilinmasin, tekischilik va teng taqsimlash prinsiplari iskanjasida qolgan iqtisodiyot o'zini o'zi rivojlantirish imkoniyatlaridan mahrum bo'ldi. Bunday omillar natijasida 1980 yillarning o'rtalaridan mamlakat iqtisodiyoti chuqur salbiy o'zgarishlarga yuz tutdi. Shuning uchun ham markaz tomonidan sarf – xarajati cheksiz, samarasiz sovet iqtisodini tanazzuldan saqlab qolish uchun jiddiy o'zgarishlar qilish zarurligi kun tartibiga qo'yila boshlandi.

XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab mamlakat hayotining barcha jabhalarini isloh qilishga, xususan, sanoat ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga harakat qilindi. Xususan, K.U.Chernenko vafoti (1985-yil 10-mart)dan so'ng KPSS MK Bosh sekretari lavozimiga saylangan M.S. Gorbachyov oradan 40 kun o'tgach, 1985-yil 23-aprelda Moskvada bo'lib o'tgan KPSS MK aprel plenumidagi ma'ruzasida o'zining g'oyaviy prinsiplari va yangi yo'lini ilk marta keng jamoatchilikka e'lon qildi¹⁶. M.S.Gorbachyov fan-texnika taraqqiyotini jadallashtirish masalalari yuzasidan 1985-yil 11-iyunda KPSS MKda o'tkazilgan kengashda qilgan "Partiya iqtisodiy siyosatining tub masalasi" nomli ma'ruzasida birinchi marta qayta qurish siyosatining ayrim jihatlarini to'g'ri ko'rsatishga harakat qilgan va unda ishlab chiqarishdagi mavjud holatga to'xtalib, ...Hozirda ishlab chiqarish fondlarining anchagina qismi eskirib qoldi, shuning oqibatida kapital remont haddan tashqari qappayib ketdi. Fondlarning samaradorligi kamaymoqda. Ishlab chiqarishda mexanizatsiyani joriy qilish sust bormoqda. Qo'l mehnatining ulushi sekinlik bilan kamaymoqda. Korxonalarini rekonstruksiya qilishga sarflanayotgan kapital mablag' yangi korxonalar qurishdan ko'ra, tahminan ikki hissa ko'p samara berishi xususida hozircha hech kim baxs yuritmaydi. Biroq, afsuski, eski ekstensiv

¹⁵ Областни социал-иқтисодий ривожлантирайлик // Коммунист. 1986 йил 18 декабрь.

¹⁶ "Совет Ўзбекистони", 1985 йил 24 апрель.

xo'jalik yuritish usullari yashab kelmoqda. Masalan, 15 yil mobaynida qora metallurgiyaga 50 mlrd. so'm kapital mablag' ajratildi. Bu mablag'larini ko'p qismi yangi, buning ustiga nokompleks qurilishga sarflandi, holbuki korxonani texnika bilan qayta qurollantirishga e'tibor berilmadi. Shuning uchun ushbu tarmoq na o'ninchi, na o'n birinchi besh yillikda begilangan rejalarni bajara olmadi..."¹⁷. Shundan kelib chiqqan holda partiya keyingi islohotlar mobaynida qator muhim vazifalar belgilandi.

Jumladan, SSSRni iqtisodiy va sotsial rivojlantirishning 1986-1990 yillarga hamda 2000-yilgacha mo'ljallangan asosiy yo'nalishlari loyihasida ham barcha sohalar qatori sanoat tarmoqlarida jiddiy o'zgarishlar, xo'jalik yuritishning yangi metodlari mehnat jamoalarini va boshqaruv organlarini ishlab chiqarishni rivojlantirishning intensiv usullaridan foydalanishga qat'iyat bilan o'tkazish, fan – texnika taraqqiyotini jadallashtirish, xarajatlarni kamaytirish¹⁸ kabi qator ustuvor vazifalar belgilandi. Jumladan, o'n ikkinchi besh yillikda sanoat mahsulotlarini 24-27 foizga¹⁹ oshirish belgilangan. Ammo keyingi islohotlar jarayonida esa bu borada belgilangan maqsad va vazifalar real hayotda o'zining iqtisodiy samaradorligini ko'rsata olmadi. Chunki, o'tkazilgan islohotlarning nihoyatda cheklanganligi, bu borada yo'l qo'yilgan kamchiliklar hamda uning qisqa muddatlarga mo'ljallanganligi va ikkinchi darajali masalalarni hal qilishga qaratilganligi ishlab chiqarishni tubdan yaxshilash, uning ko'rsatkichlarini tinimsiz o'stirish uchun barqaror asos yaratilmasligiga olib keldi. Qolaversa, bu yillarda sotsialistik iqtisodiy tizim, reja ortidan quvish erishilgan ko'rsatkichlarni bo'rttirib ko'rsatish "hastaligini" keltirib chiqardi. "Qayta qurish" siyosati ham amalda ko'zlangan natijalarni bermadi.

Qayta qurish siyosati go'yoki ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal etish va ijobiy yutuqlarga olib boruvchi yo'l deb qaraladi. Biroq, mamlakatdagi real ahvolning murakkabligini chuqur anglab yetmaganliklari ularning keyingi (qayta qurish) siyosatlarida ham o'z aksini topgandi. Jumladan, iqtisodiyotni rivojlantirish, sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishda va umuman ko'plab sohalarda Markazning rahbarlik roli va markazlashtirish siyosatidan amalda voz kechilmadi. Bu keyingi yillarda ham sotsializm "afzallik"laridan foydalangan holda jamiyatni rivojlantirishga umid bog'lash edi. Ammo bularning barchasi real hayotda o'z samarasini bermadi. Chunki, qaror topgan mavjud tizimdan voz kechmagan holda o'tkazilgan qayta qurish siyosati bilan ham ko'zlangan natijalarga erishib bo'lmasdi va amalda ham shunday bo'ldi. Aksincha, qayta qurish yillarida mablag'larni samarasiz yo'naltirilishi sarf-xarajatlar miqdorining keskin ko'payib ketishi davlat budjetiga katta zarar keltirdi. Bunday holatlar, albatta respublika iqtisodiyoti hamda sanoat tarmoqlari faoliyatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatib kelgan.

Bu yillarda respublikadagi ko'plab sanoat korxonalarini faoliyati tahlil qilinganda ko'plab hal etilishi lozim bo'lgan muhim masalalar mavjud edi. Sanoat korxonalarini faoliyatidagi asosiy muammolar sanoat korxonalarining moddiy-texnik bazasi, ishlab chiqarish texnika va texnologiyalari yetarli darajada rivojlantirib borilmaganligi ularning zamon talablari darajasidan ortda qolganligi, ilm-fan yutuqlarini ishlab chiqarishga tatbiq etish darajasining sust olib borilganligi; ko'plab sanoat korxonalarining xom ashyo bazasi respublikalararo bog'lab qo'yilishi oqibatida 1980-yilning ikkinchi yarmidan boshlab ko'plab ittifoqdosh respublikalar

¹⁷ "Совет Ўзбекистони", 1985 йил 12 июнь.

¹⁸ Партиянинг иқтисодий стратегияси // Совет Ўзбекистони. 1985 йил 12 ноябр.

¹⁹ XI беш йилликнинг асосий якунлари ва ҳамда республика социал иқтисодий тараққиётини жадаллаштириш вазифалари // Ўзбекистон коммунисти. 1986. №2,- Б. 14.

o'z majburiyatlarini (masalan, xom ashyo yetkazib berish bo'yicha) bajarmasliklari kabi omillar korxonalarining ishlab chiqarish sur'atlari va mahsulot sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatganida edi.

O'zbekiston Kompartiyasi MK birinchi sekretari I.B.Usmonxo'jayev respublika partiya-xo'jalik faollarining 1985-yil 5-iyuldagi yig'ilishida respublikada qurilgan yengil sanoat korxonalarining filiallari lozimicha samara keltirmayotganligi, 1982-yilda ishga tushirilgan Beruniy, To'rtko'l, Xo'jayli yigiruv-to'quv fabrikalari 30-40 foiz quvvat bilan ishlayotganligini hamda Beshariq, Chinabod va Yakkabog'dagi kombinatlarning filiallari yana xam kam ish berayotganligini²⁰ takidlaydi.

Korxonalarini rekonstruksiya qilish ishlari qoniqarsiz ahvolda olib borilishi qolaversa ko'pgina tarmoqlarda shu maqsad uchun ajratilgan kapital mablag'larning atigi chorak qismidan foydalanish hollari oqibatida asosiy fondlarining qariyb yarmi ma'naviy va jismoniy jihatdan eskirib qolishiga olib kelgan. Respublikadagi mavjud sanoat korxonalarining ko'pchiligida texnologik abob uskunalar allaqachon eskirgan, ishdan chiqqan va yangilanishga muxtoj edi. Shu bilan birga, yangi texnologik asbob-uskunalar yetarli darajada tashkil etilmaganligidan ishalarning 50 foizi qo'lda bajarilar edi²¹. Toshkent to'qimachilik kombinatida, SSSR Mineral o'g'itlar ishlab chiqarish ministriligining bir qancha korxonlarida 40-yillarda ishlab chiqarilgan, yana bir qator korxonlarda 50-yillarda ishlab chiqarilgan asbob-uskunalar ishlab turgan.

Umuman, ko'plab mahalliy sanoat korxonlarida chorak asrdan buyon ishlatib kelinayotgan mashina va stanoklar yillar mobaynida yangilanmasdan foydalanib kelinganligi ishlab chiqarish samaradorligi va mahsulot sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatgan. Masalan, birgina Andijon poyabzal ishlab chiqarish birlashmasida yangi texnik vositalar, dastgohlar bilan ta'minlash ishlari qoniqarsiz ahvolda bo'lib, deyarli 30 yil davomida foydalanib kelinayotgan dastgohlarni borligi va ularni almashtirish bo'yicha yuborilgan murojaatlar yillar mobaynida qondirilmay kelingan²². Yoki ayrim korxonalarda yaqin yangi stanoklar va agregatlar o'rnatilgan bo'lsa ham ishlarni mexanizatsiyalash va avtomatlash darajasi past hamda fondlar samaradorligi deyarli ikki barobar kamayish hollari mavjud bo'lgan²³. Viloyatdagi mashinasozlik va qurilish materiallari ishlab chiqarish sanoatida ham mavjud dastgox va uskunalarining 70 foizga yaqini zamon talablaridan orqada qolgan bo'lib²⁴, ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarning jahon bozorida raqobatlasha olmaganligining asosiy sababi ham texnika taraqqiyotining zaifligida edi. Iqtisodiy jihatdan olib qaraganda ishlab chiqarishda ijobiy natijalarga erishish va sifatli, raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarish uchun har 4 – 5 yilda dastgohlarning zamonaviy turidan foydalanish talab etiladi. Biroq, 1980-yillar o'rtalarida O'zbekistondagi bir yarim ming sanoat korxonasidan 900 dan ortig'i texnik jihatdan qayta qurish va rekonstruksiya qilishni talab qilardi²⁵.

Ahamiyatli tomoni ko'plab ishlab chiqarish korxonalarining moddiy-texnik bazasini yangilash borasidagi ishlar qoniqarsiz ahvolda olib borilgan bir sharoitda, ayrim ishlab chiqarish korxonalarida katta mablag'lar evaziga sotib olingan dastgoh va uskunalar o'rnatilmay, bazilarida esa yangi o'rnatilgan dastgohlardan foydalanmaslik holatlari mavjud bo'lgan. Bunga

²⁰ Шистер Г. Ўзбекистон кўп миллатли ишчилар синфининг шаклланиши ва ривожланиши // Ўзбекистон коммунисти. 1985. №10, -Б. 40.

²¹ Правда Востока. 1985 йил 6 июль.

²² Сифат ва имконият. Коммунист. 1987 йил 16 апрель.

²³ Замон талаблари даражасига. Совет Ўзбекистони. 1985 йил 1 декабр

²⁴ Техника тараққиётини жадаллаштирайлик. Коммунист. 1989 йил 6 апрел.

²⁵ Правда Востока. 1986 йил 4 июля.

birinchidan, kadrlarning malakasizligi, ikkinchidan, dastgohlarni ishlatish uchun maxsus moslamalar tayyorlanmasligi kabi omillar sabab bo'lgan.

Ko'pgina zavod fabrikalarda odamlar mavjud uskunalar eskirib qolganligidan haqqoniy ravishda shikoyat qilganliklariga qaramay, joylarda yangi stanoklar va mashinalarni o'rnatishga shoshilmaslik holatlari ham mavjud edi. Masalan, 1985-yil xolatiga Farg'ona viloyat omborxonalarida 70 mln. so'mlikdan ortiq har xil uskunalar zang bosib yotish holatlari mavjud edi²⁶.

Samarqand viloyatidagi zavod va fabrikalarda ham fan-texnika taraqqiyotini jadallashtirish, korxonalarni texnika bilan qayta jihozlash, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish borasidagi mavjud imkoniyatlardan yetarli darajada foydalanilmaslik hollari mavjud bo'lib, viloyatdagi mavjud ishlab chiqarish fondlari sekinlik bilan yangilangan. Jumladan, viloyatidagi zavod va fabrikalarda 20 mln. so'mlikdan ko'proq – 3 mingtadan ziyod o'rnatilmagan mashina uskuna to'planib qolgan. Samarqand trikotaj va mebel fabrikalarida, "Серп и молот" konserva zavodi, boshqa korxonalarda ko'pgina texnika uzoq vaqtdan buyon bekor turib qolgan²⁷. Ishlab chiqarishni mexanizatsiyalash va avtomatlashtirish darajasining pastligi, yangi, yanada mukammalroq texnologiyalarning yo'qligi, tabiiyki iqtisodiy samaradorlikni ta'minlay olinmasligiga olib kelgan.

Korxonalarining uchdan bir qismi ishlab chiqarishni o'stirishning butun hajmiga sanoatda normativlardan tashqari odamlar ishlatish hisobiga erishish, belgilangan rejalarni bir amallab bajarish materialni ko'proq talab qiladigan, qimmat turadigan lekin xalq xo'jaligiga har doim ham zarur bo'lmagan mahsulotlarni ishlab chiqarishga harakat qilinishi xom-ashyo, materiallar va elektr energiyasining ko'plab ortiqcha sarflanishiga sabab bo'lgan. Bunday omillar natijasida sanoatda har bir ishlovchi hisobiga mahsulot tayyorlash 1980-1985 yillar ichida topshiriqda ko'zda tutilgan 29 foiz o'rniga atigi 8 foizga o'sgan, xolos. Qolaversa, ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarga ko'p mehnat va material sarflash bartaraf etilmadi. 1985-yilda jarimalar to'lash, mahsulotning narxini pasaytirish, uning buzilib qolishiga yo'l qo'yish orqali 700 mln. zarar ko'rilgan²⁸. Sanoat sohasida yo'l qo'yilgan kachiliklar oqibatida iqtisodiyotga saflangan mablag' bilan ishlab chiqarish o'sishi sur'atlari o'rtasida jiddiy nomutanosiblik vujudga kelgan. Masalan, 70-yillardan boshlab ishlab chiqarishni o'stirish sur'atlari keskin pasaya boshlagan. Agar to'qqizinchi besh yillikda yalpi ijtimoiy mahsulotlarning o'rta yillik o'sishi 7,2 foizni tashkil etgan bo'lsa, o'ninchi besh yillikda u 5,7 foizga, o'n birinchi besh yillikda esa 3,6 foizga tushib qolgan. Shu davr ichida hosil qilingan milliy daromad o'sishining sur'at ko'rsatkichlari tegishli ravishda 6,8 foiz, 5,7 foiz va 3,3 foiz bo'lgan²⁹.

Yengil sanoat sohasida o'n birinchi besh yillikda o'ninchi besh yillikka nisbatan 2,5 barovar kapital mablag' sarflangan bo'lib, 84 ta ishlab chiqarish ob'ekti, shu jumladan, 54 ta filial ishga tushirilgan edi. Biroq, Buxoro, Toshkent to'qimachilik, Xiva gilam kombinatlarida barpo etilgan quvvatlardan 60-70 foiz foydanilgan, xolos. Foydalanishga topshirilgan filiallarning qariyb yarmi rejani bajara olmagan. Mashinasozlik korxonalarida ham asbob-

²⁶ Ўзингдан сўраб кўр. Совет Ўзбекистони. 1985 йил 4 декабр.

²⁷ Юсак талабчанглик позицияларидан туриб. Совет Ўзбекистони 1986 йил 12 январ.

²⁸ Фан-техника тараққиёти – ижтимоий ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишнинг туб масаласи XI беш йилликнинг асосий якунлари ва ҳамда республика социал иқтисодий тараққиётини жадаллаштириш вазибалари // Ўзбекистон коммунисти. 1986. №2,- Б.15.

²⁹ Осминин В. Ўзбекистон ССР Экономикасини қайта қуриш асосида ривожлантиришнинг якун ҳамда проблемалари // Ўзбекистон коммунисти. 1988. №11, -Б.19.

uskunalar ish bilan to'la-to'kis ta'minlanmaganligi natijasida bu sohadagi smenalar koeffisenti ko'pdan buyon 1,36 dan oshmagan. Qolaversa, raqamli programma asosida boshqariladigan stanoklar va avtomat liniyalaridan foydalanish darajasi ham pastligicha qolgan³⁰.

Xulosa qilib aytganda qayta qurish yillarida sanoat sohasida amalga oshirilgan o'zgarishlar amalda o'zini oqlamadi, natijada bir qator masalalar yig'ilib qolgan edi. Bu faqatgina sanoat korxonolari qurish bilan bog'liq emas balki sanoat faoliyatini tartibga soluvchi huquqiy hujjatlarda ham ko'zga tashlanayotgan edi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Erkinovich, T. J. (2020). The role of the press in the process of historical development of Uzbekistan: Classification of popular magazines and newspapers. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(5), 1982-1989.

2. Jamshid Erkinovich Tangrikulov. (2022). PRESS IN UZBEKISTAN: CLASSIFICATION OF POPULAR MAGAZINES AND NEWSPAPERS. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 1451-1455.

3. Tangrikulov, J. (2023). TEATR VA KINO SAN'ATIDA O'ZBEKISTONNING QAYTA QURISH YILLARIDAGI DAVR MUAMMOLARINING AKS ETISHI . *Interpretation and Researches*, 2(1).

4. Tangrikulov, J. (2023). TEATR VA KINO SAN'ATIDA O'ZBEKISTONNING QAYTA QURISH YILLARIDAGI DAVR MUAMMOLARINING AKS ETISHI . *Interpretation and Researches*, 2(1).

5. Xaydarova Mahliyo Khabibullaevna. (2024). DEVELOPMENT AND GROWTH OF EDUCATION. *International Conference on Multidisciplinary Science*, 2(3), 83-88.

6. Хайдарова, М. (2023). НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ ВОСПИТАНИЕ. *Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари / Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук / Actual Problems of Humanities and Social Sciences.*, 3(10).

7. Xaydarova, M. (2019). MODEL AND PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS CONDUCIVE TO THE FORMATION OF MANAGERIAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 7(11), 90-93.

8. XABIBULLAYEVNA, X. M. (2022, June). THE NEED TO TEACH THE SUBJECT OF EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL. In *Conference Zone* (pp. 97-98).

³⁰1981-1985 йилларда республикани иқтисодий ва социал ривожлантиришнинг асосий яқунлари // Ўзбекистон коммунисти. 1986. №2 - Б.51.

O‘ZBEKISTONDA 80-YILLARNING IKKINCHI YARMIDA SANOAT SOHASIDAGI ISLOHOTLAR

(matbuot materiallari tahlillari asosida)

Tangrikulov Jamshid Erkinovich,

Termiz davlat universiteti Akademik litseyi ijrochi direktori

tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

jamshidtangrikulov066@gmail.com

80-yillarning ikkinchi yarmidan korxonalar faoliyatida ham islohotlar jarayoni ko‘zga tashlana boshladi. Masalan, 1987-yilning boshiga kelib O‘zbekistondagi 278 ta korxonalar ishni oshirilgan smenalarga o‘tkazilishi natijasida 12 mingga yaqin kishini qo‘shimcha band qilish imkonini berdi. Natijada 1986-1987 yillar mobaynida fondlardan olinadigan samara o‘rta hisobda 16 foizga o‘tdi, qo‘shimcha ravishda 30 mln. so‘mlik mahsulot ishlab chiqarildi, ijtimoiy ishlab chiqarishga 20 mingdan ortiq kishi jalb qilindi³¹. Xom-ashyo manbalari, resurslar, energiyani tejash sohasidagi ishlar nisbatan faollashtirildi. Biroq bu boradagi ishlar yetarli darajada olib borilmadi. Bu boradagi asosiy muammolardan biri respublika korxonalar va tashkilotlarini 2-3 smenali rejimga o‘tkazish ko‘lamlari va sur‘atlari yetarli daraja emasdi. Chunki, 2-3 smenalardagi ishchilarning transport bilan ta‘minlanmaganligi, xizmat ko‘rsatuvchi muassasalarning qulay ish grafiklarining yo‘qligi bu o‘rinda to‘g‘anoq bo‘ladigan asosiy sabablardan biri edi³². 1986-1987 yillarda sanoat ishlab chiqarish hajmi 8,3 foizga ko‘paydi. Yog‘ilgi-energetika, metallurgiya, ximiya-o‘rmon komplekslarida tovar mahsulot ishlab chiqarish bo‘yicha o‘n ikkinchi besh yillikning 2-yili topshiriqlari bajarildi. Rekonstruksiya hamda texnika bilan qayta qurollantirishga yo‘naltirilgan mablag‘larining salmog‘i 34 foizdan 38 foizga o‘tdi. Bu esa asosiy ishlab chiqarish fondlarini almashtirish jarayonini tezlashtirish imkonini berdi. Ularni yangilanish koeffitsienti 7,1 dan 7,8 foizga chiqarib tashlash koeffitsienti esa 1,2 foizdan 1,6 foizga yetkazilgan³³. 1988 yil yanvar-avgustda O‘zbekistondagi 1267 ta sanoat korxonasidan 320 tasi (25,3 foiz) to‘la xo‘jalik hisobi va o‘zini o‘zi ta‘minlash sharoitida ishlagan.

Respublikada ishlab chiqarilgan mahsulotlarining 55,7 foiziga to‘g‘ri keluvchi ushbu korxonalarda ishlab chiqarish hajmi 1987-yilning tegishli davriga qiyoslaganda 4,7 foizga ko‘paygan. Xo‘jalik hisobiga o‘tkazilmagan korxonalarda tovar mahsulot hajmi 1987-yilning yanvar-avgustiga nisbatan olganda 0,6 foizga pasaygan³⁴. Albatta ishlab chiqarishga muhim ahamiyatga ega bo‘lgan moddiy-texnik bazani zamon talablariga hamohang tarzda rivojlantirib borish ijobiy natijalar qayd etilishini taminlaydi buni bir qator korxonalar misolida ham ko‘rish mumkin. Masalan, Qo‘qon yog‘-moy kombinatida o‘rnatilgan yangi mashina-uskunalar samarasi natijasida rejadan tashqari 15 tonna moy va 45 tonna kunjara tayyorlash imkonini bergan³⁵. Buxoro mebel fabrikasi texnologik yangilanishlardan so‘ng mehnat unumdorligi ortishi hamda yangi namunadagi zamonaviy mebel mahsulotlari ishlab chiqarishga o‘tish

³¹ Правда Востока. 1987 йил 24 апрел.

³²Убайдуллаева Р. Ўзбекистоннинг меҳнат потенциалидан яхшироқ фойдаланайлик // Ўзбекистон коммунисти. 1987. №10, -Б. 26.

³³ Осминин В. Ўзбекистон ССР Экономикасини қайта қуриш асосида ривожлантиришнинг яқун ҳамда проблемалари // Ўзбекистон коммунисти. 1988. №11, Б.21.

³⁴ Осминин В. Ўзбекистон ССР Экономикасини қайта қуриш асосида ривожлантиришнинг яқун ҳамда проблемалари // Ўзбекистон коммунисти. 1988. №11, -Б.23.

³⁵ Янги технология шарофати. Совет Ўзбекистони. 1987 йил 4 январ.

imkoniyatini bergan³⁶. Qo‘qon poyabzal fabrikasi besh yillik yakunlovchi yilni majburiyatlarini muddatidan oldin yakunlagan hamda rejadan tashqari 360 ming so‘mlik mahsulot ishlab chiqargan holda, mahsulot tannarxini arzonlashtirish topshiriqlari esa 3 barobar oshirib bajarilgan³⁷. Qoraqolpag‘istonda o‘n birinchi besh yillik mobaynida sanoatda asosiy ishlab chiqarish fondlari 1,5 barobar ko‘paydi. Sanoatning yangi to‘qimachilik tarmog‘i paydo bo‘ldi. Salkam 2 mlrd. so‘mlik kapital mablag‘ o‘zlashtirildi. 1980-yilga nisbatan sanoat ishlab chiqarish hajmi 17,5 foizga, shu jumladan 1985-yili 8,7 foizga o‘sgan³⁸. “Toshkentxleb” ishlab chiqarish birlashmasi o‘tgan 1985-yilning 9 oy mobaynida rejadan tashqari 108 mln. so‘mlik mahsulot yetkazib berilgan va 20,5 ming tonna un, 700 ming shartli tonna yoqilg‘i tejab qolingan holda qariyb 1 mln. 558 ming so‘m sof foyda olingan³⁹. Bu kabi ijobiy natijalar qayd etgan bir qator korxonalar misolida ko‘rish mumkin. O‘rganilayotgan davrdagi sanoat korxonalari faoliyati tahlili shuni ko‘rsatdiki, korxonalaridagi ijobiy natijalarga, birinchidan, yangi qurib ishga tushirilgan korxonalar, ikkinchidan, aynan moddiy-texnik bazasi yangilanishi yoki kiritilgan sarmoyalar evaziga erishilgan. Ammo bu jarayonlar uzviy ravishda olib borilmadi. Ko‘plab sanoat korxonalarining moddiy-texnik bazasi hamda malakali kadrlar bilan ta‘minlashga yetarli e‘tibor qaratilmaganligi nafaqat ishlab chiqarish hajmiga, balki sifat jihatdan ham orqada qolishiga olib keldi.

Koxonalarni “xo‘jalik hisobiga”, “o‘zini-o‘zi mablag‘ bilan ta‘minlash” va boshqarish kabi imtiyozlarni joriy etilishi sanoat sohasini qat‘iy rivojlantirishga kirishilganligini anglatar va respublikada xo‘jalik hisobida ishlashga o‘tish tashabbusini avj olishiga sabab bo‘ldi. Jumladan, Olmaliq kon-metallurgiya kombinatida xo‘jalik hisobida ishlaydigan 76 ta brigada tashkil etilgan. Natijada korxonada xom ashyoni, metallarni tejashga bo‘lgan e‘tibor kuchaydi. Farg‘onadagi “Azot” ishlab chiqarish birlashmasida 1988-yilda “o‘zini-o‘zi mablag‘ bilan ta‘minlash” usulida ishlashga o‘tilishi mo‘ljallangan foydadan deyarli 11 mln. so‘m ortiq foyda olinishi olib keldi⁴⁰. Biroq, shuni ta‘kidlash joizki, bu borada zo‘r berib qilingan davatlarga qaramasdan “xo‘jalik hisobida ishlash” amaliyoti amalda unchalik avj olib ketmadi. U faqat ayrim ishlab chiqarish jamoalarini mehnatni tashkil etish va rag‘batlantirishning brigada shakliga o‘tkazishdagi o‘z ifodasini topdi, holos.

XX asrning 80-yillari ikkinchi yarmidan boshlangan yangilangan islohotlar konsepsiyasida boshqaruvning ma‘muriy me‘todlaridan ko‘proq kapitalizm taraqqiyot yo‘lida keng tarqalagan va ijobiy natijalarni amalda ko‘rsatib kelgan iqtisodiy usullariga o‘tishga yo‘naltirildi, lekin real amaliy hayotda esa qaror topgan markazlashgan boshqaruv tizimi dorasida amalga oshirilganligi sababli ko‘plab tashabbuslar kutilgan natijalarni bermadi. Garchi korxonalarni to‘liq xo‘jalik hisobiga yoki o‘zini-o‘zi mablag‘ bilan ta‘minlash usuli joriy etilgan bo‘lsada, “sosialistik xo‘jalik yuritish” tartib-tamoillari bu boradagi islohotlarga to‘sqinlik qildi. Ko‘plab qorxonalarda ichki imkoniyatlarin safarbar qilishni, ishlab chiqarish samaradorligini oshirishni rag‘batlantiruvchi shart-sharoitlar yaratilmagan edi. Ya‘ni korxonalarda moddiy va energetika resurslarini hisobga olish va saqlash uchun zarur sharoitlarga shuningdek, ish haqini uzoq muddatga mo‘ljallangan normativ fondlariga ega emasdi. Qolaversa, davlat buyurtmalari to‘g‘risidagi masala ham ancha murakkab edi, u rasmiy rejalashtirish o‘rnini egallashi lozim

³⁶ Мебелсозларнинг аъло маҳсулоти. Совет Ўзбекистони. 1985 йил 31 декабр.

³⁷ Уч баробар кўп. Совет Ўзбекистони. 1985 йил 31 декабр.

³⁸ Камчиликларни қатъиятан бартараф этиб, сабот билан олға ҳаракат қилайлик. Совет Ўзбекистони 1986 йил 12 январ.

³⁹ Харидор талаби – ҳақли талаб // совет ўзбекистони 1985 йил 12 декабрь

⁴⁰ Правда Востока. 1989 йил 18 ноябр.

edi. 1988-yilda O'zbekistonda ishlab chiqariladigan butun tovar mahsulotlarining 39,2 foizi davlat buyurtmasi hisoblanardi⁴¹. Ushbu yillarda ko'pgina tarmoqlarda xo'jalik hisobini shunchaki yuzaki yondashish holatlari ham mavjud edi. Hatto mehnat jamoalari hisobotlarida yangi iqtisodiy sharoitda ishlayotgandek qilib ko'rsatilar edi, xaqiqatda esa u yerda xo'jalik hisobi asoslari butunlay joriy etilmagan.

Markaz tomonidan 1989-yil "Ittifoqdosh respublikalarning suveren huquqlarini kengaytirish, o'z-o'zini boshqarish va o'zini pul bilan ta'minlash asosida iqtisod va ijtimoiy sohaga rahbarlikni qayta qurishning umumiy prinsiplari" to'g'risidagi qonun e'lon qilindi⁴². Ushbu qonunda yagona xalq xo'jaligini mustahkamlash maqsadida yoqilg'i-energetika, metallurgiya va mashinasozlik komplekslari, kimyo, medisina va mikrobiologiya, o'rmon va selluloza – qog'oz sanoati tarmoqlari, shuningdek, yer osti geologiyasi va uning boyliklarini qidirib topish, mudofaa tarmoqlari, temir yo'l, dengiz, havo transporti, quvur transporti, informatika va aloqaning umumittifoq tizimlari yuqorida qayd etilgan tarmoqlarda ittifoq darajasidagi rahbarlik saqlanib qolinishi ko'rsatib o'tildi. Shu bilan birga, ittifoqdosh respublikalar byudjetiga ittifoq tarmog'idagi korxonalar va tashkilotlar foydasidan tushadigan to'lovlar, oborot solig'i, ittifoq qaramog'idagi tashkilotlarning tashqi faoliyatidan tushadigan daromadlar, yer osti boyliklarining ayrim turlariga qo'yiladigan renta to'lovlari ham kiritildi. Shu yo'l bilan markaz mas'uliyatni respublikalar zimmasiga yuklab qo'ydi. Bunday tadbir mamlakatdagi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyat nihoyatda og'irlashgan sharoitda amalga oshirildi. Bu kabi qarorlar bilan KPSS o'zining rahbarlik rolini mustahkam ushlab turishga intilar edi. Vaholanki 1987-yilda korxonalar haqida qaror qabul qilindi, lekin vazirliklar yoqotilmadi ular o'z xuquqlarini saqlab qoldi⁴³.

1989-yilda kooperativlarni rivojlantirish, ular uchun barcha sharoit va imkoniyatlarni yaratib berish iqtisodiy tanazzuldan chiqishning asosiy yo'llarida biri sifati qaralib, agar, kooperativlar davlat korxonalari uchun yaratilgan sharoit va imkoniyatlarga ega bo'lsa, ularning faoliyati mamlakat iqtisodiy hayoti va taraqqiyotida bundan ham samaraliroq o'rin egallashi mumkinligi ko'rsatildi. Lekin chora-tadbirlarda amalga oshirishda ham ham o'sha davrda qaror topgan iqtisodiy, siyosiy mezonlaridan chiqib ketib bo'lmadi, kooperativlarga xo'jalikni socialistik asosda yuritishning tarkibiy qismi deb qaraldi. 1989-yilda "SSSRda kooperatsiya to'g'risi"gi yangi qonun qabul qilingan bo'lsada, qonunda ko'rsatilgan narh - navoni belgilashga davlat idoralarining hamon aralashuvi sog'lom tovar - pul munosabatlari yo'lini, xo'jalik hisobida ishlovchi korxonalarni rivojlantirish imkoniyatlarini cheklab qo'ydi. Qolaversa, shoshma-shosharlik bilan qilingan bu ishda kooperativlar ishlab chiqarishni rivojlantirish bahonasi bilan ko'p mablag'larni o'zida saqlab qoldi. Natijada kooperativlarda maosh ikki baro bar oshib borgan holda, davlat qaramog'idagi korxonalarda ishchilar ish haqi kamayib ketdi. Ko'pgina kooperativlar xo'jalik hisobiga o'tgach, o'zlariga berilgan sharoitdan foydalanib, narx-navoni sun'iy tarzda oshirib yubordilar⁴⁴. Buning natijasida sanoat korxonalarining har ikkinchisida davlat narx tizimida intizom buzilgan. Mahsulotni sotishdan qoladigan foyda ulushi ko'tarilavergan.

Ishlab chiqarishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan mehnat unumdorligi darajasi bo'yicha ham O'zbekiston iqtifoqdosh respublikalar orasida eng past o'rinlarda bo'lgan. 60-yillar o'rtalaridan boshlab mehnat unumdorligining o'sish sur'atlari mauttasil pasayib bordi. O'rtacha o'sish darajasi 1956-1970 yillarda 4,2 foiz, 1971-1975 yillarda - 3,8 foiz, 1976-1980

⁴¹ Осминин В. Ўзбекистон ССР Экономикасини қайта қуриш асосида ривожлантиришнинг якун ҳамда проблемалари // Ўзбекистон коммунисти. 1988. №11, Б.24.

⁴² СССР Олий Совети Президиумининг қарори. Иттифоқдош республикаларда улар нинг суверен ҳуқуқларини кенгайтириш, ўз – ўзини бoshқариш ва ўзини ўзи пул билан таъминлаш асосида экономикага ва социал соҳага раҳбарликни қайта қуришнинг умумий принциплари лойиҳаси тўғрисида // Совет Ўзбекистони. 1989, 15 март.

⁴³ Қовулов В. Қайта қуриш даври фожеалари // Фан ва турмуш. 1991. №9, -Б. 11.

⁴⁴ Совет Ўзбекистони. 1989, 31 октябрь.

yillarda - 2,7 foiz, 1981-1985 yillarda - 0,7 foizni, 1986-1988 yillarda o'sish o'rniga 0,6 foiz pasayish bo'ldi. 1986-1988 yillardagi mehnat unumdorligining pasayishi hisobiga respublikada 1,5 mlrd so'mdan ko'proq milliy daromad olinmadi, xosil qilingan milliy daromadning mehnat sarfi 1,5 barovar yuqori bo'lgan. O'zbekiston SSR sanoatida mehnat unumdorligini atigi 35-40 foizni ta'minlaydi. Holbuki bir qator ittifoqdosh respublikalarda u kamida 70 foizni tashkil etgan⁴⁵.

Xulosa qiladigan bo'lsak xom-ashyo manbalari, resurslar, energiyani tejash sohasidagi ishlar yetarli darajada olib borilmaganligi, ishchilarning transport bilan ta'minlanmaganligi, xizmat ko'rsatuvchi muassasalarning qulay ish grafiklarining yo'qligi respublika korxonalar va tashkilotlarining 2-3 smenali rejimga o'tkazilmaganligiga sabab bo'lgan. Bu esa sohaning rivojiga asosiy to'siqlardan biri edi. Shuningdek, yangi qurib ishga tushirilgan korxonalar moddiy-texnik bazasi yangilanishi tizimli amalga oshirilmaligi, malakali kadrlar bilan ta'minlashga yetarli e'tibor qaratilmaganligi nafaqat ishlab chiqarish hajmiga, balki sifat jihatdan ham orqada qolishiga olib keldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Erkinovich, T. J. (2020). The role of the press in the process of historical development of Uzbekistan: Classification of popular magazines and newspapers. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(5), 1982-1989.

2. Jamshid Erkinovich Tangrikulov. (2022). PRESS IN UZBEKISTAN: CLASSIFICATION OF POPULAR MAGAZINES AND NEWSPAPERS. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 1451-1455.

3. Tangrikulov, J. (2023). TEATR VA KINO SAN'ATIDA O'ZBEKISTONNING QAYTA QURISH YILLARIDAGI DAVR MUAMMOLARINING AKS ETISHI. *Interpretation and Researches*, 2(1).

4. Tangrikulov, J. (2023). TEATR VA KINO SAN'ATIDA O'ZBEKISTONNING QAYTA QURISH YILLARIDAGI DAVR MUAMMOLARINING AKS ETISHI. *Interpretation and Researches*, 2(1).

5. Xaydarova Mahliyo Khabibullaevna. (2024). DEVELOPMENT AND GROWTH OF EDUCATION. *International Conference on Multidisciplinary Science*, 2(3), 83-88.

6. Хайдарова, М. (2023). НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ ВОСПИТАНИЕ. *Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари / Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук / Actual Problems of Humanities and Social Sciences.*, 3(10).

7. Haydarova, M. (2019). MODEL AND PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS CONDUCIVE TO THE FORMATION OF MANAGERIAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 7(11), 90-93.

8. XABIBULLAYEVNA, X. M. (2022, June). THE NEED TO TEACH THE SUBJECT OF EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL. In *Conference Zone* (pp. 97-98).

⁴⁵ Тўхлиев Н. Иқтисодий интенси́в ривожлантириш йўлига ўтказишни жадаллаштирайлик // Ўзбекистон коммунисти. 1990. №6, -Б. 11

**O‘ZBEKISTONDA SANOAT SOHASINI KADRLAR BILAN TA‘MINLASH
MASALALARI**

(qayta qurish yillari matbuot materiallari asosida)

Tangrikulov Jamshid Erkinovich,

Termiz davlat universiteti Akademik litseyi ijrochi direktori

tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) jamshidtangrikulov066@gmail.com

O‘zbekistonda sanoat sohasini mutaxassis kadrlar bilan ta‘minlash masalalari o‘ziga hos xususiyatlarga ega bo‘lib, yillar davomida ishchi kadrlarni tayyorlashda respublika imkoniyatlariga yetarli darajada e‘tibor qaratilmay, aksincha ko‘plab sanoat sahasi ishchi kadrlar chetdan keltirish hisobiga ta‘minlab kelindi. Xalq xo‘jaligini ishchi va ilmiy-texnik kadrlarga bo‘lgan talabi ilmiy asoslangan izchil tarzda o‘rganilmaganligi natijasida kadrlar tayyorlashni rejalashtirishda, bazi sohalarda keragidan ortiq, ayrim sohalarda ayniqsa, ishlab chiqarish tarmoqlarda mahalliy millat vakillaridan ishchi kadrlar tayyorlashga yetarlicha ahamiyat qaratilmadi. 1970-yillar va 1980-yillar o‘rtalarigacha bo‘lgan davrda yangi shaharlar bunyod etilishi, zavod va fabrikalar qurilishi hamda ularni malakali ishchilar bilan ta‘minlashda o‘zgacha yo‘l olib borildi. Yangi qurilgan va umuman ishlab chiqarish bilan faoliyat olib borayotgan ko‘plab sanoat korxonalarini yetarli darajada ishchi kuchi bilan ta‘minlashda asosan mahalliy kadrlar bilan emas aksincha, SSSRning markaziy rayonlaridan keltirish hisobiga amalga oshirildi. Shuning uchun ham respublikadagi mavjud korxonalar ko‘p millatli mehnat jamoalaridan tarkib topgandi. Masalan, V.P.Chkalov nomidagi Toshkent aviyasiya ishlab chiqarish birlashmasida 50 dan ziyod millat va elatlar vakillari ishlagan⁴⁶.

Sanoat sohaslarini mutaxassis kadrlar bilan ta‘minlash borasidagi bunday yondashuvlar natijasida respublikamiz ittifoqdosh respublikalar orasida milliy ishchi kadrlar salmog‘i bo‘yicha quyi o‘rindan birida bo‘lishiga olib keldi. Masalan, 1979-yilgi aholi ro‘yxatga olinganda, Ittifoq bo‘yicha o‘zbek ishchilarining salmog‘i – 50 foizdan oshmagan bo‘lsa, tojiklarda ishchilar salmog‘i – 55 foiz, ruslarda – 63 foiz, qozoqlarda – 64 foiz, qirg‘izlarda – 56 foizni⁴⁷ tashkil etgan.

Asosiy ishlab chiqaruvchi 40 foizdan ko‘prog‘i tayyorlanayotgan yalpi maxsulotning teng yarmi va xalq xo‘jaligida band bo‘lgan ishlovchilarning 45 foizi respublika agrosanoat kompleksi xissasiga, mehnat resurslarining 52 foizi qishloq xo‘jalik ishlab chiqarishi ulushiga to‘g‘ri kelgan⁴⁸. O‘zbekistonda asosiy ishchi kuchi qishloq xo‘jaligiga yo‘naltirilgan. O‘zR FA Iqtisodiyot instituti olimlari o‘tkazgan (aholi zich yashaydigan Namangan va mehnat qiluvchilar yetishmaydigan Jizzax viloyatlarida) sotsiologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, tub yerli millatga mansub kishilardan 8 va 10-sinf o‘quvchilarining atiga 3 foizi maktabni tugatganidan keyin sanoatda ishlashni, salkam 5 foizi qurilishda, 10,4 foizi transport va aloqada mehnat qilishni xohlagan⁴⁹. Shundan ko‘rinib turibdiki mahalliy yoshlar orasida sanoat sohasiga

⁴⁶ Шистер Г. Ўзбекистон кўп миллатли ишчилар синфининг шаклланиши ва ривожланиши // Ўзбекистон коммунисти. 1985. № 10, -Б.37.

⁴⁷ Таксанов А. Қишлоқда саноат ишчилар синфининг ривожланиши // Ўзбекистон коммунисти. 1987. №7, - Б.29.

⁴⁸ Таксанов А. Қишлоқда саноат ишчилар синфининг ривожланиши. // Ўзбекистон коммунисти, 1987. №7, - Б. 28

⁴⁹ Убайдуллаева Р Ўзбекистон меҳнат потенциалидан яхшироқ фойдаланайлик // Ўзбекистон коммунисти. 1987. №10, -Б. 27.

qiziqishlari past darajada bo'lgan. Ikkinchidan olib qaraganda ushbu yoshlar orasida sanoat sohasiga qiziqtirish ishlari yaxshi yo'lga qo'yilmagan.

Respublikadagi kadrlar malakasi yetarli e'tibor qaratilmasligi natijasida sanoatning ishlab chiqarish sur'atlariga o'zining salbiy ta'siri ko'rsatdi. Tegishli soha mutasaddilari tomonidan ilgari surilgan sanoat korxonalarida ishlab chiqarish asbob-uskunalaridan to'la foydalanish uchun bugungi kunda shunchaki qo'shimcha ishchi kuchlari emas, balki malakali kadrlar kerak. Fan texnika revolyusiyasi ishchilar sinfining tarmoq va professional strukturasi jiddiy o'zgarishlar kiritilmoqda, uning madaniy-texnik darajasini muttasil o'stirishni talab qilmoqda⁵⁰ kabi haqli qarashlariga yetarli ahamiyat qaratilmadi. Natijada mahsulotlar ishlab chiqarishga son jihatdan rejaga erishilgani bilan ularni sifatli zamonga hamohang tarzda o'zgarishlardan ortda qolgan holda ishlab chiqarish davom etib bordi. Masalan, Namangan poyabzal fabrikasi direktori respublika rahbariyatiga qilgan murojaatida "...mahsulotlarimizning deyarli barcha turlari ustidan shikoyatlar kelib tushmoqda. Mahsulotning nomi faqat mavsumga qarab o'zgaradi. Ishchilar makasining pastligi sababli yuqori sifatli mahsulot ishlab chiqara olmayapmiz. Ishchilarni o'qitish uchun murabbiylar, tajribali injenerlar va masterlar kerak ular juda-juda yetishmayapti. Malakali kadrlar yetishmayapti"⁵¹. Xatto ayrim fabrikalar tekshirilganda dastgoxlarda 4 kishi o'rniga 2 kishi ishlayotganligi mehnat kuchi jamlanmaganligi buning natijasida mahsulotlar standartdan chetlashilgan holda ishlab chiqarilishiga sabab bo'lganligi aniqlangan.

Sovet ma'murlari sanoatdagi koloqlikni ishchi va muhandis texnik xodimlarning tashabbuskorligini oshirish, "sostialistik musobaka" ni keng joriy kilish, "alohida tanlab olingan" ilg'or va jonkuyar ishchilarni "bayroq" sifatida ularni mehnat qahramonlari darajasiga ko'tarib boshqalarga "o'rnak" qilib ko'rsatish yo'li bilan bartaraf qilishga va sanoatni turg'unlik holatidan olib chiqishga harakat qildilar. Lekin ularning tashabbusini "bayroq" qilish, ishchilar o'rtasida "ommalashtirish" O'zbekiston sanoatini turg'inlik holatidan olib chiqa olmadi.

Agar ittifoq sanoatida hamma ishchilarning 38,1 foizi band bo'lgan bo'lsa, O'zbekistonda 25,3 foizi, qishloq xo'jaligida tegishli ravishda 13,1 va 25,9 foizni⁵² tashkil etgan. Ko'plab ma'lumotlarda yillar davomida ishchilar salmog'ini keskin tarzda oshganiligi ko'rish mumkin. Masalan, 1978-1988 yillarda sanoat ishlab chiqarish ishchi xodimlari soni yengil va oziq-ovqat sanoatida 40 foizga o'sgan⁵³. Bunda bir tomondan aholi soni keskin o'sishi deb qaralsa, ikkinchi asosiy sabablaridan biri fan-texnika yutuqlaridan orqada qolishdir. Chunki, fan-texnika inqilobidan orqada qolinishi oqibatida etibor qo'l mehnatiga qaratiladi. Bu o'z navbatida sanoatda ishchi kuchini soni ko'payishiga olib keladi.

Qolaversa, mahalliy aholi industrial sohaga to'liq jalb etilmagan, ular asosan ikkinchi darajali uchastka yoki sexlarda ishlaganlar. Masalan, faqat Toshkent shahrining o'zidagi sanoat korxonalarida, xususan tub joy millat vakillari O'zbekiston qishloq xo'jaligi mashinasozligi ishlab chiqarish birlashmasida 14,0, Toshkent qishloq xo'jaligi mashinasozligi zavodida – 19,0, Chkalov nomidagi Toshkent aviasiya ishlab chiqarish birlashmasida – 21,0, "Etalon" ish lab chiqarish birlashmasida – 22,0, Toshkent lak - bo'yoq zavodida esa – 33,0, Toshkent traktor

⁵⁰ Шистер Г. Ўзбекистон: кўпмиллатли ишчилар синфининг шаклланиши ва ривожланиши // Ўзбекистон коммунисти. 1985. №10, - Б. 40.

⁵¹ Совет Ўзбекистони. 1989 йил 13 ноябр.

⁵² Хожимирзаев М. Ўзбекистоннинг ишчилар синфи: ривожланиши ва муаммолари // Инсон ва сиёсат. 1991. № 9, – Б.19.

⁵³ Қашшоқлик иқтисодиёти // Фан ва турмуш. 1991. №6, -Б. 2.

zavodida – 89,0 foizni tashkil etgan⁵⁴. Sanoatning muhim tarmoqlarida mahalliy aholini ishga qabul darajasi juda ham sekin o‘tib borgan. Masalan, mashinasozlik va metalga ishlov berishda, ximiya va neft ximiyasi sanoati sohasida o‘zbek ishchilarining salmog‘i ana shu tarmoqlarda band bo‘lgan jami xodimlar soniga nisbatan 25 foizdan oshmagan, rangli metallurgiya, ko‘mir, neftni qayta ishlash sanoatida 29-32 foiz, qora metallurgiya, elektr energiyasi va binokorlik materiallari sanoatida 38-42, yengil va oziq-ovqat sanoatida 59-68 foizga to‘g‘ri kelgan⁵⁵.

O‘zbekiston qulay imkoniyatlariga qaramay, 1988-yilda sanoat mahsulotlari aholi jon boshiga hisoblaganda Estoniyada – 4,1, Latviyada – 4, RSFSRda – 3,3, Gruzziya va Moldoviyada – 2,3 Qozog‘istonda – 2,1, Qirg‘izistonda – 1,5, O‘zbekistonda – 1,2 so‘mlik ishlab chiqarilgan⁵⁶. SSSRda xalq iste‘moli tovarlari ishlab chiqarish aholi jon boshiga – 1168 so‘mni, Ukrainada – 1200 so‘m, Belorussiyada – 1654 so‘m, Litvada – 2442 so‘m, Estoniyada – 2510 so‘m O‘zbekistonda – 470 so‘mni tashkil etgan⁵⁷. Garchi ittifoqda xorijiy firmalar bilan birgalikda uch migdan ziyod tashkilot va korxonalar bo‘lgan bo‘lsada, O‘zbekistonda ularning soni 1991-yil iyunida hammasi bo‘lib 50 ga yaqin bo‘lib, shundan atiga 8 tasi xalq iste‘mol buyumlari ishlab chiqargan⁵⁸. Umumun moddiy ta‘minotda bo‘lgani kabi sanoatda ham ishlab chiqaruvchi kuchlar bir tekisda rivojlantirilmaganini ko‘rishimiz mumkin.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki XX asrning 80-yillari ikkinchi yarmidan boshlagan islohotlar jarayonida mamlakat hayotidagi inqiroz holatidan bartaraf etish borasida belgilangan qator vazifalar o‘z yechimini topmadi. 1970-yillar boshlarida respublikamizning o‘zida tayyorlangan mahsulot bilan aholining eng zarur mollar (kiyim-kechak, trikotaj, poyafzal)ga bo‘lan e‘tiyojining yarmisigana qondirilgan bo‘lsa⁵⁹, 80-yillarning oxirlariga kelib ham bu sohadagi siljish unchalik sezilarli bo‘lmadi. Bu davrga kelib, kiyim-kechaklarning chorak qismi, trikotaj byumlar va ip gazlamalarning uchdan bir qismi, poyabzalning deyarli yarmisi chetdan keltirish hisobigina aholi ehtiyoji qondiriladi⁶⁰.

Ko‘plab korxonalarda aholi talabini o‘rganmay turib reja ortidan quvish oqibatida sifatsiz, eskirib qolgan urflar va turlar bo‘yicha mahsulot ishlab chiqarishni davom ettirilganligi ma‘lum miqdordagi xarajatlar evaziga ishlab chiqarilgan tayyor mahsulotlar ko‘p hollarda sotilmasdan omborlarda to‘planib qolishiga va bundan iqtisodiy zarar ko‘rilishiga olib kelgan. Bu yillarda ishlab chiqarishdagi reja topshiriqlarining bajarilishini qat‘iyat bilan talab qilinishi davlat qabulini yuzakilashuviga olib keldi. mamuriyat tomonidan belgilangan rejalarni talab qilinishi oqibatida ishlab chiqarishda sifat masalasi sekin-asta ikkinchi darajali masala bo‘lib qoldi. Masalan, 1985-yilda respublikada sifatsiz ishlab chiqarilgan mahsulotlar uchun jarimalar to‘lash, ularni naxlarni pasaytirish hisobidan 700 mln. so‘m zarar ko‘rilgan⁶¹. Andijon poyabzal

⁵⁴ Ишсизлик муаммоси ва унинг ечимлари хусусида // Ҳаёт ва иқтисод. 1991. – № 4, – Б. 23.

⁵⁵ Таксанов А. Қишлоқда саноат ишчилар синфининг ривожланиши // Ўзбекистон коммунисти. 1987. №7, Б.31.

⁵⁶ Хожимирзаев М. Ўзбекистоннинг ишчилар синфи: ривожланиши ва муаммолари // Инсон ва сиёсат. 1991. № 9. –Б. 19

⁵⁷ Тўраев Р. Маошингиз етарлими // Фан ва турмуш. 1990. № 4, - Б.7.

⁵⁸ Зиёдуллаев С. Моддий неъматлар ишлаб чиқаришнинг аҳволи ва резервлари. // Инсон ва сиёсат, 1991, № 9, 38-бет

⁵⁹ Юн., Мельникова Д. Некоторые вопросы развития производства предметов и потребления Узбекистане // Коммунист Узбекистана, 1971. №1, -Б,25,

⁶⁰ Совет Ўзбекистони. 1990 йил 5 июнь.; Зиёдуллаев С. Моддий неъматлар ишлаб чиқаришнинг аҳволи ва резервлари // Инсон ва сиёсат. 1991. № 9, - Б. 36.

⁶¹ Совет Ўзбекистони. 1986 йил 31 январ.

fabrikasi faoliyati o'rganilganda ishlab chiqarilgan mahsulotlarining kattagina miqdori savdo tashkilotlarining omborxonalarida sotilmasdan to'planib qolganligi aniqlangan.

Bunga korxonalar tomonidan ishlab chiqarilgan har ikki juft poyabzaldan bir jufti belgilangan me'yor talablariga javob bermasligi sabab bo'lgan. Andijon viloyati bo'yicha 1986-yilda jami 2 mln. so'mlikdan ziyod 115 ta iqtisodiy jarima solingan, 96 ta holatda mahsulotni realizatsiya qilish taqiqlangan, 16 korxonada esa mahsulot tannarxi yaqin 10 mln. so'mga ortib ketgan⁶². Shuningdek, Andijon viloyatidagi ip-gazlama kombinati tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlarga 121 ta e'tiroz xati kelib tushgan va 2 mln. so'mdan ortiq jarimaga, tikuvchilik ishlab chiqarish birlashmasiga 76 ta e'tiroz xati so'm 388 ming so'm, poyabzal fabrikasi 75 e'tiroz xati va 221 ming so'm jarimaga tortilgan⁶³. Yoki, Farg'ona viloyatining Kirov va O'zbekiston tumanlarida joylashgan tikuv-momiq fabrikalarining 60 ming so'mlikka yaqin mahsulotini realizatsiya qilish vaqtincha to'xtatilgan bo'lsa, Sho'rsuv sopol quvurlari zavodining 85, Kirov rayonidagi Oktabr 40 yilligi sovhozi g'isht zavodining 66, Qo'qondagi 2-paxta tozalash zavodining 94,7, O'zbekiston paxta tozalash zavodining 72,6 ming so'mlik mahsulotida jiddiy nuqsonlar borligi aniqlan hamda bu mahsulotlar sotuvga chiqarilmagan⁶⁴. 1989-yilning 9 oyi mobaynida yengil sanoat tarmoqlarining ishlab chiqarish faoliyati o'rganilganda korxonalar tomonidan sifatsiz mahsulotlar ishlab chiqarilganligi oqibatida tikuv buyumlarining – 14 foizi, charm poyabzallarining – 10 foizi, trikotaj buyumlarining – 18 foizi, paypoqlarning – 15 foizi, shoyi va ip gazlamalarining 7 – 8 foizi navi pasaytirilib, tuzatish (qayta ishlash) uchun qaytarib yuborilgan⁶⁵. Bunday holatlar sarf-xarajatlar hamda iqtisodiy zarar ortib borishiga olib kelgan.

Garchi, 1980-yil oxirlariga kelib, O'zbekiston yengil sanoatida 71 ta korxonalar, shu jumladan, 10 ta ip-gazlama va jun tarmog'iga karashli korxonalar, 11 ta tirikotaj, 12 ta tikuvchilik fabrikasi, 11 ta shoyi hamda noto'qima materiallari ishlab chiqaradigan, 22 ta charm poyabzal, 3 ta chinni korxonalarini faoliyat yuritgan bo'lsada, aholi ehtiyojlarini ta'minlash uchun yetarli bo'lmadi. Shuning uchun ham yengil sanoat mahsulotlarining ma'lum qismini chetdan keltirishga majbur bo'lingan. Qolaversa, ko'plab sanoat korxonalarida mahsulot ishlab chiqarish sur'atlari yil oxiriga kelib miqdor jihatdan ortib borish o'rniga ba'zilarida qisman o'sish kuzatilgan bo'lsa, ayrim tarmoqlarida avvalgi yilga nisbatan pasayish kuzatilgan.

Sovet hokimiyati tomonidan yillar davomida iqtisodiy taraqqiyotning ob'ektiv qonuniyatlariga zid ravishda respublikalarning real imkoniyatlarini hisobga olmasdan olib borgan siyosati keyingi yillarda ijtimoiy-iqtisodiy, ekologik va boshqa sohalarida tanglik holatini keltirib chiqardi. Mamlakat hayotining barcha sohalarida keskin ijobiy o'zgarishlar yasay olishi kutilgan "Qayta qurish" siyosati demokratlashtirish va oshkoralikka ma'lum darajada yo'l ochib bergan bo'lsada, mamlakat hayotida tub burilish yasay olmadi. Qayta qurish yillarida barcha sohalar qatori sanoat tarmoqlarini rivojlantirish borasida bir qator chora-tadbirlar, xususan sanoat korxonalarining moddiy-texnik bazasini yaxshilash, malakali mutaxassis kadrlar bilan ta'minlash, fan-texnika taraqqiyotini jadallashtirish va undan samarali foydalanish, mahsulot ishlab chiqarish hajmini ko'paytirish, sifatini yaxshilash bo'yicha qator vazifalar belgilangan edi. Ammo, ushbu dasturda belgilangan rejalarni bajarish bir tomondan, sekinlik bilan amalga oshirib borilgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, ma'muriy-buyruqbozlik tizimiga asoslangan,

⁶² Интизои ва уюшқоқликни мустақамлайлик // Коммунист. 1987 йил 8 апрель.

⁶³ Халқ истеъмол товарларини ишлаб чиқаришни ривожлантириш комплекс программасини амалга ошириш – умумхалқ иши // Коммунист. 1986 йил 13 июнь.

⁶⁴ Сифат – бош масала // Коммуна. 1988 йил 5 январ

⁶⁵ Янада самаралироқ ишлайлик // Совет Ўзбекистони. 1989 йил 10 ноябрь.

mavjud imkoniyatlarni hisobga olmaydigan siyosat belgilangan vazifalarni to'la bajarish uchun imkon bermadi.

Sanoat sohasidagi asosiy muammolar amalda o'z yechimini topmadi. Bular birinchidan, tayyor mahsulot ishlab chiqarishning past darajada tashkil etilganligi, asosiy e'tibor xom ashyoni dastlabki qayta ishlash hamda yarim tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishga yo'naltirilganligi; ikkinchidan, sanoat korxonalarining moddiy-texnik bazasi, ishlab chiqarish texnika va texnologiyalari yetarli darajada rivojlantirib borilmaganligi; uchinchidan, ilm-fan yutuqlarini ishlab chiqarishga tatbiq etish sust olib borilganligi; to'rtinchidan, ko'plab sanoat korxonalarining xom ashyo bazasi respublikalararo bog'lab qo'yilishi oqibatida 1980-yilning ikkinchi yarmidan boshlab ko'plab ittifoqdosh respublikalar o'z majburiyatlarini (masalan, xom ashyo yetkazib berish bo'yicha) bajarmasliklari kabi omillar korxonalarining ishlab chiqarish sur'atlari va mahsulot sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatganida edi.

Sobiq Ittifoq davrida sanoat rivojida, asosan, davlat uchun foyda keltiruvchi sohalarga, ya'ni ko'p tarmoqli mashinasozlik, kimyo, neft, ko'mir, gaz, kon-ruda, oltin qazib olish, energetika kabi sanoat tarmoqlariga e'tibor qaratildi. Davlat tomonidan ajratilgan kapital mablag'larning katta qismi ham aynan og'ir sanoat tarmoklarini rivojlantirish uchun sarflandi. Og'ir sanoat katta kuch-qudratga, moliyaviy imkoniyatlarga ega bo'lsada, iste'mol mahsulotlarini ishlab chiqaruvchi tarmoqlarni zamonaviy texnika va texnologiyalar bilan ta'minlay olmadi, yengil va oziq-ovqat sanoati tarmoqlari "qoldiq prinsip" asosida ta'minlanganligi oqibatida ushbu soha mahsulotlarini ishlab chiqarish miqdor va sifat jihatidan orqada qolishiga hamda aholi ehtiyojlarini chetdan import qilish evaziga ta'minlashga majbur bo'lingan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Erkinovich, T. J. (2020). The role of the press in the process of historical development of Uzbekistan: Classification of popular magazines and newspapers. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(5), 1982-1989.

2. Jamshid Erkinovich Tangrikulov. (2022). PRESS IN UZBEKISTAN: CLASSIFICATION OF POPULAR MAGAZINES AND NEWSPAPERS. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 1451-1455.

3. Tangrikulov, J. (2023). TEATR VA KINO SAN'ATIDA O'ZBEKISTONNING QAYTA QURISH YILLARIDAGI DAVR MUAMMOLARINING AKS ETISHI . *Interpretation and Researches*, 2(1).

4. Tangrikulov, J. (2023). TEATR VA KINO SAN'ATIDA O'ZBEKISTONNING QAYTA QURISH YILLARIDAGI DAVR MUAMMOLARINING AKS ETISHI . *Interpretation and Researches*, 2(1).

5. Xaydarova Mahliyo Xhabibullaevna. (2024). DEVELOPMENT AND GROWTH OF EDUCATION. *International Conference on Multidisciplinary Science*, 2(3), 83-88.

6. Хайдарова, М. (2023). НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ ВОСПИТАНИЕ. *Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари / Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук / Actual Problems of Humanities and Social Sciences.*, 3(10).

7. Haydarova, M. (2019). MODEL AND PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS CONDUCIVE TO THE FORMATION OF MANAGERIAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 7(11), 90-93.

8. XABIBULLAYEVNA, X. M. (2022, June). THE NEED TO TEACH THE SUBJECT OF EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL. In *Conference Zone* (pp. 97-98).

INVESTIGATION OF THE QUALITY OF ENGRAFTMENT OF A NEW MESH PROSTHESIS WITH A COMPOSITE COATING IN ALLOGERNIOPLASTY**Sapaev Duschan Shukhratovich, Khayitboeva Komila Khujayazovna,****Yuldasheva Laylo Odilbek qizi****Urgench branch of Tashkent Medical Academy, Republic of Uzbekistan, Urgench****E.mail: duschanboy.sapaev@mail.ru**

Introduction. Over the past few decades, the concepts of the biological basis for the development of ventral hernias, surgical techniques and the use of biomaterials for abdominal wall plasty have significantly expanded. Biomaterials significantly improved the postoperative course with a significant reduction in the recurrence rate from 50% to less than 20%. However, there are different opinions in this regard. Despite the fact that it has been proven that prosthetic allogernioplasty led to a decrease in the frequency of relapses, the negative aspect of this type of surgery was a higher risk of developing wound complications compared with restoration with local tissues only.

The aim of the study is to improve the results of allogernioplasty in postoperative ventral hernias by developing a new domestic mesh implant.

Materials and methods of research. The clinical trials included 239 patients with postoperative ventral hernias. All patients were divided into two groups: the main group consisted of 97 patients who received a new domestic mesh implant during allogernioplasty. The comparison group included 142 patients in whom allogernioplasty was performed using traditional prostheses (Esfil, Prolen). In the comparison group, reconstructive plastic surgery with Onlay mesh fixation was performed in 85 patients, in the main group 48, reconstructive plastic surgery with Onlay mesh fixation was performed in 14 and 12 patients, respectively; corrective plastic surgery was performed in 43 and 37 patients.

The majority of patients (over 75%) were aged 31 to 60 years, while 66.9% of women were in the comparison group, 66% in the main group, 33.1% and 34% of men, respectively. According to the distribution of patients according to the Toskin and Zhebrovsky classification, 22.5% of patients in the comparison group and 18.6% in the main group were classified as average hernias, 50.7% and 51.5%, respectively, to extensive hernias, 26.8% and 29.9% of patients were giant.

Results. The first clinical trials of the new domestic mesh implant with a composite coating "Niprocel" showed full compliance with the results of the experimental study. According to the declared properties of the mesh prosthesis, an increase in the quality of its engraftment was noted with a decrease in the frequency of specific prosthetic complications. The hemostatic properties of the composite coating have been proven, which were manifested by leveling the risk of wound hematoma formation (2.1% in the comparison group). Another important property of the implant was a decrease in the reaction of surrounding tissues to a foreign body (mesh prosthesis) due to the composite coating, which, together with the hemostatic and, accordingly, lymphostatic effect, reduced the risk of exudative manifestations from the wound (2.8% in the comparison group) and the formation of seromas from 30.3% to 11.3%, as well as the development of inflammatory infiltration in the subcutaneous fat layer from 10.6% to 4.1%. These properties made it possible to reduce the overall incidence of local wound

complications in the early period after allogernoplasty from 34.5% to 13.4% ($\chi^2=13.362$; Df=1; $p<0.001$). In turn, with regard to the clinical significance of serous accumulations in the wound, the developed domestic mesh implant allowed not only to reduce the risk of their formation, but also provided a reduction in the need for additional manipulations (in most cases repeated) for their evacuation from 16.2% to 3.1%, respectively, the frequency of seromas resolved independently was 14.1% in the group comparison and 8.2% in the main group, which together with the proportion of patients without seroma (69.7% and 88.7%) significantly improved the immediate results of allogernioplasty due to the use of the proposed mesh prosthesis ($\chi^2=13.445$; Df=2; $p=0.002$).

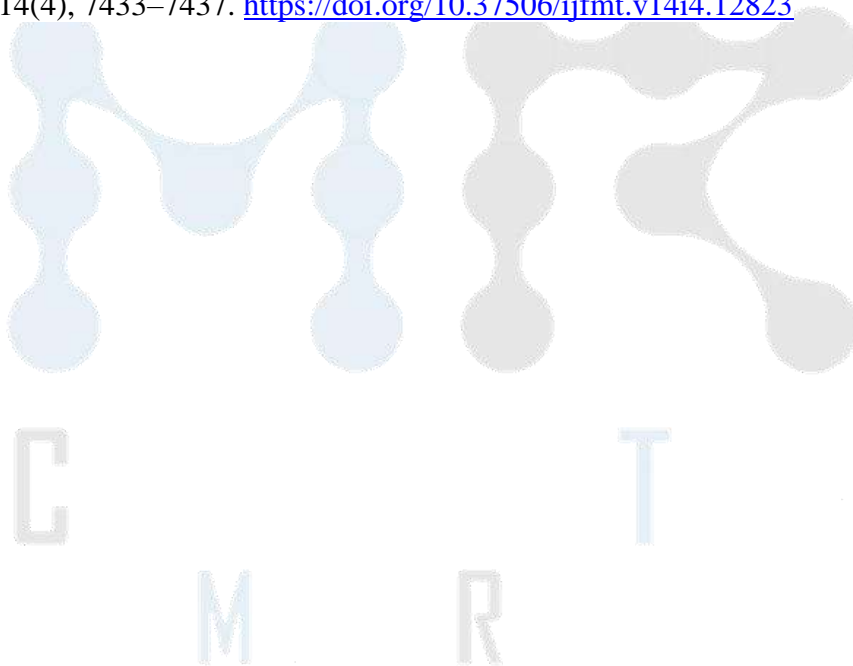
In reconstructive or reconstructive plastic surgery with fixation of the mesh prosthesis in the Onlay position, the use of the developed implant with a composite coating allowed to reduce the overall frequency of wound complications from 40.4% to 18.3% ($\chi^2=8,353$; Df=1; $p=0.004$), including leveling such manifestations as exudation from the wound (3.0% in the comparison group), hematomas, divergence of the wound edges and suppuration (2.0% each in the comparison group), as well as a decrease in the frequency of formation of wound infiltration from 13.1% to 5.0% and serous clusters from 36.4% to 16.7%, among which seromas requiring evacuation in the comparison group amounted to 20.2% and only 5.0% of cases in the main in the group, and in 16.2% and 11.7% of cases, this complication was resolved independently ($\chi^2=8,530$; Df=2; $p=0.015$).

Conclusion. An improved method of corrective allogernioplasty due to the use of a new domestic implant "Niprocel" and additional technical aspects to reduce the risk of developing a reaction to a foreign body, made it possible to reduce the incidence of prosthetic complications in the near future from 20.9% to 5.4% ($\chi^2= 4.042$; Df=1; $p=0.045$), in the structure of which a decrease was achieved the proportion of seroma formation increased from 16.3% to 2.7% ($\chi^2=4.073$; Df=1; $p=0.044$), while in the comparison group in 7.0% of cases it was necessary to evacuate these clusters, in the main group the volumes of seroma did not require additional manipulations.

REFERENCES

1. Yakubov F.R., Sapaev D.S., & Kuryazov B.N. (2023). Modern Aspects of Prevention of Hernias of the Linea Alba of the Abdomen After Laparotomy. Research Journal of Trauma and Disability Studies, 2(4), 139–142. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/rjtlds/article/view/702>
2. Yakubov, F. R., Sapaev, D. S., Allaberganov, K. B., & Matkurbonov, N. O. (2023). Results of effective postoperative wound drainage in large and complex ventral hernia. European journal of modern medicine and practice, 3(4), 30-32. <https://www.inovatus.es/index.php/ejmmp/article/view/1632>
3. Yakubov, F. R., Sapaev, D. S., Allaberganov, K. B., & Matkurbonov, N. O. (2023). Modern Approach to Effective Drainage of Postoperative Injury in Large and Complex Ventral Hernias. Journal of Intellectual Property and Human Rights, 2(5), 32-34. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/jiphhr/article/view/797>
4. Yakubov F.R., Sadykov R.A., Mardonov J.N., Erniyazov E.A., Sapaev D.S. Evaluation of Hemostatic Efficacy of Hemoben Gel in Ruptures Of The Gastric Mucosa in An Experiment. Bull. Env. Pharmacol. Life Sci., Vol 12 [8] July 2023: 56-66.

5. Якубов Ф.Р., Эрниязов Э.А., Сапаев Д.Ш., Маткурбанов Н.О. (2023). Улучшения лечебнодиагностического процесса при синдроме Меллори – Вейсса. *Academic research in modern science*, 2(2), 154–156. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7559998>
6. Якубов, Ф. Р., Сапаев, Д. Ш., Эрниязов, Э. А., Маткурбанов, Н. О., & Якубов, Р. Ф. (2023). Меллори-Вейсс синдромини кам инвазив усулларини қўллаган ҳолда ташхислаш ва даволаш. *Биология ва тиббиёт муаммолари*, 1(142), 143-145.
7. Рузибаев Р.Ю., Умаров Д.А., Сапаев Д.Ш., Рузметов Б.А. Результаты хирургического лечения хронического геморроя у больных с медикаментозной гипокоагуляцией. *Проблемы биологии и медицины*. 2022, №5 (139). – С. 185-191.
8. Якубов Ф.Р., Сапаев Д.Ш., Эрниязов Э.А., Маткурбанов Н.О. (2023). Современный подход в лечение при синдроме Меллори - Вейсса. *Международная конференция академических наук*, 2(1), 103–105. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7563829>
9. Рузибаев Р.Ю., Курьязов Б.Н., Сапаев Д.Ш., Якубов Ф.Р., Рузमतов П.Ю., & Бабаджанов А.Р. (2019). Современная оценка проблем диагностики и хирургического лечения эхинококкоза. *Вестник Национального медико-хирургического Центра им. Н. И. Пирогова*, 14 (1), 134-139.
10. M.M.Akbarov, R.Yu.Ruzibaev, D.Sh.Sapaev, P.Yu. Ruzmatov, F.R.Yakubov. (2020). Modern Trends in the Prevention of Liver Echinococcosis. *Indian Journal of Forensic Medicine & Toxicology*, 14(4), 7433–7437. <https://doi.org/10.37506/ijfmt.v14i4.12823>

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TABIIY FAN DARSLARINI TASHKIL ETISHDA INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH USULLARI.

Termiz davlat pedagogika instituti
Boshlang'ich ta'lim fakulteti 3-kurs talabasi

Sultanova Tursunoy Ho'sinboy qizi

E-mail:sultanovaturunoy@gmail.com

tel: 998 99 268 28 14

Qulmo'minov O'rolboy Safar o'g'li

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim metodikasi

kafedrasi o'qituvchisi,

Termiz (O'zbekiston)

E-mail: qulmuminovorolboy@gmail.com

Тел.: +998995265624

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf tabiiy fan darslarini yanada samarali tashkil etishda innovatsion metodlar bilan tanishish hamda ularni dars jarayonida qo'llash, o'quvchilariga metodlar orqali yangi bilim, ko'nikmalarni shakllantirish haqida bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Innovatsiya, ta'lim, texnologiya, metod, metodika, tafakkur, tabiiy fanlar

Annotation: In this article, it is described about the introduction of innovative methods for more effective organization of elementary science lessons and their application in the course of the lesson, the formation of new knowledge and skills for students through the methods.

Keywords: Innovation, education, technology, method, methodology, thinking, natural sciences

Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalardan foydalanish yo'llari. Hozirgi kunda ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlarni qo'llashga qiziqish tobora keng tus olmoqda. Bunday metodlarni qo'llash ta'lim samaradorligi va ta'sirchanligini oshiradi, o'quvchilarning o'qish motivlarini o'stiradi, dunyoqarshini kengaytiradi.

Innovatsiya- yangilik kiritish,yaratish. Lug'aviy jihatdan "innovatsiya" tushunchasi ingliz tilidan tarjima qilinganda (**innovatsion**) "yangilik kiritish" degan ma'noni anglatadi. "Innovatsiya" tushunchasi mazmunan aniq holatni ifodalaydi. Innovatsiya- muayyan tizimning ichki tuzilishi. Ta'lim oluvchida yangi g'oya, me'yor, qoidalarni yaratish, o'zga shaxslar tomonidan yaratilgan ilg'or g'oyalari, me'yor qoidalarni tabiiy qabul qilishga oid sifatlar, malakalarni shakllantirish imkoniyatini yaratadigan ta'lim. Innovatsion ta'lim jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalar innovatsion ta'lim texnologiyalari yoki ta'lim innovatsiyalari deb nomlanadi. Ta'lim innovatsiyalari - ta'lim sohasi yoki o'quv jarayonida mavjud muammoni yangicha yondoshuv asosida yechish maqsadida qo'llanilib, avvalgidan ancha samarali natijani kafolatlay oladigan shakl, metod va texnologiyalar.Ta'lim innovatsiyalari "innovatsion ta'lim" deb ham nomlanadi."Innovatsion ta'lim" tushunchasi birinchi bor 1979-yilda "Rim klubi"da qo'llanilgan.

Tabiiy (SCIENCE) fanlarning afzalliklari va ahamiyati shundan iboratki, fan orqali o'quvchi olamning yaxlit, ajralmas, bir butunligini anglaydi, ilmiy dunyoqarashi shakllanadi, tadqiqotchilik ko'nikmalari rivojlanadi. Natijada PISA, TIMSS kabi xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etish imkoniyati kengayadi.

Tabiiy fanlar - insonni, uning sog'lig'ini, shuningdek butun atrof-muhitni: tuproqni, atmosferani, umuman yerni, kosmosni, tabiatni, barcha tirik va jonsiz jismlarni tashkil etuvchi moddalar va ularning o'zgarishini o'rganadigan fanlardir. Tabiatda ro'y berayotgan hodisa va jarayonlar, tirik organizmlarning rivojlanish bosqichlari, tabiat va jamiyat qonunlariga insoniyatning ko'rsatadigan ta'sirlari haqida ilmiy va amaliy bilimlar majmuasini yoritish tabiiy va iqtisodiy fanlar blok-modulining asosiy vazifasini belgilab beradi.

Tabiiy fanlarni o'qitishda o'quvchilarning ilmiy-tabiiy dunyoqarashlarini shakllantirish va kengaytirish, mantiqiy fikrlashga o'rgatishda har bir dars mavzuyini bayon qilishga e'tibor beriladi. O'quvchilar topshiriqlarni individual bajarish jarayonida ularning aqliy faoliyati jalb etiladi, o'z bilimi, kuchi va qobiliyatiga bo'lgan ishonch ortadi. Buning natijasida har bir shaxs o'z imkoniyati darajasida rivojlanadi. Shu tarzda tashkil etilgan bilish faoliyatida vaqtdan unumli foydalaniladi. Pirovard natijada ta'lim samaradorligi ortadi. Ta'limning zamonaviy pedagogik texnologiyalaridan foydalanib o'tiladigan darslarda o'quvchilarning bilish faoliyati individual tarzda tashkil etiladi.

Boshlang'ich ta'lim bosqichida kompetensiyadan foydalanish darslarning xilma-xil shakllarida o'qitishni takomillashuviga ta'sir ko'rsatadi. Darslarda "Kuzatish metodi", "SWOT-tahlil" metodi, " Venn diagrammasi", "Sinkveyn" metodi, "Bumerang" texnologiyasi, "Arra", "O'z o'rningni top", "FSMU", "Nima uchun?", "Ikki qismli kundalik" metodlari, "Pinbord" usuli, "She'rni tikla" kabi mashqlaridan foydalanib o'tish dars samaradorligini yanada oshiradi.

Kuzatish metodi – bu tirik organizmlarda boradigan jarayonlar va tabiat jismlarida sodir bo'ladigan hodisalarni o'quvchilarning maqsadga muvofiq holda idrok etishi hisoblanadi. Bu metodda o'quvchilarning kuzatishi bo'yicha to'plangan ma'lumotlari bilim manbai sanaladi. Kuzatish metodidan biologiyani o'qitishning barcha shakllarida foydalaniladi. Kuzatish metodidan dars jarayonida foydalanilganda o'quvchilar dars mazmuniga oid ko'rgazma vositalarini mustaqil kuzatadilar, natijada kuzatish ob'ektlaridagi o'ziga xos xususiyatlarni isbotlovchi dalillarga ega bo'ladilar. Bunday kuzatish qisqa muddatli bo'lib, ma'lum bir maqsadni amalga oshirishga xizmat qiladi.

O'simliklar hayotidagi bahorgi, kuzgi mavsumiy o'zgarishlar, kelib ketuvchi qushlarning hayotini kuzatish, hashoratlarning rivojlanishini o'rganish kabi kuzatishlar uzoq muddatli davomli kuzatishlar sanaladi.

“O'z o'rningni top” metodi. Mavzu bo'yicha bahs-munozarali vaziyatlarda muammoning yechimini topishga yo'naltirilgan. Bunda o'quvchilar o'z fikrini bayon qilishi, muloqot ko'nikmalarini qaytadan tuzatishga imkoniyatlar mavjud bo'ladi va dars so'ngida o'qituvchi tomonidan mavzuni o'zlashtirish darajasini baholash aniq amalga oshiriladi. **Maqsadi:** o'quvchilarda o'z fikrini bayon qilish, erkin, mustaqil, mantiqiy fikrlashga o'rgatishdir. **Vazifasi:** o'quvchilarni muammoli vaziyatlar orqali mustaqil tarzda o'z fikrlarini isbotlashga o'rgatiladi.

«Klaster» metodi. Ushbu metod o'quvchilarga muammolar (mavzular) xususida erkin, ochiq o'ylash va shaxsiy fikrlarni bemalol bayon etish uchun sharoit yaratishga yordam beradi. «Klaster» metodi turli xil g'oyalar o'rtasidagi aloqalar to'g'risida fikrlash imkoniyatini beruvchi

tuzilmani aniqlashni talab etadi. Bu metod aniq obyektga yo'naltirilmagan fikrlash shakli hisoblanadi. Undan foydalanish inson miya faoliyatining ishlash tamoyili bilan bog'liq ravishda amalga oshadi. «Klaster» metodidan o'quvchilar bilan yakka tartibda yoki guruh asosida tashkil etiladigan mashg'ulotlar jarayonida foydalanish mumkin. Guruh asosida tashkil etilayotgan mashg'ulotlarda ushbu metod guruh a'zolari tomonidan bildirilayotgan g'oyalarning majmuyi tarzida namoyon bo'ladi. Bu esa guruhning har bir a'zosi tomonidan ilgari surilayotgan g'oyalarni uyg'unlashtirish hamda ular o'rtasidagi aloqalarni topa olish imkoniyatini yaratadi.

«Aqliy hujum» metodi muayyan mavzu yuzasidan berilgan muammolarni hal etishda keng qo'llaniladigan metod hisoblanadi. Bu metod o'quvchilarni muammo xususida keng va har tomonlama fikr yuritish, shuningdek, o'z tasavvurlari va g'oyalaridan ijobiy foydalanish borasida ma'lum ko'nikma hamda malakalarni hosil qilishga rag'batlantiradi. Ushbu metod yordamida tashkil etilgan dars jarayonida ixtiyoriy muammolar yuzasidan bir necha original yechimlarni topish imkoniyati tug'iladi. Mazkur metodni qo'llashdan ko'zlangan asosiy maqsad o'quvchilarni muammo xususida keng va chuqur fikr yuritishga rag'batlantirishdan iborat.

“Arra” metodi. Mazkur metodga ko'ra kichik guruh 4-5 o'quvchidan tashkil topadi. Barcha guruh a'zolari yangi mavzu yuzasidan tuzilgan yagona topshiriq ustida ishlaydilar. Guruh ichida o'quvchilar rivoyat matnini qismlarga ajratib, bo'lib oladilar. Har bir o'quvchi o'ziga tegishli qismini puxta o'zlashtirib “mutaxassis”ga aylanadi. Ma'lum vaqtdan so'ng har bir kichik guruhdagi “mutaxassis”lar uchrashuvi qayta tashkil etilgan guruhlarda o'tkaziladi. Shu tarzda rivoyat mazmunini barcha o'quvchilar o'zlashtirib oladilar. **Maqsadi:** o'quvchilarda muloqotlashuv, erkin, mustaqil, mantiqiy fikrlashga o'rgatish. **Vazifasi:** o'quvchilarni guruh bilan ishlash, guruh a'zolariga o'z fikrini tushuntirib, isbotlashga o'rgatish.

“Sinkveyn” metodi

Sinkveyn – fransuzcha -“cinquains”, inglizcha - “cinquain” so'zlaridan olingan bo'lib “5 qator” ma'nosini bildiradi. Sinkveyn - ma'lumotlarni sintezlash (bir butunga keltirish)ga yordam beradigan qofiyalanmagan she'r bo'lib, unda o'rganilayotgan tushuncha(hodisa, voqea, mavzu) to'g'risidagi axborot yig'ilgan holda, o'quvchi so'zi bilan turli variantlarda va turli nuqtai nazar orqali ifodalanadi.

“Venn diagrammasi” metodi

Venn diagrammasi ikki va uch jihatlarni hamda umumiy tomonlarini solishtirish yoki taqqoslash yoki qarama-qarshi qo'yish uchun qo'llaniladi. O'quvchilarda tizimli fikrlash, solishtirish, taqqoslash, tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

- Undan foydalanish bosqichlari:
- o'quvchilar ikki guruhga bo'linadi;
- plakatga chizilgan diagramma doskaga osib qo'yiladi;
- har bir to'g'ri fikrga qo'yiladigan ball oldindan kelishib olinadi;
- qo'yilgan topshiriq bo'yicha guruhlarining har qanday to'g'ri yoki noto'g'ri fikrlari bir o'quvchi tomonidan ikki xil rangdagi flomasterda diagrammaning tegishli joylariga yozib boriladi;
- kichik guruh ichidan biror o'quvchi sheriklarining ismi-shariflari to'g'risiga ular aytgan fikrlarni qayd qilib boradi;
- fikr bildirishlar nihoyasiga yetgach, o'qituvchi va o'quvchilar hamkorligida to'g'ri va noto'g'ri javoblar aniqlanadi;

- to'g'ri javobga uch ball qo'yiladigan bo'lsa, har bir noto'g'ri fikr uchun guruhning umumiy balidan uch ball olib tashlanadi;

- eng ko'p ball to'plagan guruh g'olib hisoblanib ular rag'batlantiriladi;

- bu jarayonda kichik guruhda qayd etilgan javoblarning noto'g'rilari o'chirib chiqiladi va natijalar e'tiborga olingan holda o'quvchilarga tabaqalashtirilgan ball qo'yiladi.

Venn diagrammasi metodini barcha sinflarda bir-biriga bog'liq mavzularni tahlil qilish, solishtirish, taqqoslash va mustahkamlashda foydalanish yaxshi samara beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI :

1. D. Sharipova, D.P. Xodiyeva, M. K. Shirinov Tabiatshunoslik va uni o'qitish metodikasi Toshkent, "Barkamol fayz media" nashriyoti, 2018-yil.
2. M.Nuriddinova. "Tabiatshunoslik o'qitish metodikasi" Toshkent, O'qituvchi 2005-yil.
3. G Sayfullaev, L Alimova, U Ollokova. Formation of environmental knowledge in pupils of second class in the lessons the world around us. Bridge to science: research works, 206-208.
4. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. Open Access Repository, 4(02), 81-84.
5. Kulmuminov, U. (2023). CREATIVE TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE EDUCATION. *Open Access Repository*, 4(2), 434-437.
6. KULMOMINOV, O. (2023). ISSUES OF DEVELOPMENT OF STUDENT'S CREATIVE SKILLS IN WORLD SCIENCE. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 54-56.
7. Kulmominov, O. (2023). TECHNOLOGY FOR DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING SKILLS OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN NATURAL SCIENCE TEACHING. Open Access Repository, 9(10), 112-116.
8. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 792-797.
9. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 1781-1785.
10. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. *Научные горизонты*, (11-1), 247-252.
11. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. *Гуманитарный трактат*, (24), 13-14.

TA'LIM, TARBIYA FAOLIYATI MAZMUNI*Termiz davlat pedagogika instituti**Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası v.b dotsenti**(PhD) Xaydarova Mahliyo Xabibullayevna**mahliyoxabibullayevna@mail.ru**telefon: +998974559225*

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarbiyaning obyektiv qonunlari, o'quv tarbiyaviy jarayonni tashkil etish va ijtimoiy hayotda insonlarning o'ziga xosligi va sifatlarini rivojlantirish, o'quvchilarda mavjud bo'lgan ilk tarbiya ko'rinishlarini yanada takomillashtirish o'qituvchilar, tarbiyachilar, murabbiylarning oldida turgan muhim vazifa ekanligi asoslangan. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'quv faoliyatiga tayyorlash zaruriyati haqida so'z yuritilgan.

Tanch so'zlar: ta'lim, tarbiya, o'quv jarayoni, vazifa, o'quvchilar, pedagog, o'qitish.

Аннотация. В данной статье обоснованы объективные закономерности воспитания, Воспитание организация воспитательного процесса и развитие индивидуальности и качеств людей в общественной жизни, дальнейшее совершенствование имеющих у воспитанников проявлений раннего воспитания- важная задача, стоящая перед педагогами, воспитателями, наставниками. Говорилось о необходимости подготовки будущих учителей начальных классов к учебной деятельности.

Ключевые слова: воспитание, учебный процесс, задача, ученики, педагог, обучение.

Abstract. This article is based on the objective laws of upbringing, the organization of the educational educational process and the development of personality and qualities of people in social life, and the fact that further improvement of the first forms of upbringing available to students is an important task facing teachers, educators, coaches. It was mentioned about the need to prepare for the educational activities of future primary school teachers.

Key words: upbringing, educational process, task, students, educator, teaching, attention.

Kirish: O'zbekiston ta'lim tizimining barcha bosqichlarida xususan, maktabgacha ta'lim, umumta'lim maktablarida, litsey, kollej va oliy o'quv yurtlarida tarbiya fani turli ko'rinishda o'qituvchi va murabbiylar tomonidan o'qitilib, ta'lim berib kelinmoqda. Prezidentimiz o'z nutqlarining birida ta'lim bo'g'inlarida tarbiya fanining ahamiyati o'rni va vazifalariga alohida to'xtalib o'tar ekan, jumladan, shunday ta'kidlagan edilar: "Bizni o'ylantiradigan yana bir muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog'liq. Bugun zamon shiddat bilan o'zgarayapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ham ko'proq his etadigan kim – yoshlar. Mayli, yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz, degan da'vat ularni qalbida doimo aks sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya, va faqat tarbiya hisobidan. Zero, allomalardan qolgan gap bor, "ta'limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib tasavvur etib bo'lmaydi. Mazkur gap naqadar haq ekanligini farzandlarimiz bilimli, tarbiyali, odobli bo'lib yetishganlarida, yurtga, elga nafi tegadigan yetuk insonlar bo'lib ulg'ayganlarida anglab yetamiz.

Asosiy qism: Jahonda zamon talablariga mos metodik tayyorgarlikka ega bo'lgan pedagog kadrlarni tayyorlash, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tarbiya fanini o'qitishga tayyorgarligini takomillashtirish mexanizmlari ta'lim jarayoniga tatbiq etib borilmoqda. Jumladan, Janubiy Koreyada o'tkazilgan Xalqaro ta'lim forumida 2030-yilgacha qabul qilingan "Incheon declaration"da "davlat tomonidan moliyalashtiriladigan, teng sifatli boshlang'ich va o'rta ta'limni ta'minlash"⁶⁶, fan va ta'lim yutuqlarini o'quv materiallari mazmuniga singdirib borish, ta'lim sifatini baholash jarayoni va vositalarini takomillashtirish, erishilgan natijalarni aniqlash imkonini beruvchi mexanizmlarni amaliyotga joriy etish ishlari olib borilmoqda. Shuningdek, oliy ta'lim va umumta'lim muassasalarining didaktik imkoniyatlarini integratsiyalash bo'yicha yirik loyihalarni amaliyotga tatbiq etishga qaratilgan tizimli ishlar bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etilmoqda. Jahon ta'lim muassasalari va tadqiqot markazlarida yoshlar ta'lim-tarbiyasi, ularning munosib kasb-hunar egallashlari, ta'lim-tarbiya tizimini isloh qilish va kadrlar tayyorlashni zamon talabi darajasiga ko'tarish, umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida ta'limni zamonaviy talablar asosida tashkil etish hamda mazmunan yangilash bo'yicha ham bir qancha ishlar olib borilmoqda. Shu bilan birga uzluksiz ta'lim tizimini fan va ishlab chiqarish bilan integratsiyalashuvi, pedagogika yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish, raqobatbardosh o'qituvchining pedagogik faoliyatida metodik tayyorgarlikni kuchaytirish bo'yicha olib borilayotgan islohotlarga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Respublikamizda so'nggi yillarda uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish yo'lini davom ettirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq yuqori malakali kadrlarni tayyorlashning normativ-huquqiy asoslari yaratilmoqda. "Davlat va jamiyat oldida turgan muhim vazifalarni hal etishda mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir, yurtparvar, tashabbuskor, zamonaviy bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirgan, insoniy fazilatlariga ega yoshlarni professional kasb egasi sifatida tayyorlash, bu borada yangicha yondashuvlarni talab etadigan ta'lim-tarbiya usullaridan foydalanishda tarbiyaviy ishlar ta'sirchanligini oshirishga bog'liq"⁶⁷. Umumta'lim muassasalarida o'quvchilarining yoshiga xos psixo-fiziologik jihatlarini hisobga olgan holda ularda umuminsoniy qadriyatlar va barkamol ma'naviyatni, sog'lom tarbiyaviy muhitni chuqur singdirish, o'quvchilarni vatanparvarlik, insonparvarlik ruhida tarbiyalash, ma'naviy va tarbiyaviy ishlarni yangicha ko'rinishda tashkil etish ustuvor vazifalar etib belgilandi. Bu esa oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tarbiya fanini o'qitishga metodik tayyorgarligini takomillashtirish va rivojlantirib borish imkoniyatlarini kengaytiradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil yoshlar kuni munosabati bilan so'zlagan nutqida yoshlarni qo'llab-quvvatlash dolzarb ekanligiga alohida to'xtalib: "Umuman olganda, har qanday jamiyat taraqqiyotida ushbu jamiyatning kelajagi bog'liq bo'lgan yosh avlodning sog'lom va barkamol rivojlanishi hal qiluvchi rolni o'ynaydi. Shuning uchun islohotlarimizni kengaytirish va samaradorligini yanada oshirish masalalarida biz zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan g'ayratli, tashabbuskor, har tomonlama rivojlangan

⁶⁶ ⁶⁶ Incheon declaration // Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all (Word Education Forum, 19 – 22 may 2015, Incheon, Republic of Korea)

⁶⁷ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" PF-5847-son Farmoni. <https://lex.uz/docs/4545884>

yoshlarimizni o‘zimizga tayanch deb bilamiz” degan edi. Shuningdek, mamlakatimizda yangi Uyg‘onish davrining poydevorini shakllantirish uchun yangi Xorazmiy, Beruniy, Ibn Sino, Ulug‘bek, Navoiy va Boburlarni tarbiyalash uchun muhit va sharoit yaratish zarurligini ta’kidlagan edi.

“Bugungi davrdagi eng ustuvor vazifalardan biri bu katta maqsadlarni belgilash va ularga yetishish yo‘lida bilimli, salohiyatli yoshlarni tarbiyalashdir. Agar ushbu vazifalarni amalga oshira olsak, yoshlar xalqimizning azaliy orzularini ro‘yobga chiqaradigan haqiqiy kuchga aylanadi”.⁶⁸ Yoshlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ulardagi tashabbuskorlik, kreativ fikrlashni rivojlantirish maqsadga eltuvchi asosiy vositadir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Yoshlar forumida yigit-qizlarning dadilligi, bilimga bo‘lgan ishtiyoqlari, jasur va qat’iyatligini ko‘rib, bunday bilimli yoshlar bilan birgalikda yangi O‘zbekistonni barpo etishga yana bir bor ishonch hosil qilganligini ta’kidlagan edi.

Respublikamizda ta’lim-tarbiya tizimini isloh qilish borasida amalga oshirilayotgan ishlar xuddi mana shu maqsadga yo‘naltirilgan. Zero, ushbu masala g‘oyaviy nuqtai nazardan O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun prinsiplariga to‘la muvofiq keladi.

Ta’lim-tarbiyaga oid milliy merosimizni o‘rganishning dolzarbligi nazariy jihatdan asoslidir. Xususan, uzluksiz ta’limning milliy modeli tamoyillari mohiyatan ta’limning milliy-ma’rifiy, milliy tarix, xalq an’analari, milliy merosimiz bilan uyg‘unlikda olib borilishini anglatadi. Umuman ta’lim-tarbiyaning milliy modeliga ko‘ra, ta’lim tizimini yangilash – tabiiy ravishda milliy merosimizni o‘rganish va uni pedagogik tafakkur iste’moliga olib kirish zaruriyatini vujudga keltirmoqda.

“Ta’lim jarayoni dunyo bo‘yicha turli mamlakatlarning yaqinlashuvi, tom ma’noda global, insoniyat sivilizatsiyasi taqdiri uchun hal etuvchi ahamiyatga ega bo‘lgan ko‘plab omillar bilan belgilanadi”.⁶⁹ Bu omillar orasida yuzaga kelgan umumiy va milliy o‘ziga xosliklar alohida ahamiyatga ega. Ta’lim - tarbiyaning muhim sohalaridan biridir. Bundan ko‘rinib turibdiki, tarbiya inson rivoji va shakllanishi uchun zarur bo‘lgan barcha omillarning asosidir”.

Ta’limning noyob imkoniyatlari hozir nafaqat inson aqlini yangi tezkor imkoniyatlar bilan qurollantirish, balki uning ongini qayta qurish bilan bog‘liq. Insoniyat sivilizatsiyasi rivojining yangi bosqichi insonning shakllanish jarayoni, shaxsiy fazilatlar, hayotiy maqsadlar va qadriyatlar haqidagi tasavvurlarini o‘zgartiradi. O‘sib kelayotgan yosh avlod uchun ta’lim tizimi sifat jihatdan yangicha talablar qo‘yadi.

Navqiron avlod davr ruhida ma’naviy kamol topib, buyuk ajdodlarimiz barhayot mevasidan oziqlanib, zamonaviy bilimlarni egallab, ularni ongi, shuuriga singdirib borilmas ekan, bizning o‘z oldimizga qo‘ygan ulug‘vor maqsadlarimizga erishishimiz, nurli istiqbolimizni bunyod etishimiz ham qiyin. Mana shu bois ham yoshlar tarbiyasi, ularni barkamol insonlar etib shakllantirish, voyaga yetkazish masalasi har doim davlatimiz oldidagi birinchi darajali vazifalardan biridir. Ajdodlarimizning yaratuvchanligi shaxs manfaatlariga

⁶⁸ Mirziyoyev Sh.M. “Azmu shijoatli yoshlarimiz bilan birgalikda yangi O‘zbekistonni albatta bunyod etamiz” // Yoshlar kuni munosabati bilan so‘zlagan nutqi. 2021-yil 1-iyul. <https://president.uz/uz/lists/view/4463>

⁶⁹ Xaydarova Mahliyo Khabibullaevna. (2024). DEVELOPMENT AND GROWTH OF EDUCATION. *International Conference on Multidisciplinary Science*, 2(3), 83–88.

qaratilgan bo'lsa, ayni vaqtda mustaqil davlatimizda amalga oshirilayotgan barcha yangiliklar ham inson kelajagi uchun xizmat qilishi ko'zda tutilgan. Zamonaviy ta'lim-tarbiya tizimi va milliy meros asosidagi g'oyaviy uyg'unlik ta'lim-tarbiya jarayonida milliy merosning ma'naviy-ma'rifiy zaminlariga tayanish zarurligini ham anglatadi. Shu jihatdan olib qaraganda o'tmish allomalari, mutafakkirlarining ma'naviy meroslarini yosh avlodning tarbiyasidagi ahamiyati bugungi kunda ham g'oyat beqiyosdir.

Xulosa: Markaziy Osiyoda ta'lim-tarbiyaga oid pedagogik qarashlarni rivojlanish tarixi o'rganilganda ta'limda turli usullarning amaliyotda qo'llanilganini ko'rish mumkin. Sharqda azaldan yosh bolalarni tug'ilganidan boshlab voyaga yetgunigacha ma'lum tartibda tarbiyalab borilgan. Bolalarni yakka tartibda o'qitishdan ko'ra jamoa tartibida o'qitilishi afzal deb hisoblangan. Bu uslubning ustunligi shundaki talabalar o'qish va tarbiya davomida ilmga chanqoqlik sezadi. Ular birga ta'lim olganlarida doimo bir-birlari bilan muloqotga kirishadilar hamda bu ularning tarbiyasi va nutqlarini rivojlantiradi. Ushbu holatdan shu narsa aniq bo'ladiki, tarbiya ijtimoiy hodisa bo'libgina qolmay, jamiyat a'zolarining o'zaro aloqalarini rivojlantiruvchi, tartibga soluvchi muhim asos ham hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" PF-5847-son Farmoni. <https://lex.uz/docs/4545884>

2.Mirziyoyev Sh.M. "Azmu shijoatli yoshlarimiz bilan birgalikda yangi O'zbekistonni albatta bunyod etamiz" // Yoshlar kuni munosabati bilan so'zlagan nutqi. 2021-yil 1-iyul. <https://president.uz/uz/lists/view/4463>

3.Incheon declaration // Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all (World Education Forum, 19 – 22 may 2015, Incheon, Republic of Korea)

4.Haydarova, M. (2019). MODEL AND PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS CONDUCIVE TO THE FORMATION OF MANAGERIAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(11)*, 90-93.

5.XABIBULLAYEVNA, X. M. (2022, June). THE NEED TO TEACH THE SUBJECT OF EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL. In *Conference Zone* (pp. 97-98).

6.XABIBULLAYEVNA, X. M. (2022, June). THEORETICAL BASES OF PREPARATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR TEACHING THE SUBJECT OF EDUCATION. In *Conference Zone* (pp. 95-96).

7.Khabibullayevna, H. M. (2021). Scientific-Theoretical Fundamentals Of Improving The Methodological Training Of Future Primary School Teachers To Teach The Subject Of Education. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry, 12(10)*.

8.Khaydarova, M. H. (2020). DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMMUNICATION COMPEPENCIES IN FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *Восточно-европейский научный журнал, (5-6 (57))*, 37-39.

9.Khaydarova, M. (2023). THE CONTENT OF TEACHING SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY CLASSES. *World Bulletin of Social Sciences, 27*, 45-48.

10. Xaydarova, M. (2023). BO 'LAJAK BOSHLANG 'ICH SINFI O 'QITUVCHILARINI TARBIYA FANINI O 'QITISH FAOLIYATIGA TAYYORLASH MAZMUNI. *Interpretation and researches*, 2(1).

11. Shamsiddinova, M., & Xaydarova, M. (2023). INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARGA ASOSLANGAN INTERFAOL METODLAR. *Interpretation and researches*, 1(1).

12. Xaydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1). Извлечено от <https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/1468>

13. Xaydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHGA METODIK TAYYORGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISH. *Interpretation and Researches*, 1(1).

14. Хайдарова, М. (2023). НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ ВОСПИТАНИЕ. *Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари / Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук / Actual Problems of Humanities and Social Sciences.*, 3(10).

15. Mahliyo Khaydarova. (2023). IMPROVEMENT OF METHODOLOGICAL FACILITY TO TEACHING PEDAGOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 49-53.

16. Jahonova, X., & Xaydarova, M. (2023). TA'LIMDA STEAM TEXNOLOGIYASI. *Interpretation and Researches*, 1(1).

17. Xaydarova Mahliyo Khabibullaevna. (2024). DEVELOPMENT AND GROWTH OF EDUCATION. *International Conference on Multidisciplinary Science*, 2(3), 83–88.

18. Xo'jamurodova Farzona, & M. Xaydarova. (2024). TA'LIM, TARBIYA JARAYONIDA ILM IY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH. *International Conference on Multidisciplinary Science*, 2(3), 79–82.

19. Хайдарова, М. (2023). НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ ВОСПИТАНИЕ. *Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари / Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук / Actual Problems of Humanities and Social Sciences.*, 3(10).

20. Erkinovich, T. J. (2020). The role of the press in the process of historical development of Uzbekistan: Classification of popular magazines and newspapers. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(5), 1982-1989.

21. Jamshid Erkinovich Tangrikulov. (2022). PRESS IN UZBEKISTAN: CLASSIFICATION OF POPULAR MAGAZINES AND NEWSPAPERS. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 1451–1455.

22. Tangrikulov, J. (2023). TEATR VA KINO SAN'ATIDA O'ZBEKISTONNING QAYTA QURISH YILLARIDAGI DAVR MUAMMOLARINING AKS ETISHI. *Interpretation and Researches*, 2(1).

23. Tangrikulov Jamshid Erkinovich. (2024). QAYTA QURISH YILLARIDA O'ZBEKISTON SANOATI: YO'L QO'YILGAN XATO VA KAMCHILIKLAR (MATBUOT MATERIALLARI ASOSIDA). *International Conference on Multidisciplinary Science*, 2(3), 121–127.

24. Tangrikulov Jamshid Erkinovich. (2024). O'ZBEKISTONDA SANOAT SOHASINI KADRLAR BILAN TA'MINLASH MASALALARI. *International Conference on Multidisciplinary Science*, 2(3), 132–136.

25. Tangrikulov Jamshid Erkinovich. (2024). O‘ZBEKISTONDA 80-YILLARNING IKKINCHI YARMIDA SANOAT SOHASIDAGI ISLOHOTLAR. International Conference on Multidisciplinary Science, 2(3), 128–131.

26. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. Interpretation and Researches, 1(1).

27. Djumayeva, H. ., & Turayev, A. . (2022). METHODOLOGY OF COMBINATORY PROBLEMS SOLVING IN THE TIMSS INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAM IN PRIMARY CLASS MATHEMATICS LESSONS. Евразийский журнал академических исследований, 2(12).

28. Ruzikulovna, S. D. (2021). PRIMARY EDUCATION TEACHER AND STUDENT TEACHING ACTIVITIES AND SYSTEM OF PERSONAL VALUES. European Scholar Journal, 2 (7), 32-33.

29. Ph.D. Shabbazova Dilfuza Roziklovna. (2023). Systematics of Primary Education Content on the Base of Axiological Paradigm. Journal of Pedagogical Inventions and Practices, 25, 55–57.

30. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. Asian Journal Of Multidimensional Research, 10(4), 648-652.

31. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(4), 1781-1785.

32. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. Научные горизонты, (11-1), 247-252.

O'QUVCHILARNING IJOBIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISHDA PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURINING AHAMIYATI

Hasanova Sabohat Komil qizi

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

+998770839702

Annotatsiya: Maskur maqolani o'qish jarayonida PIRLS topshiriqlarining ahamiyatini anglash bilan bir qatorda, uning o'quvchiga bo'lgan ta'limiy-tarbiyaviy ta'siri haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, xalqaro baholash dasturi, topshiriqlar, baholash, anglash, tahlil qilish, xulosa, dars jarayoni.

Bizni hamisha o'ylantirib keladigan yana bir muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog'liq. Bugun zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ham ko'proq his etadigan kim – yoshlar. Mayli, yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz, degan da'vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan.

Ta'lim tizimimizda PIRLS topshiriqlarining ahamiyati katta. Negaki, o'quvchi shaxsini faolligini, kreativligini oshirishga hizmat qilmoqda. Zamonaviy ta'lim tizimi bilan birgalikda kirib kelgan bu xalqaro baholash an'anaviy dars tizimidagi ko'plab xato va kamchilini bartaraf etishga yordam berdi. “[1]”

An'anaviy dars jarayoni o'qituvchiga qaratilgan bo'lib, faollik o'qituvchi tomonidan tashkillashtiriladi edi. Ammo, bugungi kunda 1 sinf o'quvchilari faollikni o'z qo'liga olmoqda. 4K modeli modeliga asoslangan yangi darsliklar bunga misol bo'la oladi. O'qituvchilar bu jarayonda ta'lim tizimi talablarini bajarish bilan birga o'quvchilarni xalqaro baholash dasturiga tayyorlab boradi. O'zbek mintalitetidan kelib chiqib fikr yuritadigan bo'lsak, bizda ta'lim va tarbiya birgalikda olib boriladi. Boshlang'ich sinf kitoblari ham ushbu talab doirasida vujudga keladi. Ta'lim tizimizga moslashib borayotgan PIRLS tadqiqotlari ham ta'limiy-tarbiyaviy jihatdan o'quvchilar ongiga singdirilmoqda. Bunga misol qilib quyida keltirilgan hikoyani tahlil qilib ko'ramiz:

OYNA

Bog'chada har doimgidek kun o'tmoqda. Bolalar o'ynab, atrofni go'zal tabassumga to'ldiryaptillar. Bo'g'cha opalar esa o'zaro suhbatga berildi. Bolalarning uxlash vaqti bo'lyaptiku! Biri suhbatdan bosh ko'tarib ta'kidladi. Bolalardan habar olay deb o'yingohga borib noodatiy holatga guvoh bo'ldi. Qiziq? Balki, xato eshitgandirman, quloqlariga ishonmas edi. ohidta qadamlar bilan bolalar bildirmay yaqinroq bordi. Bir qiz o'yinchoq telefon orqali turmush o'rtog'i bilan gaplashar edi: nega telefon qilsam ko'tarmayapsiz? Aaa? Alimentni qachon to'laysiz? Nima men bu bolalarni ko'chadan olib keldimmi? Agar yana muddatni kechiktirsangiz sizni sudga beraman. Bog'cha opa ko'zlarini katta-katta ochib yuzini o'yinchoqlar turadigan shkaf tomonga burdi: uch-to'rt bolaning o'zaro suhbatini o'z maromida davom etayotgan edi. Eh do'stim, 2 ta kreditim bor. To'lay olmayapman. Juda qiynalib ketdim. Ishim ham sal-pal yurishmay turibdi. “Meni muammoyim ham senikidan kam emas”- mayus so'z boshladi ikkinchi. 3 ta farzandim ketma-ket o'qishga kirdi. Buni bilasan? Boshida xursand bo'lib, faxrlandib yurar edim. Hozir esa kontrak pulini to'lash bir o'zimga og'irlik qilyapti. Yo,

tovba! Hozirgi bolalarning boshida shunga g'am bormi? Shunaqa o'yin ham o'ynaydimi?! Bizning bolaligimizda ichimizga sig'may berkimachiq, quvlashmachiq o'ynar edik. Voy endi bunisini qara? Nega gap qaytaryapsan deb qo'g'irchog'ini kaltaklayapti. Biz erkalab alla aytardik, gaplashardik...-Ey dugon, hozir bolalar uxlasa, bozor boramiz tovarlar kelibdi-yangidan yangi. -Yaxshiyu negadir yelkalarim o'g'riyaptida, bora olmasam kerak.-biror bolaga massaj qildir, ancha yengilroq bo'lasan. Bu qizning suhbatidan baridan oshib tushdiku. Sabr kosasi to'lgan bog'cha opa xonaga kirib bordi, ammo bolalarga bir so'z demadi. Negaki, ota-onalar bilan bu holat yuzasidan gaplashishni diliga tukkan edi. Bolalar uxlash vaqti bo'ldi, qani ketdik dam olamiz. Sizlarga ertak aytib beraman! Bolalar hursand bo'lib, o'z o'rinlariga borib joylashdilar. Bo'g'cha opadan bunday gaplarni eshitgan muassasa direktori zudlik bilan bolalarning ota-onasini chaqirtirdi. Mana, ona-onalar majlisi ham boshlandi. Erinibgina kelayotgan onalarning dard-u hayoli gurungda edi. Ba'zilar majlisga o'z vaqtida ham kelmadi. Direktor Dilnoza opa tomoq qirib olib so'z boshladi: "bugungi kunda kelajagimiz bizning farzandlarimiz qo'lida. Biz kelajagimizga qanday hissa qo'shyapmiz? Qandaydir harakat qilyapmizmi o'zi? O'z qo'limiz bilan kelajagimizni barbot qilyapmiz, bundan habarlaringiz bormi hurmatli onalar? Bolalarning yonida har xil gaplarni aytish joizmi? Kredit, aliment yana bir balo bir balolar ... nima bu holat? Jon kuyidirib gapirayotgan direktorning gapi yoqmay boshlagan onalar hayotidan nolishni boshladilar. Eng namunali bog'chalardan biri edik! Ammo yaqin kunlardan beri holat yaxshi emas! Biz nima qilishga ham hayronmiz, bolalar bolalarcha yashamayapti! Majlisni eshik tirqishidan kuzatib turgan bir-ikki bola o'yingohga yugurib borib, kelinglar majlis-majlis o'ynaymiz deya hursand hayqirdilar... "[2]"

SAVOLLAR:

1. Bolalar qayerda o'ynayotgan edi?
 - a) bog'chada
 - b) maktabda
 - c) ko'chada
 - d) xonada
2. Opalarning suhbatdan bosh ko'tarishga sabab nima edi?
 - a) ovqat kerak edi
 - b) uyiga ketish kerak edi
 - c) bolalar uxlashi kerak edi
 - d) bolalar urush qilishgan edi
3. Bolalar nima haqida gaplashishar edi?
 - a) orzulari haqida
 - b) kelajaklari haqida
 - c) bog'cha opalari haqida
 - d) muammolari haqida
4. Bog'cha opa bolaligida qanday o'yinlar o'ynar edi?
 - a) koptok
 - b) berkinmachiq
 - c) yashinmachiq
 - d) xola xola
5. Bog'cha opa nega bolalarga indamadi?
6. Qush uyasida ko'rganini qiladi maqolini izohlang.

7. Sabr kosasi to'lishiga sabab bo'lgan voqealarning so'ngisi qanday edi uni izohlang
8. Hozirda maktabgacha ta'limda vaziyat qanday shu voqealar hayotdan olingan?
9. Bolalar nima uchun xursand hayqirdilar?
10. Hikoyaga mos sarlavha toping?

Namuna sifatida keltirilgan "OYNA" hikoyasini o'quvchilar bilan tahlil qilish jarayonida ularga tarbiyaviy jihatlar yoritib beriladi. Ular hikoyaga tanqidiy fikrlarini ayta oladi, tahlil qiladi va umumiy xulosani aytishadi. Sinf rahbari har bir o'quvchining fikrini umumiy lashtirib, xulosa aytar ekan, sinf o'quvchilarining holatidan kelib chiqib tarbiyaga yo'naltiradi. Xulosa jarayonida, xalq maqollaridan foydalanish, buyuk mutafakkirlarimizning hikmatli, purma'no so'zlaridan foydalanish samarali ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hasanova Sabohat Komil qizi "Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida PIRLS xalqaro baholash dasturini takomillashtirish" Zamonaviy Boshlang'ich ta'lim innovatsiyalar, muammolar va rivojlantirish istiqbollari xalqaro ilmiy- amaliy konferensiyada 2023
2. Hasanova Sabohat Komil qizi "O'qish savodxonligi darslarida pirls hikoyalarini qo'llash metodikasi" "integrational conference on interdiscinlinary science" 2024
3. Haydarova, M. (2019). MODEL AND PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS CONDUCIVE TO THE FORMATION OF MANAGERIAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(11), 90-93.*
4. XABIBULLAYEVNA, X. M. (2022, June). THE NEED TO TEACH THE SUBJECT OF EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL. In *Conference Zone* (pp. 97-98).
5. XABIBULLAYEVNA, X. M. (2022, June). THEORETICAL BASES OF PREPARATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR TEACHING THE SUBJECT OF EDUCATION. In *Conference Zone* (pp. 95-96).
6. Khabibullayevna, H. M. (2021). Scientific-Theoretical Fundamentals Of Improving The Methodological Training Of Future Primary School Teachers To Teach The Subject Of Education. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry, 12(10).*
7. Khaydarova, M. H. (2020). DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMMUNICATION COMPEPENCIES IN FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *Восточно-европейский научный журнал, (5-6 (57)), 37-39.*
8. Khaydarova, M. (2023). THE CONTENT OF TEACHING SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY CLASSES. *World Bulletin of Social Sciences, 27, 45-48.*
9. Xaydarova, M. (2023). BO 'LAJAK BOSHLANG 'ICH SINFI O 'QITUVCHILARINI TARBIYA FANINI O 'QITISH FAOLIYATIGA TAYYORLASH MAZMUNI. *Interpretation and researches, 2(1).*
10. Shamsiddinova, M., & Xaydarova, M. (2023). INNOVATION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARGA ASOSLANGAN INTERFAOL METODLAR. *Interpretation and researches, 1(1).*
11. Xaydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. *Interpretation and Researches, 1(1).* извлечено от <https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/1468>
12. Haydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHGA METODIK TAYYORGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISH. *Interpretation and Researches, 1(1).*

13. Хайдарова, М. (2023). НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ ВОСПИТАНИЕ. *Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари / Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук / Actual Problems of Humanities and Social Sciences.*, 3(10).
14. Mahliyo Khaydarova. (2023). IMPROVEMENT OF METHODOLOGICAL FACILITY TO TEACHING PEDagogy. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 49-53.
15. Jahonova, X., & Xaydarova , M. (2023). TA'LIMDA STEAM TEXNOLOGIYASI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
16. Xaydarova Mahliyo Khabibullaevna. (2024). DEVELOPMENT AND GROWTH OF EDUCATION. *International Conference on Multidisciplinary Science*, 2(3), 83–88.
17. Xo'jamurodova Farzona, & M. Xaydarova. (2024). TA'LIM, TARBIYA JARAYONIDA ILM IY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH. *International Conference on Multidisciplinary Science*, 2(3), 79–82.
18. Хайдарова, М. (2023). НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ ВОСПИТАНИЕ. *Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари / Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук / Actual Problems of Humanities and Social Sciences.*, 3(10).
19. Erkinovich, T. J. (2020). The role of the press in the process of historical development of Uzbekistan: Classification of popular magazines and newspapers. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(5), 1982-1989.
20. Jamshid Erkinovich Tangrikulov. (2022). PRESS IN UZBEKISTAN: CLASSIFICATION OF POPULAR MAGAZINES AND NEWSPAPERS. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 1451–1455.
21. Tangrikulov , J. (2023). TEATR VA KINO SAN'ATIDA O'ZBEKISTONNING QAYTA QURISH YILLARIDAGI DAVR MUAMMOLARINING AKS ETISHI . *Interpretation and Researches*, 2(1).
22. Tangrikulov Jamshid Erkinovich. (2024). QAYTA QURISH YILLARIDA O'ZBEKISTON SANOATI: YO'L QO'YILGAN XATO VA KAMCHILIKLAR (MATBUOT MATERIALLARI ASOSIDA). *International Conference on Multidisciplinary Science*, 2(3), 121–127.
23. Tangrikulov Jamshid Erkinovich. (2024). O'ZBEKISTONDA SANOAT SOHASINI KADRLAR BILAN TA'MINLASH MASALALARI. *International Conference on Multidisciplinary Science*, 2(3), 132–136.
24. 25. Tangrikulov Jamshid Erkinovich. (2024). O'ZBEKISTONDA 80-YILLARNING IKKINCHI YARMIDA SANOAT SOHASIDAGI ISLOHOTLAR. *International Conference on Multidisciplinary Science*, 2(3), 128–131.
25. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
26. Djumayeva , H. ., & Turayev , A. . (2022). METHODOLOGY OF COMBINATORY PROBLEMS SOLVING IN THE TIMSS INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAM IN PRIMARY CLASS MATHEMATICS LESSONS. *Евразийский журнал академических исследований*, 2(12).

**BOSHLANG'ICH SINFLARDA TABIIY FAN DARSLARINI TASHKIL ETISHDA
INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH USULLARI**

Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim fakulteti 3-kurs talabasi

Sultanova Tursunoy Ho'sinboy qizi

E-mail: sultanovatorsunoy@gmail.com

tel: 998 99 268 28 14

Qulmo'minov O'rolboy Safar o'g'li

Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasi o'qituvchisi,
Termiz (O'zbekiston)

E-mail: qulmuminovorolboy@gmail.com

Тел.: +998995265624

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf tabiiy fan darslarini yanada samarali tashkil etishda innovatsion metodlar bilan tanishish hamda ularni dars jarayonida qo'llash, o'quvchilariga metodlar orqali yangi bilim, ko'nikmalarni shakllantirish haqida bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Innovatsiya, ta'lim, texnologiya, metod, metodika, tafakkur, tabiiy fanlar

Annotation: In this article, it is described about the introduction of innovative methods for more effective organization of elementary science lessons and their application in the course of the lesson, the formation of new knowledge and skills for students through the methods.

Keywords: Innovation, education, technology, method, methodology, thinking, natural sciences

Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalardan foydalanish yo'llari. Hozirgi kunda ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlarni qo'llashga qiziqish tobora keng tus olmoqda. Bunday metodlarni qo'llash ta'lim samaradorligi va ta'sirchanligini oshiradi, o'quvchilarning o'qish motivlarini o'stiradi, dunyoqarshini kengaytiradi.

Innovatsiya- yangilik kiritish, yaratish. Lug'aviy jihatdan "innovatsiya" tushunchasi ingliz tilidan tarjima qilinganda (**innovatsion**) "yangilik kiritish" degan ma'noni anglatadi. "Innovatsiya" tushunchasi mazmunan aniq holatni ifodalaydi. Innovatsiya- muayyan tizimning ichki tuzilishi. Ta'lim oluvchida yangi g'oya, me'yor, qoidalarni yaratish, o'zga shaxslar tomonidan yaratilgan ilg'or g'oyalar, me'yor qoidalarni tabiiy qabul qilishga oid sifatlar, malakalarni shakllantirish imkoniyatini yaratadigan ta'lim. Innovatsion ta'lim jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalar innovatsion ta'lim texnologiyalari yoki ta'lim innovatsiyalari deb nomlanadi. Ta'lim innovatsiyalari - ta'lim sohasi yoki o'quv jarayonida mavjud muammoni yangicha yondoshuv asosida yechish maqsadida qo'llanilib, avvalgidan ancha samarali natijani kafolatlay oladigan shakl, metod va texnologiyalar. Ta'lim innovatsiyalari "innovatsion ta'lim" deb ham nomlanadi. "Innovatsion ta'lim" tushunchasi birinchi bor 1979-yilda "Rim klubi" da qo'llanilgan.

Tabiiy (SCIENCE) fanlarning afzalliklari va ahamiyati shundan iboratki, fan orqali o'quvchi olamning yaxlit, ajralmas, bir butunligini anglaydi, ilmiy dunyoqarashi shakllanadi, tadqiqotchilik ko'nikmalari rivojlanadi. Natijada PISA, TIMSS kabi xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etish imkoniyati kengayadi.

Tabiiy fanlar - insonni, uning sog'lig'ini, shuningdek butun atrof-muhitni: tuproqni, atmosferani, umuman yerni, kosmosni, tabiatni, barcha tirik va jonsiz jismlarni tashkil etuvchi moddalar va ularning o'zgarishini o'rganadigan fanlardir. Tabiatda ro'y berayotgan hodisa va jarayonlar, tirik organizmlarning rivojlanish bosqichlari, tabiat va jamiyat qonunlariga insoniyatning ko'rsatadigan ta'sirlari haqida ilmiy va amaliy bilimlar majmuasini yoritish tabiiy va iqtisodiy fanlar blok-modulining asosiy vazifasini belgilab beradi.

Tabiiy fanlarni o'qitishda o'quvchilarning ilmiy-tabiiy dunyoqarashlarini shakllantirish va kengaytirish, mantiqiy fikrlashga o'rgatishda har bir dars mavzuyini bayon qilishga e'tibor beriladi. O'quvchilar topshiriqlarni individual bajarish jarayonida ularning aqliy faoliyati jalb etiladi, o'z bilimi, kuchi va qobiliyatiga bo'lgan ishonch ortadi. Buning natijasida har bir shaxs o'z imkoniyati darajasida rivojlanadi. Shu tarzda tashkil etilgan bilish faoliyatida vaqtdan unumli foydalaniladi. Pirovard natijada ta'lim samaradorligi ortadi. Ta'limning zamonaviy pedagogik texnologiyalaridan foydalanib o'tiladigan darslarda o'quvchilarning bilish faoliyati individual tarzda tashkil etiladi.

Boshlang'ich ta'lim bosqichida kompetensiyadan foydalanish darslarning xilma-xil shakllarida o'qitishni takomillashuviga ta'sir ko'rsatadi. Darslarda "Kuzatish metodi", "SWOT-tahlil" metodi, "Venn diagrammasi", "Sinkveyn" metodi, "Bumerang" texnologiyasi, "Arra", "O'z o'rningni top", "FSMU", "Nima uchun?", "Ikki qismli kundalik" metodlari, "Pinbord" usuli, "She'rni tikla" kabi mashqlaridan foydalanib o'tish dars samaradorligini yanada oshiradi.

Kuzatish metodi – bu tirik organizmlarda boradigan jarayonlar va tabiat jismlarida sodir bo'ladigan hodisalarni o'quvchilarning maqsadga muvofiq holda idrok etishi hisoblanadi. Bu metodda o'quvchilarning kuzatishi bo'yicha to'plangan ma'lumotlari bilim manbai sanaladi. Kuzatish metodidan biologiyani o'qitishning barcha shakllarida foydalaniladi. Kuzatish metodidan dars jarayonida foydalanilganda o'quvchilar dars mazmuniga oid ko'rgazma vositalarini mustaqil kuzatadilar, natijada kuzatish ob'ektlaridagi o'ziga xos xususiyatlarni isbotlovchi dalillarga ega bo'ladilar. Bunday kuzatish qisqa muddatli bo'lib, ma'lum bir maqsadni amalga oshirishga xizmat qiladi.

O'simliklar hayotidagi bahorgi, kuzgi mavsumiy o'zgarishlar, kelib ketuvchi qushlarning hayotini kuzatish, hashoratlarning rivojlanishini o'rganish kabi kuzatishlar uzoq muddatli davomli kuzatishlar sanaladi.

"O'z o'rningni top" metodi. Mavzu bo'yicha bahs-munozarali vaziyatlarda muammoning yechimini topishga yo'naltirilgan. Bunda o'quvchilar o'z fikrini bayon qilishi, muloqot ko'nikmalarini qaytadan tuzatishga imkoniyatlar mavjud bo'ladi va dars so'ngida o'qituvchi tomonidan mavzuni o'zlashtirish darajasini baholash aniq amalga oshiriladi. **Maqsadi:** o'quvchilarda o'z fikrini bayon qilish, erkin, mustaqil, mantiqiy fikrlashga o'rgatishdir. **Vazifasi:** o'quvchilarni muammoli vaziyatlar orqali mustaqil tarzda o'z fikrlarini isbotlashga o'rgatiladi.

«Klaster» metodi. Ushbu metod o'quvchilarga muammolar (mavzular) xususida erkin, ochiq o'ylash va shaxsiy fikrlarni bimalol bayon etish uchun sharoit yaratishga yordam beradi. «Klaster» metodi turli xil g'oyalar o'rtasidagi aloqalar to'g'risida fikrlash imkoniyatini beruvchi tuzilmani aniqlashni talab etadi. Bu metod aniq obyektga yo'naltirilmagan fikrlash shakli hisoblanadi. Undan foydalanish inson miya faoliyatining ishlash tamoyili bilan bog'liq ravishda amalga oshadi. «Klaster» metodidan o'quvchilar bilan yakka tartibda yoki guruh asosida tashkil etiladigan mashg'ulotlar jarayonida foydalanish mumkin. Guruh asosida tashkil etilayotgan

mashg'ulotlarda ushbu metod guruh a'zolari tomonidan bildirilayotgan g'oyalarning majmuyi tarzida namoyon bo'ladi. Bu esa guruhning har bir a'zosi tomonidan ilgari surilayotgan g'oyalarni uyg'unlashtirish hamda ular o'rtasidagi aloqalarni topa olish imkoniyatini yaratadi.

«**Aqliy hujum**» **metodi** muayyan mavzu yuzasidan berilgan muammolarni hal etishda keng qo'llaniladigan metod hisoblanadi. Bu metod o'quvchilarni muammo xususida keng va har tomonlama fikr yuritish, shuningdek, o'z tasavvurlari va g'oyalaridan ijobiy foydalanish borasida ma'lum ko'nikma hamda malakalarni hosil qilishga rag'batlantiradi. Ushbu metod yordamida tashkil etilgan dars jarayonida ixtiyoriy muammolar yuzasidan bir necha original yechimlarni topish imkoniyati tug'iladi. Mazkur metodni qo'llashdan ko'zlangan asosiy maqsad o'quvchilarni muammo xususida keng va chuqur fikr yuritishga rag'batlantirishdan iborat.

«**Arra**» **metodi**. Mazkur metodga ko'ra kichik guruh 4-5 o'quvchidan tashkil topadi. Barcha guruh a'zolari yangi mavzu yuzasidan tuzilgan yagona topshiriq ustida ishlaydilar. Guruh ichida o'quvchilar rivoyat matnini qismlarga ajratib, bo'lib oladilar. Har bir o'quvchi o'ziga tegishli qismini puxta o'zlashtirib "mutaxassis"ga aylanadi. Ma'lum vaqtdan so'ng har bir kichik guruhdagi "mutaxassis"lar uchrashuvi qayta tashkil etilgan guruhlarda o'tkaziladi. Shu tarzda rivoyat mazmunini barcha o'quvchilar o'zlashtirib oladilar. **Maqsadi:** o'quvchilarda muloqotlashuv, erkin, mustaqil, mantiqiy fikrlashga o'rgatish. **Vazifasi:** o'quvchilarni guruh bilan ishlash, guruh a'zolariga o'z fikrini tushuntirib, isbotlashga o'rgatish.

«Sinkveyn» **metodi**

Sinkveyn – fransuzcha - "cinquains", inglizcha - "cinquain" so'zlaridan olingan bo'lib "5 qator" ma'nosini bildiradi. Sinkveyn - ma'lumotlarni sintezlash (bir butunga keltirish)ga yordam beradigan qofiyalanmagan she'r bo'lib, unda o'rganilayotgan tushuncha(hodisa, voqea, mavzu) to'g'risidagi axborot yig'ilgan holda, o'quvchi so'zi bilan turli variantlarda va turli nuqtai nazar orqali ifodalanadi.

«Venn diagrammasi» **metodi**

Venn diagrammasi ikki va uch jihatlarni hamda umumiy tomonlarini solishtirish yoki taqqoslash yoki qarama-qarshi qo'yish uchun qo'llaniladi. O'quvchilarda tizimli fikrlash, solishtirish, taqqoslash, tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

- Undan foydalanish bosqichlari:
- o'quvchilar ikki guruhga bo'linadi;
- plakatga chizilgan diagramma doskaga osib qo'yiladi;
- har bir to'g'ri fikrga qo'yiladigan ball oldindan kelishib olinadi;
- qo'yilgan topshiriq bo'yicha guruhlarining har qanday to'g'ri yoki noto'g'ri fikrlari bir o'quvchi tomonidan ikki xil rangdagi flomasterda diagrammaning tegishli joylariga yozib boriladi;
- kichik guruh ichidan biror o'quvchi sheriklarining ismi-shariflari to'g'risiga ular aytgan fikrlarni qayd qilib boradi;
- fikr bildirishlar nihoyasiga yetgach, o'qituvchi va o'quvchilar hamkorligida to'g'ri va noto'g'ri javoblar aniqlanadi;
- to'g'ri javobga uch ball qo'yiladigan bo'lsa, har bir noto'g'ri fikr uchun guruhning umumiy balidan uch ball olib tashlanadi;
- eng ko'p ball to'plagan guruh g'olib hisoblanib ular rag'batlantiriladi;
- bu jarayonda kichik guruhda qayd etilgan javoblarning noto'g'rilari o'chirib chiqiladi va natijalar e'tiborga olingan holda o'quvchilarga taqablashtirilgan ball qo'yiladi.

Venn diagrammasi metodini barcha sinflarda bir-biriga bog'liq mavzularni tahlil qilish, solishtirish, taqqoslash va mustahkamlashda foydalanish yaxshi samara beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI :

1. D. Sharipova, D.P. Xodiyeva, M. K. Shirinov Tabiatshunoslik va uni o'qitish metodikasi Toshkent, "Barkamol fayz media" nashriyoti, 2018-yil.
2. M.Nuriddinova. "Tabiatshunoslik o'qitish metodikasi" Toshkent, O'qituvchi 2005-yil.
3. G Sayfullaev, L Alimova, U Olloкова. Formation of environmental knowledge in pupils of second class in the lessons the world around us. Bridge to science: research works, 206-208.
4. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. Open Access Repository, 4(02), 81-84.
5. Kulmuminov, U. (2023). CREATIVE TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE EDUCATION. *Open Access Repository*, 4(2), 434-437.
6. KULMOMINOV, O. (2023). ISSUES OF DEVELOPMENT OF STUDENT'S CREATIVE SKILLS IN WORLD SCIENCE. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 54-56.
7. Kulmominov, O. (2023). TECHNOLOGY FOR DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING SKILLS OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN NATURAL SCIENCE TEACHING. *Open Access Repository*, 9(10), 112-116.
8. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 792-797.
9. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 1781-1785.
10. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. *Научные горизонты*, (11-1), 247-252.
11. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. *Гуманитарный трактат*, (24), 13-14.

**ЭСТРАДА И НАЦИОНАЛЬНАЯ ЭСТРАДА В УЗБЕКИСТАНЕ
ФОРМИРОВАНИЕ****Алаева Зарнигор Махмудовна**

Бухарский государственный педагогический институт, преподаватель кафедры
«Музыка и изобразительное искусство».

АННОТАЦИЯ

Эстрада на протяжении многих лет вносит весомый вклад в развитие мирового и узбекского искусства. Процесс вхождения эстрады и национальной эстрады в узбекское искусство имеет богатую историю. В данной статье рассматриваются история и этапы развития узбекской эстрады.

Ключевые слова: эстрадное искусство, концерт, профессиональное пение, национальная эстрада, фольклоризм, национальная гордость.

ВВЕДЕНИЕ

Поп-арт развивается с каждым днем, увеличивая число своих поклонников. В настоящее время музыкальные образцы, получившие название «эстрада», привлекают внимание все большего числа слушателей. Сегодня этот вид музыки, широко транслируемый по радио и телевидению, в программах различных праздничных торжеств, начал существенно влиять на сознание и духовность не только молодежи, но и миллионов представителей разных возрастов нашего общества.

Следует признать, что первый процесс формирования «поп-арта» связан с терминами, выражающими направление искусства и широко используемыми на практике.

Термин «Эстрада» (франц. ESTRADA, лат. STRATUM) на самом деле означает устройство пола из досок. Одновременно имеется в виду специально построенная сцена (место) для проведения концертов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ

Музыкальная культура Узбекистана имеет давнюю историю. Сегодня его направления и жанры расширяются. Как каждое искусство имеет свою основу, так и в основе узбекской эстрады лежит профессиональное пение. Со второй половины XIX века в народе стали употребляться такие термины, как «эстрада», «эстрадный концерт», «эстрадное искусство». Это было связано с выступлениями концертных коллективов, приехавших в города Туркестана с гастрольями из России.

Публичные выступления «Ашула и танцевального ансамбля», «Машшакал тодаси», «Музыкально-этнографического ансамбля», организованные в Узбекистане в 20-30-е годы 20 века, объявляются «концертами», «эстрадный концерт» постепенно вошёл в привычку. С этого периода среди музыкантов и народа стали популярны такие термины, как «концерт», «эстрада», «ансамбль».

В 1927 году Али Ардобус (Иброхимов) объявил концерт ансамбля «Синие рубашки», организованный юными любителями в городе Самарканде, «эстрадным концертом». Тамарахоним (1906-1987) внес большой вклад в становление и развитие современного национального эстрадного искусства Узбекистана. Различные виды поп-

арта в европейском стиле практикуются в Узбекистане с 40-х годов 20 века. Он появился во дворцах культуры крупных предприятий нашей республики по инициативе русскоязычных артистов, подражая эстрадным оркестрам, созданным в городах Москве и Ленинграде. В 1940 году в городе Ташкенте под руководством М. Жолкова он создал эстрадную группу «Музыкальный зал» и Узбекскую государственную филармонию, в 1942 году — эстрадный ансамбль, а в 1944 году — «Симфо-джазовый оркестр». под руководством Н. Зинина. Программу выступлений этих ансамблей составляли преимущественно песни и инструментальная музыка русских композиторов.

Поп-арт развивается в Узбекистане с 1950-х годов. Его первыми основателями являются Ботир Закиров и Энмарк Салихов. На сегодняшний день в этой области искусства достигнуты большие успехи. В 1958 году при Узтелерадио был создан Эстрадный оркестр. Композиторы Ш.Рамазанов, И.Акбаров, Э.Салихов, М.Левиев, М.Бурханов, Э.Каландаров, В.Милов и другие сначала адаптировали фольклорные песни к эстраднему направлению, а позже начали творить в этом направлении. Написанные ими песни исполняли Ботир Зокиров, Луиза Зокирова, Юнус Тораев, Рано Шарипова, Мухаббат Шамаева и другие певцы.

В то время одним из зрелых произведений в области авторской песни была «Мафтун Болъдим» Мутала Бурханова в исполнении Ботира Закирова. Его песни разных национальностей, такие как «Красивая девушка», «Арабское танго», «Любовь», «Джайрон», которые он исполнял в те годы, относятся к числу редких находок в национальном эстрадном пении, с новым тональным строем, который образцовый даже сегодня.

Наше мнение подтверждается тем, что наши молодые эстрадные певцы сейчас обращаются к исполнению этой песни через разные стилистические подходы. К началу 70-х годов стало популярным новое направление в искусстве популярной музыки — бит-музыка. «Ташкент Мюзик Холл» был основан в сотрудничестве с Ботиром Закировым и Юнусом Тораевым при сохранении активного состава оркестра.

Ташкентский музыкальный зал, опираясь на литературное содержание, реализует цели создания интересных, красочных концертных программ и коллективного представления их посредством драматических представлений.

Они организуют концертные выступления по театральным сценариям. Самое главное, формируются вокально-инструментальные ансамбли в исполнении узбекской эстрады, готовится новое поколение эстрадных певцов и музыкантов.

Музыкальный зал служит настоящей эстрадной школой для юных певцов. В этом направлении эффективно творят такие композиторы, как Э. Салихов, А. Кальварский, Э. Каландаров, Г. Холиков. В эстрадном искусстве формируется поколение новых групп и исполнителей. На этом фоне эффективная деятельность узбекских эстрадно-симфонических оркестров приобрела особое значение в развитии современного эстрадного музыкального искусства в республике.

В процессе формирования узбекской эстрады важную роль сыграли традиционные образцы народной музыки. В первую очередь это связано с их танцевальностью и легким мелодичным стилем. На данный момент правильно сказать, что данная ситуация стала одним из важных средств обеспечения национальной основы узбекской эстрады.

Ботиру Закирову, заложившему основы узбекского национального эстрадного пения, и его последователям, современникам Юнусу Тораеву, Стахану Рагимову, Алле Иошпе и другим удалось гармонизировать на узбекской сцене форму и содержание национального и ненационального певческого стиля. поп.

С момента обретения Узбекистаном независимости написаны песни на такие темы, как Родина, Независимость, природа, дружба и любовь.

Под председательством народного поэта Узбекистана Эркина Вахидова создан Национальный координационный совет по развитию эстрадного искусства. Совет поставил несколько основных задач и требований к творческим и музыкальным коллективам.

Национальная гордость, верность Родине, национальные мелодии, отраженные в песнях, являются основой для того, чтобы чувство Родины еще страстнее билось в сердцах слушателей.

«Дуньо», «Узбекистан», «Халким» Юлдуз Усмановой, «Узбекский народ» Нилюфар Рахматовой, «Как я люблю Узбекистан?» покойного Нуриддина Хайдарова, «Моя родина» Севары Назархо, «Узбекистан» Гульсанам Мамазойтова Такие песни, как «Мать-Земля», создали тему патриотизма в уникальной, новой интерпретации периода независимости. Эта тема прославлялась в искусстве с древнейших времен.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. To'Rayevich, Yarashev Jo'Rabek, and Rahmonova Hojibuvi Rizojon Qizi. "Musiqaning inson ongiga tasiri." *Ta'lim fidoyilari* 7.8 (2022): 607-611.
2. To'rayevich, Yarashev Jo'rabek, and Rizoyeva Munisa Shokirovna. "RUS KOMPOZITORLAR IJODIDA STILIZATSIYA TUSHUNCHASINING MUSIQA FANIGA KIRIB KELISH TARIXI." *PEDAGOGS jurnali* 10.4 (2022): 100-104.
3. Alayeva, Zarnigor Maxmudovna. "TALABALARNI MILLIY BADIY AN'ANALAR VOSITASIDA G'OYAVIY TARBIYALASH TIZIMI." *ZAMONAVIY FAN, TA'LIM VA ISHLAB CHIQRISH MUAMMOLARINING INNOVATSION YECHIMLARI* 5 (2023): 12-15.
4. Alayeva, Zarnigor. "Pedagogik mahorat: Pedagogik mahorat." *Buxoro davlat universitetining Pedagogika instituti jurnali* 1.1 (2021).
5. Maxmudovna, Alayeva Zarnigor. "The System of Ideological Education of Students through National Traditions." *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION* 3.2 (2023): 47-51.
6. Алаева, Зарнигор Махмудовна. "Педагогика как наука и искусство воспитания." *Вестник науки и образования* 21-2 (99) (2020): 78-81.
7. Алаева, Зарнигор Махмудовна. "Интерпретация методов музыкального воспитания и образования дошкольника." *Science and Education* 3.4 (2022): 1253-1258.
8. Алаева, Зарнигор Махмудовна. "Роль национальных инструментов в музыкальном образовании начальных классов." *Проблемы науки* 66 (2021).
9. Алаева, Зарнигор Махмудовна. "Регулирование и интерактивное планирование музыкального воспитания и образования для начальных классов." *Science and Education* 3.4 (2022): 1259-1264.
10. Алаева, Зарнигор Махмудовна. "Дискретность ритмических движений. Ритмика в начальной школе хореография." *Science and Education* 3.4 (2022): 1233-1238.

11. Алаева, Зарнигор Махмудовна. "Методические рекомендации по развитию ритмических навыков младших школьников." *Science and Education* 3.4 (2022): 1246-1252.
12. Алаева, Зарнигор Махмудовна. "Шаг с подскоком в детском хореографии. Методические трудности педагога хореографа при выполнении шага с подскоком." *Science and Education* 3.4 (2022): 1239-1245.
13. Алаева, З. М. "Использование Арт-Педагогических Технологий В Развитии Музыкальных Способностей Студентов." *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN* 3.1 (2022): 6-9.
14. Alayeva, Zarnigor Mahmudovna, and Sadoqat Ruslanovna Shamsiyeva. "Qo'shiq tushunchasi va uning inson hayotida tutgan o'rni hamda xonandalik ijrochiligi tarixi." *Scientific progress* 1.5 (2021): 336-342.
15. Аллаева, Зарнигор Махмудовна. "ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ДОШКОЛЬНИКОВ С ПОМОЩЬЮ ПЕСЕН И ТАНЦЕВ." *Наука, техника и образование* 2-1 (77) (2021): 69-72.
16. Шамсиев Ш. И., Солиев А. А. Основы хорового пения на уроках музыки //Проблемы науки. – 2021. – №. 1 (60). – С. 55-57.
17. Шамсиев Ш. И. Молодой специалист учитель музыки, как руководитель хорового коллектива в общеобразовательной школе //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 540-545.
18. Шамсиев Ш. И. Новые подходы к подготовке молодых специалистов учителей музыки, разработка уроков музыки //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 528-533.
19. Shamsiev S. I. The role of folk songs in educating student's role of folk songs in student education //International Journal on Integrated Education. – 2021. – Т. 4. – №. 2. – С. 76-78.

**STATISTICAL ANALYSIS OF PATIENTS WITH DIABETES 2 DISEASE
(in the example of the city of Nukus in 2023)**

Yuldashev Bakhrom Sabirzhanevich¹.,

Kurbanbaev Umid Jumabaevich².,

Karimov Rasulbek Khasanovich³.,

Ruzmetova Dilfuza Tulibievna⁴.,

Matyazova Farohat Raimberganovna⁵.

Tashkent Medical Academy, Urganch Branch, Department of Pathomorphology, Ph.D.
associate professor 1.

Head of the Medical Department of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of
Karakalpakstan 2.

Head of the "Pathomorphology" department of the Urganch branch of the Tashkent Medical
Academy, associate professor, etc.³.

Senior teacher of the "Obstetrics and gynecology" department of Urganch branch of Tashkent
Medical Academy⁴.

Assistant of the "Pathomorphology" department of Urganch branch of Tashkent Medical
Academy⁵.

Relevance of the problem: It is clear that in recent years, in our country, in accordance with the demands of the 21st century, there have been major changes in many fields, including changes in the field of medicine. In particular, equipment related to the field of endocrinology, laboratory equipment, increase in the level of knowledge as a result of training of medical personnel, patronage service in family polyclinics, rural family polyclinics, privileges created for patients with diabetes in treatment and prevention institutions, and the growth of the people's consciousness from a cultural aspect. It is observed that the incidence of diseases is increasing.

The purpose of the work: to study and statistically analyze the type 2 diabetes mellitus of citizens living in the city of Nukus in the period of 2023.

Inspection method and materials: For our investigation, 2023 archival data of the family polyclinic on the diagnosis of type 2 diabetes among citizens living in the city of Nukus were studied retrospectively.

Inspection results: At the time of inspection, it was found that there were 100 patients in total in 2021, of which 65 were male and 35 were female patients. In a retrospective review of archival data of patients, as a result of anamnesis and laboratory findings, a high rate of type 2 diabetes mellitus, ie 65%, was male patients. In the identified patients, symptoms such as dryness of the mouth, general weakness, sleep disorders, diuresis in small amounts and frequent discharges were expressed.

In the laboratory examination, it was found that the amount of sugar in the blood is on average 8.8-12.5 m/mol, and the amount of sugar in the urine is 0.5-1.5 m/mol. In 15% of male patients with diabetes mellitus, discoloration of the fingers was observed in the right big toe due to acute circulatory disorders.

Conclusion: in conclusion, it can be said that the identified patients mainly suffer from eating disorders, stressful situations in the social environment, and the patient's indifference to his health without going to the examination on time.

The reason for this was that they did not take the anti-diabetic drugs recommended by the doctors on time, and that they did not go to the medical examination every month.

USED LITERATURE

24. Artikova D. O., Ruzmetova D. T. XORAZM VILOYATIDA HOMILADOR AYOLLARDA SIYDIK YO 'LLARI INFEKSIYASINI KECHISHI VA UNGA OLIB KELUVCHI OMILLAR //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND EDUCATION. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 3-4.

25. Bekchanov A. J. et al. Causes of death in infants born to women affected by Covid-19 disease //American Journal of Pediatric Medicine and Health Sciences (2993-2149). – 2023. – Т. 1. – №. 5. – С. 34-38.

26. Khasanovich K. R., Tulibaevna R. D., Ziyaevich T. H. DISTRIBUTION OF PERINATAL DISEASE IN NEWBORN CHILDREN IN KHORZAM PROVINCE BY CITY AND DISTRICT AND CAUSES OF DEATH //World Bulletin of Public Health. – 2021. – Т. 5. – С. 82-85.

27. Каримов Р., Авезов М. Оценка перинатальных случаев смерти, уровня и состояния заболеваний уха, горла и носа //Журнал вестник врача. – 2021. – Т. 1. – №. 1. – С. 60-63.

28. Karimov R. X., Tursunov X. Z., Ruzmetova D. T. Modern approaches to perinatal disease in diabetes in pregnant women //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 12. – С. 173-179.

29. Karimov R. X., & Musaev U. M. (2023). ANALYSIS OF RESEARCH AND COMMISSION FORENSIC EXPERTISES CONDUCTED ON LIVING PERSONS. *American Journal of Pediatric Medicine and Health Sciences* (2993-2149), 1(5), 61–63. Retrieved from <http://grnjournal.us/index.php/AJPMHS/article/view/423>

30. Каримов Р. Х., Мусаев У. М., Рузметова Д. Т. ЯТРОГЕНИЯ НА ПРИМЕРАХ ИЗ ПРАКТИКИ (По данным лет обзор) //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 10-12.

31. Каримов, Р. Х., Мусаев, У. М., Рузметова, Д. Т., & Султанов, Б. Б. (2023, October). ЯТРОГЕНИЯ В НЕОНАТОЛОГИИ (ПО ДАННЫМ ЛЕТ. ОБЗОР). In *International conference on multidisciplinary science* (Vol. 1, No. 3, pp. 76-78).

32. Каримов Р. Х. и др. ВРАЧЕБНЫЕ ОШИБКИ В ПРАКТИКЕ АКУШЕРОВ-ГИНЕКОЛОГОВ //Past and Future of Medicine: International Scientific and Practical Conference. – 2023. – Т. 2. – С. 114-117.

33. Kh K. R. et al. PATHOMORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF RESPIRATORY AIRCRAFT CHANGES IN INFANTS BORN FROM MOTHERS WITH COVID-19 //JOURNAL OF HEALTHCARE AND LIFE-SCIENCE RESEARCH. – 2023. – Т. 2. – №. 8. – С. 21-28.

34. Матякубова С., Рузметова Д. Особенности клинического течения при преждевременном излитии околоплодных вод и принципы ведения беременных //Журнал проблемы биологии и медицины. – 2019. – №. 1 (107). – С. 175-177.

35. Матякубова С., Рузметова Д. Фоновые факторы, влияющие на течение беременности и её исход при преждевременных разрывах плодных оболочек //Журнал проблемы биологии и медицины. – 2018. – №. 4 (104). – С. 203-205.

36. Ruzmetova D. T., Matyakubova S. A. CLINICAL PRACTICAL ASSESSMENT APPLICATION OF POLYMERASE CHAIN REACTION AS A TEST FOR ASSESSING MICROBIOCINOSIS IN PREGNANT WOMEN //Central Asian Journal of Pediatrics. – 2021. – Т. 2021. – №. 1. – С. 37-49.

37. Ruzmetova D. T., Matyakubova S. A. OCCURRENCE OF UTERINE MYOMA IN WOMEN OF REPRODUCTIVE AGE IN KHOREZM REGION //Open Access Repository. – 2023. – Т. 4. – №. 3. – С. 489-492.

38. SA M., DT R. RISK FACTORS OF DEVELOPMENT OF PRETERM PREMATURE RUPTURE OF FETAL MEMBRANES IN PREGNANT WOMEN //European Science Review. – 2018. – Т. 1.

39. Sabirjanovich Y. B. et al. ETHERIOLOGICAL FACTORS OF DEATH IN PNEUMONIAS FOUND IN NEWBORNS //EUROPEAN JOURNAL OF MODERN MEDICINE AND PRACTICE. – 2023. – Т. 3. – №. 8. – С. 1-4.

40. Юлдашев, Б. С., Каримов, Р. Х., & Бекчанов, А. Ж. (2023, July). COVID-ўтказган оналардан туғилган чақалоқларда пневмония касаллигининг асоратлари. In *Past and Future of Medicine: International Scientific and Practical Conference* (Vol. 2, pp. 10-12).

41. Юлдашев, Б. С., Каримов, Р. Х., & Джуманиязова, Н. С. (2024). COVID-19 ЎТКАЗГАН ЧАҚАЛОҚЛАРДА ЛИМФА ТУГУНЛАРИНИНГ МОРФОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ (ХОРАЗМ ВИЛОЯТИ ПАТОЛОГИК АНАТОМИЯ ЭКСПЕРТИЗА БЮРОСИ, ХОРАЗМ ВИЛОЯТ ПЕРИНАТАЛ МАРКАЗИ). *Молодые ученые*, 2(3), 15-16.

42. Tulibayevna R. D. Characteristics of Urogenital Tract Microbiota During Pregnancy //Research Journal of Trauma and Disability Studies. – 2022. – Т. 1. – №. 10. – С. 249-254.

43. Юлдашев, Б. С., Каримов, Р. Х., & Джуманиязова, Н. С. (2024). ПАНДЕМИЯ ДАВРИДА ПНЕВМОНИЯ КАСАЛЛИГИ БИЛАН КАСАЛЛАНГАН ЧАҚАЛОҚЛАРДА ЛИМФА ТУГУНЛАРИНИНГ МОРФОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ ЎЛИМ САБАБЛАРИ. *AMALIY VA TIBBIYOT FANLARI ILMIY JURNALI*, 3(1), 197-201.

44. Юлдашев Б. С., Каримов Р. Х., Бекчанов А. Ж. COVID-19 ЎТКАЗГАН ЧАҚАЛОҚЛАРДА ПНЕВМОНИЯНИНГ МОРФОЛОГИК ХУСУСИЯТИ //International Scientific and Practical Conference of Students and Young Scientists" Sustainable Development: Problems, Analysis, Prospects"(Poland). – 2023. – С. 26-28.

45. Yuldashev B. S. et al. Causes of Pneumonia In Infants Born of Mothers Infected With Covid-19 //International Journal of Integrative and Modern Medicine. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 9-16.

46. Yuldashev, B. S., Kuruyazov, A. Q., Khodzhimuratov, O., & Karimov, R. X. (2023). OCCURRENCE OF CLINICAL PALATE AND LIP DEFECT WITH FACIAL ANOMALIES IN KHORAZM REGION. *International Bulletin of Medical Sciences and Clinical Research*, 3(11), 80-85.

24. Kuryazov Akbar Quranbaevich, Karimov Rasulbek Khasanovich, Ruzmetova Dilfuza Tulibaevna, & Bobojanov Yoldoshboy Bakhtiyor o'g'li. (2024). PREVENTION OF PERIODONTITIS DISEASE IN MIDDLE-AGED WOMEN. INTERNATIONAL CONFERENCE ON MEDICINE, SCIENCE, AND EDUCATION, 1(1), 271–274. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10599587>

26. Yuldashev, B. S., Kuruyazov, A. Q., Khodzhimuratov, O., & Karimov, R. X.

(2023). A CASE OF LIP DEFECT WITH FACIAL ANOMALIES IN KHORAZM REGION. *American Journal of Pediatric Medicine and Health Sciences (2993-2149)*, 1(9), 547-552.

26. Sabirjanevich, Y. B., Khasanovich, K. R., Tulibaevna, R. D., & Safarboevich, R. S. (2024). RATE OF GLAUCOMA IN PENSION AGE CITIZENS (2023 in the example of the city of Urganch). *International Journal of Alternative and Contemporary Therapy*, 2(1), 4-7.

27. Sabirjanevich, Y. B., Khasanovich, K. R., & Safarboevich, R. S. (2024). RELATIONSHIP OF OTHER TYPES OF DISEASES WITH EYE DISEASES. *МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА*, 2(1), 29-35.

28. Юлдашев, Б. С., Исмаилов, О., Каримов, Р. Х., & Исмаилов, О. (2023). Хомила ва янги туғилган чақалоқлар мурдасининг суд тиббий экспертизаси (Текшируви). *Ўқув қўлланма: Т.: "О 'ZKITOBSAVDONASHRIYOTI" NMIU*, 96.

29. Сатликов, Р. К., Юлдашев, Б. С., Закиров, Ш. Ю., Каримов, Р. Х., & ИЗУЧЕНИЯ, М. (2022). ИНФЕКЦИЯХ МОЧЕВЫХ ПУТЕЙ. *Монография:-Т.: "О 'ZKITOBSAVDONASHRIYOTI" NMIU*, 84.

30. Турсунов, Х. З., Каримов, Р. Х., Сапаев, Д. Ш., & Сапаев, М. Ф. (2022). Буйрак ва буйрак усти беши касаллиги, уни даволаш усуллари ҳамда асоратлари (адабиётлар шархи).

31. Qurbanbaevich, K. A., Khasanovich, K. R., & Tulibaevna, R. D. (2024, February). CARIES DISEASE IN YOUNG CHILDREN. In *International conference on multidisciplinary science (Vol. 2, No. 2, pp. 35-37)*.

32. Юлдашев, Б. С., Ходжаниязов, А. А., Каримов, Р. Х., & Жуманиязова, Н. С. (2024). ЧАСТОТА МЕТАСТАЗИРУЮЩЕГО РАКА МОЛОЧНОЙ ЖЕЛЕЗЫ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ ВОЗРАСТА. *Yangi O'zbekistonda Tabiiy va Ijtimoiy-gumanitar fanlar respublika ilmiy amaliy konferensiyasi*, 2(2), 141-143.

33. Sabirjanevich, Y. B., Khasanovich, K. R., Tulibaevna, R. D., Safarboevich, R. S., & Azamatovich, K. A. (2024). DYNAMICS OF ANTHROPOMETRIC INDICATORS IN THE DEVELOPMENT OF ONE-YEAR-OLD CHILDREN. *American Journal of Pediatric Medicine and Health Sciences (2993-2149)*, 2(2), 560-563.

34. Sobirjanevich, Y. B., Alievich, M. A., & Xasanovich, K. R. (2024). Этиология Гепатоцеллюлярной Карциномы: Особое Внимание Жировой Болезни Печени. *Research Journal of Trauma and Disability Studies*, 3(3), 26-36.

35. Рузматов, П. Ю., Матмуротов, К. Ж., Бабаджанов, А. Р., Каримов, Р. Х., & Рузматов, Б. А. (2024). ОСОБЕННОСТИ ВЫПОЛНЕНИЯ РЕКОНСТРУКТИВНЫХ ВМЕШАТЕЛЬСТВ У БОЛЬНЫХ СИНДРОМОМ ДИАБЕТИЧЕСКОЙ СТОПЫ. *Journal of Universal Science Research*, 2(3), 96-112.

36. Sabirzhanevich, Y. B., Khasanovich, K. R., Tulibaevna, R. D., Zhumabaevich, K. U., Farkhadovich, A. A., Azamatovich, K. A., ... & Alisherovich, K. D. (2024). PREGNANCY PLANNING FOR WOMEN WITH TYPE 2 DIABETES IN NUKUS CITY (2022-2023). *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 233-241.

37. Abdullayev, O. (2024). XORAZM VILOYATIDA GEPATIT S KASALLIGINING TARQALISHI. *AMALIY VA TIBBIYOT FANLARI ILMIY JURNALI*, 3(3), 189-196.

38. Sabirzhanevich, Y. B., Jumabaevich, K. U., Khasanovich, K. R., Tulibievna, R. D., Azamatovich, K. A., & Dilshadovich, J. D. (2024). PATHOLOGICAL OCCURRENCE AND COMPLICATIONS OF THE DIABETIC TOPIC SYNDROME IN PATIENTS WITH TYPE 2 DIABETES DISEASE WHO APPLY TO THE OUTPATIENT. *Research Journal of Trauma and Disability Studies*, 3(3), 219-227.

**YOSH DAVRLARI PSIXOLOGIYASI FANINING PREDMETI, VAZIFALARI,
MAQSADI****Termiz davlat pedagogika instituti****Boshlang'ich ta'lim fakulteti 1-kurs****talabasi Xo'jamurodova Farzona**

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi davrda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan o'zgarishlar o'qituvchilar, barcha pedagoglar oldiga o'quvchining bilimlarini yuksak darajada o'zlashtirishi; o'quvchilar mustaqil tafakkurini, ular aktivligini rivojlantirish; ularda yuksak axloqiy sifatlarni tarbiyalash; ularning tafakkur, muloqot, o'qish, mehnat qilishga bo'lgan qobiliyatlarini taraqqiy ettirish kabi murakkab va mas'uliyatli vazifasi ekanligi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: bilish faoliyati, iroda, xarakter, xulq-atvor, vazifa, muvaffaqiyat.

Har bir bola faqat o'ziga xos bilish faoliyati, iroda, xarakter, xulq-atvor xususiyatlariga ega. Maktabdagi ta'lim-tarbiya berish jarayonida mana shu xususiyatlarni bilish va shunga asoslanib ularga individual munosabatda bo'lish lozim. Mana shularni hisobga olgandagina, har bir pedagog o'zining asosiy vazifasi, yani yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish ishini muvaffaqiyatli amalga oshiradi. Bu vazifalarni muvaffaqiyatli hal qilish uchun faqat pedagogika fanining nazariy asoslarini, har bir o'qituvchi predmetni o'qitish metodikasini, maktab o'quvchilarining fiziologiyasi asoslari, maktab o'quvchilari gigienasi asoslarinigina bilish emas, balki ma'lum darajada psixologik bilimlarga ham ega bo'lish lozim. Har bir pedagog ma'lum darajada psixolog ham bo'lishi talab etiladi, chunki ular har biri faqat o'ziga xos bo'lgan, turli Yoshdagi, turli individual xususiyatlarga ega bo'lgan o'quvchilar bilan ish olib boradi.

Shuning uchun ham psixologiya fanining alohida sohalari bo'lmish yosh va pedagogik psixologiya asoslarini chuqur bilish har bir pedagog uchun muhim hisoblanadi.

Psixologiya fanining bir qator tarmoqlari, sohalari mavjud. Ular orasida yosh psixologiyasi alohida ahamiyatga ega. Yosh psixologiyasi psixik rivojlanish, shuningdek, bolalik, o'smirlik, o'spirinlik va yetuklik davrida shaxs taraqqiyotining xususiyatlarini o'rganadi. Juda ko'p fundamental tadqiqotlar o'tkazilganligiga qaramay bugungi kunda inson psixikasini uning butun hayotiy yo'li bosqichlarida rivojlanishi xususiyatlarini yaxlit holda tavsiflashga erishilmagan.

Yosh psixologiyasi har bir yosh davrining qaytarilmas xususiyatlarini, yillar o'tgan sari, asta-sekinlik bilan bola qanday qilib inson bolib shakllanishi, shaxs sifatida o'zini ijtimoiy munosabatlarda namoyon qilishi, kasb tanlashi, muloqot jarayonida o'zining erk, huquq va majburiyatlariga intilishi, qanday qilib sevishi, ishonchli do'st bolib tarkib topishi, o'zi va boshqalar uchun mas'uliyatni his qilishi kabi jihatlarni tadqiq etadi.

Bilimlarning har bir sohasi o'ziga xos nomlanishga ega. Lekin bazi bir bilimlar sohasi bir necha nom bilan ham atalishi mumkin. Masalan, yosh psixologiyasini boshqacha qilib, rivojlanish psixologiyasi deb nomlanishi mumkin. Ammo bu yerda aynan bitta yoki bir-biriga mazmun jihatdan juda yaqin bo'lgan bilimlar sohasi ko'zda tutiladi va inson xulq-atvori, psixik rivojlanishning yosh xususiyatlari to'g'risida fikr yuritilmoqda. Rus psixologi R.S.Nemov asarlarida ular sinonim sifatida qo'llaniladi.

Yosh psixologiyasi turli xil yosh davrlarining psixologik xususiyatlariga e'tibor beradi. Rivojlanish psixologiyasi - inson psixologiyasining yosh jihatdan qayta tuzilishi qonunlari haqidagi bilimlar sohasi.

Yosh psixologiyasini rivojlanishdan tashqarida, o'zgarmas deb qarash mumkin emas. Xuddi shunday, rivojlanishni yosh xususiyatlarini ajratib ko'rsatmasdan tasavvur qilib bo'lmaydi.

Yosh psixologiyasining bir qator muammolarini ajratib ko'rsatish mumkin.

1. Inson psixik xususiyatlari va xulq-atvori rivojlanishining organizm va muhitga bog'liqligi muammosi.

2. Insonning rivojlanishiga stixiyali talim va tashkil etilgan ta'limning ta'siri muammosi.

3. Layoqat va qobiliyatlarning o'zaro munosabati muammosi.

Bir tomondan psixik rivojlanish organizmga, ya'ni inson organizmining anatomik fiziologik tuzilishiga bog'liq. Nerv sistemasi va miyaning insoniy tuzilishi uni ong egasi, nutq va yuqori darajadagi intellekt sohibi sifatida rivojlanishiga imkon beradi. Nasliy yo'l bilan yoki jiddiy kasallik oqibatida yuzaga keluvchi organizm anatomik fiziologik holatidagi buzilishlar psixik taraqqiyotga ta'sir etishi va rivojlanishdan orqada qolishga olib kelishi mumkin. Bolaning miyasi yetilib bo'lmaguncha unda verbal nutqni va u bilan bog'liq bo'lgan qobiliyatlarni shakllantirish mumkin emas.

Ikkinchi tomondan, organizmning psixik rivojlanishi muhitga ham bog'liq. Chunki psixik taraqqiyotga ta'lim-tarbiyaning ta'siri juda beqiyos. Biroq, psixik taraqqiyotning u yoki bu bosqichida bu omillardan qaysi biri ko'proq ta'sir etishini aniq aytish qiyin.

Stixiyali ta'lim-tarbiya maxsus ta'limiy maqsadlarsiz, hech qanday dasturlarsiz, insonning jamiyatda boshqa kishilar bilan munosabatlari natijasida amalga oshadigan ta'lim-tarbiya. Tashkil etilgan ta'lim-tarbiya esa maqsadga qaratilgan holda maxsus ta'limiy tizimda olib boriladigan ta'lim-tarbiyadir.

Shak-shubhasiz, inson stixiyali va tashkil etilgan ta'surotlar ostida psixologik jihatdan taraqqiy etadi, lekin ulardan qay biri inson xulq-atvoriga kuchliroq ta'sir etishi masalasi muammoligicha qolmoqda.

Keyingi muammo layoqat va qobiliyatlarning o'zaro munosabati masalasidir. Bolaning qobiliyatlari rivojlanishiga ta'sir etuvchi layoqatlarning o'zi nima? Layoqatlar tarkibi faqat organizmning nasliy xususiyatlari bilan bog'liqmi yoki uning tarkibiga insonning orttirilgan xulq-atvor va psixik xususiyatlarini ham kiritish mumkinmi? Bola qobiliyatlarining taraqqiyoti ko'proq mavjud layoqatlarga bog'liqmi yoki unga to'g'ri tashkil etilgan ta'lim-tarbiyaning ta'siri kuchliroqmi? kabi savollar hanuzgacha to'la-to'kis o'z yechimini topmagan.

Yosh psixologiyasi psixika va xulq-atvorda bir yosh davridan ikkinchisiga o'tishda yuzaga keladigan miqdoriy hamda sifatiy o'zgarishlarni o'rganadi. Odatda bu o'zgarishlar hayotning muayyan bosqichlarini, 1 necha oydan (go'daklik davri) to bir qancha yillarni (katta yosh davrida) qamrab oladi. Ushbu o'zgarishlar doimiy ta'sir etib turuvchi omillar biologik yetilish hamda inson organizmining psixofiziologik holati, uning insonga xos bo'lgan ijtimoiy munosabatlar tizimida tutgan o'rni, intellektual hamda shaxs rivojlanishida erishgan darajasiga bog'liq bo'ladi.

Psixika va xulq-atvorda yuzaga keladigan bu turdagi yoshga xos o'zgarishlar evolyusion o'zgarishlar deb ataladi. Evolyusion o'zgarishlarda miqdoriy va sifatiy qayta qurishlar nisbatan sekinlik bilan amalga oshadi.

Nisbatan qisqa vaqt oraligida jadal yuz beradigan chuqur o'zgarishlarni revolyusion o'zgarishlar deb atash mumkin. Revolyusion o'zgarishlar odatda bir yosh davrining tugallanishi, ikkinchi yosh davrining boshlanishi arafasida ro'y berib, yosh taraqqiyotining inqirozlari bilan

bog'liq bo'ladi. Yosh taraqqiyotidagi inqirozlar va ular bilan bog'liq bo'lgan psixika va xulq-atvorda ro'y beradigan revolyusion qayta (qurishlar) tuzilishlar yoshni davrlarga ajratishning asoslaridan biri sifatida qaralishi mumkin.

Rivojlanish belgilaridan biri bo'lgan yana bir turdagi o'zgarishlar aniq bir ijtimoiy vaziyatning ta'siri bilan bog'liq bo'lib, ularni situatsion (ya'ni vaziyat bilan bog'liq bo'lgan) o'zgarishlar deb atash mumkin. Bunday o'zgarishlar inson xulq-atvori va psixikasida tashkil etilgan yoki maxsus tashkil etilmagan ta'lim-tarbiya ta'sirida vujudga keladi.

Evolyusion va revolyusion o'zgarishlar odatda barqaror hamda qaytarilmas bolib, sistematik mustahkamlashni talab qilmaydi. Situatsion o'zgarishlar beqaror, o'zgaruvchan, ularni mashqlar orqali mustahkamlash talab qilinadi. Evolyusion va revolyusion o'zgarishlar inson psixologiyasini shaxs sifatida qayta o'zgartirsa, situatsion o'zgarishlarda xulq-atvorning ba'zi ko'rinishlari, bilim, malaka va ko'nikmalar hosil bo'ladi.

Yosh psixologiyasining predmeti inson psixikasining yosh jihatdan taraqqiyoti, psixik jarayonlar hamda inson shaxsiy xislatlarining ontogenezini o'rganishdan iborat.

Yosh psixologiyasi o'z navbatida bir qancha sohalarga bo'linadi. Bular :

1. Bolalar psixologiyasi
2. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar psixologiyasi.
3. O'smir psixologiyasi.
4. Ilk o'spirinlik yoshi psixologiyasi.
5. Katta yoshdagilar psixologiyasi.
6. Gerontopsixologiya (qarilik) psixologiyasi.

Yosh psixologiyasining umumiy vazifalari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

- 1) Psixik jarayonlarning, bilimlarni o'zlashtirishning yosh imkoniyatlarini tadqiq qilish.
- 2) Shaxs rivojlanishining muhim omillarini o'rganish.
- 3) Psixik taraqqiyotning umumiy qonuniyatlarini hamda bosqichlarini tadqiq etish.
- 4) Har bir yoshning psixologik va individual xususiyatlarini o'rganadi.

Yosh psixologiyasining asoslarini bilmay turib, ta'lim-tarbiyaning

hech qanday nazariy hamda amaliy masalalarini muvaffaqiyatli hal qilib bo'lmaydi.

Ta'lim-tarbiya jarayonini to'g'ri, ilmiy asosda tashkil qilish uchun ta'lim jarayonining o'ziga xos psixologik qonuniyatlarini, ya'ni bilimlarni o'zlashtirish jarayonini, ko'nikma va malakalarni, faol, mustaqil hamda ijobiy tafakkur jarayonlarini tarkib toptirishni yaxshi bilish lozim bo'ladi. Psixolog L.S. Vigotskiy ko'rsatib o'tganidek, ular ma'lum hodisalarga nisbatan o'zlarining kundalik hayotdagi oddiy tushunishlari bo'ladi. Bu esa ilmiy tushunchalarning tarkib topishiga ma'lum darajada ta'sir qiladi. Bundan keyin, tushunchalarni tarkib toptirishda hissiy negizga qay darajada tayanish lozimligini, qaysi paytda ko'rgazmalilikdan va yakka hodisalardan qutilib, mavhumlik hamda umumiylikka o'tish maqsadga muvofiqligini bilish kerak. Ko'rgazmali tayanchdan barvaqt voz kechish ham ana shu bosqichda sun'iy ravishda to'xtab qolish ham bir xil xatodir. Shuning bilan birga ko'rib va eshitib idrok qilish xususiyatlarini hamda ularning o'zaro munosabat xarakterini bilish kerak. O'tilgan materiallarni qanday yo'l bilan psixologik jihatdan samarali qilib mustahkamlash mumkin? O'quvchiga savolni qanday berish mumkin: umumiy qilibmi yoki konkret shakldami? Bir xil savollarni beraverish to'g'rimi? Yordamchi savollarning roli qanday? (Psixologiyada shu narsa ma'lumki, javob beriladigan savolning ifodalanishiga ham bog'liq bo'ladi).

Pedagogik psixologiyani bilish tarbiya ishlarida ham zarurdir. Shaxs tarkib topishi jarayonining psixologik qonuniyatlarini, jumladan, axloqiy odatlar va ishonch-e'tiqod tarkib topishining qonuniyatlarini bilmay turib, to'g'ri tarbiya berish mumkin emas.

Ma'lum yoshdagi bolalarning psixologik xususiyatlarini bilmay turib, ularga maqsadga muvofiq ravishda ta'lim va tarbiya berib bo'lmaydi. Bolaning har bir yoshi o'z qiyinchiliklariga ega bo'ladi va o'ziga nisbatan maxsus munosabatda bo'lishni talab qiladi. Kichik maktab yoshidagi bolalarga nisbatan psixologik jihatdan to'g'ri keladigan va yaroqli bo'lgan narsa, ko'pincha o'smirlarga nisbatan yaroqsiz va xato bo'lishi mumkin. Biroq o'qituvchi, tarbiyachi shunchaki ma'lum yoshdagi o'quvchi bilan emas, balki konkret bir o'quvchi bilan, individual shaxs bilan ishlaydi. O'quvchining bilishi mutlaqo zarur bo'lgan individual farqlar bitta yosh doirasida nihoyat darajada katta bo'ladi. Ta'lim va tarbiya jarayonida individual munosabatda bo'lishning sharti o'quvchining psixologik xususiyatlarini har tomonlama va chuqur bilishdan iboratdir. Bu narsa o'quvchining ruhiy dunyosidan xabardor bola bilishni, psixologik jihatdan to'g'ri kuzatish tashkil qila bilishni va tabiiy eksperiment uyushtirishni bilishni taqozo qiladi.

Mana shu yuqorida ko'rsatilgan qonuniyatlarni hammasini bilish o'z- o'zicha hali ta'lim-tarbiya ishlarida muvaffaqiyatning garovi bo'la olmaydi. Lekin juda ko'p xatolarning oldini olish imkonini beradi, chunki bu qonuniyatlar o'qituvchini ko'r-ko'rona harakat qilish zaruratidan qutqaradi. Demak, pedagogik psixologiyani bilish har bir pedagog uchun ta'lim-tarbiya jarayonini samarali amalga oshirish uchun zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ashurova. Sh. F. (2022) BOLALARDA SOG`LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHDA OILAVIY MUNOSABATLARNING O`RNI “Mirzo Ulug`bek nomidagi O`zbekiston Milliy universiteti ilmiy jurnali” 71-73-b

2. Ashurova Sh. F. (2023) SOG`LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO`G`RISIDAGI TASVVURLARNING SHAKLLANISHI “Zamonaviy ta`limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>

3. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL)

<https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)

4. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.

5. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta`limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ularda sog`lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b

6. Ashurova.Sh.F Karimova M.N. (2023) Oilada o`smirlarning sog`lom turmush tarzi va oilaviy hayot haqidagi tasavvurlari shakllanishining pedagogik-psixologik omillari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. Impact factor 363-368-b

7. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS' PEDAGOGICAL ABILITY. *Academia Repository*, 2(11), 46-53.

8.Haydarova, M. (2019). MODEL AND PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS CONDUCIVE TO THE FORMATION OF MANAGERIAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 7(11), 90-93.

9.XABIBULLAYEVNA, X. M. (2022, June). THE NEED TO TEACH THE SUBJECT OF EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL. In *Conference Zone* (pp. 97-98).

10.XABIBULLAYEVNA, X. M. (2022, June). THEORETICAL BASES OF PREPARATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR TEACHING THE SUBJECT OF EDUCATION. In *Conference Zone* (pp. 95-96).

11.Khabibullayevna, H. M. (2021). Scientific-Theoretical Fundamentals Of Improving The Methodological Training Of Future Primary School Teachers To Teach The Subject Of Education. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 12(10).

12.Khaydarova, M. H. (2020). DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMMUNICATION COMPEPENCIES IN FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *Восточно-европейский научный журнал*, (5-6 (57)), 37-39.

13.Khaydarova, M. (2023). THE CONTENT OF TEACHING SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY CLASSES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 45-48.

14.Xaydarova, M. (2023). BO ‘LAJAK BOSHLANG ‘ICH SINFI O ‘QITUVCHILARINI TARBIYA FANINI O ‘QITISH FAOLIYATIGA TAYYORLASH MAZMUNI. *Interpretation and researches*, 2(1).

15.Shamsiddinova, M., & Xaydarova, M. (2023). INNOVATION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARGA ASOSLANGAN INTERFAOL METODLAR. *Interpretation and researches*, 1(1).

16.Xaydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O‘QITISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1). извлечено от <https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/1468>

17.Haydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O‘QITISHGA METODIK TAYYORGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISH. *Interpretation and Researches*, 1(1).

18.Хайдарова, М. (2023). НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ ВОСПИТАНИЕ. *Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари / Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук / Actual Problems of Humanities and Social Sciences.*, 3(10).

19.Mahliyo Khaydarova. (2023). IMPROVEMENT OF METHODOLOGICAL FACILITY TO TEACHING PEDagogy. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 49-53.

20.Jahonova, X., & Xaydarova, M. (2023). TA‘LIMDA STEAM TEXNOLOGIYASI. *Interpretation and Researches*, 1(1).

21.Xaydarova Mahliyo Khabibullaevna. (2024). DEVELOPMENT AND GROWTH OF EDUCATION. *International Conference on Multidisciplinary Science*, 2(3), 83–88.

22.Xo‘jamurodova Farzona, & M. Xaydarova. (2024). TA‘LIM, TARBIYA JARAYONIDA ILM IY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH. *International Conference on Multidisciplinary Science*, 2(3), 79–82.

23.Хайдарова, М. (2023). НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ ВОСПИТАНИЕ. *Ижтимоий-гуманитар*

фанларнинг долзарб муаммолари / Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук / *Actual Problems of Humanities and Social Sciences.*, 3(10).

24. Erkinovich, T. J. (2020). The role of the press in the process of historical development of Uzbekistan: Classification of popular magazines and newspapers. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(5), 1982-1989.

25. Jamshid Erkinovich Tangrikulov. (2022). PRESS IN UZBEKISTAN: CLASSIFICATION OF POPULAR MAGAZINES AND NEWSPAPERS. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 1451–1455.

26. Tangrikulov, J. (2023). TEATR VA KINO SAN'ATIDA O'ZBEKISTONNING QAYTA QURISH YILLARIDAGI DAVR MUAMMOLARINING AKS ETISHI . *Interpretation and Researches*, 2(1).

27. Tangrikulov Jamshid Erkinovich. (2024). QAYTA QURISH YILLARIDA O'ZBEKISTON SANOATI: YO'L QO'YILGAN XATO VA KAMCHILIKLAR (MATBUOT MATERIALLARI ASOSIDA). *International Conference on Multidisciplinary Science*, 2(3), 121–127.

28. Tangrikulov Jamshid Erkinovich. (2024). O'ZBEKISTONDA SANOAT SOHASINI KADRLAR BILAN TA'MINLASH MASALALARI. *International Conference on Multidisciplinary Science*, 2(3), 132–136.

29. Tangrikulov Jamshid Erkinovich. (2024). O'ZBEKISTONDA 80-YILLARNING IKKINCHI YARMIDA SANOAT SOHASIDAGI ISLOHOTLAR. *International Conference on Multidisciplinary Science*, 2(3), 128–131.

30. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).

31. Djumayeva, H. ., & Turayev, A. . (2022). METHODOLOGY OF COMBINATORY PROBLEMS SOLVING IN THE TIMSS INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAM IN PRIMARY CLASS MATHEMATICS LESSONS. *Евразийский журнал академических исследований*, 2(12).

32. Xaydarova Mahliyo Xabibullayevna. (2024). TA'LIM, TARBIYA FAOLIYATI MAZMUNI. *International Conference on Multidisciplinary Science*, 2(3), 144–149.

ANALYSIS OF THE RESULTS OF AUGMENTATION OF CICATRICAL STRICTURES OF THE ESOPHAGUS**Nizamkhodjaev Zayniddin Makhmatovich,****Ligai Ruslan Efimovich,****Khadjibaev Jamshid Abduazimovich,****Abdullaev Davran Sabirovich**

Republican Specialized Scientific and Practical Medical Center for Surgery Named after Academician V.Vakhidov, Republic of Uzbekistan, Tashkent

Nizamkhodjaev Zayniddin Makhmatovich - badyu@mail.ru

Ligai Ruslan Efimovich – docligay73@rambler.ru

Khadjibaev Jamshid Abduazimovich – j.khadjibaev@mail.ru

Abdullaev Davran Sabirovich – davronbekabdullaev56@gmail.com

Relevance. Currently, the treatment of combined burns of the esophagus and stomach continues to be an urgent problem of thoracoabdominal surgery. This is due to the presence of not one, but two levels of obstruction of the digestive tract – esophagus and stomach, which leads to a sharp violation of the alimentary status of patients [1]. The frequency of combined burns of the esophagus and stomach according to various authors ranges from 15 to 53% [2].

Patients with chemical burns of the upper gastrointestinal tract account for up to 32% of patients in acute poisoning treatment units, and burns of the esophagus and stomach have a frequency of occurrence of 15-16 cases per 10,000 among adolescents and 7-8 among adults, the gender ratio of pathology is 1:2 with a predominance of men [3].

The main objectives of the treatment of this category of patients is to restore the patency of the esophagus and stomach. Augmentation remains the main method of treating esophageal strictures. However, it cannot be used for stomach constrictions. The appearance of modern hydroballon dilators opens up new possibilities in the treatment of patients with combined lesions [4, 5, 6, 7, 8]. However, their capabilities in ensuring the restoration of evacuation from the stomach at the stages of providing medical care to patients with combined burns still remain unexplored [9, 10].

The purpose of the study: To analyze the unsatisfactory results of string stretching in patients with post-burn cicatricial strictures of the esophagus.

Material and methods: In the Department of Surgery of the esophagus and stomach, the Re-publican Specialized Scientific and Practical Medical Center for Surgery Named after Academician V.Vakhidov, 487 patients with post-burn cicatricial strictures of the esophagus underwent various treatment options: esophageal string augmentation - 399(81.9%); endoscopic augmentation – 28(5.7%); endoscopic stenting – 25 (5.1%) and hydroballonation – 35 (7.2%) patients.

Results and discussion: Analysis of the results of esophageal augmentation showed that good results were obtained in 168 (42.1%) patients, satisfactory results in 43(10.8%) and unsatisfactory results in 188 (47.1%) patients. However, such absolute data cannot be considered without taking into account the extent of the stricture. The distribution of patients by

stricture length was as follows: short (up to 3 cm) in 22 (5.5%), long (4-9cm) in 145 (36.3%), subtotal (10-15cm) in 131 (32.8%) and total (over 16cm) in 101 (25.3%) patients.

In patients with short strictures, the number of good results reached 86.4%, satisfactory results in 3 (13.6%), while in none of the cases there were unsatisfactory results. In patients with extended strictures, the number of good results decreased to 71.7% of patients, a satisfactory result was obtained in 14.5% and the number of unsatisfactory results increased to 13.8%. Of the 131 patients with subtotal strictures of the esophagus, there was a decrease in the number of good results to 27.5%, and the number of unsatisfactory results increased sharply to 63.4%. In patients with total strictures, a good result was obtained in only 8.9% of cases, and the number of unsatisfactory results reached 84.2%. Thus, there is a clear difference in the effectiveness of esophageal augmentation depending on the extent of the stricture ($\chi^2=158.5$, $df=6$, $p<0.05$).

In 20 (13.8%) patients with extended strictures ($n=145$), an unsatisfactory result was obtained in 20 cases: 3 patients had perforation after bougie, 1 had severe pain syndrome against the background of exacerbation of esophagitis, 4 patients failed to further bougie more than No. 24, 3 patients refused from further augmentation, and in 9 patients, even No. 14 could not be boosted at all.

In the group of patients with subtotal strictures ($n=131$), an unsatisfactory result was obtained in 83 (63.4%). Thus, in 1 case, after bougie of the esophagus, non-penetrating damage to the esophagus occurred, in connection with which conservative treatment was performed with the imposition of a gastrostomy, and in 2 patients with penetrating trauma, surgical treatment had to be resorted to after bougie. In 6 cases, adequate bougie could not be completed due to the tortuosity of the stricture (bougie was performed only up to No. 22-24), 1 patient had severe pain syndrome and 2 patients categorically refused to continue bougie sessions. In 60 cases, it was not possible to perform even one augmentation session, and in 11 patients, esophageal augmentation was considered impossible due to the high risk of perforation.

In patients with total strictures ($n=101$), the number of unsatisfactory results increased to 84.2%. At the same time, in 4 cases, it was not possible to complete the course of bougie, because bougie No. 28 did not pass further. In 39 cases, bougie attempts were unsuccessful, and in 42 patients, bougie was impossible, due to the high risk of esophageal perforation.

Conclusion: esophageal augmentation remains the most common method of instrumental treatment of patients with post-burn cicatricial strictures of the esophagus. The number of unsatisfactory results of esophageal augmentation directly depends on the extent of the cicatricial stricture.

REFERENCES

1. Karcioğlu O., Topacoglu H., Dikme O., Dikme O. A systematic review of the pain scales in adults: Which to use? // Am.J. Emerg. Med. -2018. -Vol. 36. - №4. - P. 707-714.
2. [Reyes-Morales JM, Sánchez-Reyes K. Gastric pull-up in caustic stenosis: presentation of a complex clinical case // Rev Med Inst Mex Seguro Soc. 2022 - №60\(6\). – p.692-697.](#)
3. [Песня-Прасолова Е.А., Ильяшенко К.К., Пинчук Т.П., Гуляев А.А. Комплексная оценка повреждений пищевода и желудка при острых отравлениях прижигающими жидкостями // Клинические перспективы гастроэнтерологии, гепатологии – 2006.– №5. – С. 32–35.](#)

4. Блоцкий А.А., Антипенко В.В., Блоцкий Р.А. Диагностика и тактика лечения больных с химическими ожогами пищевода // Актуальные вопросы оториноларингологии Благовещенск, 02–03.08.2020 г., с147-153

5. Лигай, Р., Бекчанов, Х., Бабаджанов, А., Нигматуллин, Э., Бабаджанов, К., Абдукаримов, А., & Фарманова, Г. (2021). Саморасширяющиеся металлические стенты при ахалазии: за и против. Медицина и инновации, 1(3), 133-143.

6. Цой, А. О., Низамходжаев, З. М., Лигай, Р. Е., Бекчанов, Х. Н., Хаджибаев, Ж. А., Омонов, Р. Р., ... & Мадиев, Ю. Р. (2023). Совершенствование этапов экстирпации пищевода с эзофагопластикой в хирургическом лечении ахалазии кардии. Universum: медицина и фармакология, (11 (104)), 25-30.

7. Nazirov, F. G., Nizamkhodjayev, Z. M., Ligay, R. E., Tsoi, A. O., Shagzatov, D. B., Nigmatullin, E. E., & Babadjanov, K. B. (2019). Esophagus extirpation in the surgical treatment of neglected stages of esophageal achalasia. J Life Sci Biomed, 9(5), 138-143.

8. Лигай, Р. Е., Низамхаджаев, З. М., Цой, А. О., & Бекчанов, Х. Н. (2020). Дифференцированная тактика хирургического лечения больных с нейромышечными заболеваниями пищевода. Хирургия Узбекистана, 86(2), 19-25.

9. [Yakubov F.R., Sadykov R.A., Mardonov J.N., Erniyazov E.A., Sapaev D.S. Evaluation of Hemostatic Efficacy of Hemoben Gel in Ruptures Of The Gastric Mucosa in An Experiment. Bull. Env. Pharmacol. Life Sci., Vol 12 \[8\] July 2023: 56-66.](#)

10. [Жураев Ш.Ш., Шайхиев Е.У., Байтилеуов Т.А., Симоньянц К.Э. Хирургическое лечение сочетанных послеожоговых рубцовых сужений пищевода // Вестник экстренной медицины. 2011. №3. С. 36-40.](#)

OUTLINE
VOLUME-2, ISSUE-3 MARCH

1	PREDICTING BIRTH WEIGHT USING ARTIFICIAL NEURAL NETWORK Mohammed Al-Shawwa, Samy S. Abu-Naser	5-10
2	TABIY FANLARNI O'QITISHDA KO'RGAZMALI METODLARDAN FOYDALANISH. Xamidova Xurshida Abdunazarovna, Qulmo'minov O'rolboy Safar o'g'li	11-15
3	ALISHER NAVOIY HAYOTI HAMDA IJODI. G'AZAL VA FARDLARNI MAKTAB DARSLIKLARIDA O'RGANISH VA TAHLIL QILISH USULLARI. (7- SINF ADABIYOT DARSLIGIDAGI G'AZAL VA FARDLAR ASOSIDA) Musayeva Gulshirin, Abduraimova Laylo	16-19
4	PEDAGOGIK NIZOLAR VA ZIDDIYATLARNING FALSAFIY, PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK TASNIFI Dexkonova Mamura Ulmasovna, Aqmirzayeva Nafisa Ikrom qizi, Tulaganova Sevara Fozil qizi	20-25
5	PEDAGOGIK TEXNIKA VA AKTIYORLIKKA XOS XUSUSIYATLAR Dexqanova Mamura Ulmasovna, Amirova Komila, Erxanova Durdona	26-29
6	PEDAGOGIK NIZOLAR VA ZIDDIYATLARNING FALSAFIY, PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK TASNIFI Dexqanova Mamura Ulmasovna, Aqmirzayeva Nafisa Ikrom qizi, Tulaganova Sevara Fozil qizi	30-34
7	YOSH O'QITUVCHINING PEDAGOGIK MAHORATINI TAKOMILLASHTIRISHDA MULOQOTNING AHAMIYATI Dexqanova Mamura Ulmasovna, Jumaniyazova Maxsuda, Nurmuratova Iroda	35-39
8	HOZIRGI KUNDA O'QITUVCHI NUTQ TEXNIKASI VA NOTIQLIK MADANIYATINI TAKOMILLASHTIRISH MUAMMOLARI Dexqanova Mamura Ulmasovna, Egamqulova Dilsevar, Usmonova Shaxnoza	40-42
9	O'QITUVCHINING KOMMUNIKATIV QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHGA QO'YILADIGAN TALABLAR G'aybullayeva Zebo Baxtiyor qizi, Tohirova Zarina	43-49
10	O'QITUVCHI KASBIY FAOLIYATIDA MULOQOT MADANIYATI VA PSIXOLOGIYASI Ma'mura Ulmasovna Dexkonova, Aliyeva Gulnoza Xasanjon qizi, Ametova Surayyo Adamboy qizi,	50-52
11	O'QITUVCHI VA O'QUVCHI O'RTASIDA JONLI MULOQOTNI TASHKIL ETISH Ma'mura Ulmasovna Dexkonova, Pardayeva Sarvinoz, To'ychiyeva Munajat,	53-56
12	NUTQ TEXNIKASI VA NOTIQLIK MADANIYATI Ma'mura Ulmasovna Dexkonova, Toshpo'latova Muborak Xamidjon qizi, Suyunboyeva Sohiba Shamsiddin qizi,	57-60
13	THE DIFFERENT ASPECTS OF POLYSEMY OF SOME ITS RELATED EVENTS Davidov Yunus Jummayevich	61-62
14	ENG YANGI DAVRDA PORTUGALIYA DAVLATI Qobilov Sirojiddin	63-65
15	BOSHLANG'ICH TA'LIM FANLARNI INGLIZ TILI FANI BILAN INTEGRATSIYALASH Urazaliyeva Shoxsanam Shavkat qizi	66-68
16	TALABALAR O'RTASIDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH Xamedova Nilufar Azimovna, Ko'palova Zumrad Quvondiqovna	69-72
17	TURIZMGA OID TERMINLARNI TOIFALASH TAMOYILLARI VA O'ZLASHTIRISH XUSUSIYATLARI Raximova Firuza Shavkatovna	73-76
18	MAQSUD SHAYXZODA ASARLARI HAQIDA Aktamova Sabina Jo'raqul qizi	77-78
19	TA'LIM, TARBIYA JARAYONIDA ILM IY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH Xo'jamurodova Farzona, M. Xaydarova	79-82

20	DEVELOPMENT AND GROWTH OF EDUCATION Xaydarova Mahliyo Khabibullaevna	83-88
21	DYNAMICS OF ANTHROPOMETRIC INDICATORS IN THE DEVELOPMENT OF ONE-YEAR-OLD CHILDREN (2024 IN THE CASE OF THE CITY OF URGANCH) Yuldashev Bakhrom Sabirjanevich, Karimov Rasulbek Khasanovich, Ruzmetova Dilfuza Tulibaevna, Rajapov Sarvar Safarboevich, Khodzhanliyazov Adham Azamatovich	89-92
22	YANGI DAVRDA ERON DAVLATI Xurramov Mahmudjon	93-95
23	FRANSIYA XX ASR IKKINCHI YARMI XXI ASR BOSHLARIDA O'rozdavlatov Otabek	96-100
24	THE RELEVANCE OF BRAND EQUITY IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM OF UZBEKISTAN Zufarova Nozima Gulamiddinovna	101-104
25	FEINBERG'S CONTRIBUTION TO THE FIELD OF LITERATURE AND EXAMPLES OF CREATIVITY Qodirova Dilnoza Xoliq qizi	105-106
26	COMPARATIVE MORPHOFUNCTIONAL CHARACTERISTICS OF THE LIVER OF WHITES RATS WITH TOXIC CIRRHOSIS Mavlonova G.Sh.	107-112
27	PHOTODYNAMIC THERAPY IN THE TREATMENT OF CUTANEOUS HEMANGIOMAS Mukhamedova Muslima Rustamovna, Sadykov Rasul Rustamovich	113-114
28	AUDITORLIK KASBIGA QO'YILADIGAN TALABLARNING MOHIYATI Rayimqulova Muxlisa Oybek qizi	115-120
29	QAYTA QURISH YILLARIDA O'ZBEKISTON SANOATI: YO'L QO'YILGAN XATO VA KAMCHILIKLAR (MATBUOT MATERIALLARI ASOSIDA) Tangrikulov Jamshid Erkinovich	121-127
30	O'ZBEKISTONDA 80-YILLARNING IKKINCHI YARMIDA SANOAT SOHASIDAGI ISLOHOTLAR Tangrikulov Jamshid Erkinovich	128-131
31	O'ZBEKISTONDA SANOAT SOHASINI KADRLAR BILAN TA'MINLASH MASALALARI Tangrikulov Jamshid Erkinovich	132-136
32	INVESTIGATION OF THE QUALITY OF ENGRAFTMENT OF A NEW MESH PROSTHESIS WITH A COMPOSITE COATING IN ALLOGERNIOPLASTY Sapaev Duschan Shukhratovich, Khayitboeva Komila Khujayazovna, Yuldasheva Laylo Odilbek qizi	137-139
33	BOSHLANG'ICH SINFLARDA TABIIY FAN DARSLARINI TASHKIL ETISHDA INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH USULLARI. Sultanova Tursunoy Ho'sinboy qizi, Qulmo'minov O'rolboy Safar o'g'li	140-143
34	TA'LIM, TARBIYA FAOLIYATI MAZMUNI Xaydarova Mahliyo Xabibullayevna	144-149
35	O'QUVCHILARNING IJOBIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISHDA PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURINING AHAMIYATI Hasanova Sabohat Komil qizi	150-153
36	BOSHLANG'ICH SINFLARDA TABIIY FAN DARSLARINI TASHKIL ETISHDA INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH USULLARI Sultanova Tursunoy Ho'sinboy qizi, Qulmo'minov O'rolboy Safar o'g'li	154-157
37	ЭСТРАДА И НАЦИОНАЛЬНАЯ ЭСТРАДА В УЗБЕКИСТАНЕ ФОРМИРОВАНИЕ Алаева Зарнигор Махмудовна	158-161
38	STATISTICAL ANALYSIS OF PATIENTS WITH DIABETES 2 DISEASE (in the example of the city of Nukus in 2023) Yuldashev Bakhrom Sabirzhanevich, Kurbanbaev Umid Jumabaevich, Karimov Rasulbek Khasanovich, Ruzmetova Dilfuza Tulibievna, Matyazova Farohat Raimberganovna.	162-165
39	YOSH DAVRLARI PSIXOLOGIYASI FANINING PREDMETI, VAZIFALARI, MAQSADI Xo'jamurodova Farzona	166-171

40	ANALYSIS OF THE RESULTS OF AUGMENTATION OF CICATRICIAL STRICTURES OF THE ESOPHAGUS Nizamkhodjaev Zayniddin Makhamatovich, Ligai Ruslan Efimovich, Khadjibaev Jamshid Abduazimovich, Abdullaev Davran Sabirovich	172-174
		175-177

